



ISSN: 2149-8598

Available online at  
<http://javstudies.com>

INTERNATIONAL  
REFEREED  
PEER  
REVIEW  
E-JOURNAL

| VOLUME **7**

| ISSUE **3**

■ YEAR **2021**

## EDITORIAL

Dear scientists and visitors,

We are publishing the 3rd issue of the 7th volume of the Journal of Academic Value Studies (JAVStudies), which began publication in 2015. JAVStudies, which is an international refereed scientific journal covering the studies of economics, business, finance, political science, public administration, local governments, urbanization, social services, international relations, finance, econometrics, tourism, foreign trade, agricultural economy, labor economy, management information systems, health management, industrial engineering, engineering economics, logistics and other studies on economics, business administration, applied sciences and political and administrative sciences, is published four times a year.

JAVStudies is an internationally indexed journal and has been publishing for 7 years. The journal, which continues its publishing life with the ISSN number 2149-8598, has an electronic format. JAVStudies scanned by international indexes and databases such as International Index Copernicus (ICI), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), ResearchBible (Academic Resource Index), Scientific Indexing Services (SIS), Advanced Science Index, Akademik Arastirmalar Indeksi (Acarindex.com), Sosyal Bilimler Atif Dizini (SOBIAD), Social Science Research Network (SSRN), Idealonline Veri Tabani, Ajindex Academic Journals, Arastirmax.

In the journal, the review process is carried out objectively and impartially, and the double-blind peer review system is applied, in which the names of the referees and authors are hidden. Efforts are made to ensure completing the process quickly and the accepted articles are given a DOI number.

Contributing to the journal by your precious works is very important for us in terms of developing science in the world, being beneficial to humanity and becoming a more qualified journal. We hope that this issue is helpful and we thank you, our esteemed scientists and readers, for your interest.

**Prof. Dr. İbrahim Halil Sugözü**

**Editor-in-Chief**

**GENERIC PAGE***javstudies.com**javstudies@gmail.com***Disciplines**

economics, finance, business administration, econometrics, tourism, foreign trade, labor economics, agricultural economics, engineering economics, labor economics, management information systems, political science, public administration, local government issues, urbanization, social work, international relations, health management, logistics management

**Frequency**March, June, **September**, December**International Refereed & Indexed / Open Access E-Journal**

We are publishing the 3rd issue of the 7th volume of the Journal of Academic Value Studies (JAVStudies), which began publication in 2015. JAVStudies, which is an international refereed scientific journal covering the studies of economics, business, finance, political science, public administration, local governments, urbanization, social services, international relations, finance, econometrics, tourism, foreign trade, agricultural economy, labor economy, management information systems, health management, industrial engineering, engineering economics, logistics and other studies on economics, business administration, applied sciences and political and administrative sciences, is published four or five times a year.

JAVStudies is an internationally indexed journal and has been publishing for 7 years. The journal, which continues its publishing life with the ISSN number 2149-8598, has an electronic format. JAVStudies scanned by international indexes and databases such as International Index Copernicus (ICI), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), ResearchBible (Academic Resource Index), Scientific Indexing Services (SIS), Advanced Science Index, Akademik Arastirmalar Indeksi (Acarindex.com), Sosyal Bilimler Atif Dizini (SOBIAD), Social Science Research Network (SSRN), Ideonline Veri Tabani, Ajindex Academic Journals, Arastirmax.

In the journal, the review process is carried out objectively and impartially, and the double-blind peer review system is applied, in which the names of the referees and authors are hidden. Efforts are made to ensure completing the process quickly and the accepted articles are given a DOI number.

**Prof. Dr. Ibrahim Halil Sugoza****Editor-in-Chief**

EDITORIAL BOARD		
<b>Editor-in-Chief</b>		
Prof. Dr. Ibrahim Halil SUGOZU	Macroeconomics	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
<b>Co-Editors-in-Chief</b>		
Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN	Polit. Science & Int. Relations	Mustafa Kemal University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Bilal SOLAK	Accounting & Finance	Kyrgyz Turkish Manas University / Kyrgyzstan
<b>Editorial Board</b>		
Prof. Dr. Mahmut Hakki AKIN	Political Sociology	Istanbul Medeniyet University / Turkey
Prof. Dr. Mbodja MOUGOUE	Finance	Wayne State University / US
Prof. Dr. Ramazan YANIK	Accounting & Finance	Ataturk University / Turkey
Prof. Dr. Volkan ALPTEKIN	Macroeconomics	Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Yeter DEMIR USLU	Healthcare Management	Istanbul Medipol University / Turkey
ADVISORY EDITORS		
Prof. Dr. Abdulkadir BULUS	Economic History	Necmettin Erbakan University / Turkey
Prof. Dr. Adem ESEN	Macroeconomics	Istanbul University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet AY	Macroeconomics	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Ali SAHIN	Political Science	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Arzdar KIRACI	Economic Theory	Siirt University / Turkey
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOGAN	Economic Policy	Dicle University / Turkey
Prof. Dr. Baki YILMAZ	Accounting and Finance	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Bedrettin KESGIN	Social Service	Yalova University / Turkey
Prof. Dr. Birol AKGUN	International Relations	Yildirim Beyazit University / Turkey
Prof. Dr. Burcu OZCAN	Macroeconomics	Firat University / Turkey
Prof. Dr. Chunxing FAN	Management & Organization	Tennessee State University / US
Prof. Dr. Cusup PRIMBAYEV	Macroeconomics	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Dharm BHAWUK	Management and Industry	Hawaii University / US
Prof. Dr. Dogan UYSAL	Economic Theory	Manisa Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Erkan Turan DEMIREL	Management & Organization	Firat University / Turkey
Prof. Dr. Eugene KOUASSI	Economics, Econometrics	University of Western Cape / South Africa
Prof. Dr. Gokhan TUNCEL	Political Science	Inonu University / Turkey
Prof. Dr. Hacer TUGBA EROGLU	Public Administration	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Hayriye ATIK	Economics Development	Kayseri University / Turkey
Prof. Dr. Hulya Eski UGUZ	Political Science	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Ibrahim Guran YUMUSAK	Bilgi Ekonomisi	Istanbul Sabahattin Zaim University / Turkey
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Macroeconomics	Anadolu University / Turkey
Prof. Dr. Kenan PEKER	Agricultural Economy	Firat University / Turkey
Prof. Dr. Kursat OZDASLI	Management & Organization	Mehmet Akif Ersoy University / Turkey
Prof. Dr. Mahmut OZDEMIR	Management & Organization	Kirikkale University / Turkey
Prof. Dr. Mamadou Abdoulaye KONTE	Economics, Econometrics	University Gaston Berger / Senegal
Prof. Dr. Mehmet MUCUK	Economic Theory	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Metin AKSOY	International Relations	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK	Public Finance	Kyrgyz Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Mieczyslaw W. SOCHA	Economics	Warsaw University / Poland
Prof. Dr. Murat CEMREK	Political Science	Necmettin Erbakan University / Turkey
Prof. Dr. Murat CETINKAYA	Macroeconomics	Haci Bayram University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa Erkan UYUMEZ	Economics, Public Finance	Anadolu University / Turkey
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	Management Inform. Systems	Necmettin Erbakan University / Turkey
Prof. Dr. Necmi UYANIK	Political History	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Onder KUTLU	Political Science	Necmettin Erbakan University / Turkey
Prof. Dr. Osman OKKA	Accounting & Finance	Karatay University / Turkey
Prof. Dr. Ramazan GOKBUNAR	Public Finance	Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Saban Halis CALIS	International Relations	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Selami SEZGIN	Economic Policy	Osmangazi University / Turkey
Prof. Dr. Serdar ALTINOK	Macroeconomics	Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Tahir AKGEMCI	Management & Organization	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Vaidas LUKOSIUS	Marketing	Tennessee State University / US



Prof. Dr. Yilmaz DEMIRHAN	Political Science	Dicle University / Turkey
Prof. Dr. Yu-Feng LEE	International Economics	New Mexico State University / US
Prof. Dr. Yunus CERAN	Accounting and Finance	Selcuk University / Turkey
Prof. Dr. Zekeriya MIZIRAK	Macroeconomics	Necmettin Erbakan University / Turkey
Prof. Dr. Zeynep KARACOR	Economic Policy	Selcuk University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. D. Mehmet BICKES	Business Administration	Haci Bektas Veli University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Emin YUREKLI	Accounting & Finance	Pamukkale University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Ender GULER	Real Estate Development	Gazi University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Erhan ORSELLI	Political Science	Necmettin Erbakan University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Esra Banu SIPAHI	Political Science	Necmettin Erbakan University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Gungor KARAKAS	Agricultural Economics	Hitit University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. H. Huseyin TAYLAN	Social Service	Sakarya University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Halil Ibrahim AYDIN	Macroeconomics	Batman University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Huseyin CETIN	Accounting & Finance	Necmettin Erbakan University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Ismail SEVINC	Political Science	Necmettin Erbakan University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Katia Z. MIHAILOVA	Economics Sociology	University of National and World Eco / Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Melike ATAY POLAT	Economic Theory	Mardin Artuklu University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Muhammet DUSUKCAN	Business Administration	Firat University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOGLU	Management Info Systems	Ahi Evran University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	International Economics	Kirsehir Ahi Evran University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Sahin CETINKAYA	Economic Policy	Usak University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Savas ERDOGAN	Economic Theory	Selcuk University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Sedat CELIK	Tourism	Sirnak University / Turkey
Assoc. Prof. Dr. Sevilay U. DIVANOGLU	Production Management	Aksaray University / Turkey
Asst. Dr. Dragana RADICIC	International Trade	University of Lincoln / UK
Asst. Dr. Jennifer WARD-BATTS	Economic Policy	Pomona College in Claremont / US

## SECRETARIAL

### Editorial Assistants

Ammar SEVGILI	Sirnak University / Turkey
Erol KILICLI	Sirnak University / Turkey
Irfan ERSIN	Istanbul Medipol University / Turkey
Kadir OZDEMIR	Sirnak University / Turkey

### Language Review

Can VERBERI	Sirnak University / Turkey
Mehmet Nurullah ISIK	University of District of Columbia / US
Fatih FAYDALI	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

## REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Baki YILMAZ	Asst. Prof. Dr. Gozde Seval ERGUN
Prof. Dr. Enver BOZDEMIR	Asst. Prof. Dr. Gulbahar ATASEVER
Prof. Dr. Orhan ELMACI	Asst. Prof. Dr. Hayati UNLU
Assoc. Prof. Dr. Ali APALI	Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif CINI
Assoc. Prof. Dr. Aykut EKİYOR	Asst. Prof. Dr. Metin CALIK
Assoc. Prof. Dr. Dilsad GUZEL	Asst. Prof. Dr. Muhammed MARUF
Assoc. Prof. Dr. Ender GULER	Asst. Prof. Dr. Muhammet DUSUKCAN
Assoc. Prof. Dr. Fatma Nur YORGANCILAR	Asst. Prof. Dr. Murad DUZCU
Assoc. Prof. Dr. Gulbahar UCLER	Asst. Prof. Dr. Murat DILMAC
Assoc. Prof. Dr. Hakan EYGU	Asst. Prof. Dr. Onder YAYLA
Assoc. Prof. Dr. Halil Ibrahim AYDIN	Asst. Prof. Dr. Sedat CELIK
Assoc. Prof. Dr. Huseyin CETIN	Asst. Prof. Dr. Serkan DEMIRDOGEN
Assoc. Prof. Dr. Isil ARPACI	Asst. Prof. Dr. Sevgi Sumerli SARIGUL
Assoc. Prof. Dr. NOYAN AYDIN	Asst. Prof. Dr. Suna AKTEN CURUK
Assoc. Prof. Dr. Sibel OZAFSARLIOGLU	Asst. Prof. Dr. Taha EGRI
Asst. Prof. Dr. Ali KUZU	Asst. Prof. Dr. Tolga GOK
Asst. Prof. Dr. Bekir GUNDOGMUS	Asst. Prof. Dr. Tugba NUR

INDEXED	
International Index Copernicus (ICI)	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	
ResearchBible (Academic Resource Index)	
Scientific Indexing Services (SIS)	
Advanced Science Index	
Akademik Arastirmalar Indeksi (Acarindex.com)	
Sosyal Bilimler Atif Dizini (SOBIAD)	
Social Science Research Network (SSRN)	
Idealonline Veri Tabani	
Ajindex Academic Journals	
Arastirmax	

C O N T E N T S

RESEARCH ARTICLES

<b>Mehmet Akif Erişen &amp; Fatma Özlem Yılmaz</b>	
<b>Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması</b>	194-202
<i>Financial Management Behavior Scale: Turkish Adaptation, Validity And Reliability Study</i>	
<b>Gülcan Atıcı Turan &amp; Arzu Barut Parmaksız</b>	
<b>Covid-19 Hastalarının Yaşlarına Göre Hastanedeki Tedavi Sürelerinin İstatistiksel Analizi: Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi Örneği</b>	203-209
<i>Statistical Analysis of the Treatment Duration of Covid-19 Patients in the Hospital According to Their Ages: The Case of Elazığ Fethi Sekin City Hospital</i>	
<b>Mehmet Demir &amp; Derya Onocak</b>	
<b>Muhasebe Bilgisinin Çevresi ve Muhasebe Bilgi Kalitesini Artıran ve Azaltan Faktörler</b>	210-230
<i>Environment of Accounting Information and Factors That Increase and Reduce the Quality of Accounting Information</i>	
<b>Özer Arık &amp; Adil Aydoğdu</b>	
<b>Sağlık Bakanlığı Tarafından Yapılan Covid-19 Ek Ödemesi Hakkında Sağlık Personeli Görüşlerinin İncelenmesi</b>	231-242
<i>Investigation of Opinions of Health Staff About Covid-19 Additional Payment by the Ministry of Health</i>	
<b>V. Özlem Akgün</b>	
<b>İşletmelerin Marka Değerleri İle Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Otomotiv Sektöründe Faaliyette Bulunan Markalara Yönelik Bir Araştırma</b>	243-267
<i>Comparative Analysis of Brand Values and Performances of Businesses: A Research For Brands Activity In The Automotive Industry</i>	
<b>Sema Yaşar &amp; Berivan Gürbüz</b>	
<b>Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi</b>	268-283
<i>The Role of Social Municipalism in Combating Poverty: Diyarbakır Metropolitan Municipality</i>	

<b>Abdülkadir Özdemir</b>	
<b>Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler</b>	<b>284-297</b>
<i>Innovations Brought by the Presidential Government System to the Administrative Organization of the Republic of Turkey</i>	
<b>Ahmet İlker Akbaba &amp; Çağla Gündoğdu</b>	
<b>Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zekâ Kullanımı</b>	<b>298-315</b>
<i>Use of Artificial Intelligence in Banking Services</i>	
<b>Hasan Topçu &amp; Alper Gedik</b>	
<b>Türkiye’de Telekomünikasyon Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi</b>	<b>316-343</b>
<i>The Effect Of Telecommunication Investments On Economic Growth In Turkey</i>	
<b>Nuraydın Topcu &amp; Vedat Demirkol</b>	
<b>Covid-19 Pandemi Sürecinin Muhasebe Meslek Elemanları Üzerindeki Etkisi: Yalova Örneği</b>	<b>344-353</b>
<i>The Impact of the Covid-19 Pandemic on Accounting Professionals: The Case of Yalova</i>	
<b>Osman Çekici &amp; Erdal Bayrakçı</b>	
<b>Avrupa Birliği’nin Sosyal Dışlanma Yaklaşımını Yeni Riskler Bağlamında Düşünmek</b>	<b>354-367</b>
<i>Thinking of the European Union’s Social Exclusion Approach in the Context of New Risks</i>	
<b>Serpil Sumer &amp; Ramazan Yanık</b>	
<b>Gıda İşletmelerinde Üretim Reçetesinin Denetim Yönünden Ele Alınması</b>	<b>368-374</b>
<i>Addressing the Bill of Material in Food Premises in Terms of Audit</i>	
<b>Yunus Emre Öztürk &amp; Müjdat Yeşildal &amp; Özer Arık &amp; Yunus Fidan</b>	
<b>Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik Güvenilirliği</b>	<b>375-381</b>
<i>Turkish Validity and Reliability of the Chronic Disease Self-Management Scale</i>	

<b>Erol Demir</b>	
<b>Kömür Madeni İşletmelerinde Maddi Olmayan Duran Varlık Hesaplarının İncelenmesi: TKİ-TTK ve Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş. İşletmeleri Örneği</b>	<b>382-393</b>
<i>Examination of Intangible Assets Accounts in Coal Mining Operations: Case of Businesses; Tki, Ttk and Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş.</i>	

## REVIEW ARTICLES

<b>Ebru Köktepe Karahüseyinoğlu</b>	
<b>Kalite Yönetimi Perspektifinde Sağlık Hizmetleri</b>	<b>394-402</b>
<i>Health Services in the Perspective of Quality Management</i>	



# Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

*Financial Management Behavior Scale: Turkish Adaptation, Validity And Reliability Study*

Mehmet Akif Erişen<sup>\*1</sup>  Fatma Özlem Yılmaz<sup>1</sup> 

<sup>1</sup> Department of Healthcare Management, Selcuk University, Konya, Turkey

Received: 16.08.2021

Accepted: 27.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Bu araştırmada İngilizce dilinde geliştirilmiş olan finansal yönetim davranışı ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğinin yapılması amaçlanmıştır. Bireylerin finansal yönetim davranışlarını ölçen ulusal literatürde geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmış bir ölçme aracı bulunmaması sebebiyle bu araştırmanın literatüre katkı anlamında büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Türkçe diline çevrilen nihai ölçek Türkiye’de yaşayan ve herhangi bir gelire sahip olan 18 yaş üstü 258 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde orijinalinde 15 soru ve 4 boyuttan oluşan ölçek 13 soru ve 4 boyut olarak Türkçeye uyarlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin uyum iyiliği değerleri;  $\chi^2/sd=2.34$ ,  $GFI=0.92$ ,  $AGFI=0.88$ ,  $CFI=0.92$ ,  $RMSEA=0.072$ ,  $SRMR=0.067$  ve  $TLI=0.90$  şeklinde bulunmuştur. Bu değerler kabul edilebilir ve mükemmel uyum ölçütleri aralığındadır. Ayrıca bağlam geçerliliği için yapılan korelasyon analizi neticesinde finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeği ile uyarlaması yapılan finansal yönetim davranışı ölçeği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ( $r=0,476$   $p<0,001$ ). Tüm bunlara ek olarak ölçeğin güvenilirliğinin tespiti için ölçek iç tutarlılık katsayısına bakılmış ve ölçeğin kabul edilebilir düzeyde güvenilir olduğu ortaya konulmuştur ( $\alpha=0,72$ ). Tüm bu bulgular ışığında İngilizce dilinde geliştirilmiş olan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğinin” Türk kültüründe de geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Finans, Yönetim, Finansal Yönetim Davranışı, Geçerlilik ve Güvenilirlik

## Abstract

In this study, it is aimed to test the Turkish validity and reliability of the financial management behavior scale developed in English. It is thought that this research is of great importance in terms of contributing to the literature, since there is no measurement tool with proven validity and reliability in the national literature measuring financial management behaviors of individuals. The final scale translated into Turkish was carried out on 258 people over the age of 18 who live in Turkey and have any income. As a result of the confirmatory factor analysis, the scale, which originally consisted of 15 questions and 4 dimensions, was adapted into Turkish as 13 questions and 4 dimensions. As a result of confirmatory factor analysis, the scale's goodness of fit values are as follows:  $\chi^2/sd=2.34$ ,  $GFI=0.92$ ,  $AGFI=0.88$ ,  $CFI=0.92$ ,  $RMSEA=0.072$ ,  $SRMR=0.067$  and  $TLI=0.90$ . These values are within the range of acceptable and perfect fit criteria. In addition, as a result of the correlation analysis for context validity, it was determined that there was a positive and significant relationship between the financial literacy attitude and behavior scale and the adapted financial management behavior scale ( $r=0.476$   $p<0.001$ ). In addition to all these, the internal consistency coefficient of the scale was checked to determine the reliability of the scale and it was revealed that the scale was quite reliable ( $\alpha=0.72$ ). In the light of all these findings, it can be said that the “Financial Management Behavior Scale” developed in English is a valid and reliable measurement tool in Turkish culture.

**Keywords:** Finance, Management, Financial Management Behavior, Validity and Reliability

Erişen, M. A. & Yılmaz, F. Ö. (2021). Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 194-202. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52356>

\* E-mail: m.erisen1992@gmail.com (Corresponding Author)

## 1. Giriş

Bireyler günlük yaşamlarında en temel yaşam ihtiyacı olan beslenme, giyim gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bile alışveriş yapmak ve bunları yaparken bazı finansal kararlar almak durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu finansal kararlar veya finansal davranışlar bireylerin mali durumunu da etkilemektedir. Elbette mali durumu etkileyen tek faktör finansal davranışlar olmamakla birlikte, finansal davranışlar bu faktörler arasında en önemlilerinden birisi konumundadır. Ayrıca finansal davranışları yönlendiren bazı etkenler de bulunmaktadır. Ancak bu alandaki ulusal literatüre bakıldığında finansal okuryazarlık, bireylerin finansal durumları veya yalnızca bireylerin harcama alışkanlıkları gibi konular üzerine araştırmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak finansal yönetim davranışı üzerine yapılan araştırmaların ise güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş bir ölçme aracı kullanılarak yapılmadığı dikkat çekmektedir. Günümüz dünyasında finansal yönetim kavramının işletmeler için olduğu kadar bireyler açısından da önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde ulusal literatürde bireylerin finansal yönetim davranışlarını incelemeye yönelik bir ölçme ihtiyacı gün yüzüne çıkmaktadır. Tüm bunlar ışığında bu araştırmada İngilizce olarak geliştirilmiş olan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğinin” Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğinin yapılması amaçlanmıştır.

### 1.1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Bilgisi

Finans, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptıkları alışverişten, emeklilik yaşamı için yaptıkları birikimlere kadar geniş çerçeveye sahip bir konudur. Bireyler günlük yaşamlarında ev bütçesi hazırlamaktan, emeklilik planlarına, eğitim masraflarından yatırım yapmaya kadar finansal kararlar almak durumundadır. Dolayısıyla finansın bireylerin yaşamı içinde neredeyse attıkları her adımda olması, bireylerin kendi finansal durumlarını yönetebilmelerini bir gereklilik haline getirmektedir. (Bayram, 2014). Bu da ancak başarılı bir finansal yönetim ile mümkündür. Finansal yönetim ihtiyaç duyulan sermayenin belirlenmesi, temin edilmesi ve yönetimi anlamına gelir. En basit anlatımla finansal yönetim finansmanın planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi, koordinasyonu ve denetlenmesi faaliyetlerini kapsamaktadır (Akbulut ve Göktaş, 2013). Teknolojinin gelişmiş olması ve ürün çeşitliliğinin artması sebebiyle günümüz şartlarında bireylerin harcama ve kredi/kredi kartı kullanım davranışlarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir ve bireyler finansal olarak kendilerini güvenceye almak için birikimlerini yatırıma çevirme eğilimindedir. Ayrıca bireyler sağlıklarını ve sahip oldukları yatırımlarını sigorta altına almakta ve ileride yaşanması muhtemel olumsuzluklara karşı bir bakıma bunları da güvence altına almak istemektedirler. Tüm bunlara bakıldığında para bireyler için sadece temel ihtiyaçlar için harcanacak bir araç olmaktan çıkıp doğru yönetilmesi gereken bir araç haline gelmektedir. Dolayısıyla günümüzde finansal yönetim kavramı işletmeler için olduğu kadar bireyler için de önemli bir yere sahip hale gelmiştir. Finansal yönetim; analiz etme, planlama, bütçe yapma, ihtiyaç duyulan kaynaklara erişim ve onları verimli şekilde kullanma anlamında büyük öneme sahiptir (Şener ve Gündüzalp, 2018).

Bireyler gün içerisinde bazı finansal davranışlarda bulunur ve bu davranışlar finansal refahlarını etkiler (Dew ve Xiao, 2011). Örnek olarak bir birey günlük harcama sınırlarının üzerine çıkıyorsa veya ödeyebileceğinden fazla bireysel kredi kullanıyorsa ya da belirli bir birikimi varsa ve yatırım yönetimini iyi yapamıyorsa bir müddet sonra finansal anlamda sıkıntıya girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunların önüne geçebilmek için finansal okuryazarlığın artırılması önemli faktörlerden birisidir. Dolayısıyla erken yaşta alınacak finansal eğitim ile sahip olunacak finansal bilgi, finansal yönetim davranışı açısından büyük öneme sahiptir (Bayrakdaroğlu ve Bilge, 2018). Diğer bir ifade ile bireyin bütçesinin olup olmadığı, borç ve tasarruf/yatırım yönetimi konusunda sahip olunan bilgi düzeyi, tutum ve davranışlar; finansal okuryazarlık konusunun değerlendirilmesinde kullanılması gereken tamamlayıcı verilerdir (Fettahoğlu, 2015). Finansal bilgi, finansal tutumları etkileyebilir ve daha iyi finansal davranışı, dolayısıyla daha iyi finansal refahı sağlayabilir (Joo, 2008). Ancak buradaki kilit nokta; bilginin beceriye, becerinin tutuma ve en nihayetinde de tutumun davranışa dönüştürülmesi bireyin çabasıyla gerçekleşebilecek bir süreçtir (Holzmann, 2010).

Finansal davranış, para yönetimi ile ilgili herhangi bir insan davranışı olarak tanımlanabilir. Genel olarak bakıldığında finansal davranışlar nakit, kredi ve tasarruf davranışlarını içerir (Xiao, 2008). Bilgili, finansal açıdan eğitilmiş tüketiciler, kendileri ve aileleri için daha iyi kararlar verebilir ve bu nedenle ekonomik güvenliklerini ve refahlarını artırabilirler. Bilgili seçimler yapan bilgili tüketiciler için etkili ve verimli bir pazar esastır (Hilgert vd., 2003). Garman ve Fergie (2008) de bireysel finansal yönetimin bireylerin finansal refahında önemli bir etken olabileceğini ifade etmiş ve bu nedenle kişisel finansal yönetimin davranışsal boyutlarını ele almıştır. Buna göre finansal yönetim, uzun ve kısa vadeli mali hedefler için finansal planlama; gelir ve kredinin finansal yönetimi; konut, sigorta, otomobil ve diğer tüketim malları ile bankacılık, sigorta ve yatırım dahil çeşitli hizmetlerin satın alınması yoluyla yapılan finansal davranışlar ve geleceğe yatırım boyutlarını içermektedir (Garman ve Fergie, 2006). Dickinson (1996) ise finansal bilgi, finansal planlama, kredi yönetimi, borç yönetimi, yatırım, varlık tahsisi ve emeklilik planlaması kavramlarını finansal güçlendirme kavramı altında

ele almıştır. Hilgert ve arkadaşlarına (2003) göre finansal bilgi; nakit akışı yönetimi, kredi yönetimi, tasarruf ve yatırımla ilgili finansal davranışlarla istatistiksel olarak ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla finansal bilgi sayesinde sağlanabilecek finansal yönetim davranışları özetle nakit yönetimi, borç yönetimi, tasarruf yönetimi ve yatırımların yönetimi olmak üzere dört grup altında kategorize edilebilir (Hilgert vd., 2003). Dew ve Xiao (2011) ise finansal yönetim davranışlarını nakit yönetimi, kredi yönetimi, tasarruf/yatırım yönetimi ve sigorta yönetimi olarak sınıflandırmıştır. Bu makalede de finansal yönetim davranışları; nakit yönetimi, kredi yönetimi, tasarruf/yatırım yönetimi ve sigorta yönetimi olmak üzere dört boyutta ele alınmıştır.

Bireysel finansla ilgili popüleritesi yüksek altı dergide 5 yıllık süreçte yayınlanan araştırmaların bir incelemesi, kişisel finans ve planlama ile ilgili makalelerin büyük çoğunluğunun, belirli demografik/sosyal özellikler ve belirli bir finansal davranış (örneğin, belirli bir kredi türü seçme, para biriktirme) arasındaki ilişki; finansal bilgi (örneğin, kredi kartları, tasarruflar, araçlar hakkında) ve belirli bir finansal davranış arasındaki ilişki veya optimal davranışlar (örneğin, yatırım riski veya belirli bir ipotek üstlenilmesi) ile ilgili olduğunu göstermiştir (Burns, 2008). Yine başka bir araştırmada çoğu kanıtın, daha yüksek finansal okuryazarlık puanlarının gelişmiş finansal davranışla ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, finansal okuryazarlığın artırılması finansal davranışı iyileştirmede etkili olacaktır (Mandell, 2008). Finansal okuryazarlık neden olarak ve finansal yönetim davranışı bir sonuç olarak ele alınacak olursa; özellikle ulusal literatürde daha çok sebep üzerine yoğunlaşmakta ancak sonuca yani finansal yönetim davranışlarına çok fazla odaklanılmamaktadır. Bu durum, finansal bilginin kıymetini anlamanın önüne bir engel olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla finansal bilginin veya okuryazarlığın gerçekten önemli olup olmadığını ortaya koyabilmek bakımından finansal yönetim davranışı ile ilişkisine de bakılması gerektiği düşünülmektedir. Literatürde bu konuda eksik olmasının ise finansal yönetim davranışını ölçmeye yönelik çok fazla ölçme aracının olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca Türkçe literatürde bireylerin finansal yönetim davranışlarını ölçmede kullanılan ve Türkçe geçerlilik güvenilirliği test edilmiş mevcut bir ölçme aracı bulunmamasına karşın bazı araştırmalarda yabancı dilde geliştirilen bu ölçeğin Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği test edilmeden doğrudan kullanıldığı dikkat çekmiştir. Dolayısıyla ulusal literatürde bireylerin finansal davranışlarını ölçmede kullanılacak geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş bir ölçme aracı ihtiyacı bulunmaktadır. Bu araştırma da bu ihtiyacı karşılama amacıyla gerçekleştirilmiştir.

## 2. Gereç ve Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı ve kapsamı, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci, veri analizi, sınırlılıkları, varsayımları ve etiğine ilişkin yöntem bilgilerine yer verilmiştir.

### 2.1. Amaç ve Kapsam

Bu araştırmanın amacı Dew ve Xiao (2011) tarafından geliştirilmiş olan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğinin” Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğini test etmektir. Bu bağlamda araştırma Türkiye’de yaşayan ve gelire sahip olan yetişkin bireyler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır ve tanımlayıcı nitelikte bulgular ortaya konulmuştur.

### 2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’de yaşayan ve herhangi bir düzenli gelire sahip olan yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında örneklem büyüklüğü belirlenirken kullanılan ölçekteki ifade sayısının 10 katı yeterli kabul edilmektedir (Alpar, 2016). Bu doğrultuda orijinal ölçekte 15 maddenin yer aldığı dikkate alındığında minimum 150 kişilik örneklem bu araştırma için yeterli olacaktır. Araştırma kapsamında kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 262 kişiye ulaşılmıştır. Veri kontrolü sürecinde 4 anket formu araştırma kriterlerini sağlamaması sebebiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak araştırmanın örnekleme Türkiye’de yaşayıp 18 yaşından büyük olan ve herhangi bir geliri bulunan 258 kişiden oluşmaktadır.

### 2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri 2021 yılının mayıs ve haziran ayları içerisinde Google Formlar uygulaması aracılığıyla çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması aşamasında kullanılan anket formu; kişisel bilgi formu, “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği” ve “Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği” olmak üzere 3 kısımdan oluşmaktadır.

**Kişisel bilgi formu:** Anket formunun ilk bölümü olan kişisel bilgi formunda “cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve herhangi bir yatırımınız var mı?” olmak üzere örneklemin geneli hakkında bilgi veren 6 soru bulunmaktadır.

**Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği:** Bu çalışmada Türkçe uyarlaması yapılan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği” Dew ve Xiao (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek orijinal çalışmada 15 soru ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada ise doğrulayıcı faktör analizi neticesinde 13 soru ve 4 boyut ile Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçeğin boyutları; nakit yönetimi (4 madde), kredi yönetimi (3 madde), tasarruf/yatırım yönetimi (3 madde) ve sigorta yönetimi (3 madde) şeklindedir. Ölçek 1-hiçbir zaman, 2-nadiren, 3-bazen, 4-çoğunlukla, 5-her zaman olmak üzere 5’li likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçeğin kesme noktası bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar 5’e yaklaştıkça katılımcıların bireysel finansal yönetim davranışı konusunda başarılı/iyi olduğunu, 1’e yaklaştıkça ise katılımcıların bireysel finansal yönetim davranışı konusunda başarısız olduğunu/iyi olmadığını göstermektedir. Ayrıca ölçeğin cronbach alfa değeri bu çalışmada 0,72 olarak bulunmuştur.

**Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği:** Sarıgül (2015) tarafından geliştirilmiştir. Beşli likert tipine göre oluşturulmuş ölçek 14 madde ve harcama, tutum, ilgi, olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin genel cronbach alfa değeri geliştirme çalışmasında 0,72; bu çalışmada ise 0,73 olarak bulunmuştur.

#### 2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri 2021 yılı mayıs ve haziran ayları içerisinde Google Formlar uygulaması üzerinden hazırlanmış olan çevrimiçi anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması esnasında anket formunun başında sunulan katılımcı bilgi ve onam formunu okuyarak çalışmaya katılmayı gönüllü olarak isteyen katılımcılar anket formunu doldurmuşlardır.

#### 2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında doğrulayıcı faktör analizi için LISREL 8.7; verilerin düzenlenmesi, tanımlayıcı analizler (frekans, yüzde ortalama), cronbach alfa ve korelasyon analizleri için ise SPSS 20 programı kullanılmıştır.

Ölçeğin geçerlilik aşamasında ilk olarak dil ve kapsam geçerliliği daha sonra yapı ve bağlam geçerliliği yapılmıştır. Güvenilirlik aşamasında ise iç tutarlılık katsayısını ifade eden cronbach alfa değerlerine bakılmıştır.

İlk aşama olan dil ve kapsam geçerliliği bağlamında Dew ve Xiao (2011) tarafından geliştirilen “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği” öncelikle İngilizce ve Türkçeyi iyi düzeyde bilen iki kişi tarafından ayrı ayrı Türkçeye çevrilmiştir. İngilizce ve Türkçeyi iyi düzeyde bilen farklı bir kişi tarafından bu çeviriler en uygun şekilde tek bir Türkçe forma dönüştürülmüştür. Sonrasında bu Türkçe form tekrar iyi düzeyde İngilizce ve Türkçe bilen ve çevirinin diğer aşamalarında yer almayan bir kişi tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Bu form ölçeğin orijinal hali ile karşılaştırılarak tekrar bir değerlendirilme yapılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde ölçeğin Türkçeye çevrilmiş hali orijinal ölçekle uyumlu bulunmuştur. Son olarak Türkçe çevirisi yapılmış ölçek maddeleri üç alan uzmanı tarafından değerlendirilerek ölçeğe son hali verilmiştir.

İkinci aşamada ise ölçeğin yapı geçerliliği test edilmiştir. Bu bağlamda Lisrel programı kullanılarak ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Son olarak bağlam geçerliliği için SPSS programı kullanılarak Türkçe uyarlaması yapılan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği” ile “Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği” arasında korelasyon analizi yapılmıştır.

Tüm bunlara ek olarak uyarlaması yapılan “Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğinin” güvenilirliği kapsamında SPSS programı kullanılarak ölçeğin ve boyutlarının cronbach alfa değerlerine bakılmıştır. Ölçeğe ait cronbach alfa değerleri tablo 3’te verilmiştir. Karagöz’e (2016) ve Karagöz ve Bardakçı’ya (2020) göre alfa değeri 0,00-0,40 arasında ise ölçeğin güvenilir olmadığı; 0,40-0,60 arasında ise ölçeğin düşük de olsa güvenilir olduğu; 0,60-0,80 arasında ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğu; 0,80-1,00 arasında ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu ifade edilmiştir.

#### 2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırma verilerinin COVID-19 salgını sebebiyle çevrimiçi ortamda toplanması araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği herhangi bir gelire sahip olan bireylerle sınırlıdır. Ayrıca ölçek verileri çevrimiçi ortamda toplandığı için örneklem okuryazar bireylerle sınırlıdır. Katılımcıların ölçek sorularına doğru yanıt verdiği varsayılmaktadır.

#### 2.7. Araştırmanın Etiği

Araştırmada öncelikle uyarlaması yapılan “Finansal Yönetim Davranışı” ve bağlam geçerliliğini yapmak için kullanılan “Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış” ölçeklerinin yazarlarından mail yoluyla ölçek kullanım izni alınmıştır.

Daha sonra araştırmının etik kurul onayı ise 31.03.2021 tarih ve 2021/243 karar numarası ile Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

### 3. Bulgular

Bu bölümde araştırmının katılımcılarına ait tanımlayıcı bulgular, Finansal Yönetim Davranışı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi path diyagramı ve standart katsayıları, ölçeğe ait doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri, ölçeğe ait cronbach alfa değerleri ve finansal okuryazarlık tutum ve davranışlar ölçeği ile finansal yönetim davranışı ölçeği arasındaki korelasyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

**Tablo 1. Katılımcılara ait tanımlayıcı bulgular**

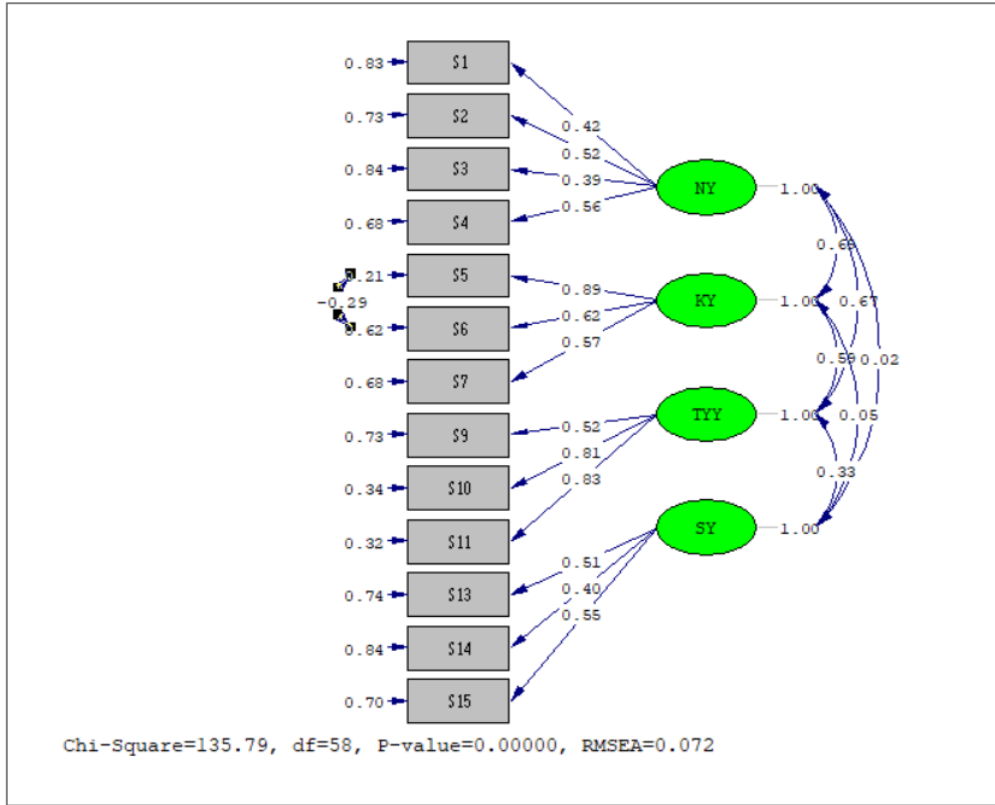
		n	%
Cinsiyet	Kadın	119	46,1
	Erkek	139	53,9
Yaş (Ort±SS=33,38±10,03; min=19; max=67)	33 yaş ve altı	174	67,4
	34 yaş ve üzeri	84	32,6
Medeni Durum	Evli değil	100	38,8
	Evli	158	61,2
Gelir Düzeyi	3000 TL ve altı	46	17,8
	3001-4500 TL	56	21,7
	4501-6000 TL	70	27,1
	6001-8000 TL	52	20,2
	8001 TL ve üzeri	34	13,2
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	16	6,2
	Lise	12	4,7
	Önlisans	20	7,8
	Lisans	137	53,1
	Lisansüstü	73	28,3
Herhangi bir yatırımınız var mı?	Hayır	57	22,1
	Evet	201	77,9
<b>Toplam</b>		<b>258</b>	<b>100,0</b>

Tablo 1'de katılımcılara ait tanımlayıcı bulgulara yer verilmiştir. Buna göre araştırmada yer alan katılımcıların %53,9'u erkek ve %61,2'si evlidir. Ayrıca katılımcıların yaşları 19 ile 67 arasında değişmekte iken ortalama yaş 33,38 yıldır. Eğitim düzeyi açısından %53,1'i lisans mezunu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %60,5'i 4500 TL'den daha fazla gelire sahipken %77,9'u ev, araba, altın, birikim, hisse senedi veya blockchain gibi herhangi bir yatırımı bulunduğunu ifade etmiştir.

Bu araştırmada dört alt boyutta toplanan ve 13 maddeden oluşan "Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği"nin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde ortaya çıkan modifikasyon endekslerinden yola çıkarak uyum iyiliğini iyileştirmek için orijinal ölçekteki 8. (Bir acil durum fonu/birikimi oluşturur veya sürdürürüm.) ve 12. (Yatırım için tahvil, hisse senedi veya yatırım fonu satın alırım.) sorular ölçekten çıkartılmış ve ölçeğin 5. ve 6. maddeleri arasında kovaryans yapılarak model tekrar çalıştırılmıştır. Ölçeğe ait model (path diyagramı) Şekil 1'de ve uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de verilmiştir.



Şekil 1. Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Path Diyagramı ve Standartlaştırılmış Katsayıları



Tablo 2. Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyum Değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Model Uyum Değerleri	Açıklama
$\chi^2/sd$	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$135.79/58=2.34$	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.92	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.88	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0.90 \leq CFI \leq 1.00$	$0.85 \leq CFI \leq 0.90$	0.92	Mükemmel Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0.072	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0.067	Kabul Edilebilir Uyum
TLI(NNFI)	$0.95 \leq TLI \leq 1.00$	$0.90 \leq TLI \leq 0.95$	0.90	Kabul Edilebilir Uyum

GFI: Goodness of Fit Index, AGFI: Adjusted Goodness of Fit Index, CFI: Comparative Fit Index, RMSEA: Root Mean Error of Aproximation, SRMR: Standardized Root Mean Square Residual, TLI: Tucker Lewis Index

Ölçeğe ait uyum iyiliği ölçütlerine ilişkin 15'ten fazla indeks bulunmakla birlikte; bu indekslerin hangilerinin raporlanması gerektiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır (Brown, 2006; Garver ve Mentzer, 1999; Gerbing ve Anderson, 1992; Iacobucci, 2010). Bu çalışmada ise raporlama aşamasında literatürde en çok ele alınan uyum indekslerinden  $\chi^2/sd$ , GFI, AGFI, CFI, RMSEA, SRMR ve TLI değerleri baz alınmıştır. Bu bağlamda ölçeğe ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde;  $\chi^2/sd=2.34$ , GFI=0.92, AGFI=0.88, CFI=0.92, RMSEA=0.072, SRMR=0.067 ve TLI=0.90 olarak bulunmuştur. Bu çalışmanın modeline ait uyum indeks değerleri İlhan ve Çetin (2014) tarafından derlenerek oluşturulan tablodaki uyum ölçütlerine göre incelendiğinde CFI değeri mükemmel uyum gösterirken, diğer değerler kabul edilebilir uyuma sahiptir (Tablo 2).

Tablo 3. Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği Cronbach Alfa Değerleri

	Boyutlara Ait Cronbach Alfa	Ölçek Cronbach Alfa
Nakit Yönetimi	1.Bir ürün veya hizmet satın alırken karşılaştırma yaparım.	0,60
	2.Tüm faturalarımı zamanında öderim.	
	3.Aylık harcamalarımın yazılı veya elektronik kaydını tutarım.	
	4.Bütçemin veya harcama planımın dışına çıkmam.	
Kredi Yönetimi	5.Her ay kredi kartı borçlarımın tamamını öderim.	0,64
	6.Kredi kart(lar)ımın limitinin tümünü kullanırım. *	
	7.Sadece asgari tutarını ödediğim bir kredi borcum vardır. *	
Tasarruf/Yatırım Yönetimi	9.Her maaşımdan para biriktiririm.	0,65
	10.Emeklilik dışında araba, eğitim, ev gibi uzun vadeli bir hedef için birikim yaparım.	
	11.Bireysel emeklilik hesabına para katkısında bulunurum.	
Sigorta Yönetimi	13.Yeterli bir sağlık sigortası poliçesine düzenli ödeme yaparım.	0,71
	14.Otomobil veya konut sigortası gibi yeterli mülk sigortası poliçelerine düzenli ödeme yaparım.	
	15.Yeterli bir hayat sigortası poliçesine düzenli ödeme sağlarım.	

\*6. ve 7. maddeler ters kodlanmıştır.

Tablo 3'te Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği'ne ait cronbach alfa değerlerine yer verilmiştir. Buna göre ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı 0,72 bulunmuşken alt boyutların iç tutarlılık katsayısı 0,60-0,71 aralığındadır. Bu değerler dikkate alındığında ölçeğin ve alt boyutlarının kabul edilebilir düzeyde güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Bulguları

		FOTDÖ	NY	KY	TYY	SY
FYDÖ	r	,476**	,663**	,623**	,766**	,595**
	p	,000	,000	,000	,000	,000

n=258

FYDÖ: Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği, FOTDÖ: Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği, NY: Nakit Yönetimi, KY: Kredi Yönetimi, TYT: Tasarruf /Yatırım Yönetimi, SY: Sigorta Yönetimi

Tablo 4'te ölçeğin toplam puanı ile alt boyutları arasındaki korelasyon analizi ve bağlam geçerliliği için yapılmış olan FYDÖ ile FOTDÖ arasındaki korelasyon analizi bulgularına yer verilmiştir. Buna göre Finansal Yönetim Davranışı ölçeği ile alt boyutları arasındaki tüm ilişkiler anlamlı bulunmuş olup, korelasyon katsayıları 0,623-0,766 aralığında değişmektedir. Buna ek olarak bağlam geçerliliği kapsamında yapılan FYDÖ ile FOTDÖ arasındaki korelasyon analizi bulguları incelendiğinde ise Finansal Yönetim Davranışı ile Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranışları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $r=0,476$   $p<0,001$ ). Finansal okuryazarlık; bireyler açısından başarılı bir finansal yönetim süreci ve ekonomik açıdan geleceği güvence altına alma; istek ve ihtiyaçları belirleme, kaynakların tahsisi, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi işlemlerini içermektedir (Sarigül, 2015). Yine Hilgert ve arkadaşları (2003) da finansal okuryazarlık ile finansal davranış arasında pozitif ilişki olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada

finansal yönetim davranışı ile finansal okuryazarlık arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı çıkması uyarlanan ölçeğin bağlamsal geçerliliğinin literatür tarafından da desteklendiğini göstermektedir.

#### 4. Sonuç

Günümüz şartlarında para ve para ile ilgili konular diğer bir ifade ile finansal konular az veya çok, bir şekilde her bireyin dünyasında bulunmaktadır. Bu bireylerin kimisi finansal okuryazarlık bilinci ile hareket ederken, kimisi de içgüdüsel olarak hareket etmektedir. Dolayısı ile kimisi başarılı bir finansal yönetim davranışı sergilerken, kimisi nispeten daha başarısız bir finansal yönetim davranışı sergileyebilmektedir. Literatürde bu alandaki araştırmalar incelendiğinde genel anlamda finansal okuryazarlık konusu ile ilgilenildiği dikkat çekmektedir. Ancak bundan daha da önemli olan ve finansal okuryazarlığın bir neticesi olarak değerlendirilebilecek olan finansal yönetim davranışı göz ardı edilmektedir. Özellikle ulusal literatürde bunun sebebinin finansal yönetim davranışını ölçmeye yönelik bir ölçme aracının olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buradan hareketle bu araştırmada "Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesi amaçlanmıştır.

Dew ve Xiao (2011) tarafından 15 madde ve 4 boyut olarak geliştirilen Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması amacıyla dil ve kapsam uyarlamasının ardından doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucundaki modifikasyon endekslerinden yola çıkarak orijinal ölçekteki 8. ve 12. sorular ölçekten çıkartılarak ve 5. ile 6. Maddeler arasında kovaryans yapılarak 13 madde 4 boyut ile model tekrar çalıştırılmıştır. Bu analiz neticesinde Finansal Yönetim Davranışı Ölçeğine ait modelin uyum indeks değerlerinin mükemmel ve kabul edilebilir uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Bağlam geçerliliğini test etmek amacıyla Türkçe uyarlaması yapılan Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği ile Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği arasındaki korelasyona bakılmış ve iki ölçek arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur ( $r=0,476$ ). Buna ek olarak ölçeğin iç tutarlılık katsayısı da ölçeğin kabul edilebilir düzeyde güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir ( $\alpha=0,72$ ).

Sonuç olarak Dew ve Xiao (2011) tarafından geliştirilen Finansal Yönetim Davranışı Ölçeği'nin Türk kültüründe de geçerli ve aynı zamanda güvenilir bir ölçme aracı olduğu yapılan analizlerle ortaya konulmuştur. Ayrıca Türkçe uyarlaması yapılan bu ölçek herhangi bir geliri bulunan bireyler üzerinde çalışılmış ve dolayısıyla geçerlilik-güvenilirliği bu grup üzerinde ispatlanmıştır. Ulusal literatürde genel anlamda finansal okuryazarlık ile ilgili ölçme araçları bulunmasına karşın finansal okuryazarlığın sonucu veya etkilediği bir değişken olarak ele alınabilecek olan finansal yönetim davranışını ölçmede kullanılacak bir ölçme aracının bulunmaması sebebiyle Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan bu ölçeğin ulusal literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalarda finansal yönetim davranışı konusu tek başına çalışılabileceği gibi, çeşitli faktörlerin finansal yönetim davranışı üzerindeki etkileri de araştırılabilecektir.


#### Kaynakça


- Akbulut, Y. & Göktaş, B. (2013). Sağlık kurumlarında finansal yönetimin kapsamı. Ağırbaş, İ. (Ed.) Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim içinde. Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi.
- Alpar, R. (2016). Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlik. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayrakdaroğlu, A. & Bilge, S. (2018). Kadınlarda finansal eğitimin finansal okur-yazarlık üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 19(42 Kadın Çalışmaları Özel Sayısı), 97-120.
- Bayram, S. S. (2014). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi davranışları: anadolu üniversitesi öğrencileri üzerine uygulama. Business & Management Studies: An International Journal, 2(2), 105-135.
- Brown, T.A. (2006). Confirmatory factor analysis for applied research. New York: The Guilford Press.
- Burns, S. A. (2008). Promoting applied research in personal finance. In Handbook of consumer finance research (pp. 411-418). Springer, New York, NY.
- Dew, J. & Xiao, J. J. (2011). The financial management behavior scale: Development and validation. Journal of Financial Counseling & Planning, 22(1), 43-59.
- Dickinson, A. (1996). The financial well-being of women and the family. American Journal of Family Therapy, 24(1), 65-73.

- Fettahoğlu, S. (2015). Hane halkının finans eğitimi ve finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine Kocaeli'nde bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67), 101-116.
- Garman, E. T. & Fargue, R. (2008). *Personal finance*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Garver, M. S. & Mentzer, J. T. (1999). Logistics research methods: employing structural equation modeling to test for construct validity. *Journal of business logistics*, 20(1), 33.
- Gerbing, D. W. & Anderson, J. C. (1985). The effects of sampling error and model characteristics on parameter estimation for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Multivariate behavioral research*, 20(3), 255-271.
- Hilgert, M. A., Hogarth, J. M., & Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Fed. Res. Bull.*, 89, 309-322.
- Holzmann, R. (2010). Bringing financial literacy and education to low and middle income countries: The need to review, adjust, and extend current wisdom. World Bank.
- Iacobucci, D. (2010). Structural equations modeling: Fit indices, sample size, and advanced topics. *Journal of consumer psychology*, 20(1), 90-98.
- İlhan, M., & Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli (yem) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42.
- Joo, S. (2008). Personal financial wellness. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 21-33). Springer, New York, NY.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS uygulamalı istatistiksel analizler*. Güncellenmiş 2. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Karagöz, Y. & Bardakçı, S. (2020). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Mandell, L. (2008). Financial literacy of high school students. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 163-183). Springer, New York, NY.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeği: geliştirme, geçerlik ve güvenirlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 200-218.
- Şener, A. & Gündüzalp, A.A. (2018). Finansal yönetim, finansal stres, finansal memnuniyet ve yaşam memnuniyeti ile hanehalkı borçlanma düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. Şahin Allahverdi, R., Akova, S. & Kijevcanin Zimonjic, L.V. (Ed.) 2. *Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı* içinde (21-34. ss.). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Xiao, J. J. (2008). Applying behavior theories to financial behavior. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 69-81). Springer, New York, NY.

# Covid-19 Hastalarının Yaşlarına Göre Hastanedeki Tedavi Sürelerinin İstatistiksel Analizi: Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi Örneği

*Statistical Analysis of the Treatment Duration of Covid-19 Patients in the Hospital According to Their Ages: The Case of Elazig Fethi Sekin City Hospital*

Gülcan Atıcı Turan \*<sup>1</sup> 

Arzu Barut Parmaksız <sup>2</sup> 

<sup>1</sup> Department of Management and Organization, Munzur University, Tunceli, Turkey

<sup>2</sup> Specialist, Biochemistry Clinic, Elazig Fethi Sekin City Hospital, Elazig, Turkey

Received: 10.08.2021

Accepted: 26.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Covid-19 Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemik bir hastalık olarak ilan edilmiştir. Vakaların ülkemizde görülmesiyle beraber risk altındaki kişilerin korunmasına yönelik birçok kaynaktan çeşitli bilgiler paylaşılmaya başlanmıştır. Hastalığın herhangi bir resmi tedavisi olmadığı için, daha önce vakaların görüldüğü ülkelerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanılmaktadır.

Türkiye’de ilk vaka 10 Mart 2020 tarihinde kayıt altına alınmasının ardından diğer ülkelerdeki vaka durumunun seyrinden hareketle ülkemizde de çeşitli tedbirlerin alınması kararı verilmiştir. Bu çalışmada Covid-19 tanısı konulan ve hastanede tedavi gören hastalar incelenip, bu hastaların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre hastanedeki tedavi süreleri araştırılmıştır. Bu çalışma Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi’nde tedavi gören 3506 tane Covid-19 hastası üzerinde yapılmıştır. Bu hastanede tedavi gören Covid-19 hastalarının yaşlarına ve cinsiyetlerine göre hastanedeki tedavi sürelerinin istatistiksel analizi yapılmıştır. İstatistiksel analiz için “SPSS for Windows 22.0” paket programı kullanılmıştır. Covid-19 hastalarının yaş grupları değişkenine göre tedavi sürelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu; ancak cinsiyet değişkenine göre tedavi sürelerinde anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19, İstatistiksel Analiz, Yaşa Standardizasyon.

## Abstract

Covid-19 has been declared as a pandemic disease by the World Health Organization. With the occurrence of the cases in our country, various information has started to be shared from many sources for the protection of people at risk. Since there is no official treatment for the disease, the knowledge and experience of the countries where the cases were seen before are used.

After the first case in Turkey was registered on March 10, 2020, it was decided to take various measures in our country based on the course of the case situation in other countries. In this study, patients diagnosed with Covid-19 and treated in the hospital were examined, and the treatment duration of these patients was investigated according to the age and gender. This study was conducted on 3506 Covid-19 patients treated at Elazig Fethi Sekin City Hospital. Statistical analysis of the treatment duration of the Covid-19 patients treated in this hospital was made according to the age and gender variants. “SPSS for Windows 22.0” package program was used for statistical analysis. There is a statistically significant difference in the duration of treatment according to the age group variable of Covid-19 patients; however, it was determined that there was no significant difference in the treatment durations according to the gender variable.

**Keywords:** Covid-19, Statistical Analysis, Age Standardization.

Turan, G. A. & Parmaksız, A. B. (2021). Covid-19 Hastalarının Yaşlarına Göre Hastanedeki Tedavi Sürelerinin İstatistiksel Analizi: Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi Örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 203-209. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52291>

\* E-mail address: gatici23@hotmail.com (Corresponding author)



## 1. Giriş

Bulaşıcı olan hastalıklar epidemi olarak tanımlanır. Geniş coğrafik alanlara bazen bir kıtaya hatta bazen tüm küreye yayılan, insanlarda ve hayvanlarda hastalığa ve ölüme neden olan bulaşıcı salgın hastalıklar ise pandemi olarak adlandırılır (Aslan, 2020).

2019 yılı sonunda ilk olarak Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan kentinde görülen Koronavirüs (Covid-19), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Nedeni bilinmeyen bir viral pnömoni olarak tanımlanan Covid-19 bir çeşit solunum yolu hastalığıdır (Zeybekoğlu Akbaş ve ark., 2020; TTB, 2020).

COVID19 başta sadece Çin ve çevresini etkileyen bir "epidemi" olarak algılandı. Ancak salgın daha sonraki günlerde hızla yayılarak halk sağlığını küresel düzeyde tehdit etmeye başladı. Tüm dünya virüsle ilgili gelişmelere kilitlendi ve tüm ülkelerin ana gündemi salgının kontrol altına alınması ve önlenmesine yönelik tedbirler oldu. 7 Ocak'ta Dünya Sağlık Örgütü, hastalığın SARS olmadığını; hastalığın yeni bir tip koronavirüsten kaynaklandığını açıkladı. Koronavirüsler, hayvanlarda veya insanlarda hastalığa neden olabilen büyük bir virüs ailesidir. 9 Ocak'ta Çinli bilim insanları da söz konusu "gizemli hastalığı" yeni tip koronavirüsten kaynaklandığını söylediler. 11 Ocak'ta Wuhan yerel hükümeti, hastalığın salgına dönüştüğünü açıkladı ve ilk can kaybı yaşandı. 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgının pandemi olarak ilan edilmesinin ardından, salgın kısa sürede tüm dünyaya yayılmaya başladı. Bu yayılma ile beraber tüm ülkelerde çeşitli önlemler alınmaya başlandı. Salgın insanların yaşayış tarzlarını, davranışlarını, alışkanlıklarını değiştirmelerine neden olan ve hala devam eden küresel bir sosyal problem halini almıştır (AA, 2021; Zeybekoğlu Akbaş ve ark., 2020; TTB, 2020; Euronews, 2021).

Türkiye'de ilk vaka 10 Mart 2020 tarihinde kayıt altına alınmıştır. Covid19'un resmi bir tedavisi olmadığı için, vakaların daha önce görüldüğü ülkelerin bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmıştır (Ergül ve ark., 2020).

## 2. Materyal ve Metot

Çalışmamız T.C. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Araştırma Platformunda uygun olarak değerlendirilmiş olup Munzur Üniversitesi Etik Kurulu onayı (25.03.2021 tarih ve 2021/4 sayılı oturum 04 nolu kurul kararı) ardından retrospektif olarak yapılmıştır.

Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi'ne 10.03.2020 ve 31.05.2021 tarihleri arasında hastanede Covid-19 tanısıyla yatan hastalar incelenmiştir. Hastaların yaş, cinsiyetve hastanede yatış süreleri verileri kullanılmıştır.

Bu çalışmada Covid-19 nedeniyle hastanede tedavi gören hastaların öncelikle "tedavi süreleri" incelenmiştir. Tedavi sürelerinin yaşa ve cinsiyete göre karşılaştırılması yapılmıştır. Covid-19 hastalarının yaş gruplarına göre kaç gün hastanede tedavi edilebileceği süreleri incelenmiştir.

İstatistiksel analiz için "SPSS for Windows 22.0" paket programı kullanılmıştır. Gruplara ait parametrelerin frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Ayrıca aritmetik ortalama, medyan ve mod değerleri gibi tanımlayıcı istatistiklerden de yararlanılmıştır. İstatistiksel açıdan  $p < 0,05$  olan değerler anlamlı olarak kabul edilmiştir.

## 3. Bulgular

### 1. Hastaneye Başvuru Sayısı

Retrospektif nitelikte olan bu çalışma, 10.03.2020 ve 31.05.2021 arasında, Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi'nde Covid-19 tanısıyla yatan 3506 hastayı kapsamaktadır.

### 2. Cinsiyet

Tablo 4.1. Hastaların "cinsiyet" değişkenine göre dağılımı

Cinsiyet	N	Yüzde
Erkek	1968	56,1
Kadın	1538	43,9
<b>Toplam</b>	<b>3506</b>	<b>100,0</b>

Covid-19 tanısıyla yatan hastalarının %56,1'i (1968) erkek, %43,9'u (1538) kadındır. Hastaların çoğunluğunu %56,1 yüzdesi ile erkek hastalar oluşturmaktadır. Li vd. (2020) yaşları 15 ve üstü olan 425 hasta üzerinde yaptıkları

çalışmada hastaların % 56'sı erkek hasta olduğunu bulmuştur. Bu hastaların büyük çoğunluğu 45 yaş üzerindeki hastalardır. Yine bunun gibi bazı çalışmalar özellikle yaşlı erkeklerin hastalığa yakalanma ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermiştir (Çöl ve ark., 2020).

### 3. Yaş

**Tablo 4.2. Hastaların “yaş” değişkenine göre dağılımı**

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama
Yaş	3506	0	103	57,46

Covid-19 tanısıyla yatan hastalarının minimum yaşı 0-1 yaş ve maksimum yaşı 103'tür. Hastaların yaş ortalaması 57,46 dır.

**Tablo 4.3. Hastaların “cinsiyet ve yaş” değişkenine göre dağılımı**

Cinsiyet	Ortalama	N	Minimum	Maksimum
Erkek	56,69	1968	0	96
Kadın	58,44	1538	0	103
<b>Toplam</b>	57,46	3506	0	103

Covid-19 tanısıyla yatan erkek hastalarının yaş ortalaması 56,69 ve kadın hastalarının yaş ortalaması 58,44'dür.

**Tablo 4.4. Hastaların “yaş grupları” değişkenine göre dağılımı**

Yaş Grupları	N	Yüzde
0-10 Yaş	177	5,0
11-20 Yaş	106	3,0
21-30 Yaş	166	4,7
31-40 Yaş	256	7,3
41-50 Yaş	365	10,4
51-60 Yaş	584	16,7
61-70 Yaş	782	22,3
71-80 Yaş	642	18,3
81-90 Yaş	370	10,6
91-100 Yaş	56	1,6
101 ve Üzeri	2	,1
<b>Toplam</b>	3506	100,0

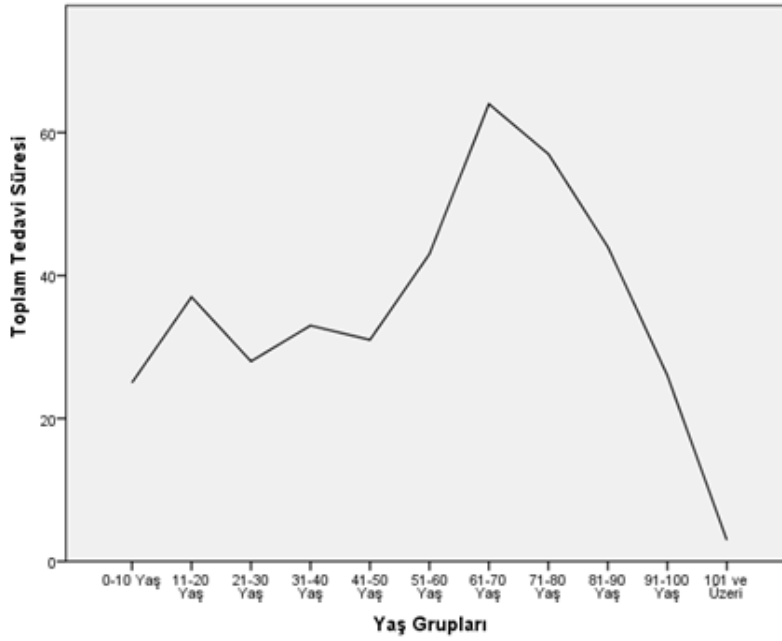
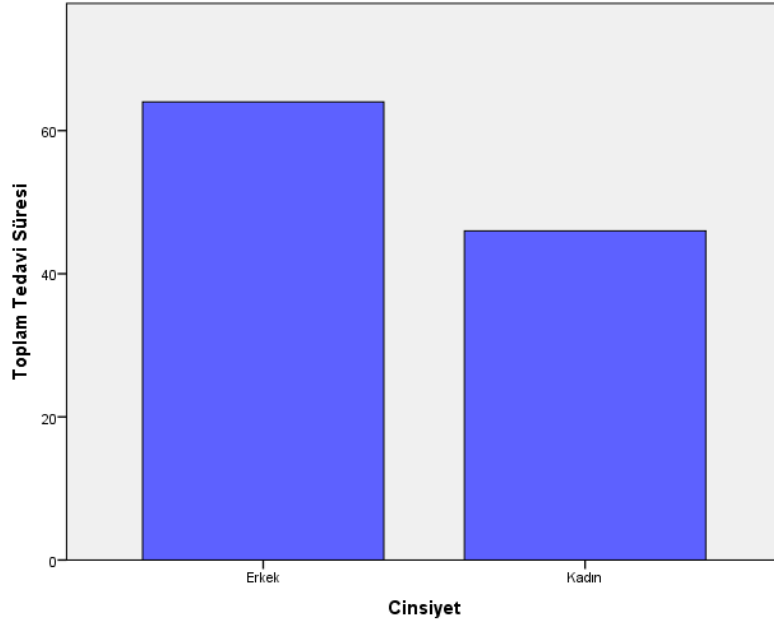
0-10 yaş aralığı %5,0 (177), 11-20 yaş aralığı %3,0 (106), 21-30 yaş aralığı %4,7 (166), 31-40 yaş aralığında %7,3 (256), 41-50 yaş aralığı %10,4 (365), 51-60 yaş aralığı %16,7 (584), 61-70 yaş aralığı %22,3 (782), 71-80 yaş aralığı %18,3 (642), 81-90 yaş aralığı %10,6 (370), 91-100 yaş aralığı %1,6 (56), 100 ve üzeri yaş aralığı %0,1 (2) olarak dağılım göstermektedir. 61-70 yaş aralığının örneklemin %22,3'lük büyük bir kısmını oluşturduğu da görülmüştür.

#### 4. Hastanede Tedavi Süresi

Tablo 4.5. Hastaların “hastanede tedavi süresi” değişkenine göre dağılımı

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart sapma
Toplam Tedavi Süresi	506	1	64	7,36	5,671

Covid-19 tanısıyla yatan hastalarının hastanede tedavi süreleri minimum 1 gün, maksimum 64 gündür. Hastanede tedavi sürelerinin ortalaması 7,36’dır.



Tablo 4.6. Hastaların “cinsiyet” değişkenine göre tedavi sürelerinin karşılaştırılması

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Erkek	1968	7,46	5,865	1,425	,134
Kadın	1538	7,23	5,410		
<b>Toplam</b>	3506	7,36	5,671		

Tablo 4.6'ya göre; hastaların cinsiyet değişkeni bakımından tedavi sürelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ( $p>0.05$ ).

Ortalama puanlara bakıldığında; erkek hastaların tedavi sürelerine ilişkin ortalama puanlarının  $7,46 \pm 5,865$ , kadın hastaların tedavi sürelerine ilişkin ortalama puanları ise  $7,23 \pm 5,410$  olduğu ortaya çıkmıştır. Hastanede tedavi gören erkek hastaların tedavi süreleri, ortalamalara bakıldığında kadın hastalara göre biraz daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4.7. Hastaların “yaş grupları” değişkenine göre tedavi sürelerinin karşılaştırılması

Yaş Grupları	N	$\bar{X}$	SS	F	p
0-10 Yaş	177	4,31	4,032	11,869	,000
11-20 Yaş	106	5,40	5,128		
21-30 Yaş	166	5,94	4,216		
31-40 Yaş	256	6,23	4,303		
41-50 Yaş	365	7,08	4,727		
51-60 Yaş	584	7,67	5,507		
61-70 Yaş	782	8,22	6,563		
71-80 Yaş	642	7,89	5,806		
81-90 Yaş	370	7,78	5,954		
91-100 Yaş	56	7,79	5,345		
101 ve Üzeri	2	2,00	1,414		
<b>Toplam</b>	3506	7,36	5,671		

Tablo 4.7'de, yaş grupları değişkenine göre tedavi sürelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ( $p<0,05$ ). 61-70 yaş aralığındaki hastaların tedavi süreleri anlamlı olarak diğer yaş gruplarındaki hastalardan fazladır. Yine Tablo 4.8'deki Post-Hoc LSD testi de bulduğumuz bu sonucu desteklemektedir.

Tablo 4.8. Tedavi süresinin yaş gruplarına göre karşılaştırılması (Post-Hoc LSD Testi)

Tedavi Süreleri	Yaş Grupları	0-10 Yaş	11-20 Yaş	21-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61-70 Yaş	71-80 Yaş	81-90 Yaş	91-100 Yaş	101 ve Üzeri
	0-10 Yaş	-	0,112	0,007*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
11-20 Yaş	0,112	-	0,434	0,196	0,006*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,010*	0,394
21-30 Yaş	0,007*	0,434	-	0,601	0,030*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,033*	0,321
31-40 Yaş	0,000*	0,196	0,601	-	0,063	0,001*	0,000*	0,000*	0,000*	0,001*	0,059	0,286

41-50 Yaş	0,000*	0,006*	0,030*	0,063	-	0,112	0,001*	0,026*	0,089	0,376	0,200
51-60 Yaş	0,000*	0,000*	0,000*	0,001*	0,112	-	0,071	0,485	0,769	0,882	0,152
61-70 Yaş	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,001*	0,071	-	0,269	0,209	0,573	0,116
71-80 Yaş	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,026*	0,485	0,269	-	0,754	0,891	0,136
81-90 Yaş	0,000*	0,000*	0,000*	0,001*	0,089	0,769	0,209	0,754	-	0,993	0,145
91-100 Yaş	0,000*	0,010*	0,033*	0,059	0,376	0,882	0,573	0,891	0,993	-	0,150
101 ve Üzeri	0,562	0,394	0,321	0,286	0,200	0,152	0,116	0,136	0,145	0,150	-

#### 4. Tartışma

Bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi nedeniyle Türkiye’de de bazı kararlar ve hastalığı önleyici tedbirler alınmıştır. Pandemi süresince doktorlar, aile hekimleri ve sağlık çalışanları ön safhada yer alarak, salgın döneminde çok büyük çaba göstermişlerdir.

Covid-19 ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; genellikle ülkelerde Covid-19 hastalarının sayıları ve virüs nedeniyle ölenlerin sayıları ile ilgili istatistiki araştırmaların yapıldığı çalışmalara rastlanmıştır. Çalışmalarda hastalık seyrinin modellenmesi dikkat çekicidir; çünkü modellemelerle diğer ülkelerde hastalığa müdahale, uygulanacak tedaviler ve ne gibi tedbirlerin alınabileceğine dair önemli veriler elde edilmektedir. Ergül vd. (2020) Türkiye ve 22 farklı ülkeyi çeşitli istatistikler bakımından karşılaştırmışlar ve salgının ilk bir aylık verileri ile toplam enfekte hasta sayısı ve toplam ölüm sayısı modellenmesi yapmışlardır. Büyüme eğrilerine göre üstel düzleştirme yöntemlerinin daha iyi performans gösterdiğini ve sürecin öngörülmesinde bu modelle daha kolay tahminler yapılabileceğini bildirmişlerdir (Ergül, 2020).

Pandeminin ortasında olduğunu göz önüne alıp, nihai sonuçlara varmak için henüz çok erken olduğunu düşünen Monnery ancak yaş yapılarının çok güçlü rolü olduğunu söylemiştir. Genel olarak 80+ yaşlarındaki ölüm oranlarının 70’li yaşlarındakilerin yaklaşık üç katı olduğunu belirtmiştir. Covid-19 ölümlerinde cinsiyetin de rol oynadığını ifade etmiştir. Verilere göre Covid-19 hastalığı nedeniyle ölümlerin %59’unu erkek ve %41’ini kadın hastalar oluşturmaktadır. Covid-19 ölümlerinin yaş profili çok belirgindir, bu da demografik bilgilerin hastalığın ilerlemesinin değerlendirilmesine ve politika yanıtlarının değerlendirilmesine dahil edilmesini önemli hale getirmiştir (Monnery, 2020). Eser(2020) Türkiye’deki Covid-19’a bağlı mortalite hızlarını diğer ülkelerle karşılaştırırken bu ülkelerin yaş dağılımının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü yaş dağılımı gerçek hastalanma ve ölüm rakamlarını saptırdığını dolayısıyla rakamların çok daha dikkatli yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. Eser’e (2020) göre Türkiye, Covid-19 ölümleri açısından, nüfusunun çok genç oluşu ve yaşlı nüfusu içinde Covid-19 ölüm olasılığı daha düşük olan kadınların oranının yüksek olması nedeniyle gelişmiş ülkelere göre daha avantajlı olduğunu belirtmiştir.

Çalışmamızda 10/03/2020-31/05/2021 tarihleri arasında Covid-19 tanısıyla hastanede yatan 3506 hastanın tedavi süreleri incelenmiştir. Hastanede tedavi gören hastaların cinsiyetine göre %56,1’i erkek ve %43,9’u kadın hastalar olduğu saptanmıştır. Hastaların cinsiyet değişkeni bakımından tedavi sürelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Çalışmamızda hastanede yatan hastaların yaşlara göre dağılımları incelendiğinde; 0-10 yaş aralığında %5,0, 11-20 yaş aralığında %3,0, 21-30 yaş aralığında %4,7, 31-40 yaş aralığında %7,3, 41-50 yaş aralığında %10,4, 51-60 yaş aralığında %16,7, 61-70 yaş aralığında %22,3, 71-80 yaş aralığında %18,3, 81-90 yaş aralığında %10,6, 91-100 yaş aralığında %1,6, 100 ve üzeri yaş aralığında %0,1 olarak dağılım göstermektedir. Yaş grupları değişkenine göre tedavi sürelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

#### 5. Sonuç

Bulaşıcılık özelliği fazla olan Covid-19 salgını nedeniyle hastanelerde salgın hastalıklara ait servis ve yoğun bakım üniteleri ayrılmıştır. PCR testi pozitif çıkan hastaların hastalık seyrine göre tedavi edilmişlerdir. Enfekte olan hastalarda hiç belirti göstermeyen ve ayakta atılan hastalar olduğu gibi hastanede tedavi gören hastalarda serviste yatan, yoğun bakıma alınan ve önce yoğun bakıma sonra serviste yatan hastalar olmuştur. Bu çalışmada hastanede tedavi görerek Covid-19 hastalığını geçiren hastaların tedavi sürelerinin yaş gruplarıyla karşılaştırılması yapılmıştır.



Covid-19 tanısı konulup hastanede tedavi edilen hastaların yaş gruplarına göre hastanede yatma süreleri tahmin edilebilir olduğu kanısına varılmıştır. Sonuçlarımızda en yoğun dağılımın 61-70 yaş arasında olduğu ve bir diğer dikkat çekici husus da bu yaş grubunda pik yaptığı görülmektedir. 61-70 yaş grubundaki hastaların tedavi sürelerinin daha uzun olması yaşlarından dolayı temelde yatan hastalıklarından da kaynaklanıyor olabilir. Verilerimizden yola çıkarak yaş gruplarıyla tedavi sürelerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuş olup bu sonuçla, Covid-19 tanısıyla hastanede yatan hastaların yaş gruplarına göre ortalama olarak hastanede kaç gün kalacağını bilmesi hastaneler açısından dikkat çekici olabilir.

#### Kaynakça

- Anadolu Ajansı, A'dan Z'ye Kovid-19 rehberi, <https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasimanset/adan-zye-kovid-19-rehberi/1777116>, Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2021
- Ankaralı H. (2020). Türkiye'de Covid-19 Salgın Sürecinde İhtiyaç Duyulacak Yoğun Bakım Yatak ve Solunum Cihazı Sayılarının Direkt Tahmini, *Anadolu Klin.*, 25 (1), 59-62.
- Aslan R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 8 (85), 35-41.
- Çöl M. & Güneş G. (2020). Covid-19 Salgınına Genel Bir Bakış. İçinde: Memikoğlu O, Genç V. Covid-19. Ankara Üniversitesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi;2020:1-14.
- Ergül B., Altın Yavuz A., Gündoğan Aşık E. & Kalay B. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Nisan Ayı İtibariyle Covid-19 Salgın Verilerinin İstatistiksel Değerlendirilmesi, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (1), 130-141.
- Eser E. (2020). Ülkemizde Covid-19'a Bağlı Ölümler ve Başarı Değerlendirmesi, *Türk Tabipler Birliği Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 8 (85), 35-41.
- EURONEWS, Dünyada Covid-19: İlk 4 ayında neler yaşandı? Salgının seyri ne durumda?, <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld>, Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2021
- Li Q., Guan X., Wu P. & et al. (2020). Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus- Infected Pneumonia, *The New England Journal of Medicine*, 382 (13), 1199-1207.
- Monnery N. Adjusting Covid-19 Expectations to the Age Profile of Deaths. *LSE Business Review*. <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2020/04/09/adjusting-covid-19-expectations-to-the-age-profile-of-deaths>, Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2021
- Türk Tabipler Birliği. Covid-19 Pandemisi iki aylık değerlendirme Raporu. <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf>. 14 Mayıs 2020 de basıldı, Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2021
- Zeybekoğlu Akbaş Ö & Dursun C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 78-94.

# Muhasebe Bilgisinin Çevresi ve Muhasebe Bilgi Kalitesini Artıran ve Azaltan Faktörler\*

*Environment of Accounting Information and Factors That Increase and Reduce the Quality of Accounting Information*

Mehmet Demir \*\*1  Derya Onocak 2 

<sup>1</sup> Finance and Banking Department, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Turkey

<sup>2</sup> Gurun Vocational School, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Turkey

Received: 17.06.2021

Accepted: 27.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Günümüzde, ekonomik girdilerden biri haline gelen finansal bilgi, işletmelerde en çok muhasebe sistemi tarafından üretilmekte ve işletme paydaşlarına sunulmaktadır. Sunulan bu bilgileri, bilgi kullanıcıları olarak da adlandırılan paydaşlar, ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirmekte ve yatırım, kredi, vergilendirme, kontrol, planlama gibi konularda geleceğe yönelik kararlar almaktadırlar. Alınan kararların isabetli olması ve kaynakların etkin kullanımı, kararların dayanağı olan bilgilerin kalitesine bağlıdır. Bu yönüyle meslek mensuplarının faaliyetleri ekonomik kalkınmaya da doğrudan ve önemli bir düzeyde katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, muhasebe bilgisinin çevresini açıklamak ve muhasebe bilgi kalitesini artıran ve azaltan faktörleri ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada, öncelikle muhasebe bilgi kalitesinin önemi üzerinde durulmuştur. Ardından muhasebe bilgi kalitesinin şekillendiği çevresel yapıyı oluşturan unsurlar hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak bu konularda yapılan çalışmalar incelenmiş ve muhasebe bilgi kalitesini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Muhasebe bilgi kalitesinin belirtilen faktörlerin varlığında artacağı söylenebilir: Bağımsız, tarafsız ve mesleki yeterliliğe sahip muhasebe mensuplarına sahip olmak; tekdüzen muhasebe sistemine, muhasebe ilke ve standartlarına ve yasalara uygun bilgiler üretmek; etkin bir iç kontrol ve iç denetim sistemi kurmak. Ancak bu konularda taviz verildiğinde ve yasalardaki eksiklik ve esnekliklerin belli bir grubun çıkarı doğrultusunda kullanıldığı ve etik problemlerin yaşandığı durumlarda muhasebe bilgilerinin kalite düzeyinin düşük olacağı da bir gerçektir.

**Anahtar Kelimeler:** Muhasebe Bilgisi, Muhasebe Bilgi Kalitesi, Muhasebe Bilgisinin Çevresi, Muhasebe Meslek Mensubu

## Abstract

Today, financial information, which has become one of the economic inputs, is mostly produced by the accounting system in enterprises and presented to the business stakeholders. Stakeholders, also known as information users, evaluate this information in line with their needs and make future-oriented decisions on subjects such as investment, credit, taxation, control, and planning. The accuracy of the decisions made and the efficient use of resources depend on the quality of the information that is the basis of the decisions. In this respect, the activities of the members of the profession contribute directly and significantly to economic development.

The purpose of this study is to explain the environment of accounting information and to reveal the factors that increase and decrease the quality of accounting information. For this purpose, the study focused primarily on the importance of accounting information quality. Then, information was given about the elements that make up the environmental structure in which the accounting information quality is formed. Finally, the studies conducted on these issues have been examined and the factors affecting the accounting information quality in a positive or negative way have been tried to be explained. It can be said that the quality of accounting information will increase in the presence of the following factors: Having independent, impartial and professionally qualified accountants; to produce information in accordance with the uniform accounting system, accounting principles and standards and laws; to establish an effective internal control and internal audit system. However, it is also a fact that the quality level of accounting information will be low when concessions are made on these issues and in cases where the deficiencies and flexibility in the laws are used for the benefit of a certain group and ethical problems are experienced.

**Keywords:** Accounting Information, Accounting Knowledge Quality, Environment of Accounting Information, Accounting Professional

Demir, M. & Onocak, D. (2021). Muhasebe Bilgisinin Çevresi ve Muhasebe Bilgi Kalitesini Artıran ve Azaltan Faktörler. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 210-230. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.51813>

\* Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet DEMİR'in danışmanlığında Öğr. Gör. Derya ONOCAK'ın hazırladığı "SMMM'lerin Muhasebe Sistemine, Vergi Mevzuatına ve Etik İlkelere Uyum Düzeylerinin YMM'ler tarafından Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yine bu çalışma, 9-11 Haziran 2021 tarihleri arasında, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 2. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde sunulan çalışmanın detaylı olarak gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

\*\* E-mail address: mehmet\_demir01@hotmail.com (Corresponding Author)

## 1. Giriş

İşletmelerin başarısında ve hedeflerine ulaşmasında, çağımızın en önemli ve değerli kaynağı olan finansal bilgi, ekonominin yapı taşları olan işletmeler nezdinde en çok muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilmekte ve raporlar halinde işletme içi ve dışı bilgi kullanıcılarına sunulmaktadır.

Bilgi üretimi gibi önemli ve zahmetli bir hizmetin sunulduğu muhasebe mesleği, hem elde edilmesi hem de yürütülmesi zor olan ve sabır gerektiren mesleklerden biridir. Meslek, üretip sunduğu muhasebe bilgisiyle işletmeyle ilgili tarafların karar alma aşamalarına değerli katkılar sağlamaktadır. Muhasebe mesleği muhasebe, finans, hukuk, işletme, iletişim, önsezi ve daha birçok alanın harmanlandığı çok komplike bir meslektir.

Sistemli olarak bir süreç dâhilinde üretilen muhasebe bilgileri, tüm ilgililerin benzer anlamlar yükleyeceği raporlarda, işletmenin faaliyet sonuçlarının, nakit akışlarının, mali ve ekonomik yapısının anlaşılmasını sağlayacak şekilde özetlenerek sunulmaktadır. Sunulan bu bilgiler bir taraftan planlama, kontrol ve performans değerlendirme ile ilgili olarak yöneticilerin sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olurken diğer taraftan diğer menfaat grupları için ortaklığın devamı, yeni yatırımlara yönelme, kredi verme gibi karar almalarında yardımcı olmaktadır.

Üretilen muhasebe bilgilerinin kalitesi, alınacak kararların isabet derecesini de çok yakından etkilemektedir. Bundan dolayı bilgi kalitesini artıracak faktörlerin geliştirilmesi ve uygulanması buna karşılık azaltan faktörlerin etkisinin ise ortadan kaldırılması önemlidir. Bu önem, muhasebe sisteminde üretilen bilginin etkilediği kişi ve kurumların farklılığı ve çokluğu düşünüldüğünde daha da artmaktadır. Zira bu bilgi, ekonomik boyutlu olup kaynakların verimli kullanımına kapı aralamaktadır. Bu yönüyle ihtiyaca uygun olarak üretilen ve gerçeği yansıtan dolayısıyla kalitesi yüksek muhasebe bilgilerinin ilgililerin kullanımına sunulması ekonomik kalkınmaya da doğrudan ve önemli bir düzeyde katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada; muhasebe bilgi kalitesinin önemine, muhasebe bilgisini çevreleyen yapıya, bilgi kalitesini olumlu veya olumsuz etkileyen faktörlere değinilmiş bu faktörlerin bazılarıyla ilgili olarak gerçekleştirilen ampirik çalışmaların sonuçlarına da yer verilmiştir.

### 1. Muhasebe Bilgi Kalitesi ve Önemi

“Kalite” kavramı, bir şeyin nitelikli olması anlamına gelen Latince “qualis” kelimesinden türetilmiştir. Kalite “bir ürün veya hizmetin belirlenen gereksinimleri karşılayabilmesini sağlayan nitelik ve özelliklerin tümü, kullanıma uygunluk” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 2020). Crosby (1979), kaliteyi ihtiyaca uygunluk olarak tanımlar. Crosby'nin kalite yaklaşımı, bilgi üretiminde daha çok işletme dışındaki bilgi kullanıcılarının beklentilerine odaklanılan stratejik bir yaklaşımdır. Bu tanımlardan hareketle bilgi kalitesini, kullanıma uygun bilgi olarak tanımlamak mümkündür.

Muhasebe bilgi kalitesi için ise genel kabul görmüş kesin bir tanım yapmak zordur. Literatürde muhasebe bilgi kalitesi üzerine birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda, çalışmanın amacına göre uyarlanan farklı tanımlar ortaya konulmuştur. Chen vd. muhasebe bilgi kalitesini, finansal tablolarda yer alan bilgilerin gerçeğe uygun, doğru ve hassas olması şeklinde tanımlarken (Chen vd, 2010:222) Callen vd. yatırımcıların, finansal tablolar aracılığıyla işletmenin, gelecekteki nakit akışları konusunda açıkça bilgilendirilmesi olarak tanımlamaktadır (Callen vd, 2013:269). Diğer bir tanıma göre muhasebe bilgi kalitesi, finansal tablo kullanıcıları nezdinde, finansal tablo unsurlarının gerçek değerleri ile tablolara yansıtıldığına değerlendirilmesidir (Pounder, 2013:18).

27/10/2018 tarihinde yayımlanan ve finansal raporları hazırlayanlara tutarlı muhasebe politikaları geliştirilmesi konusunda; ilgili tüm taraflara standartların anlaşılması ve yorumlanması konusunda yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş rehber niteliğindeki bir düzenleme olan “Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve”de, faydalı finansal bilgilerin taşınması gereken temel ve destekleyici nitelikler sıralanarak, muhasebe bilgilerinin kalitesi üzerine önemli açıklamalar getirilmiştir. Temel ve destekleyici bu nitelikler aşağıdaki gibi açıklanabilir:

**İhtiyaca Uygunluk:** “Finansal tablolarda sunulan bilginin finansal tablo kullanıcılarının karar alma ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmasıdır.” (BOBİ FRS, md. 1.8) “Finansal bilgi tahmin değerine veya doğrulama değerine sahipse kullanıcılar tarafından verilen kararları etkileme gücüne sahiptir.” (Kavramsal Çerçeve)

Muhasebe bilgilerinin, ilgili taraflarca kullanılarak gelecek hakkında beklentilerini şekillendirebilmeleri ve geçmişteki tahminlerini gerektiğinde doğrulayıp değiştirebilmeleri için, tahmin ve teyit etme değerini taşımaları gerekir. Tahmin değeri, tahminle gerçekleşenin birebir örtüşmesini çoğunlukla sağlamaz. Ancak gerçekleşeni tahmin etme olasılığını artırır (Akdoğan & Tenker, 2010:44).

**Gerçeğe Uygun Sunum:** Finansal bilgi, sunmayı amaçladığı ekonomik olayları gerçeğe uygun bir şekilde sunulmalıdır. Bunun tamamıyla sağlanabilmesi için bilgi, olabilecek en yüksek düzeyde tam, tarafsız ve hatasız olmalıdır (Kavramsal Çerçeve).

Tam bir sunum; işletmenin tüm mali nitelikli olaylarının, faaliyet sonuçlarının ve gerekli açıklamaların finansal tablolarda bulunmasını ifade etmektedir (Alkan, 2018:831).

Tarafsızlık; muhasebe bilgilerini, ilgili tarafların davranışlarını belli bir doğrultuda etkilemeyi amaçlamaksızın doğru bir biçimde sunmayı gerekli kılar (Akdoğan & Tenker, 2010:46). “Tarafsızlık, ihtiyatlı davranışla desteklenir. İhtiyatlılık, belirsizlik koşullarında yargıda bulunurken temkinli davranmaktır. İhtiyatlılık; varlık, yükümlülük, gelir veya giderlerin olduğundan yüksek veya olduğundan düşük gösterilmesine izin vermez.” (Kavramsal Çerçeve). Hatasız sunum ise muhasebe işlemlerinde ihmallerin olmamasını ifade etmektedir.

“Gerçeğe uygun sunum ölçüm belirsizliği seviyesinden etkilenir. Ancak bazı durumlarda ihtiyaca en uygun bilgi yüksek ölçüm belirsizliğine sahip olabilir. Bu durumda faydası en yüksek olan bilgi, ihtiyaca uygunluğu nispeten az olan ancak daha az tahmin belirsizliği içeren bilgidir.” (Kavramsal Çerçeve)

Yukarıda açıklanan ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum temel niteliksel özelliklerdir. Bu özelliklerin faydasını artırmayı sağlayan bazı destekleyici niteliksel özellikler de Kavramsal Çerçeve’de açıklanmıştır. Bu nitelikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

**Karşılaştırılabilirlik:** “Karşılaştırılabilirlik, kullanıcıların kalemler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyebilmesini ve anlayabilmesini sağlar. Dolayısıyla benzer işlem ve olayların finansal etkilerinin ölçümü ve gösterimi, dönemler itibarıyla ve diğer işletmelerin ölçüm ve gösterimleriyle tutarlı olmalıdır.” (BOBİ FRS, md. 1.12 ) Bunun içinde muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının birbirini izleyen dönemler itibarıyla değiştirilmeden uygulanması gerekir. Ancak politikalarda değişikliğe gidilmek mecburiyetinde kalındıysa bu durum finansal tablo dipnotlarında açıklanmalıdır (Akdoğan & Tenker, 2010:46-47).

**Doğrulanabilirlik:** Muhasebe bilgilerinin ön yargıdan uzak gerçek durumu yansıtacak biçimde ölçümlerinin yapılması suretiyle finansal tablolarda sunulması, işlemleri doğru temsil etmeyi sağlayacaktır (Akdoğan & Tenker, 2010:45). Bağımsız kişilerin veya kurumların finansal tablolar üzerinden yaptıkları analiz sonuçlarının aynı çıkması muhasebe bilgilerinin doğrulanabilir olduğuna işaret etmektedir.

**Zamanında Sunum:** “Zamanında sunum; finansal bilginin, finansal tablo kullanıcılarının kararlarını etkileyebileceği zamanda mevcut olmasıdır.” (BOBİ FRS, md. 1.13)

**Anlaşılabilirlik:** Bilgiyi kullanan kişilerin sunulan bilgilerinden faydalanabilmesi, bilgiyi anlayabilmelerine bağlıdır. Ancak muhasebe bilgilerinin anlaşılabilir olması, bilgilerin herkes tarafından anlaşılacak ölçüde basit olması anlamına gelmez. Bu bilgilerin basitçe sunulması anlaşılmasını değil, ekonomik gerçeklerin gözden kaçırılmasını doğurur. Dolayısıyla anlaşılır olma, basitlik olarak düşünülmemelidir (Akdoğan & Tenker, 2010:43). Finansal bilgilerin anlaşılabilir olma özelliği, işletme faaliyetleri ve ekonomik faaliyetler ile muhasebe hakkında makul seviyede bilgisi olan, bu bilgileri dikkatli ve özenli bir şekilde analiz eden kullanıcılar tarafından anlaşılabilir şekilde sunulmasını gerekli kılar (BOBİ FRS, md.1.11).

Literatürde yer alan çalışmalarda Kavramsal Çerçeve’de sıralanan niteliklerin yanı sıra muhasebe bilgi kalitesini artıracak diğer niteliklere de değinilmiştir. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir:

- ✓ **Tahakkuk Kalitesi:** Hasılat ve gider unsurlarının ait oldukları dönem, tahakkuk esasına göre belirlenir. Tahakkuk esaslı bir hasılat veya gider unsurunun mahiyet ve tutar itibarıyla kesinleşmesidir. Bu esasa göre kesinleşen bir hasılatın tahsil edilmesi veya kesinleşen bir giderin ödenmesi beklenmeksizin kaydedilmesi gerekir (Akyol & Küçük, 2016:111-112).

Tahakkuk esaslı gereği dönemde yapılan kredili bir satış aynı dönemde tahsil edilmemiş olsa dahi işletmenin gelir tablosunda raporlanmaktadır. Bu durum, işletmenin dönem performansının finansal tablolara yansıtılması bakımından faydalı bir yaklaşım olmakla birlikte, söz konusu satışın iade edilmesi gibi beklenmedik bir durumun meydana gelmesi halinde tahakkuk işleminin kalitesini düşürecektir (Temiz, 2018:83).

Ayrıca yöneticilerin tahakkuklara müdahale etmeleri durumunda işletmelerin gerçek performansları raporlara yansımayacaktır (Köse, 2019:34).

- ✓ *Tahmin Edilebilirlik*: Muhasebe bilgilerinin, gelecek dönem kârını ve hisse senedi getirilerini tahmin etmeye imkân vermesi kalite göstergesi olarak nitelendirilebilir (Köse, 2019:34-35).
- ✓ *İlgililik*: Muhasebe bilgileri, yatırımcıların, kredi verenlerin ve diğer ilgililerin yatırım, kredi ve benzeri kararlar alırken geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki olayların sonuçları ile ilgili olarak değerlendirme yapmalarına, tahmin oluşturmalarına veya beklentilerini doğrulamalarına yardımcı olacak nitelikte olmalıdır (Akdoğan & Aydın, 1987: 274).

Muhasebe bilgi kalitesi, işletme yöneticileri ile yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisini engelleyerek, fon sağlama imkânını kolaylaştırmak suretiyle sermaye maliyetlerini azaltması bakımından işletmeler için stratejik bir öneme sahiptir (Bharath vd. 2006: 2-3). Kaliteli muhasebe bilgilerini içeren, dolayısıyla gerçeği yansıtan, şeffaf finansal tabloların kullanımı, tasarrufların doğru kanallara yönlendirilmesini sağlayarak finansal piyasaların gelişmesine ve ekonomik büyümeye katkı sunar.

Kısaca üretim hacmindeki artış olarak tanımlanabilecek ekonomik büyüme, kalkınma düzeyi ne olursa olsun her ülke için önemlidir. Üretimi, istihdamı ve dolayısıyla milli geliri artıran doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümede ana itici güç olarak görülmektedir (Akkaya, 2019:283). Bu yatırımların ülkeye girişini artırmada, yatırımcılara sunulan bilginin kalitesi önemli rol oynamaktadır. Nitekim Nam vd.'nin (2020)muhasebe kalitesinin, ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişi üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada, muhasebe kalitesinin doğrudan yabancı sermaye girişini etkilediği ve bu etkinin gelişmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkelere daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Muhasebe bilgi kalitesinin önemi, finansal krizlerde de kendini göstermektedir. Öyle ki 2008 yılında ABD'de başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin temel sebeplerinden biri gerçeği yansıtmayan finansal tablolardır (Can, 2010:25). Bu durum göstermektedir ki muhasebe bilgi kalitesi, finansal piyasaların daha sağlıklı işlenmesini, dolayısıyla kriz riskinin azalmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca kamu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan vergilerin, doğru beyan edilmesine ve toplanmasına katkıda bulunarak toplum refahını artıracak hizmetler için yapılacak kamu harcamalarına daha çok kaynak aktarılmasını sağlaması bakımından da muhasebe bilgi kalitesi önem arz etmektedir.

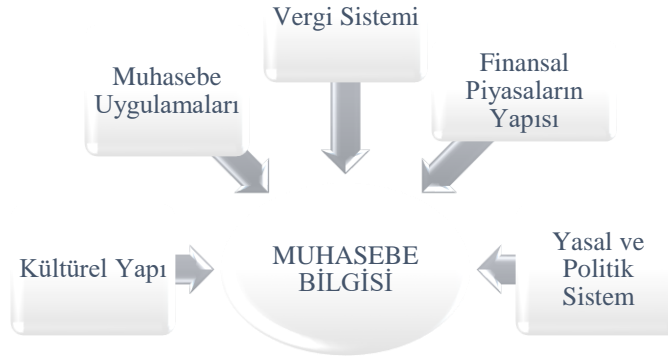
## 2. Muhasebe Bilgisinin Çevresi

Ekonomik kalkınma ve gelişmenin, gelişmiş ekonomiler için ise sürdürülebilirliğin sağlanması kaynakların etkin kullanımına bağlıdır. Etkin kaynak kullanımı ise karar vericilerin isabetli karar vermelerine, dolayısıyla karar verme süreçlerinde kullanılan bilginin kalitesine bağlıdır. Bundan dolayı muhasebe bilgi kalitesini etkileyen faktörlerin iyi tespit edilmesi ve kaliteyi azaltan faktörlere müdahale edilmesi büyük önem arz etmektedir.

Teknolojideki hızlı dönüşüme bağlı olarak sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan değişim ortamında işletmelerin temel amaçlarından biri olan sürekliliği sağlayabilmelerinde kaliteli bilginin önemi büyüktür. Kaliteli bilgi, işletmenin iyi performans sergilemesi, rekabet avantajı elde etmesi ve geleceği planlarken doğru kararlar alabilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Demir, 2005:142). Ancak, muhasebe ve raporlama sisteminde değerlemede yapılan hata ve/veya hileler, muhasebe kayıtlarına yansıtılmayan finansal işlem ve faaliyetler, yaratıcı muhasebe uygulamaları vb. şirketlerin mali tablolarının ve özellikle de bilançolarının bozulmasına, gerçeği yansıtmama düzeylerinin düşmesine dolayısıyla kaliteli bilgi üretilmesine mani olmaktadır (Coşkun, 2008:108).

Muhasebe bilgisi; muhasebe uygulamalarından, yasal ve politik sistemden, finansal piyasaların yapısından, vergi sisteminden ve kültürel yapıdan etkilenen çok boyutlu bir kavramdır (Güçenme Gençoğlu & Ertan, 2012:2). Muhasebe bilgisinin çevresi olarak da ifade edilebilecek bu faktörler Şekil 1'deki gibi gösterilebilir:

### Şekil 1. Muhasebe Bilgisinin Çevresi



Kaynak: Şekil, tarafımızdan geliştirilmiştir.

Muhasebe bilgisi, Şekil 1’de görüldüğü gibi çok farklı ve çok boyutlu faktörlerin uyum derecesine göre artacak veya azalacaktır.

Bununla birlikte bilginin hazırlanması ve sunulması sürecinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, bu süreçte davranışsal boyut göz ardı edilmemelidir (Ülkü, 2012: 48). Dolayısıyla muhasebe bilgisini oluşturan çevreye “Davranışsal Boyut” da eklenebilir.

### 2.1. Muhasebe Uygulamaları

Muhasebe uygulamaları genel olarak ilke bazlı ve kural bazlı uygulamalar olarak sınıflandırılmaktadır.

Dünyada muhasebe uygulamalarına yön veren iki önemli kuruluşun IASB (International Accounting Standards Board/Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu)’nun düzenlemeleri literatürde ilke bazlı olarak; FASB (Financial Accounting Standards Board/Finansal Muhasebe Standartları Kurulu)’nun uygulamaları ise kural bazlı olarak kabul edilmektedir. İlke bazlı uygulamalar prensiplerin genel hatları ile belirlendiği, koşullara göre uyarlanabilen, yoruma açık uygulamalarken, kural bazlı uygulamalar yoruma kapalı, kesin hükümler içeren uygulamalardır (Kayıtmaz Balsarı & Dalkılıç, 2007:106).

Mesleki yargıların önem kazandığı ilke bazlı yaklaşımlarda finansal tabloları hazırlayanların iyi niyetli oldukları ve hazırlanan tabloların gerçek durumu yansıttıkları kabul edilir. Kural bazlı yaklaşımlarda ise finansal tabloları hazırlayanlara mesleki yargılarını kullanacakları uygulama alternatifleri sunulmamaktadır (Barth vd, 2006:10). İlke bazlı yaklaşımın yoruma açık olması, farklı bilgi ve deneyime sahip kişilerce hazırlanan finansal tablolarda benzer işlemlerin farklı sunulmasına yol açarak finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini zedeleyebilmektedir. Kural bazlı uygulamalarda ise esnekliğin olmaması farklı işlemlerin belirli bir formata uyarlanarak benzer işlem gibi raporlanması sonucunu doğurabilmektedir. Ayrıca kural bazlı uygulamalar, yoruma kapalı olması sebebiyle günümüzde yaşanan hızlı değişim koşullarında ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalabilmektedir (Gücenme Gençoğlu & Ertan, 2012:4).

### 2.2. Yasal ve Politik Sistem

Dünya üzerindeki çağdaş hukuk sistemleri taşıdıkları ortak nitelikler bakımından Anglosakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemi olarak iki temel grupta sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

Ortak hukuk (Common Law) olarak da bilinen Anglosakson hukuk sisteminde kuralların yazılı olma zorunluluğu yoktur. Kamu hukuku-özel hukuk ayrımının olmadığı bu sistemde yargı birliği geçerlidir. Bu sistemde töre, asli hukuk kaynakları arasında yer alır. Vicdani bağımsızlıklarına büyük önem verilen hâkimler bu sisteminin en önemli unsurudur. Kişi ve kuruluşlar bu sistemde arzu edilmeyen davranışlardan caydırılmaya çalışılır (www.tr.wikipedia.org, 2020).

Türk hukuk sisteminin de mensubu olduğu Kıta Avrupası hukuk sisteminde ise, yazılı hukuk kuralları asli kaynak, yargı kararları yardımcı kaynak olarak nitelendirilir. Ayrıca kamu hukuku-özel hukuk ayrımının yapıldığı yargı ayrığı ilkesinin geçerli olduğu bu sistemde kişi ve kuruluşlar arzu edilen davranışların sergilenmesi doğrultusunda zorlanmaktadır (Ertan, 2011:35).

Vergi hukukunun ve şirketler hukukunun muhasebe uygulamalarına dair düzenlemeleri içermesi, yasal sistemlerin muhasebe kalitesi üzerinde etkisi olduğunun önemli bir göstergesidir (Jaggi & Low, 2000:500). Bununla

birlikte muhasebe kalitesinin artırılması, ilgili yasal düzenlemelerin ne kadar kabul gördüğü ve ne kadar etkin uygulandığı ile ilgilidir.

Kıta Avrupası hukuk sisteminde temel belirleyici devletken, Anglosakson hukuk sisteminde yatırımcılardır (Karabayır, 2019:54). Kuralların belirlenmesinde ve uygulanmasında devletin baskın role sahip olduğu Kıta Avrupası hukuk sisteminde muhasebe mesleğinin etkisinin zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sistemi benimseyen ülkelerin muhasebe sistemlerinde Anglosakson hukuk sistemini benimseyen ülkelere kıyasla daha az muhasebe bilgisi raporlanarak sunulmaktadır. Bu durumun tersine, Anglosakson hukuk sistemini benimseyen ülkelerde muhasebeye ilişkin düzenlemeler ile uygulamalar muhasebe meslek örgütleri tarafından belirlenmekte ve kullanıcılar için daha fazla muhasebe bilgisi rapor halinde sunulmaktadır (Schoereder, 2005:72).

La Porta ve Lopez de Silanez'in, ülkelerin hukuk sistemlerinin finansal sistemleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, Anglosakson hukuk sistemine sahip ülkelerin Kıta Avrupası hukuk sistemine sahip ülkelere kıyasla daha iyi muhasebe sistemine sahip oldukları ve yatırımcıları daha fazla korudukları sonucuna ulaşılmıştır (La Porta & Lopez de Silanez, 1998: 1121).

Politik etkilerin çok fazla olduğu Kıta Avrupası hukuk sisteminde muhasebenin rolü daha çok vergi odaklı iken, Anglosakson hukuk sisteminde bilgi verme odaklıdır (Ball vd, 2000:8).

İşleyişinde sorunlar ve aksaklıklar olan politik sistemlerde, yöneticiler ve işletme sahipleri, devletten ihale alabilmek, piyasada tekel oluşturabilmek veya daha az vergi ödemek türündeki amaçları gerçekleştirmek adına harcamalar yapabilmekte ve doğal olarak da bu harcama tutarlarını mali tablolara yansıtmaktan kaçınabilmektedirler (Soderstorm & Sun, 2007: 691).

Chen vd.'nin (2020) Çin'de yolsuzluk kültürünün muhasebe kalitesine etkilerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, muhasebe kalitesinin, güçlü yetkililerle ilişkili ve yolsuzluğa bulaşmış yetkililerle daha güçlü bağlantılara sahip firmalar için düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada yüksek kaliteli denetçilerle çalışan ve daha iyi iç kontrole sahip olan firmaların muhasebe kalitelerinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Benzer bir amaçla yolsuzluk ve muhasebe kalitesi arasındaki ilişkiyi araştıran Çetenak vd.'nin (2021) aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 11 farklı ülkenin yolsuzluk endeksleri ile bu ülkelerde faaliyet gösteren 3816 işletmenin isteğe bağlı tahakkuklarını inceledikleri çalışmada, yolsuzluk arttıkça muhasebe bilgi kalitesinin azaldığı, düştükçe muhasebe bilgi kalitesinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

### 2.3. Finansal Piyasaların Yapısı

Fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar olan finansal piyasalar, finansal varlıkların vadelerine göre sermaye piyasası ve para piyasası olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Fon ihtiyaçlarının ağırlıklı olarak sermaye piyasalarından karşılandığı gelişmiş ekonomilerde fon arz edenler ihtiyaç duydukları bilgiye rahatlıkla erişebilmektedir. Bu durum sermayenin tabana yayılmasını ve volatilitenin azalmasını sağlayarak piyasaların gelişmesi üzerine önemli derecede etki eder. Bu piyasalarda bilgi daha çok işletmeler tarafından üretilmiş finansal tablolar aracılığıyla elde edilir. Bu durum finansal tablo hazırlayanları, muhasebe bilgilerinin daha kaliteli sunulması yönünde hareket etmeye zorlamaktadır.

Sermaye piyasası gelişmemiş ekonomilerde ise fon ihtiyacı daha çok para piyasasının temel aktörleri olan bankalar aracılığıyla karşılanır. Bu tür ekonomilerde şirketler ile bankalar arasında güçlü bir bağ vardır. Şirketlerin ihtiyaç duydukları firma bilgilerine bankalar aracılığıyla direkt ulaşarak bilgi asimetrisi problemi önlenir. Finansmanın ağırlıklı olarak kredi yoluyla sağlandığı bu ekonomilerde ihtiyaç duyulan bilgilere bankalar aracılığıyla doğrudan erişilmesi, finansal tablo bilgilerine duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Bu durum muhasebe bilgi kalitesinin azalmasına yol açar (Sun, 2005:23-24; Gücenme Gençoğlu & Ertan, 2012:11).

### 2.4. Vergi Sistemi

Ülkedeki muhasebe uygulamalarının vergi odaklı veya bilgi odaklı olması finansal raporlama kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bilgi odaklı muhasebe uygulamalarının geçerli olduğu ülkelerde muhasebe kalitesinin, vergi odaklı ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Vergi odaklı sistemlerde, muhasebe uygulamalarına yön veren ağırlıklı olarak vergi mevzuatlarıdır. Vergi mevzuatları yatırımcılar için bilgi üretmekten ziyade, hükümetler için vergi toplamak gibi politik bir amaca hizmet eder

(Gücenme Gençoğlu & Ertan, 2012:12). Yatırımcıların aleyhine olan bu durumun olumsuz etkileri, finansal tablolarda ticari kâr rakamı ve mali kâr rakamına ayrı ayrı yer verilmesi ile bir miktar da olsa giderilebilmektedir.

Muhasebe ve vergilemenin kesiştiği nokta vergi matrahın tespiti işlemidir. Modern vergicilikte matrah tespiti beyan usulüne dayanmaktadır (Bayraklı, 2007:76). Bu usulde vergi matrahı mükelleflerce hesaplanarak vergi dairelerine beyan edilmektedir. Vergi odaklı muhasebe uygulamalarının geçerli olduğu ülkelerde muhasebe bilgi kalitesi, vergi oranlarının yüksekliğine bağlı olarak düşebilmektedir (Durak & Gürel, 2014:104). Vergi oranlarının yüksekliğinin doğurduğu olumsuz psikoloji ile mükellef, yasal boşlukları kullanabilmekte veya gerçek işlemleri gizlemek için yasalara aykırı fiillerde bulunmak gibi etik olmayan davranışlara yönelerek gerçek dışı matrahlar beyan edebilmektedir.

Ülkelerin ticaret kanunlarında yer alan muhasebe ile ilgili düzenlemelerin daha çok bilgi odaklı, vergi kanunlarındaki düzenlemelerin ise vergi odaklı olması beklenir. Ülkemizde yürürlükte olan VUK (Vergi Usul Kanunu)'da, muhasebe kayıt ve belge düzeni, değerlendirme ölçüleri, matrah tespiti gibi konularda ayrıntılı düzenlemelere yer verilmişken, 1956-2011 yılları arasında kapsayan uzun bir dönem boyunca yürürlükte olan 6762 sayılı TTK (Türk Ticaret Kanunu)'da, muhasebe konusunda ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir. Bu durum ülkemizde muhasebe uygulamalarının ağırlıklı olarak vergi odaklı yürütülmesine sebep olmuştur (Gücenme Gençoğlu & Ertan, 2012:12-13.)

2011 yılında yürürlüğe giren ve muhasebe uygulamalarında TMS (Türkiye Muhasebe Standardı) ve TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standardı)'ye atıfta bulunan düzenlemeler içeren, dolayısıyla işletmeleri TMS/TFRS'leri uygulamaya yönlendiren 6102 sayılı TTK ile bilgi odaklı muhasebe uygulamaları teşvik edilmektedir.

Günümüzde, Türkiye'de, işletmelerden KAYİK (Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar) TMS/TFRS'yi, KAYİK sayılmamakla beraber bağımsız denetime tabi olan işletmeler isteğe bağlı olarak TMS'yi veya BOBİ FRS (Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı)'yi, bağımsız denetime tabi olmayan işletmeler ise MSUGT'u dikkate alarak kayıtlarını tutarlar. Bu durum göstermektedir ki bağımsız denetime tabi olan işletmelerde bilgi odaklı, diğer işletmelerde ise vergi odaklı uygulamalar geçerlidir.

## 2.5. Kültürel Yapı

Kültür, insanların toplumsal ve tarihsel gelişim süreci içinde edinerek çeşitli yollarla birbirlerine ilettikleri ve sonraki kuşaklara aktardıkları maddi ve manevi öğelerin toplamıdır (Kocacık, 2000:77). Ülkedeki kültürel yapı, o ülkedeki muhasebe uygulamalarını şekillendiren önemli etkenlerden biridir. Gray'in 1988'de ülkelerin muhasebe uygulamalarındaki farklılığı kültürle ilişkilendirdiği araştırmasının temel dayanağını Hofstede'nin literatüre kattığı dört kültürel boyut oluşturmaktadır.

Hofstede'nin 1967-1973 yılları arasında yaptığı araştırmasında, farklı ülkelerde şubeleri olan IBM bilgisayar firmasının çalışanları katılımcı olarak yer almıştır. Bu çalışmada, katılımcılar aynı firmanın çalışanları olmalarına rağmen, iş hayatında farklı değer yargılarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Hofstede, personelin iş hayatına bakışında dört kültürel boyutun öne çıktığını savunmuştur. Bunlar; bireysel-kolektif boyut, güç mesafesi boyutu, belirsizlikten kaçınma boyutu ve dişillik-erillik boyutudur (Hofstede, 1991:28).

**Bireysel-Kolektif Boyut:** Bu boyut toplumdaki insanların gruplara ne kadar bağlı olduklarını açıklamaktadır. Bireyci toplumlarda birey yalnızca kendinden ve yakın ailesinden sorumludur. Bireyler "biz" değil "ben" bilincine sahiptir. Bireyler arasındaki ilişkilerde görev önceliklidir. Kolektif kültüre sahip toplumlarda ise "biz" bilinci hâkimdir. Bireyler topluma sadakat duygusu ile bağlıdır. Bireyler arasındaki ilişkilerde görev arka plandadır (Hofstede, 2011:11). Bireyci kültürlerde değerler şahısta bulunurken, kolektif kültürlerde sosyal gruplarda bulunur (Wursten & Fadrhonc, 2012:4). Bu boyut, aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin birbirine bağlılık derecesini ifade etmektedir. Toplumdaki kişilerin birbirleriyle olan bağlılıkları zayıf ise bireysellik yüksektir. Aksine kolektiflik de ise bireylerin birbirlerine olan bağlılığı sığdır (Hofstede, 1991:51).

**Güç (Otorite) Mesafesi Boyutu:** Otorite mesafesi, toplumdaki kurum ve organizasyonların eşit olmayan güç ve otoriteyi kabullenme derecesini ifade etmektedir (Hofstede, 1991:51). Hofstede'ye göre insanlar farklı fiziksel ve entelektüel kapasitelere sahip olduklarından eşit değillerdir. Bu eşitsizlikler zamanla toplumda güç ve zenginlikte de eşitsizliğe dönüşmüştür. Bu eşitsizlik derecesi, Hofstede tarafından geliştirilen ve 0 (düşük güç mesafesi) ile 100 (yüksek güç mesafesi) arasında değişen güç mesafesi ölçeği ile ölçülebilmektedir (Hofstede, 1983:81).

Bütün bireylerin birbirleri ile bağlantılı olması, toplum içerisindeki eşitsizliklerin en aza indirilmesi, gücün kullanımının yasal olması ve sorgulanması, herkesin eşit haklara sahip olması düşük güç mesafesinin göstergeleri iken;



toplumun çok az bir kesiminin bağımsız olması, bireylerin sahip oldukları güce göre sınıflandırılması, güç kullanımının sorgulanmaması, güce sahip olanların ayrıcalıklı olması yüksek güç mesafesinin göstergeleridir (Hofstede, 2011:9).

**Belirsizlikten Kaçınma Boyutu:** Bu boyut genel olarak toplumun belirsizlik karşısında gösterdiği reaksiyon ile ilgidir. Belirsizlikten kaçınan toplumlarda, katı yasalar, kurallar ve güvenlik önlemleri ile yapılandırılmamış durumlar karşısında gelişecek olumsuzluklar en aza indirgenmeye çalışılır. Kurallara aykırı davranan kişiler toplum tarafından reddedilir (Hofstede & McCrae, 2004: 62).

Zayıf belirsizlikten kaçınma kültür düzeyine sahip toplumlarda ise genel olarak katı yasal düzenlemelerden ziyade güçlü bir inanç sistemi hâkimdir. Bu toplumlarda insanlar daha yenilikçi ve girişimci olma eğilimindedirler (Karadağ, 2020:52).

**Dişilik-Erillik Boyutu:** Bu boyutta cinsiyet özellikleri üzerinden toplumsal yapıya atıfta bulunmaktadır. Erillik; toplumda başarı, iddiacılık ve maddi başarılar elde edilmesinin öncelikli olması durumudur. Dişil toplumlar ise ilişkilerde başarıyı ve alçak gönüllülüğü ön planda tutar ve yaşam kalitesinin yüksek olmasını tercih ederler. Eril toplumlarda kurumlar performans ve başarıya dayalı olarak kurulur ve yönetilirler. Dişil toplumlar ise refah toplumlardır, yaşam kalitesine önem verir, güçsüzü korumaya çalışırlar (Hofstede, 1991:82).

Gray, yukarıda sıralanan dört kültürel boyutu, uluslararası muhasebe uygulamalarındaki farklılıkların kültürel sebepleri ile ilişkilendirmiş ve iki zıt unsur içeren dört boyutlu bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Gray'in sınıflandırması; profesyonelliğe karşı statükoculuk, tek düzenciliğe karşı esneklik, ihtiyatlılığa karşı iyimserlik ve gizliliğe karşı şeffaflıktır (Gray, 1988:9-11):

Türkiye'de Gray'in teorisinden yola çıkılarak, muhasebe ve kültür ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Güvenç'in Mersin ilinde faaliyette bulunan 198 meslek mensubunun katılımı olarak yer aldığı çalışmasıdır. Çalışmada, meslek mensuplarının profesyonellikten ve tek düzencilikten yana, ihtiyatlılığın ve gizliliğin hâkim olduğu bir tavrı benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Güvenç, 2005:80).

Aktaş'ın Bursa'da faaliyet gösteren 240 muhasebe meslek mensubunun katılımı ile gerçekleştirdiği çalışmasında, katılımcıların profesyonellik, esneklik ve iyimserlikten yana oldukları, şeffaflık konusunda ise kararsız kaldıkları tespit edilmiştir (Aktaş, 2008:122-123).

Durmuş ve Güneş'in, 8 farklı YMM odasından 420 YMM ile gerçekleştirdikleri anket çalışmalarında, YMM'lerin profesyonellikten yana oldukları, ihtiyatlılık ile tek düzenciliği savundukları ve şeffaflığı destekledikleri sonucuna ulaşılmıştır (Durmuş & Güneş, 2017:81).

### 3. Muhasebe Bilgi Kalitesini Artıran Faktörler

İşletmeler, başta yatırımcılar olmak üzere bilgi kullanıcılarını bilgilendirmek için belirli aralıklarla finansal durumlarını ve faaliyet durumlarını raporlar aracılığıyla açıklarlar. Bu açıklamalarda temel amaç paydaşlara geçmiş ve mevcut bilgileri değerlendirme imkânı sunarak gelecek hakkında karar almalarına yardımcı olmaktır (Kalmış & Dalgın, 2010:115). İlgililerin kararlarında referans aldıkları raporlar başta finansal tablolar ve bunların dipnotlarıdır.

Bunların dışında, yönetim kurulu faaliyet raporu, yönetim kurulu başkanının açıklamaları, performans ölçütleri, yöneticiler ve hisse senedi sahipleri hakkında bilgiler, bağımsız denetçi raporu gibi ilgililere sunulan diğer raporlardır (Öğücü Şen, 2017:29).

Bilgi kullanıcılarının kendilerine sunulan raporları kullanarak doğru ve etkili karar almaları, raporlarda yer alan bilgilerin fayda sağlayacak nitelikte kaliteli bilgiler olmasına bağlıdır. Bilgilerin tek düzen muhasebe sistemine ve muhasebe standartlarına uygun üretilmesi, işletmede etkin iç denetim ve kontrol yapılarının oluşturulup uygulanması, denetim komitesinin ve bağımsız dış denetimin etkinliği, muhasebe meslek mensuplarının sürekli eğitimi ve meslek örgütlerinin güçlü bir alt yapıya sahip olmaları sunulan bilginin kalitesini artıracak uygulamalardır.

#### 3.1. Tekdüzen Muhasebe Sistemine Uyum

Benzer işletmeler tarafından, benzer niteliklere sahip olayların aynı sistem içerisinde muhasebeye yansıtılması tekdüzen muhasebe sistemini oluşturur.

26.12.1992 tarih ve 21447 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1. Sıra No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) uyarınca 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren standart tekdüzen muhasebe sistemine geçilmiştir. Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile işletmeler, muhasebe uygulamalarında, benzer finansal işlem ve olaylara

aynı hesap planı, muhasebe ilkeleri, muhasebe kavramları ile cevap vermeye ve muhasebe bilgilerini tek tip (tekdüzen) finansal tablo ve raporlarda sunmaya başlamışlardır (www.vergidosyasi.com, 2021).

MSUGT ile işletmenin faaliyet sonuçlarının ve mali durumunun, ilgililere açık bir şekilde gerçeğe uygun olarak yansıtılması amacıyla, temel finansal tablolar olarak nitelendirilen bilançoya ve gelir tablosuna yönelik olarak, tabloların gerek hazırlanması gerek sunulması aşamalarında dikkate alınması gereken ilkeler belirlenmiştir. Bunlar Tebliğ'de bilanço ve gelir tablosu ilkeleri başlığında maddeler halinde sıralanmıştır.

Tebliğ'de ayrıca finansal raporlar hazırlanırken uyulması gereken temel kavramlar 12 adet olarak sıralanmış ve açıklanmıştır. Bu kavramlar, uluslararası geçerliği olan ve tüm dünyada muhasebe uygulamalarına yön veren ve rehber niteliği taşıyan temel esaslardır.

Temel kavramlar incelendiğinde bunların, mesleki faaliyetlerin icrasında meslek mensuplarının uygulamalarına ışık tutan, pek çok finansal konuda akla takılan sorulara ve tereddütlere cevap veren nitelik arz ettikleri görülecektir. Muhasebe uygulamalarını bu kavramlar doğrultusunda yürüten ve finansal tablolarını bu kavramlara uygun hazırlayan işletmelerde;

1. Tek bir kişi veya grubun değil tüm toplumun çıkarları gözetilir.
2. İşletme faaliyetleri, işletmenin, ortak, çalışan veya herhangi bir ilgiliden bağımsız kendine özgü bir kişiliğe sahip olduğu bilinci ile yürütülür.
3. Finansal tablolar düzenlenirken işletme faaliyetlerinin herhangi bir süreye bağlı olmadan devam edeceği göz önünde bulundurulur.
4. Faaliyet sonuçları birbirini takip eden ancak birbirinden bağımsız dönemler itibarıyla saptanır.
5. Finansal olay ve işlemler muhasebeye ortak bir ölçü birimi olarak ulusal para ile yansıtılır.
6. Para mevcudu, alacaklar ve maliyetinin tespit edilmesi mümkün veya uygun olmayan kalemler hariç, edinilen varlık ve hizmetler elde edilme maliyetleri ile muhasebeleştirilir.
7. Muhasebe kayıtları objektif ve usulüne uygun hazırlanan belgelere dayandırılır ve muhasebe kayıt yöntemleri seçilirken tarafsız davranılır.
8. Muhasebe politikaları birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanır.
9. Finansal tablolar yeterli, açık ve anlaşılır olarak hazırlanır.
10. İlerde karşılaşılabilecek riskler göz önünde bulundurularak muhtemel gider ve zararlar için karşılık ayrılır.
11. Önemli hesap kalemlerine ve önemli mali olaylara finansal tablolarda mutlaka yer verilir.
12. İşlemlerin özleri ile biçimleri arasında farklılık oluştuğunda öze önem verilir.

Muhasebe temel kavramlarına ve finansal tablo ilkelerine uyum, üretilen bilgilerin gerçeğe ve ihtiyaca uygun, karşılaştırılabilir, anlaşılabilir, doğrulanabilir olmasını ve zamanında sunulmasını sağlayarak bilgilerin kalitesini artıracak uygulamaların başında gelmektedir.

Demir vd. tarafından Sivas SMMM Odası'na kayıtlı görevini fiilen icra eden SMMM'lerin katılımcı olarak yer aldığı ve muhasebe uygulamalarında temel kavramlara uyum düzeyini belirlemeye yönelik yapılan araştırmada katılımcılar, temel kavramların önemini ve gerekliliğini güçlü bir tonda belirtmiş olsalar da muhasebe uygulamalarında bir bütün olarak bu kavramlara uygun hareket etme düzeylerinin "Orta Derecede Katılım" düzeyinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Demir vd. 2020:1358-1372). Bu sonuç, muhasebe bilgilerinin kalitesinin düzeyi hakkında düşündürücüdür.

### 3.2. Muhasebe Standartlarına Uyum

Muhasebe standartları, bilgi üretiminde kullanılacak ölçütler ile bilgi sunumundaki nitelikleri belirleyerek muhasebe süreçlerinde uygulama birligi oluşturmak suretiyle muhasebe uygulamalarına yön veren ilke ve kurallar topluluğunu ifade etmektedir.

Diğer bir ifade ile muhasebe standartları, küresel olarak kullanılmak üzere oluşturulan ve muhasebe uygulamalarında yer alan sorunlu alan ve boşlukları azaltarak ve ülkeler arasındaki rekabet gücünü artırarak bilgi sunumunun kalitesini daha da artırmak için oluşturulan standartlardır (Abuda & Rudiawarni, 2015:256).

Ekonomide küresel boyutta yaşanan gelişmeler, ülkeler arasındaki ekonomileri birbirine bağlı ve bağımlı hale getirmiş, finansal tabloların hazırlanmasında ve sunulmasında ortak muhasebe ilkeleri paydasında buluşulması ve aynı ölçütlerin esas alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Kocamaz, 2012:106).

Muhasebe standartları, işletmelerin finansal performanslarının karşılaştırılmasında aynı temele dayanan düzenlemelerin esas alınmasıyla daha gerçekçi sonuçlara ulaşılması, geleceğe yönelik amaçlar ile bu doğrultudaki planların tespitinde etkinliğin sağlanması ve dönemler itibarıyla gerçekleşecek finansal analizler ve denetimlerde kolaylık sunması bakımından işletme yönetimine faydalı olmaktadır (Ataman Akgül & Akay, 2003:35). Ayrıca farklı piyasalarda kote olan şirketlerin aynı standartlara göre finansal tablo düzenlemesi suretiyle sermaye maliyetinin azalması, şeffaf bilgi sayesinde piyasalara giriş ve çıkışların kolaylaşması ve dolayısıyla rekabetin artması, yatırım kaynaklarının etkin dağılımının sağlanarak ekonomik büyümenin teşvik edilmesi bakımından da toplumun geniş bir kesimine fayda sağlamaktadır (Pirgaip, 2003).

Son yıllarda muhasebe bilgi kalitesi ile muhasebe standartları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar sonucunda muhasebe standartlarının uygulanmasıyla birlikte muhasebe kalitesinin de artmaya başladığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Soderstrom ve Sun'un yaptıkları çalışmada, muhasebe standartları, ülkedeki siyasi sistem, yargı sistemi ve finansal raporlama teşviklerinin muhasebe kalitesini belirleyen faktörler olduğu ve bu faktörlerden etki düzeyi en yüksek olanın muhasebe standartları olduğu ifade edilmiştir (Soderstrom & Sun, 2007: 695). Jun-bo ve Hai-Zhong'un yaptıkları çalışmada, muhasebe standartlarının uygulamaya başlanması ile firmaların finansal tablolarının etkin bir şekilde karşılaştırılabilir bir niteliğe kavuşacağı ve dolayısıyla bilgi ve işlem maliyetlerinin daha da azalacağı ve bu durumun hisse senedi piyasalarında olumlu bir etki doğurabileceği belirtilmiştir (Jun-bo & Hai-Zhong, 2011:701). Duarte vd.'nin yaptıkları çalışmada, muhasebe standartları geliştirilmeye devam edildikçe, bu standartlara göre hazırlanan mali tabloların giderek daha güvenilir ve gerçeğe uygun olarak sunulacağı ve böylece muhasebe bilgi kalitesinin artacağı beklenildiği ifade edilmiştir (Duarte vd, 2015:106).

### 3.3. İç Kontrol Sisteminin Etkinliği

İç kontrol; varlıkların korunması, finansal işlemlerle ilgili muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olması ve güvenilir muhasebe bilgilerinin zamanında ilgili menfaat (çıkar) gruplarına ulaştırılması amacıyla işletmede uygulanan yöntemlerin bütünüdür (Usul, 2013:94).

Sağlıklı ve iyi işleyen bir iç kontrol sistemi ve yapısı ancak muhasebe bilgi sisteminin, yönetimin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kurulması ile gerçekleşebilir (Türedi & Tepegöz, 2018:144). İç kontrol sistemi sayesinde işletmenin amaçlarına ulaşması daha kolay olabilecektir.

Etkili bir iç kontrol yapısının ortaya koyduğu hedefler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bozkurt, 2018:129):

- ✓ Gerçekten var olan işlemlerin kayda alınması
- ✓ İşlemlerin verilmiş yetkiye dayanarak yapılması
- ✓ İşlemlerin uygun bir şekilde değerlendirilmesi
- ✓ İşlemlerin doğru hesaplara kaydedilmesi
- ✓ İşlemlerin zamanında kayda alınması
- ✓ İşlemlerin tablo ve raporlara gerektiği gibi yansıtılması

Muhasebe işlemlerinin sıralanan bu hedeflere uygun gerçekleştirilmesi üretilen bilginin kalitesini artıracaktır.

### 3.4. İç Denetim Sisteminin Etkinliği

İç Denetçiler Enstitüsü'nün tanımına göre "iç denetim bir organizasyonun faaliyetlerine değer katmak ve geliştirmek amacıyla tasarlanmış bağımsız, objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir."

İç denetimin danışmanlık rolü, iç denetçinin yönetimin ihtiyaç duyduğu denetimi yapmasını ifade eder. İç denetçinin temel görevi, işletmenin iç kontrollerini değerlendirerek, sürekli etkin halde kalması için iyileştirme önerileri getirmektir (Uzay, 2014:121).

İç denetim faaliyetleri ile yönetim tarafından işletme kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanımı, faaliyetlerin mevzuata uygunluğu, işletme varlıklarının korunması ve iç kontrol sisteminin ürettiği bilgilerin yeterliliği ve güvenilirliği konuları değerlendirilir. İç denetim faaliyetleri her ne kadar işletme yönetimine güvence vermek ve danışmanlık yapmak için gerçekleştirilse de bu süreçte diğer bilgi kullanıcılarının da yararlanacağı veriler üretildiğinden onlara karşı da güvence ve danışmanlık hizmeti sağlamış olur (Doğan, 2016:45). Ancak iç denetim sonucunda güvenilir bir yargıya ulaşılması, iç denetçinin denetim faaliyetleri esnasında yeterince açık ve objektif değerlendirmeler yapabilmesiyle mümkün olabilmektedir. Objektifliği sağlamanın yolu ise denetim ilkelerinin önceden belirlenmesi ve belirlenen ilkelere uygun hareket edilmesinden geçmektedir (Köse, 2007: 50).

İç denetim ile bilgi üretim süreçlerinin etkin bir şekilde sürekli denetim altına alınması bilgi hatalarını ortadan kaldırarak muhasebe bilgisinin kalitesini artırabilmektedir (Özçelik, 2010: 151). Böylece iç denetim; üretilen muhasebe bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği, saygınlığı, etik ve ahlaki değerlere uygunluğu gibi nitelikleri etkileyerek işletme içi ve işletme dışı bilgi kullanıcılarının kararlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Kurnaz vd, 2018: 164).

### 3.5. Denetim Komitesinin Varlığı

Günümüzde, dünyanın çeşitli ülkelerinde getirilen yasal düzenlemelerle, halka açık işletmelerin denetim komitesi kurmaları tavsiye edilmekte veya zorunlu kılınmaktadır. Türkiye’de ise SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) ile hisse senetleri borsada işlem gören şirketlerin, 2003 yılından itibaren denetim komitesi kurmaları zorunlu hale getirilmiştir.

SPK’ya göre “Denetimden sorumlu komite; ortaklığın muhasebe sisteminin, finansal bilgilerin kamuya açıklanmasının, bağımsız denetiminin ve iç kontrol sisteminin işleyişinin ve etkinliğinin gözetimini yapar. Bağımsız denetim kuruluşunun seçimi, bağımsız denetim sözleşmelerinin hazırlanarak bağımsız denetim sürecinin başlatılması ve bağımsız denetim kuruluşunun her aşamadaki çalışmaları denetimden sorumlu komitenin gözetiminde gerçekleştirilir.” (Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: X, No: 22, md. 25/2)

Denetim komitesinin amaçları şöyle sıralanabilir (Ehab & Mostaque, 2005:39):

- ✓ Güçlü bir kurum kültürünün oluşturulması
- ✓ Kaliteli finansal raporlama için gereken kontrollerin yapılması
- ✓ İç kontrol sisteminin kurulması
- ✓ Bağımsız denetçiler ile iç denetçiler arasında işbirliğinin geliştirerek denetim sürecinin sağlıklı yürütülmesinin sağlanması
- ✓ İşletme yönetiminin gerek bağımsız denetçilere gerekse iç denetçilere hesap verebilmesinin sağlanması

Sıralanan bu amaçların gerçekleştirilmesiyle denetim komitesi, finansal raporlama sürecini takip etmek, muhtemel hata ve hilelerin önüne geçmek, işletme başarısızlıklarını engellemek, iç ve dış denetim faaliyetlerini gözlemlemek gibi fonksiyonları yerine getirerek şirket ortaklarının çıkarlarını koruyan kaliteli muhasebe bilgilerinin sunumunda önemli görevler üstlenmektedir.

### 3.6. Bağımsız Dış Denetim

“Bağımsız denetim; bir işletmenin ekonomik faaliyetlerinin yansıtıldığı finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğu ve doğruluğu konusunda kullanıcılara makul bir güvence sağlamak için yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtları ile bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli bütün bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden değerlendirilmesi ve sonuçlarının bir rapora bağlanmasıdır.” (Kardeş Selimoğlu, 2014:5)

Kaliteli bir bağımsız denetim, denetçinin, denetlediği firmanın mali tablolarıyla ilgili doğru denetim görüşünü uygun bir denetim riski seviyesinde vermesidir. Bu açıdan denetim kalitesi, denetim görüşünün gerekli kanıtlarla ve objektif yargılarla desteklenerek sunulması şeklinde tanımlanmaktadır (Durukan & Kapucugil İkiz, 2007:37). Kaliteli bir denetim süreci ancak denetçinin, müşteri işletmenin muhasebe sistemindeki problemi doğru tespit etmesi ve bu problemi ifşa etmeye-bildirmeye istekli olması ile sağlanabilir (Esendemir, 2011:56). Ayrıca denetimin kaliteli olması, denetçinin denetim ve kalite kontrol standartlarına, mesleki etik kurallara ve yasalara hâkimiyetine ve bunlara uygun davranmasına bağlıdır (Altıntaş, 2007:80). Denetçinin denetim için harcadığı zaman ve çaba denetim kalitesinin bir ölçütüdür. Denetim faaliyetleri için ne kadar çok zaman ve çaba harcanırsa, denetim görüşü de o kadar kaliteli hazırlanır (Carcello vd, 2002:381).

Bağımsız denetim vasıtasıyla muhasebe bilgilerinin yer aldığı finansal tabloların kalitesi hakkında işletme paydaşlarına güvence sunulmaktadır. Bu bağlamda, bağımsız denetimin muhasebe bilgilerinin kalitesini artırmaya yönelik işlevleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Güredin, 2014: 25-26):

- ✓ Muhasebe işlemlerinde yapılan maddi hataları ortaya çıkararak gelir ve giderlerin gerçeğe uygun şekilde gösterilmesine yardımcı olmak,
- ✓ İşletmenin kârlılığı, faaliyetlerinin verimliliği ve finansal durumu hakkında güvenilir bilgiler sağlamak,
- ✓ Finansal tablolar temelinde hazırlanan vergi beyannamelerinin güvenini artırmak.

Bağımsız denetim, gerçeğe uygun, güvenilir bilgilerin finansal tablolarda yer almasını sağlaması bakımından muhasebe kalitesini artıran bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

### 3.7. Meslek Mensubunun Eğitimi

Muhasebe meslek mensupları, işletmelerin faaliyetlerini güvenilir bir şekilde belgelerine dayalı olarak kaydetmek, bunları değerlendirmek suretiyle işletmenin gerçek durumunu ilgili kesimlere yansız bir şekilde sunmak ve bu tablolarda yer alan bilgileri analiz edip yorumlamak gibi görevleri yerine getirmekte ve bu görevlerinden dolayı da finansal piyasalarda önemli sorumluluklar üstlenmektedirler.

Günümüzde küresel işletmelerin gelişmesi, giderek artan işlem çeşitliliği, dijital gelişmeler, finansal piyasalarda önemli sorumlulukları bulunan muhasebe meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip etmelerini gerekli kılmaktadır (Durmuş & Aytulun, 2016:111-113; Tükenmez & Kutay, 1998:448). Bu ise meslek mensuplarının sürekli eğitimi ile mümkündür.

Uluslararası alanda IFAC(International Federation of Accounting-Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)'nun bünyesinde faaliyette bulunan IAESB (International Accounting Education Standart Board/Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu), giderek artan değişimler karşısında mesleki yetkinliğin sürdürülebilmesi için meslek mensuplarının değişime ayak uydurmalarını sağlayacak bilgi, beceri ve mesleki değerlerin temelini oluşturmak amacıyla, muhasebe eğitimi için teknik yetenekler, profesyonel yetenekler, değerler, etik ve davranışlar hakkında standartlar oluşturmaktadır (Can & Demirci, 2016:320; Kaya, 1999: 94-95 ).

Ülkemizde ise 1994 yılından beri IFAC üyesi olan TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği), muhasebe mesleğinin kalitesini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. TÜRMOB mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi için TMUD (Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği) ve TESMER (Temel Eğitim ve Staj Merkezi) gibi kuruluşlarla işbirliği halinde mesleğe dair eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle TESMER muhasebe meslek mensuplarının ve adaylarının eğitim ihtiyaçlarını karşılama konusunda etkin olarak çalışan bir kurumdur (İşgüden, 2007:139).

Bu türden kurumların sundukları gönüllü veya zorunlu eğitim programları sayesinde hem meslek mensuplarının hem de adaylarının teorik ve uygulamaya dönük muhasebe bilgi düzeyleri artmakta, yasal ve ekonomik gelişmeleri takip edebilmektedirler. Bu durum ise muhasebe bilgi kalitesini olumlu etkilemektedir.

Meslek mensuplarının genel olarak mesleği yorucu ve yıpratıcı olarak değerlendirmelerine; mükellefle olan ilişkilerde sorunlarla karşılaşmalarına; mükelleflerin meslek mensupları üzerinde yaptırım gücüne sahip olduklarını ve mesleğe değer vermediklerini düşüncelerine (Durmuş & Sekizsu, 2017:436) rağmen muhasebe bilgi kalitesinin en önemli aktörü olan bu uzmanların eğitiminin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Zira Newton "Daha ilerisini gördüysem, devlerin omuzlarında durmaktadır" demiştir. Her nesil, önceki nesillerden öğrenir ve öğrendiklerini büyüklerinin insan sermayesi üzerine inşa eder. Eğitimin etkisi kaçınılmazdır, ancak doğru şekilde tahsis edilir ve uygulanırsa (Yılmaz, 2019:147).

### 3.8. Muhasebe Meslek Kuruluşlarının Altyapısı

Muhasebe meslek örgütleri, geliştirilen muhasebe uygulamaları konusunda yetkinliğin sağlanması için gerekli eğitimleri sunarak muhasebe kalitesinin korunması yönünde önemli sorumluluklar üstlenmektedirler (Durak & Gürel, 2014:102). Güçlü meslek örgütlerinin bulunduğu ülkelerde bu örgütler, muhasebe uygulamalarının geliştirilmesinde aktif rol oynamakta ve muhasebe kalitesinin artmasını sağlamaktadır (Goldberg & Godwin, 1997:99).

Muhasebe uygulamalarına dair yapılan düzenlemelere yön vermenin, meslek mensubunun eğitiminde sorumluluklar üstlenmenin yanı sıra muhasebe meslek örgütleri, yayınlanmış meslek kararlarının ve etik değerlerin uygulanmasının sağlanması bakımından da önemli roller üstlenmektedir. Muhasebe mesleğinin ekonomik, bilimsel ve kültürel yönden gelişmiş ülkelerde en saygın meslekler arasında yer almasında meslek örgütlerinin çok önemli bir rolü vardır (Selek, 1995:340).

Ülkemizde 3568 sayılı Meslek Yasası ile düzenlenen mesleki örgütler, serbest muhasebeci malî müşavirler, yeminli malî müşavirler odaları ile bu odaların tamamının katılımı ile oluşan ve kamu kurumu niteliğindeki bir meslek kuruluşu olan TÜRMOB'dur. Bu mesleki örgütlerin amacı "...meslek mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, bu mesleklerin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak" ifadeleri ile açıklanmıştır (3568 sayılı Kanun, md.14)

Mesleki örgütlenmenin yirminci yılında muhasebe mesleğinin ve mesleki örgütlenmenin değerlendirildiği bir çalışmada, mesleğin güçlü bir örgütsel yapıya kavuştuğu, mesleki saygınlığın yükseldiği, muhasebe uygulamalarının kalitesinin arttığı yönünde tespitlerde bulunulmuştur (Güvemli, 2009:16).

#### 4. Muhasebe Bilgi Kalitesini Azaltan Faktörler

Elbette muhasebe bilgi kalitesini artıran faktörlerde yaşanan olumsuzluklar ve/veya o faktörlere uyum düzeyinin düşmesi muhasebe bilgi kalitesinin azalmasına yol açacaktır. Yine de bu başlık altında bilgi kalitesini azaltan gelişmelere, bu gelişmeler sonucunda alınan tedbirlere ve muhasebe bilgi kalitesini azaltan bazı faktörlere yer verilmiştir.

2001 yılı ve sonrasında yaşanan muhasebe skandalları finansal piyasalarda büyük yankı ve kuşku uyandırmıştır. Bu skandalları doğuran gelişmeleri ve sebepleri belirlemek amacıyla yapılan birçok araştırmada işletme yöneticilerinin, yönetim kurulu üyelerinin ve iç denetçilerin, sorumluluklarını gereği gibi yerine getirmediği; finansal raporlamada yanlı davranarak hata ve hileye başvurdukları ve bağımsız denetim firmalarının ise etik dışı bu davranışlara göz yumdukları belirlenmiştir.

Yaşanan bu skandallar bir taraftan yatırımcıları büyük zarara uğrattırken diğer taraftan ülke ekonomilerinde büyük kayıplara yol açmış ve denetim alanında daha sıkı yasal düzenlemelere duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaçtan hareketle finansal tablolarda şeffaflığın tesisi ve yatırımcıların güveninin yeniden kazanılması amacıyla 2002 yılında, ABD'de Sarbanes- Oxley Kanunu (SOX) yürürlüğe konmuştur.

SOX tipi düzenlemeler daha sonra 2002 yılında Kanada, Almanya ve Güney Afrika'da 2003 yılında Fransa'da, 2004 yılında Avustralya'da, 2005 yılında Hindistan'da, 2006 yılında Japonya ve İtalya'da yürürlüğe girmiştir ([www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org), 2021).

Türkiye'de ise 2003 yılında SPK tarafından düzenlenen bağımsız denetime dair bir tebliğ ile bu alanda SOX'a benzer bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. 2011 yılına gelindiğinde denetim alanında kural belirleyici tek otorite olarak faaliyet yürütmek üzere KGK kurulmuş ve "*bağımsız denetçileri ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek, bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak ve böylece bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak ve Uluslararası Denetim Standartları'yla uyumlu Türkiye Denetim Standartları'nı oluşturmak ve yayımlamak*" gibi konularda görevlendirilmiştir ([www.kgk.gov.tr](http://www.kgk.gov.tr), 2021).

Muhasebe bilgilerinin gerçeği yansıtmayacak şekilde finansal tablolarda raporlanmasının yol açtığı skandallar göstermektedir ki, belli bir grubun çıkarına hizmet eden etik dışı davranışları, yetersiz iç kontrolü, yetersiz iç ve dış denetimi bertaraf edecek mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kalitesiz muhasebe bilgileri, geniş bir yelpazeye yayılmış olan muhasebe bilgi kullanıcılarının kararlarını olumsuz etkileyerek ülke ekonomilerini zarara uğrattmakta ve küresel piyasalara sirayet edebilecek ekonomik krizlerin sebebi olabilmektedir.

Muhasebe bilgi üretim sürecinde; muhasebenin temel kavram ve ilkelerine, muhasebe standartlarına ve ilgili kanun, tebliğ ve yönetmelik hükümlerine uyulmaması durumunda muhasebe bilgilerinin kalitesinde düşüşler yaşanmakta ve bu durum bilgi kullanıcılarının kararlarını olumsuz etkilemektedir (Demir & Arslan, 2020:903).

#### 4.1. Yetersiz İç ve Dış Denetim

Yetersiz iç ve dış denetim, muhasebe işlemlerinde ve finansal tablolarda yapılan hata ve hilelerin tespit edilmemesine ve sonuçta ilgililere sunulan raporların doğruluğu ve güvenilirliği hususunda ciddi sorunlara sebep olur. Hata ve hileyi bir birinden ayıran temel belirleyici fark, muhasebe uygulamasında kasıt unsurunun olup olmadığıdır. Kasıtlı olarak/bir amaç için yapılan düzensizlikler hile; kasıtsız olarak, bilmeden veya dikkatsizlikten kaynaklanan düzensizlikler ise hata olarak tanımlanmaktadır.

Özellikle büyük işletmelerde, işlemlerin çokluğu ve karmaşık bir yapı sergilemesi söz konusudur. Bu durum, muhasebe görevini icra eden personelin dikkatsizliği, tecrübesizliği, bilgisizliği ve yanılması gibi sebeplerle birleşince hatanın olması da kaçınılmaz hal almaktadır (Durmuş & Taş, 2008:133).

Hatanın aksine muhasebe hilesinde ise, çıkar sağlama amacıyla kayıt ve belgelerin bilinçli olarak tahrip edilmesi söz konusudur. Hile, bizzat yanlış beyanda bulunarak yapılabileceği gibi yasal veya etik olmayan bir olaya sessiz kalmak da hileye sebebiyet vermektedir (Özçelik vd, 2017:201).

Muhasebe kayıt düzeninde ve bunun doğal sonucu olarak finansal tablolarda yapılan manipülatif uygulamalar elbette bir kesime fayda sağlayacaktır. Ancak işletmenin büyüklüğü ve yaygınlığı ölçüsünde başta devlet olarak kredi kurumları, yatırımcılar gibi diğer birçok kesime zarar verecektir (Bozkurt, 2009:165). Dolayısıyla muhasebe uygulamalarının muhasebe temel kavram ve ilkeler temelinde ve özellikle de sosyal sorunluluk kavramında yer alan düzenlemeler çerçevesinde yürütülmesinin önemi ortadadır.

Muhasebe hataları, muhasebe kayıtlarında daha çok kendini gösterirken muhasebe hileleri ise ağırlıklı olarak belgeler üzerinde ve bir amaç dâhilinde isteyerek yapılmaktadır. Dolayısıyla hilelerin muhasebe sistemi içerisinde, kayıtlardan hareketle ortaya çıkarılması mümkün değildir. Mali tabloların güvenilirliğini zedeleyen hataları ve özellikle de hileleri tespit etmek ve bunları azaltmak veya ortadan kaldırmak için etkili bir iç ve dış denetim gereklidir (Hatunoğlu vd, 2012:176-177).

Finansal raporların kalitesini artırmak suretiyle, işletme yönetimi ile yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisini azaltarak finansal piyasaların sağlıklı işlemesi üzerinde önemli bir yeri olan denetim faaliyetleri, kaliteli yapıldığı sürece kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmektedir. Eğer denetçi yeterince bağımsız değilse ve topladığı denetim kanıtları yeterli değilse denetim raporlarında yer alan görüşlerin doğruluğundan ve güvenilirliğinden bahsedilemez. Bu açıdan etkin olmayan veya yetersiz olan iç ve dış denetim ile muhasebe hata ve hilelerin tespitinde başarısız olunacağından, bilginin kalitesi de azalacaktır.

#### 4.2. Yasalardaki Eksiklik ve Esneklikler

İşletme yönetimi, yasal esnekliklerden faydalanarak, yatırımcıları, sermayedarları, kredi kurumlarını ve diğer finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak ve aldatmak amacıyla doğru ve uygun olmayan muhasebe tekniklerini, yanlış kayıt ve sınıflandırma uygulamalarını kullanma yoluna gidebilmektedir. Muhasebe uygulamalarında, hile içermeyen, yasalardaki esnekliklerden veya boşluklardan yararlanmaya yönelik faaliyetler ise yaratıcı muhasebe olarak adlandırılır (Aygün, 2013: 50-51).

Günümüzde finansal tabloların gerçeğe uygunluğu ve güvenilirliği işletme paydaşları için oldukça önemli bir konudur. Ancak finansal tablolar, yaratıcı muhasebe uygulamalarıyla muhasebe kayıtlarına yapılan bazı müdahaleler sonucunda doğruluktan ve gerçeklikten uzaklaşabilmektedir. Bu uygulamalara, genellikle büyük işletmelerde kârın olduğundan fazla gösterilmesi, küçük işletmelerde ise tam tersine kârın olduğundan az gösterilmesi için başvurulmaktadır (Stowoly & Breton, 2000: 44).

Yasal sistemler, işletmeleri muhasebe standartlarını uygulamaya zorlayarak ve yönetici ve denetçilerin faaliyetlerinin kontrol edilmesini sağlayarak muhasebe bilgi kalitesini doğrudan etkilemektedir. IAS/IFRS'leri oluşturan ve yayınlayan kuruluş olan IASB, standartların uygulanmasını sağlama konusunda taraflara karşı herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildir. Aynı şekilde KGK'nın da standartların uygulanmasını sağlama konusunda herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktadır.

Net kurallar içermeyen, ilke bazlı bu standartlardaki esneklikler, kural koyucu tarafından, işletmelerin değişime hızlıca cevap vermelerine ve kendi iç dinamikleri doğrultusunda muhasebe süreçlerini rahatça takip edebilmelerine imkân tanımak için sağlanmış olsa da, bu durum bazen işletme yönetimi tarafından, menfi amaçlarla finansal durumu olduğundan farklı göstermek için kullanılabilir.

Yasal yaptırımların caydırıcı olduğu ülkelerde yatırımcılar, bilgiyi sunanların bilgi asimetrisini doğuran etik dışı davranışlardan kaçınacakları konusunda kendilerini güvende hissedeceklerdir. Ancak yasal düzenlemelerin bu konuda yetersiz kaldığı noktada, yatırımcılar nezdinde daha yoğun bir şekilde firma bazında sunulan bilginin kalitesi değerlendirilecektir. Nitekim Anagnostopoulou'nun (2021) yasal düzenlemelerin ve firma düzeyinde muhasebe kalitesinin bir ülkedeki yatırım verimliliğine etkisinin ne ölçüde farklılık gösterdiğini incelediği çalışmada, yasal düzenlemelerin bilgi asimetrisini azaltmada yetersiz kaldığı ülkelerde bu işlevi yerine getirmek ve verimli yatırımı teşvik etmek için firmaya özgü muhasebe kalitesine daha fazla ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

#### 4.3. Etik Problemlerin Varlığı ve Yasal Olmayan Talepler

Muhasebe meslek etiği; yasalara uygun şekilde faaliyette bulunulmasını, toplumun değer yargılarının dikkate alınarak tarafsız ve güvenilir bilgilerin üretilip sunulmasını, meslek mensubunun mesleki faaliyetlerde bağımsız hareket edebilmesini ve dürüstlüğü ifade etmektedir (Karaman, 2015: 31).

Başka bir ifade ile muhasebe meslek etiği, muhasebe için geçerli olan ahlaki değerler ve düşüncelerdir. Özellikle muhasebe mesleğindeki etik dışı davranışların birçok kesimi etkileyen ve büyük zararlara yol açan sonuçları, meslek etiğinin önemini altını çizmektedir. Etik dışı davranışlar kamu güveninin kaybedilmesine yol açarak işletmeleri iflasa kadar götürebilecek yatırım ve tasarruf kaybıyla karşı karşıya bırakabilir. Bu durum göstermektedir ki iş dünyasındaki etik olmayan davranışlar, sadece ahlaki problemler doğurmakla kalmayıp ekonomiye de zarar vermektedir. Dolayısıyla, muhasebe işlemlerinin tüm ilgililerin yararına olacak şekilde güven veren, etik bir çerçevede yapılması ciddi derecede önem taşımaktadır (Ezeani vd, 2012:2-3).

Yöneticiler, büyüme ve hasılat hedeflerinin baskısı altında kârı en yüksek seviyeye çıkarmak, kârındaki dalgalanmayı azaltmak ve sektörde başarılı bir yönetici olarak tanınmak amacıyla, kendi menfaatleri doğrultusunda finansal bilgileri gerçeğe uygun sunmayabilirler (Balıkçı, 2016:25; Türk ve Aslan, 2017:106). Ayrıca zimmetlerin gizlenmesi, ortaklarının birbirlerini aldatma isteği, daha az kâr dağıtma isteği, yolsuzlukların gizlenmesi, hak edilmeyen teşviklerden yararlanma isteği ve vergi kaçırma isteği de bu konuda teşvik edici olabilir (MHUD, 2004:151).

Bunların dışında, devletin vergi gelirlerini artırdığı, mükelleflerin vergi uyumunun yükselmesine katkı sağladığı, devlet-mükellef barışını sağlamayı amaçladığı vb. yönünde olumlu görüşlere rağmen (Demir & Eker, 2018: 247) vergi affı beklentisi, vergi oranlarının yüksekliği ve bürokratik işlemlerin çok olduğu yönündeki düşünceler kayıt dışı ekonomiye ve vergi kaçakçılığına sebebiyet verebilmektedir. Daha da önemlisi vergi inceleme ve denetimlerinin yetersiz olması, bu yöndeki uygulamaların artmasına da zemin hazırlamakta ve muhasebe uygulamalarında mevzuata aykırılıklara, temel kavramlardan ve etik ilkelerden sapmalara yol açabilmektedir. Bu durum, elbette üretilen muhasebe bilgisinin kalitesini olumsuz yönde etkileyecektir ve etkilemektedir.

Muhasebe bilgileri üretilirken meslek etiği açısından dikkate alınacak bazı ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Alkan, 2013:103):

- ✓ Muhasebe bilgi üretim ve sunumunda, tüm ilgili taraflara eşit yaklaşım içinde olmak
- ✓ Finansal raporları yanlış yorumlamaya yol açmayacak açıklıkta, doğrulukta ve netlikte hazırlamak
- ✓ Muhasebe verilerini özel çıkarlar için kullanmamak
- ✓ Muhasebe bilgi üretim ve sunumunda gerçeği yansıtmak

Üstte yer alan bu ilkeler, psikolojik ve ekonomik temelli bazı faktörler sebebiyle meslek mensuplarınca dikkate alınmayabilmektedir. Bu faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Demir ve Arslan, 2020:906-908):

- ✓ Mükellef baskısı yaşamak
- ✓ Müşteri kaybetme korkusu yaşamak
- ✓ Meslektaşların yanlış uygulamalarından etkilenmek
- ✓ Mali tabloların manipüle edilmesi talebiyle karşılaşmak
- ✓ Daha az vergi beyan edilmesi talebiyle karşılaşmak
- ✓ Muhasebecilik hizmetinin belirlenen asgari ücret tarifesinin altında verilmesine zorlanmak

Bu faktörlerin varlığından dolayı meslek mensuplarında oluşan psikolojik baskı üretilen muhasebe bilgisinin kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Muhasebenin temel kavramlarından olan sosyal sorumluluğun muhasebe meslek mensubuna getirdiği yükümlülük bağımsız davranmayı gerekli kılmaktadır. Meslek mensubu sadece hizmet sunduğu firmaya karşı değil bütün kamuoyuna karşı sorumludur (Ayboğa, 2003:331). Diğer birçok meslekte, mesleki sorumluluğun yerine getirilmemesinin



doğurduğu sonuçlardan sınırlı bir kesim etkilenirken, muhasebenin ürettiği bilgilerin niteliğinden bütün toplum etkilenebilmektedir.

Sadece sayısal veriler kullanılarak karar alınan geleneksel muhasebe anlayışında insanların rasyonel davranacağı kabul edilmektedir. Ancak insanların psikolojik yapısı, motivasyonu, yetiştiği kültürel yapı, sahip olduğu değerler, siyasi görüşleri ve dini inançları hem bilgi üretilirken hem de kullanılırken karar almada etkin rol oynamaktadır. Zaman kısıtı, sorumluluğun yüksekliği ve sosyo-psikolojik çevresel faktörlerin etkisi altında insan, beklenenin aksine rasyonel değil, irrasyonel davranışlar sergilemektedir.

## 5. Sonuç

Uluslararası yatırım ve ticaretin artmasıyla birlikte günümüzde muhasebenin işlevi sadece, işletmelerin para ile ifade edilen faaliyetlerinin takibi ile sınırlı kalmamakta, muhasebe sistemleri bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu güvenilir bilgiyi sunmak için kontrol ve denetim işlevini de yerine getirecek şekilde dizayn edilmektedir. Bu bakımdan muhasebenin ekonomide üstlendiği fonksiyon her geçen gün çeşitlenmekte ve önemi de artmaktadır.

Muhasebe sisteminde üretilen bilgiler, gerek işletme içi gerekse işletme dışı bilgi kullanıcıları tarafından karar alma süreçlerinde başvuru olan önemli veriler olduğundan, alınan kararların doğru ve etkili olması bilgilerin fayda sağlayacak nitelikte kaliteli olmasına bağlıdır. Muhasebe bilgilerinin, gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun, karşılaştırılabilir, doğrulanabilir, anlaşılabilir bir şekilde ve ilgililerin ihtiyaç duyduğu zamanda sunulması, kullanıcılar için bilgiyi kaliteli hale getirmektedir.

Parayla ölçülebilen mali nitelikteki olaylarla ilgilenen muhasebe sisteminde sayısal verilere daha çok önem atfedilse de bilgiyi üreten muhasebe meslek mensuplarının aynı sayısal verileri kullanmış olsalar bile farklı mesleki yargılarla farklı çıktılara ulaşmaları, muhasebede sadece nicel unsurların değil nitel unsurların da önemli olduğunun göstergesidir. Bu durum muhasebe meslek mensubunun bilgi kalitesi üzerindeki rolüne ve mesleki yargısının önemine işaret etmektedir.

Geniş bir kitleye hitap eden bilgiler ürettiklerinden, topluma karşı sorumlulukları, diğer birçok meslekle kıyaslanamayacak kadar fazla olan muhasebe meslek mensuplarının, sorumluluklarını gereği gibi yerine getirilmemelerinin sonuçları toplumun büyük bir kesimini olumsuz etkileyecek finansal krizlere yol açacak kadar ağırdır. Bundan dolayı muhasebe meslek mensuplarının ürettikleri bilgilerin kalitesini azaltacak uygulamaların tespit edilerek bu uygulamaların etkisini yok etmeye yönelik müdahalelerde bulunulması oldukça önemlidir.

Muhasebe bilgi kalitesi, ülkedeki muhasebe uygulamalarının ilke bazlı veya kural bazlı oluşuna göre ya da bilgi odaklı veya vergi odaklı oluşuna göre farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Ayrıca ülkenin mensup olduğu hukuk sistemi, sermaye piyasasının gelişmişlik durumu ve ülkedeki hâkim kültürel yapı muhasebe bilgilerinin kalite düzeyini şekillendirmektedir.

Muhasebe bilgi kalitesi; tek düzen muhasebe sistemi ve muhasebe standartlarına uyum, iç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim faaliyetlerinin etkinliği, denetim komitesinin varlığı, meslek mensubunun yeterli eğitim düzeyine sahip olması, meslek kuruluşlarının güçlü bir alt yapısının olması gibi faktörlere bağlı olarak artmaktayken, iç ve dış denetimin yetersizliği, yasal eksiklik ve esneklikler, etik problemler ve yasal olmayan talepler sonucunda azalmaktadır.

## Kaynakça

- Abuda, I.R. and Rudiawarni, F.A. (2015). The impacts of IFRS adoption financial statement quality for firms listed in indonesia stock exchange. *Global Journal of Business and Social Science Review* 3(1), 255-233.
- Akdoğan, N. & Aydın, H. (1987). *Muhasebe teorileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları No: 98.
- Akdoğan, N. & Tenker, N. (2010). *Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkaya, M. (2019). Gelişen piyasalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(1), 283-303. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.528021>
- Aktaş, M. (2008). *Bursa ili muhasebe meslek mensuplarının muhasebe-kültür değerlerinin araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Akyol, M.E. & Küçük, M. (2016). *Vergi ve muhasebe uygulamaları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

- Alkan, A.T. (2013). *Muhasebe mesleğinin standartlaşma süreci*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Alkan, B.Ş. (2018). Muhasebe teorisi ve uygulamaları açısından muhasebe bilgisinin niteliksel özellikleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 819-837.
- Altıntaş, T. (2007). *Halka açık şirketlerin bağımsız denetiminin kalitesinin algılanmasına ilişkin bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Anagnostopoulou, S. C. (2021). Accounting quality, investment efficiency, and the country-level strength of institutional enforcement. *Investment Efficiency, and the Country-Level Strength of Institutional Enforcement* March, 1-47. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3796797>
- Ataman Akgül, B. & Akay, H. (2003). *Uluslararası muhasebe standartları ve Türkiye’de uygulama etkinliğine ilişkin bir araştırma*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ayboğa, H. (2003). Globalleşme sürecinde ülkemizde muhasebe mesleği ve meslek mensuplarının eğitimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 327-359.
- Aygün, D. (2013). Yaratıcı muhasebe stratejileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 49-69.
- Balıkçı, H. (2016). *Yaratıcı muhasebe nedenleri, yöntemleri ve sonuçları (Tez no. 425569)* [Yüksek lisans tezi, İstanbul]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=s11sAkeCFgeMfcC5U5ANoA&no=SopptH3KiKkmhqo7QbMOMw>
- Ball, R., Kothari, S. & Robin, A. (2000). The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 29(1), 1-51.
- Barth, M., Landsman, W.R., Lang, M.H. & Williams, C. (2006). Accounting quality: international accounting standards and US GAAP. [http://www.accountancy.smu.edu.sg/research/seminar/pdf/MaryBARTH\\_paper.pdf](http://www.accountancy.smu.edu.sg/research/seminar/pdf/MaryBARTH_paper.pdf)
- Bayraklı, H.H. (2007). *Genel vergi hukuku*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bharath, S., Sunder J. & Sunder S.V. (2006). Accounting quality and debt contracting. [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=591342](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=591342),
- Bozkurt, N. (2018). *Muhasebe denetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin kara deliği hile, çalışan hileleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Callen, J.L., Khan, M. & Lu, H. (2013), Accounting quality, stock price delay, and future stock returns. *Contemporary Accounting Research*, 30(1): 269-295. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.2011.01154.x>
- Can, A. V. & Demirci, Ş. D. (2016). Uluslararası muhasebe eğitim standardı 2 muhasebe eğitim programlarının içeriğine uyum: Sakarya Üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 319-338.
- Can, A.V. (2010). Krizin muhasebesi ve muhasebenin krizi. *Mali Çözüm Dergisi*, 97, 21-48.
- Carcello, J. V., Hermanson, D. R., Neal, T. L., & Riley Jr, R. A. (2002). Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 19(3), 365-384.
- Chen, Y., Che, L., Zheng, D., & You, H. (2020). Corruption culture and accounting quality. *Journal of Accounting and Public Policy*, 39(2), 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2019.106698>
- Chen, H., Tang, Q., Jiang, Y., & Lin, Z. (2010). The role of international financial reporting standards in accounting quality: evidence from the european union. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 21(3), 220-278.
- Coşkun, Y. (2008). *Bankalarda öz disiplin süreçlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No: 210.
- Crosby Philip, B. (1979). *Quality is free: the art of making quality certain*. New American Library.
- da Paixão Duarte, A. M., Saur-Amaral, & mo Azevedo, G. M. (2015). IFRS Adoption and Accounting Quality a Review. *Journal of Business & Economic Policy*, 2(2), 104-123.

- Çetenak, E.H, Köse E., & Bekci, İ. (2021). Yolsuzluk ve muhasebe kalitesi ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1):215-230. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.858635>
- Demir, B. (2005). Muhasebe bilgi sistemlerinde bilgi güvenliği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 26, 147-156.
- Demir, M. & Arslan, Ö. (2020). Muhasebe meslek mensuplarını hile eylemine yönelten psikolojik ve ekonomik faktörler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 903-911. <https://doi.org/10.18506/anemon.662936>
- Demir, M. & Eker, A. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının vergi aflarının etkinliğine yönelik görüşleri: sivas ilinde bir araştırma, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Vol:3, Issue:14; pp:237-248 (ISSN:2149-8598)
- Demir, M., Ülker, Y., & Şenol, M.M. (2020). Muhasebe temel kavramları açısından muhasebe uygulamalarının değerlendirilmesi: Sivas ilinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1358-1372. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.917>
- Doğan, İ. (2016). *Denetim komitesinin finansal raporlama kalitesi üzerindeki etkisi* (Tez no. 425278) [Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=LNp7hE\\_a8\\_3hS6ObQOiyGQ&no=00Nba2AUjxv2YnNcqzL\\_RQ](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=LNp7hE_a8_3hS6ObQOiyGQ&no=00Nba2AUjxv2YnNcqzL_RQ)
- Durak, G. & Gürel, E. (2014). Finansal raporların kalitesine etki eden ülkeye özgü faktörler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim Sayısı, 95-110.
- Durmuş C. N. & Taş O. (2008). *SPK düzenlemeleri ve 3568 sayılı mevzuat kapsamında denetim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Durmuş, H. & Aytulun, A. (2016). *Muhasebe mesleğini ilgilendiren ulusal ve uluslararası kuruluşlar, risk tabanlı denetim ve denetim standartları*. TMUD Yayınları: Kitap No: 11.
- Durmuş, A.F. & Güneş, R. (2017). Türkiye'deki yeminli mali müşavirlerin kültür bazlı muhasebe değerlerinin analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 76, 81-98. <https://doi.org/10.25095/mufad.400220>
- Durmuş, A.F. & Sekizsu, H. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının mesleki değerlendirmeleri ve sorunlarının analizi: Malatya ili örneği, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)* Vol:3, Issue:16; pp:429-438 (ISSN:2149-8598)
- Durukan, M.B. & Kapucugil İkiz, A. (2007). Denetim kalitesi, kalite ve hizmet kalitesine ilişkin modeller: kavramsal çerçeve. *Mali Çözüm Dergisi*, 82, 29-56.
- Ehab M. & Mostaque, H. M. (2005). The role of audit committees in enhancing a transparent corporate reporting. *Humanomics*, 1(2), 19-35.
- Ertan, Y. (2011). *Türkiye muhasebe standartları'nın denetim ve muhasebe kalitesi üzerindeki etkisi: bir uygulama* (Tez no. 312276) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=IWNlriE-HbNvsh18PdranQ&no=6a7REtLj0vgJ8srgEGrOg>
- Esendemir, E. (2011). *Bağımsız denetim kalitesi ile ilgili yeni yaklaşımlar ve İzmir ilinde yeminli mali müşavirlere yönelik bir araştırma* (Tez no. 296613) [Doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=KgDI5tkIE4k00YR2A15a-&no=XhrUYkyfgrChhdx31jY9Dw>
- Ezeani, S., Ogbonna, I., Ezemoyih M. & Okonye, E. (2012). The effect of creative accounting on the job performance of accountants (auditors) in reporting financial statement in Nigeria. *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 1(9),1-30.
- Goldberg, S. R. & Godwin, J. H. (1997). International differences in financial reporting: What US CFOs need to know. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 8(2), 93-102.
- Gray, S. J. (1988). Towards a theory of cultural influence on the development of accounting systems internationally. *Abacus*, 24(1), 1-15.
- Gücenme Gençoğlu, Ü. & Ertan, Y. (2012). Muhasebe kalitesini etkileyen faktörler ve Türkiye'deki durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 1-24.

- Güredin, E. (2014). *Denetim ve güvence hizmetleri*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Güvemli, O. (2009). Türkiye’de muhasebe meslek örgütünün 20. yılı-bir değerlendirme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 6-16.
- Güvenç, N. (2005). *Mersin ilinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe kültür değerleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Hatunoğlu, Z., Koca N. & Killı, M. (2012). İç kontrolün muhasebe sistemindeki hata ve hilelerin önlenmesindeki rolü üzerine bir alan çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 169-189.
- Hofstede, G. (1983). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies*, 14(2), 75-89.
- Hofstede, G. (1991.) *Cultures and organizations- software of the mind*. New York: McGraw- Hill.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: the hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-25.
- Hofstede, G. & McCrae, R. R. (2004). Personality and culture revisited: linking traits and dimensions of culture. *Cross-Cultural Research*, 38(1), 52-88.
- İşgüden, B. (2007). *Sosyal ve kültürel değerlerin muhasebe meslek etiği üzerine etkileri* (Tez no. 206646) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Dyz0X4hyixF5Dm2lofMDQ&no=mUm95GOIBSVCMESL\\_w9bYQ](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Dyz0X4hyixF5Dm2lofMDQ&no=mUm95GOIBSVCMESL_w9bYQ)
- Jaggi, B. & Low, P.Y (2000). Impact of culture, market forces and legal system on financial disclosures. *The International Journal of Accounting*, 35(4), 495- 519.
- Jun-bo, S. & Hai-zhong, Y. (2011). Analysis of accounting disclosure quality in capital markets: current situation and impact factors. *Management Science and Industrial Engineering (MSIE)*, Harbin, 699-703.
- Nam, J., Sesay, J. B., Wynne, K., & Zhang, G. (2020). Financial efficiency and accounting quality: The impact of institutional micro-factors on FDI. *Journal of Policy Modeling*, 42(2), 451-465. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2019.12.004>
- Kalmış, H. & Dalgın, B.(2010). Muhasebe bilgilerinin karar almada kullanımının önemi ve Çanakkale’de faaliyet gösteren sanayi işletmelerinde bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 112-128.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ. Resmi Gazete Tarihi:29.07.2017, R. Gazete Sayısı: 30138. Erişim Tarihi: 05.04.202, <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170729M1-1.htm>
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve. Resmi Gazete Tarihi:27.10.2018, R. Gazete Sayısı: 30578. Erişim Tarihi: 07.04.2021, <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181027.htm>
- Karabayır, M.E. (2019). *Muhasebe kalitesi ve finansal raporlama*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Karadağ, D. (2020). *Hofstede’nin kültürel boyutları kapsamında turizm çalışanlarında bölgesel farklılıkların incelenmesi* (Tez no. 620097) [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=KbaD93nJhvhyrkG8jy-3Gg &no=UfiW-bCR30p7O82u7r-5jw>
- Karaman, E.S. (2015). *Muhasebe meslek etiği ve muhasebe meslek mensuplarının etik kurallara bakışı- Balıkesir ili örneği* (Tez no. 421427) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=5PkuLBQLgfclOpd-QDR2Fg&no=pT6pVotzIYJRpM-rpd8XIA>
- Kardeş Selimoğlu, S. (2014). Denetimin genel çerçevesi. ed. S. Kardeş Selimoğlu & Ş. Uzun, *Muhasebe denetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi (p. 1-11).

- Kaya, İ. (1999). Muhasebe eğitiminde yeniden yapılanma: ABD 'de yaşanan değişim çağı ve değişimin uluslararası boyutu. XVIII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Kitabı, Fethiye.
- Kayıtmaz Balsarı, Ç. & Dalkılıç, A.F. (2007). Kural bazlı ve ilke bazlı finansal raporlama standartlarının karşılaştırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 22, 105- 118.
- Kocacık, F. (2000). *Toplum bilim ders notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları no:84.
- Kocamaz, H. (2012). Uluslararası muhasebe standartlarının dünyada ve Türkiye'de oluşum ve gelişim süreci. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 105-120.
- Köse, E. (2019). *Finansal raporlama standartlarının muhasebe kalitesi üzerine etkisi ve bir uygulama* (Tez no. 542698) [Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ljvjiZ325zyoPkt\\_9-Epaw&no=IO4uWN10pzh9n6ZtTOmYRA](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ljvjiZ325zyoPkt_9-Epaw&no=IO4uWN10pzh9n6ZtTOmYRA)
- Köse, H. Ö. (2007). *Dünyada ve Türkiye'de yüksek denetim*. Ankara: TC Sayıştay Yayınları:145.
- Kurnaz, N., Ercan, C. & Kestane, A. (2018). Muhasebe bilgi kalitesi ekseninde iç denetim ve bilgi ifşası (whistleblowing) ilişkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 150-169. <https://doi.org/10.21180/kuiibf.2018136801>
- La Porta R., Lopez De Silanes, F., Shleifer, A. & Vishny, R. W. (1998). Law and finance. *Journal of Political Economy*, 106(6), 1113-1155.
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği. (2004). Denetim ilke ve esasları. İstanbul: Acar Matbaası.
- Öğücü Şen, F. (2017). *Kurumsal yönetim ve finansal raporlama kalitesi: Türkiye örneği* (Tez no. 469151) [Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=XLe51WrLoMihweVjQbYJpA&no=oxlhnka9zTsR\\_ejbP754Rw](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=XLe51WrLoMihweVjQbYJpA&no=oxlhnka9zTsR_ejbP754Rw)
- Özçelik, H. (2010). *Muhasebe bilgi sistemlerince üretilen bilgilerin kalitesini etkileyen kritik başarı faktörleri: IMKB'de bir araştırma* (Tez no. 253140) [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=BxzG2ufMUX6PrV1IjjYeCQ&no=QIGm3ychH3wfcr6eJpQTxw>
- Özçelik, H., Karataş Aracı, Ö. N. & Keskin, S. (2017). Muhasebe hata ve hileleri: meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 29(4), 197-214.
- Pirgaip, B. (2003). türk sermaye piyasasında uluslararası muhasebe standartlarına uyum. *Sermaye Piyasası Kurulu Meslek Personeli Derneği Dergisi*, 10.
- Pounder, B. (2013). Measuring Accounting Quality: The SEC is developing a software model to measure the accounting quality of its registrants' filings. *Accounting Professionals Should Be Aware of The Implications. Strategic Finance*, 94(11), 18-21.
- Schroeder, R. Clark, M. & Cathey, J. (2005). *Financial accounting theory and analysis*. USA: Eighth Edition, Wiley Corp.
- Selek, S. (1995). *Türkiye'de muhasebe meslek örgütüne yönelik beklentiler, muhasebenin tarihsel ve çağdaş konularından geleceğe bakış*. Ankara: TÜRMOB Yayınları No:23.
- Sermaye Piyasası Kurulu. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ. Seri: X, No: 22, Resmi Gazete Tarihi: 12.06.2006, resmi Gazete Sayısı: 26196. Erişim Tarihi: 18.03.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060612M1.htm>.
- Soderdstorm, N.S. & Sun, K.J. (2007). IFRS adoption and accounting quality: A review. *European Accounting Review*, 16(4), 675-702.
- Stolowy, H. & Breton, G. (2000). A review of research on accounts manipulation. *Paper for The Annual Congress of European Accounting Association*, Munich, Germany.
- Sun, J. (2005). *Financial reporting quality, capital allocation efficiency and financing structure: an international study*. Doctoral desertion, University of Colorado-Department of Accounting, ABD.

- Temiz, H (2018). Tahakkuk kalitesi ve kârın süreğenliği arasındaki ilişkinin incelenmesi: BIST 100 örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz Sayısı, 81-94. <https://doi.org/10.25095/mufad.438774>
- Tükenmez, M. & Kutay, N.(1998). Muhasebe eğitiminde meslek ahlakının yeri ve önemi. *Manisa, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 4, 441-452.
- Türedi, H. & Tepegöz, Ş. (2018). Finansman şirketlerinde iç kontrol yapısı yöntemi. *Öneri Dergisi*, 13(50), 138-158. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.v13i38778.410464>
- Türk, M. & Arslan, M.C. (2017). Yöneticileri yaratıcı muhasebe uygulamalarına iten nedenler ve bir şirket örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(3), 91-108.
- Usul, H. (2013). *Bağımsız denetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzay, Ş. (2014). Denetim süreci ve aşamaları. ed. S. Kardeş Selimoğlu & Ş. Uzay, *Muhasebe denetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi (p. 77-131).
- Ülkü, S. (2012). Davranışsal muhasebe. ed. A. Gökgöz, *Muhasebenin sosyal yönü*, Bursa: Dora Yayınları.
- Yılmaz, M. L. (2019). "Quality vs. quantity debate: is schooling a necessary condition for economic growth?", *International Journal of Academic Value Studies*, Vol:5, Issue:1 (5th Year Special Issue); pp:143-150 (ISSN:2149-8598)
- Wursten, H. & Fadrhonc, T. (2012). International marketing and culture. *Itim International*, 1-9.
- 3568 Sayılı Kanun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Müşavirlik Kanunu. Resmi Gazete Tarihi:13.06.1989, Resmi Gazete Sayısı:20194. Erişim Tarihi: 22.03.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf>
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Sarbanes%E2%80%93Oxley\\_Act](https://en.wikipedia.org/wiki/Sarbanes%E2%80%93Oxley_Act), Erişim Tarihi: 14.01.2021.
- <https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 02.01.2021.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ortak\\_hukuk](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ortak_hukuk), Erişim Tarihi: 08.12.2020.
- <https://vergidosyasi.com/2017/04/12/tekduzen-muhasebe-sistemi-nedir-tanimi-ilgili-mevzuat>, Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Public\\_Oversight\\_Authority\\_TR.pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Public_Oversight_Authority_TR.pdf), Erişim Tarihi: 04.01.2021.

# Sağlık Bakanlığı Tarafından Yapılan Covid-19 Ek Ödemesi Hakkında Sağlık Personeli Görüşlerinin İncelenmesi

*Investigation of Opinions of Health Staff About Covid-19 Additional Payment by the Ministry of Health*

Özer Arık <sup>\*1</sup>  Adil Aydoğdu <sup>2</sup> 

<sup>1</sup> Master of Health Management, Selcuk University, Konya, Turkey

<sup>2</sup> Department of Health Management, Selcuk University, Konya, Turkey

Received: 23.08.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Bu araştırma; COVID-19 pandemisi döneminde Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık çalışanlarına yapılan ek ödeme teşvikinin sağlık personeli tarafından nasıl algılandığını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Kesitsel tipteki bu çalışmada metod olarak niceliksel yöntem kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış sorulardan oluşan anket formu uygulanmıştır. Uygulanan anket, demografik sorular haricinde toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş ve medeni durumları ile Covid-19 ek ödemesi hakkındaki düşünceleri arasında ki-kare analizi yapılmıştır. Covid-19 çalışması kapsamında Sağlık Bakanlığı izni ve diğer etik onaylar alınmıştır.

Çalışma sonucunda, Covid-19 ek ödemesinin bireysel performansını arttırması ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $p < 0,05$   $X^2 = 11,423$ ). Covid-19 ile mücadelede çalışma performansına göre beklentilerin altında ödeme yapılma durumu ile yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $p < 0,05$   $X^2 = 19,588$ ). Medeni durum ile Covid-19 mücadelesindeki çalışma performansına göre beklentilerin altında ek ödeme yapılma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $p < 0,05$   $X^2 = 10,222$ ). Kadın çalışanların Covid-19 ek ödemelerine erkeklere göre daha temkinli yaklaşımları görülmüştür. Yaş azaldıkça ek ödeme beklentisinin arttığı görülmüştür. Bekâr çalışanların Covid-19 ek ödemelerinden beklentilerinin evli çalışanlardan fazla olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19 ile Mücadele; Sağlık Profesyonelleri; Ek Ödeme; Performans.

## Abstract

This research was conducted to measure how healthcare professionals perceive the additional payment incentives provided by the Ministry of Health to healthcare workers during the COVID-19 pandemic. In this cross-sectional study, quantitative method was used. In order to collect data, online questionnaire form prepared by the researchers was applied to the hospital staff. The questionnaire consists of 20 questions in total, excluding demographic questions. A chi-square analysis was conducted between the gender, age and marital status of those included in the study and their thoughts about Covid-19 additional payment. Ministry of Health permission and other ethical approvals were obtained within the scope of the Covid-19 study.

As a result of the study, a significant relationship was found between Covid-19 additional payment to increase individual performance and gender ( $p < 0.05$   $X^2 = 11.423$ ). According to the performance of the work in the fight against Covid-19, a significant relationship was found between the payment status below expectations and age ( $p < 0.05$   $X^2 = 19.588$ ). A significant correlation was found between marital status and additional payment below expectations based on the performance of work in the fight against Covid-19 ( $p < 0.05$   $X^2 = 10.222$ ). It has been observed that female employees are more cautious about Covid-19 additional payments than men. It was seen that the expectation of additional payment increased as the age decreased. In terms of marital status; It has been observed that the expectations of single employees from Covid-19 additional payments are higher than that of married employees.

**Keywords:** Fight Against Covid-19; Healthcare Professionals; Additional Payment; Performance.

Arık, Ö. & Aydoğdu, A. (2021). Sağlık Bakanlığı Tarafından Yapılan Covid-19 Ek Ödemesi Hakkında Sağlık Personeli Görüşlerinin İncelenmesi. *Journal of Academic Value Studies*, 7(2), 231-242. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52433>

\* E-mail: ozerarik10@gmail.com (Corresponding Author)

## 1. Giriş

Koronavirüs 2019 hastalığı (Covid-19), Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktığı ilk günden bu yana tüm dünyada vaka ve ölüm sayıları hızla artmıştır. Covid-19 adıyla boy gösteren bu hastalık bireylerde, soğuk algınlığından şiddetli solunum yolu hastalıklarına; akciğer hastalıklarından ölüme kadar kişiden kişiye değişen ciddi sonuçlara neden olmaktadır (Rasmussen vd., 2020; Uysal vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bir pandemi olarak ilan edilen Covid-19 (WHO, 2020), uluslararası düzeyde önemi haiz bir halk sağlığı acil durumu olmaya (Choi vd., 2020) ve halen mutasyona uğrayan korona virüs endişesi ve aşılama çalışmaları ile gündemi meşgul etmeye devam etmektedir. DSÖ tarafından günlük olarak yayınlanan durum raporlarına göre hem vaka sayısı hem de virüs kaynaklı ölümler her geçen gün artmaktadır (WHO, 2021).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de Covid-19 salgını ile mücadelede öncelikli olarak hastalığın yayılmasının önlenmesi hedeflenmiş, bunun yanında tüm sağlık hizmetleri hastalığın tanı ve tedavisine yönlendirilmiştir. Covid-19 hastalığının bireyleri sadece tıbbi ya da fiziksel değil, psikolojik olarak da ciddi şekilde etkilediği süreçte, covid-19 kaygısı nedeniyle uyku problemleri de dahil pek çok yeni rahatsızlık ortaya çıkmıştır (Kıraç vd., 2021). İşte böylesi karmaşık bir ortamda sağlık çalışanları, normalde olduğunun birkaç katı efor sarf etmek durumunda kalmışlardır. Covid-19 hastalarının tanı ve tedavisinde ön saflarda yer alan sağlık çalışanları (Ali vd., 2020), enfekte olma ve ölüm riskinin çok yüksek olduğu koşullarda çalışmak zorunda kalmışlardır (Adams ve Walls, 2020). Bu bakımdan sağlık çalışanlarını korumak, Covid-19 salgını ile mücadelede halk sağlığı önlemlerinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Lai vd., 2020). Salgınla mücadele eden doktor ve hemşirelerin de enfekte olduklarında karantinaya alındığı göz önüne alındığında Covid-19'un, sağlık iş gücünün kullanılabilirliğini de etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır (Rajbhandari ve Maharjan, 2020).

Dünya çapında milyonlarca sağlık çalışanı, zor şartlarda Covid-19'lulara bakım sağlamanın zorluğu içinde kendi hayatlarını riske atarak görev yapmaktadır. Bağlılıkları, özverileri ve profesyonellikleri ile insanlığı onurlandırmaktadırlar (Bauchner and Easley, 2020). Aynı zamanda, Covid-19 hastalarına bakan sağlık personeli zihinsel stres, fiziksel tükenmişlik, ailelerinden ayrılma, damgalanma, hasta ve meslektaşlarını kaybetmenin acılarıyla karşı karşıyadır (Chersich vd., 2020).

Salgının başlangıcından günümüze kadar geçen sürede sağlık çalışanları giderek daha fazla oranda enfekte olmaktadır (Türk Toraks Derneği, 2021). Bu nedenle, gerek kişisel koruyucu ekipman mevcudiyeti ve personelin hazır bulunması, gerekse çeşitli teşvikler ve psikolojik destek yoluyla sağlık çalışanlarının yetkili makamlarca korunmasına yönelik tedbirler önerilmektedir (Ali vd., 2020). Vaka/ölüm oranlarında her ne kadar dünyada alt sıralarda yer alsada Türkiye'de her 74 Covid-19 hastasından birinin sağlık çalışanı olduğu düşünülmektedir (Uysal vd., 2020; Türk Toraks Derneği, 2021). Bu riskin yanında salgınla mücadelede artan yorgunluk, karar verme ve konsantrasyon güçlüğü yaşayan sağlık çalışanlarının %77,6'sı pandemi döneminde iş yükünün arttığını ve 67,9'u ise performans düşüklüğü yaşadığını belirtmiştir (Saatçı, 2020). Sağlık çalışanları her ne kadar seçtikleri mesleğin doğası gereği artan enfeksiyon riskini kabul etseler de, aile üyelerine (özellikle yaşlı, bağışıklığı zayıflamış veya kronik hastalıkları olanlar) hastalığı bulaştırma konusunda endişe duymaktadır. Sağlık çalışanları için riskin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamasına rağmen, ihtiyatlı düzenlemeler yapılarak desteklenebilmeleri mümkündür (Adams ve Walls, 2020).

Sağlık profesyonelleri, içinde bulunulan salgın döneminde çalıştıkları sağlık kuruluşlarının kendilerine ve ailelerine destek olacağına dair kesin bir güvence aramaktadırlar. Çalıştıkları kuruluşların kaygılarını dikkate alarak, Covid-19 hastalığına yakalanmalarını önlemek için mümkün olan her şeyi yapacaklarından ve enfekte olmaları durumunda kuruluşlarının kendilerini ve ailelerini tıbbi ve sosyal yönden destekleyeceklerinden emin olmak istemektedir (Shanafelt vd., 2020). Sağlık çalışanları pandemi döneminde uzun ve stresli mesailer yapmak zorunda kalmışlardır. Bu zorlu mesai şartları aile ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle çocuklu sağlık çalışanlarında eğitim kurumlarının kapanması ile birlikte çocuklarının bakım sorunu ve yaşlı ebeveynlerinden uzakta kalma problemleri ile karşı karşıya gelmişlerdir.

Diğer yandan salgın, hastaneler ve sağlık çalışanları tarafından ciddi finansal sonuçları da beraberinde getirerek, sağlık çalışanlarının içinde buldukları bu zor dönemde mali sıkıntılarla karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır (Farooq ve Ali, 2020). Örneğin, İrlanda'da yapılan bir çalışmada araştırmaya katılan hekimlerin %76'sının %70'in üzerinde gelir kaybı bekledikleri ortaya konmuştur (IDA, 2021). Tüm bunlar Covid-19'a maruz kalan sağlık çalışanlarında zihinsel iyiliği teşvik etmek ve içinde bulunulan bu ortamda çalışanların motivasyonlarını artırmak için özel müdahalelerin acil bir şekilde uygulanmasını gerektirmiştir (Lai vd., 2020; Rajbhandari ve Maharjan, 2020).



Sağlıkta kalitenin arttırılması için sağlık çalışanlarının her yönden motive edilmesi önem arz etmektedir (Yorulmaz ve Uysal, 2019). Tüm bunlardan yola çıkarak, sağlık personelinin en iyi Şekilde motive edilerek adil bir performans değerlemesinin yapılacağı cretlendirme sistemleri gerekmektedir. Türkiye’de Sağlık Bakanlığınca 2004 yılından itibaren performansa göre döner sermaye katkı payı ödemesi sistemi uygulanmaktadır (Sağlık Bakanlığı [SB], 2007). Bu performans sistemi, günümüze kadar birçok yeni ve ulusal standartları içeren düzenlemeler yapılarak Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. Kamu hastanelerinde performansa dayalı ek ödeme sistemi, hekim, hemşire gibi sağlık çalışanlarına ikramiye vermeyi amaçlamaktadır. Bu prim ödemesi performansı arttırmak, sağlık personeli arasında iş motivasyonunu ve üretkenliği teşvik etmek amaçıyla, kayıtlara dayalı olarak nitelikli sağlık hizmeti üreten profesyonellere tüm kurumun değerlendirmesi ile verilmektedir (Kaptanoğlu, 2013). Sistem, parasal bir ödeme modeli olmaktan öte başarı kriterlerine göre çalışanı ödüllendirerek bireysel açıdan verimliliğin arttırılmasını, getirilen performans ltleri sayesinde ise kurumsal etkinliği sağlayan bir uygulamadır (SB, 2007).

Olumlu yönlerinin yanı sıra dengeli ve adil bir ücret yapısı kurulmayan ödeme sistemleri ise, hem işveren hem de personel açısından bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu konuda çalışanların en önemli rahatsızlığı, düşük ücret almaktan ziyade, kendileri ile aynı işi yapan kişilerden daha düşük ücret almaları olmaktadır. Bu yüzden bu problemin czlmesinde eşit işe eşit ücret prensibine bağlı kalmak önem arz etmektedir (Erkan, 2011). Performansa dayalı ek ödeme sistemi, bilimsel açıdan bir performans değerlendirmesi sağlayamadığı Şeklinde (Yüksel ve Sayın, 2018), çeşitli eleştirilere maruz kalsa da, kaynakların optimum kullanılmasını sağlaması ve sağlık çalışanları için ek bir gelir yaratması bakımından büyük önem taşımaktadır. Döner sermaye gelirlerinin elde edilmesinde doğrudan katkı payı sahibi olan sağlık çalışanlarının, aynı zamanda bu gelirlerin dağıtımında alınacak yönetimsel kararlarda da söz sahibi olmasına imkân tanınması, iş barışı için son derece önemlidir (akır ve Sakaoğlu, 2014).

Salgın dönemlerinde hastane ve sağlık çalışanlarının acil ihtiyaçlarını karşılamaları için yapılacak parasal destekler, çalışma performansının maksimizasyonu için en az yeterli sayıda kişisel koruyucu ekipman temin etmek ve psikolojik destek sağlamak kadar önemlidir. Çünkü sağlık çalışanlarının güçlü bir motivasyonla görev yapabilmesi için salgının neden olduğu maddi sorunlar yüzünden ailesi ve geleceği için endişe duymaması, tüm dikkati ve enerjisiyle hastalıkla mücadeleye odaklanması gerekmektedir. Bu bakımdan, salgınla mücadelenin lokomotif gücü olan sağlık personelinin motive edilerek çalışma performansının artırılması, psikolojik desteğin yanı sıra, maddi olarak da iyileştirmelerin yapılması bu sürecin en az kayıpla atlatılması için oldukça önemli görülmektedir.

Şu açıktır ki, pandemi ile savaşta kilit rol oynayan sağlık çalışanları bu hassas dönemde özveriyle görev yapmıştır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının herhangi bir maddi kayba uğramalarının önlenmesi, motive ve teşvik edilmesi amaçıyla, 24/03/2020 tarihli ve 31078 sayılı Resmi Gazete ile gerek Sağlık Bakanlığı’na bağlı sağlık tesislerinde ve gerekse niversite hastanelerinde görevli personele, 01/03/2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere üç ay süreyle ek ödeme yapılmasına karar verilmiştir (SB, 2007; Resmi Gazete, 2020).

Verilen kararlarda ve uygulanan yöntemler konusunda yürürlükteki performans uygulamasının, sahadaki sağlık hizmetlerine ve özellikle salgınla mücadele sürecine olumlu ve olumsuz yansımalarının neler olduğunun tespit edilmesi, bundan sonraki dönemlerde yapılacak benzer uygulamalara ışık tutması bakımından çok önemlidir. Yapılan literatür taramasında, Covid-19 ile mücadele kapsamında görev yapan sağlık personelinin hastalıkla enfekte olmasının engellenmesi için kişisel ve koruyucu ekipman kullanımının ve gerekli malzeme tedariki sağlanması, sağlık çalışanlarının bu süreçte psikolojik ve davranışsal yönden desteklenerek motive edilmesi gibi konularda çalışmaların yapıldığı görülürken (Di Tella vd., 2020; Vizheh vd., 2020; Greenberg vd., 2020; Tomlin vd., 2020; Park, 2020; Zhao vd., 2020; Livingston vd., 2020), sağlık çalışanlarının salgınla mücadele sürecinde maddi açıdan desteklenerek performanslarının artırılmasına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada, lkemizde Covid-19 pandemisi ile mücadele kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık çalışanlarına yapılan Covid-19 ek ödemesinin sağlık profesyonelleri tarafından nasıl algılandığının ölçülmesi amaçlanmıştır. Diğer bir amaç ise, bu ücret teşviki hakkında sağlık çalışanlarının fikirlerini almak, konu ile ilgili yapılacak araştırmalara ve olası yasal düzenlemelere yol gösterici fikirler sunmaktır.

## 2. Gereç ve Yöntem

### 2.1. Araştırmanın Türü

Tanımlayıcı türde, kesitsel tipteki bu araştırmada metod olarak niceliksel yöntemlerden anket yöntemi kullanılmıştır.

## 2.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer

Araştırmanın yapıldığı yer, Konya ilinde yer alan bölgesel nitelikte unc basamak düzeyde sağlık hizmeti sunan ve 1350 yataklı bir niversite hastanesidir. Aynı zamanda Covid-19 salgını ile mücadelede uzman sağlık iş gücü ile etkin bir rol oynayan Konya'daki pandemi hastanelerinden biridir.

## 2.3. Veri Toplama Aracı ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın amacı doğrultusunda, katılımcıların düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla literatürden (SB, 2007; Fettah ve şahin, 2009; Gazi vd., 2011; akır ve Sakaoğlu, 2014; Kablay, 2014; Yüksel ve Sayın, 2018; Resmi Gazete, 2020) yararlanılarak bir online anket formu oluşturulmuştur. Anket, kişisel bilgi formu kapsamında bireylerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim durumu ve gelir durumu gibi demografik sorular haricinde araştırmacılar tarafından hazırlanan toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Anket, 3'l Likert tarzda oluşturulmuştur. Değerlendirme, 1="Katılmıyorum", 2="Kararsızım", 3="Katılıyorum" şeklinde dir. Online anket formu, evrimii veri toplama yöntemlerinden Google Formlar aracılığıyla çalışanlara uygulanarak veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin düzenleme işlemi Microsoft Excel 2019 programında yapıldıktan sonra, veriler SPSS 26.0 paket programı kullanılarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

## 2.4. Evren ve rneklem

Anket formu yetişkin bireyler üzerine uygulanmış olup, araştırmanın evreni çalışmanın yapıldığı hastanede görev yapan ve Covid-19 nedeniyle ek ödeme alan sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Bu itibarla çalışma evreni olarak, araştırmanın yapıldığı hastaneden edinilen bilgiye göre en son dönemde ek ödeme alan sağlık çalışanı sayısı (2067 kişi) temel alınmıştır. Yansızlık (random) kuralına göre evreni temsil edecek örneklem büyüklüğü 0.03 örneklem hatası ile 748 olarak hesaplanmıştır. Anket çalışmasında tüm evrene ulaşılmaya çalışılmış, toplam 990 yanıt alınmıştır. Eksik ve mükerrer cevaplar gibi hatalı veriler ayıklandıktan sonra 969 anket formu değerlendirmeye alınmış, araştırma örneklemine 969 sağlık çalışanı dâhil edilmiştir.

## 2.5. Araştırmanın Etik ve İzin Boyutu

Öncelikle, alışma ile ilgili bilimsel araştırma başvurusu yapılarak Sağlık Bakanlığı'ndan onay alınmıştır. Akabinde, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 24.06.2020 tarih ve 2020/06 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın yapılacağı niversite hastanesinden de gerekli idari izinler alındıktan sonra katılımcıların onayı ile anket formu uygulanmıştır.

## 2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada ulaşılan bulgular, araştırmanın yapıldığı niversite hastanesinde görev yapan sağlık çalışanları ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırmadan elde edilen sonuçlar, tüm sağlık kurumları ve sağlık personelleri için genellenemez.

## 3. Bulgular ve Tartışma

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

**Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler**

Cinsiyet	n	%
Erkek	196	20.2
Kadın	773	79.8
Yaş	n	%
20-30	141	14.8
31-40	264	27.2
41-50	564	58.2
Medeni Durum	n	%
Evli	807	83.3
Bekâr	162	16.7
Gelir Durumu	n	%
2501-4000	178	18.4
4001-5500	858	67.9

5501-7000	109	11.2
7001-+	24	2.5
<b>Öğrenim durumu</b>	<b>n</b>	<b>%</b>
Lise	51	5.3
Ön lisans	543	56
Lisans	341	35.2
Lisansüstü	34	3.5

n=969

Tablo 2. Covid-19 Ek Ödemesinin Değerlendirilmesine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	n	%	n	%	n	%
1. Covid-19 ek ödemesi, sağlık hizmetlerinde kalite ve verimliliği artırmıştır.	677	<b>69.9</b>	93	<b>9.6</b>	199	<b>20.5</b>
2. Covid-19 ek ödemesi, bireysel performansının artmasını sağlamıştır.	689	<b>71.1</b>	78	<b>8</b>	202	<b>20.8</b>
3. Covid-19 ek ödemesi, iş hayatında moral ve motivasyon seviyemi yükseltmiştir.	633	<b>65.3</b>	92	<b>9.5</b>	244	<b>25.4</b>
4. Covid-19 ek ödemesi, herhangi bir maddi kayba uğramamı önlemiştir.	565	<b>58.3</b>	111	<b>11.5</b>	293	<b>30.2</b>
5. Covid-19 ek ödemesi, tüm sağlık personelini kapsayan adil bir düzenleme olmuştur.	875	<b>90.3</b>	34	<b>3.5</b>	60	<b>6.2</b>
6. Covid-19 ek ödemesi, genel olarak hekimler dikkate alınarak yapılmış bir düzenlemedir.	64	<b>6.6</b>	53	<b>5.5</b>	852	<b>87.9</b>
7. Covid-19 ile mücadeledeki çalışma performansına göre beklentimin altında bir ödeme yapıldı.	139	<b>14.3</b>	93	<b>9.6</b>	737	<b>76.1</b>
8. Covid-19 hastaları ile birebir temaslı çalışan sağlık personelinin, diğer alanlarda çalışan personelden daha fazla ek ödeme alması gerektiğini düşünüyorum.	122	<b>12.6</b>	43	<b>4.4</b>	804	<b>83</b>
9. Covid-19 ek ödemesi yapan diğer hastanelerde çalışan sağlık personeli ile aynı oranda ek ödeme aldığımı düşünüyorum.	554	<b>57.2</b>	176	<b>18.2</b>	239	<b>24.7</b>
10. Covid-19 ek ödemesinin, hastanede sürekli işçi kadrosunda görev yapan (temizlikçi, hastabakıcı, sekreter, güvenlik, garson vb.) sağlık çalışanlarını da kapsamaması gerektiğini düşünüyorum.	47	<b>4.9</b>	25	<b>2.6</b>	897	<b>92.6</b>
11. Sürekli işçi kadrosunda görev yapan personele Covid-19 ek ödemesi yapılmaması çalışma barışımızı bozmuştur.	145	<b>15</b>	115	<b>11.9</b>	709	<b>73.2</b>
12. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterleri belirlenirken hakkaniyete uygun davranılmıştır.	782	<b>80.7</b>	107	<b>11</b>	90	<b>8.3</b>
13. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesi yapılırken, sağlık personelinin görev yaptığı birim ve personele bulaş riski dikkate alınmıştır.	648	<b>66.6</b>	144	<b>14.9</b>	177	<b>18.3</b>
14. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterleri belirlenirken, benim de fikir ve görüşlerim alınmıştır.	917	<b>94.6</b>	20	<b>2.1</b>	32	<b>3.3</b>
15. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesi ile ilgili alınan yönetsel kararlara katılım sağlamama imkân verilmiştir.	881	<b>90.9</b>	49	<b>5.1</b>	39	<b>4</b>

16. Covid-19 ek ödeme oranlarının daha yüksek belirlendiği başka bir hastanede görev yapmayı tercih ederdim.	358	<b>36.9</b>	256	<b>26.4</b>	355	<b>36.6</b>
17. Covid-19 ile mücadeleyi teşvik etmek için böyle bir ücretlendirmenin gerekli olduğunu düşünmüyorum.	547	<b>56.4</b>	117	<b>12.1</b>	305	<b>31.5</b>
18. Covid-19 ek ödemesi yerine, özlük haklarımın iyileştirilmesini tercih	64	<b>6.6</b>	40	<b>4.1</b>	865	<b>89.3</b>
19. Covid-19 ek ödemesini, salgınla mücadeleyi para karşılığı hizmet sunumuna indirgediği için doğru bulmuyorum.	342	<b>35.3</b>	157	<b>16.2</b>	470	<b>48.5</b>
20. Covid-19 ek ödeme süreci, hastane yönetimince iyi yönetilmiştir.	612	<b>63.2</b>	193	<b>19.9</b>	164	<b>16.9</b>

n=969

Covid-19 ek ödemesinin genel olarak değerlendirildiği sonuçların yer aldığı Tablo 2’de kurumda araştırmaya katılmayı kabul eden sağlık çalışanlarının sorulara verdikleri yanıtların dağılımı yer almaktadır. Tablo 2’de yer alan bulgulara göre, katılımcıların “katılmıyorum” seçeneğini en fazla işaretledikleri madde “14. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterleri belirlenirken, benim de fikir ve görüşlerim alınmıştır.” maddesi iken; ‘katılıyorum’ seçeneğini en fazla işaretledikleri maddenin “10. Covid-19 ek ödemesinin, hastanede sürekli işçi kadrosunda görev yapan (temizlikçi, hastabakıcı, sekreter, güvenlik, garson vb.) sağlık çalışanlarını da kapsamaması gerektiğini düşünüyorum.” olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Bölgesel nitelikte üçüncü basamak sağlık hizmeti sunan bir kamu hastanesinde yapılan yukarıdaki araştırma bulgularına göre, Covid-19 ek ödemesinin kapsam ve oranının nasıl belirleneceği, dağıtım kriterlerinin neler olması gerektiği hakkında çalışanların görüş ve fikirlerinin yeterince alınmaması nedeniyle demokratik bir katılımın sağlanamadığı düşünülmektedir. Doğal olarak sağlık çalışanları, emeklerinin karşılığı olan döner sermaye gelirlerinin elde edilmesinde katkı sahibi olduğu kadar, aynı zamanda dağıtımında ve alınacak yönetsel kararlarda da söz sahibi olmak istemektedir. Sonuç olarak, Covid-19 ek ödemesi ile ilgili sürecin yönetimine sağlık çalışanlarının da dâhil edilmesi konusunda üst yönetim desteğinin sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Çakır ve Sakaoğlu’nun (2014) yaptığı bir araştırmada, sağlık çalışanlarının aslında performans dayalı ek ödemeye karşı olmadıkları, ancak sistemin adil bir ücretlendirmeye dayalı olması talebiyle yapısal değişiklikler beklentisi içinde oldukları tespit edilmiştir. Araştırmamıza dâhil olan katılımcılar da benzer şekilde, Covid-19 ek ödemesini sağlık çalışanlarının tümünü kapsayan adil bir düzenleme olarak kabul etmemektedir. Buna göre sağlık çalışanları, yapılan yasal düzenlemenin farklı sınıf ve kadrolarda görev yapan sağlık meslek grupları düzeyinde ya da yaptıkları işin niteliği veya miktarı oranında hak ettikleri ek ödemeyi alamadıklarını düşünmektedir. Bununla birlikte, hastane yönetiminin de Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterlerini belirlerken bu durumu dikkate almayarak hakkaniyete uygun davranmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, ek ödeme sürecine ilişkin sağlık çalışanlarının yönetime olan güven duygusunun tatmin edici olmadığı düşünülmektedir.

Sağlık personelinin özlük haklarının yapılacak yasal düzenlemelerle döner sermaye yerine, hastane bütçesinden karşılanabileceğini düşünen Taser ve Çakır (2019), sadece hacme dayalı çalışanın değil, verimli ve kaliteli hizmet üreten çalışanın ödüllendirileceği bir ek ödeme sistemi önerisinde bulunmaktadır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanları da Covid-19 ek ödemesinin sağlık hizmetlerinde kalite ve verimliliği artırdığını düşünmemektedir. Çünkü performans dayalı ücretlendirmenin esası genel olarak sayıya veya hacme dayalı bir ödeme sistemini tanımlamaktadır. Söz konusu bulgu, sağlık hizmetlerinde kalite ve verimliliğin para ile ödüllendirme dışında, sağlık çalışanlarının Covid-19 ile mücadelede sergiledikleri performansın zaten mesleklerinin bir gereği olduğu inancıyla da ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Covid-19 ek ödemesi için yapılan yasal düzenleme gereği hastanede görev yapan hekimler, memurlar ve sözleşmeli personel ödeme alabilirken, yardımcı sağlık hizmetlerini yürüten sürekli işçi kadrosundaki temizlikçi, hastabakıcı, sekreter, güvenlik, aşçı vb. sağlık çalışanları bu ödemeden faydalanamamıştır. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların büyük bir kısmı (%92.6) sürekli işçi kadrosunda görev yapan sağlık çalışanlarının ayırım gözetmeksizin ek ödeme alması gerektiğini düşünmektedir. Bu bulgu, sağlık hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla

ve ekip anlayışı içinde sunulmasının doğası gereği, iş sağlığı ve güvenliği açısından çok tehlikeli işyeri sınıfında yer alan hastanelerde aynı klinikte aynı bulaş riskini taşıyan sağlık çalışanlarının tamamının ek ödeme uygulamasından yararlanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Diğer bir bulguya göre, katılımcıların %66.6'sı Covid-19 ek ödemesi yapılırken, sağlık personelinin görev yaptığı birim ve personele bulaş riskinin dikkate alınmadığını düşünmektedir. Öte yandan, katılımcıların %83'ü Covid-19 hastaları ile birebir temaslı çalışan sağlık personelinin, diğer alanlarda çalışan personelden daha fazla ek ödeme alması gerektiğini düşünmektedir. Bir başka deyişle, daha fazla risk alanların daha fazla pay almasını, yani çalışma barışı açısından adil olunması gerektiğini savunmaktadır. Kablay (2014) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre performansa dayalı ek ödeme sistemi, sağlık personeli açısından gelir arttırıcı bir uygulama olarak kabul edilse de, aynı birimde görev yapanlar arasında getirdiği rekabet anlayışı nedeniyle çalışma barışını bozan bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük bir kısmı (%73.2) sürekli işçi kadrosunda görev yapan personele Covid-19 ek ödemesi yapılmamasının çalışma barışını bozacağı endişesini taşımaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %87.9'u Covid-19 ek ödemesinin genel olarak hekimler dikkate alınarak yapılmış bir düzenleme olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Ortaya çıkan bu sonucun, hekimlerin ek ödeme pastasının en büyük dilimini almalarından kaynaklandığı düşünölmektedir. Performansa dayalı ek ödeme, ilgili mevzuat çerçevesinde daha çok tıbbi işlemlerin puanlandırılması esasına dayandığından, doğal olarak hekimlerin aldığı ek ödeme payı büyüktür (Yüksel ve Sayın, 2018). Çünkü bu sistem, genel olarak hekimlere yaptığı iş oranında hak ettiği kadar, diğer sağlık çalışanlarına ise hastanenin genel performans puanına göre döner sermaye ödendiği bir sistemdir (Gazi vd., 2011). Burada dikkat edilmesi gereken durum, ek ödeme dağıtımı konusunda ortaya çıkabilecek adaletsizliklere karşı dikkatli olmayı gerektirmektedir. Ayrıca, katılımcıların %76.1'i Covid-19 ile mücadelede gösterdiği performansa karşılık gelen emeğinin altında bir ödeme yapıldığını düşünmektedir. Bu bulguya göre, sağlık çalışanlarının Covid-19 ek ödemesinin beklenen motivasyonu sağlamasında tatmin edici bir etki oluşturmadığı düşünölmektedir.

Fettah ve Şahin (2009) tarafından yapılan bir başka araştırmada elde edilen sonuçlara göre, ek ödeme sisteminin ekonomik fayda sağladığı ancak, maaşlarda iyileştirme yapılması konusunu gündem dışında bıraktığı söz konusudur. Araştırmamızda katılımcıların %89.3'ü Covid-19 ek ödemesi yerine, özlük haklarının iyileştirilmesini tercih etmektedir. Bulguya göre aslında sağlık çalışanları, hizmette kalite ve verimliliğin artırılması için özlük haklarının iyileştirilmesini, performansa dayalı ek ödemeye tercih etmektedir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %63.2'si, Covid-19 ek ödeme sürecinin hastane yönetiminin iyi yönetilmediğini düşünmektedir. Buna karşılık, Covid-19 ek ödeme oranlarının daha yüksek belirlendiği başka bir hastanede görev yapmayı tercih etme konusunda kararsız kaldıkları görölmektedir. Bulgulara göre, sağlık çalışanları hastane yönetiminin Covid-19 ek ödemesi ile ilgili gösterdiği yönetim yaklaşımını benimsemese de kurumsal anlamda örgötsel bağlılıklarının yüksek olduğu düşünölmektedir.

**Tablo 3. Covid-19 Ek Ödemesi Sistemini Değerlendirme Durumları ile Demografik Değerşkenler Arasında Yapılan Ki-Kare Analizi**

	$\chi^2$	$p$	$\chi^2$	$P$	$\chi^2$	$p$
1. Covid-19 ek ödemesi, sağlık hizmetlerinde kalite ve verimliliği artırmıştır.	4.958	0.084	1.340	0.855	1.235	0.539
2. Covid-19 ek ödemesi, bireysel performansının artmasını sağlamıştır.	11.423	<b>0.003*</b>	1.734	0.785	2.845	0.241
3. Covid-19 ek ödemesi, iş hayatında moral ve motivasyon seviyemi yükseltmiştir.	1.397	0.497	0.805	0.938	4.135	0.127
4. Covid-19 ek ödemesi, herhangi bir maddi kayba uğramamı önlemiştir.	0.378	0.828	3.235	0.0719	2.510	0.285
5. Covid-19 ek ödemesi, tüm sağlık personelinin kapsayan adil bir düzenleme olmuştur.	4.291	0.117	4.898	0.298	3.999	0.135

6. Covid-19 ek ödemesi, genel olarak hekimler dikkate alınarak yapılmış bir düzenlemedir.	1.939	0.379	2.807	0.591	2.266	0.322
7. Covid-19 ile mücadeledeki çalışma performansına göre beklentimin altında bir ödeme yapıldı.	4.668	0.097	19.588	<b>0.001*</b>	10.222	<b>0.006*</b>
8. Covid-19 hastaları ile birebir temaslı çalışan sağlık personelinin, diğer alanlarda çalışan personelden daha fazla ek ödeme alması gerektiğini düşünüyorum.	0.910	0.634	15.190	<b>0.004*</b>	3.740	0.154
9. Covid-19 ek ödemesi yapan diğer hastanelerde çalışan sağlık personeli ile aynı oranda ek ödeme aldığımı düşünüyorum.	2.161	0.339	6.793	0.147	10.879	<b>0.004*</b>
10. Covid-19 ek ödemesinin, hastanede sürekli işçi kadrosunda görev yapan (temizlikçi, hastabakıcı, sekreter, güvenlik, garson vb.) sağlık çalışanlarını da kapsamı gerektiğini düşünüyorum.	0.256	0.880	9.455	0.051	5.448	0.066
11. Sürekli işçi kadrosunda görev yapan personele Covid-19 ek ödemesi yapılmaması çalışma barışımızı bozmuştur.	0.430	0.806	4.733	0.316	0.739	0.691
12.Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterleri belirlenirken hakkaniyete uygun davranılmıştır.	0.291	0.865	10.524	<b>0.032*</b>	3.317	0.190
13. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesi yapılırken, sağlık personelinin görev yaptığı birim ve personele bulaş riski dikkate alınmıştır.	0.296	0.861	3.155	0.215	4652	0.098
14.Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesinin dağıtım kriterleri belirlenirken, benim de fikir ve görüşlerim alınmıştır.	5.399	0.067	2.235	0.693	4.508	0.105
15. Çalıştığım hastanede Covid-19 ek ödemesi ile ilgili alınan yönetsel kararlara katılım sağlamama imkân verilmiştir.	3.093	0.213	3.399	0.493	1.235	0.539
16.Covid-19 ek ödeme oranlarının daha yüksek belirlendiği başka bir hastanede görev yapmayı tercih ederdim.	11.804	<b>0.003*</b>	35.899	<b>0.000*</b>	16.717	<b>0.000*</b>
17. Covid-19 ile mücadeleyi teşvik etmek için böyle bir ücretlendirmenin gerekli olduğunu düşünmüyorum.	7.243	<b>0.027*</b>	16.664	<b>0.002*</b>	7.552	<b>0.023*</b>
18. Covid-19 ek ödemesi yerine, özlük haklarımın iyileştirilmesini tercih ederdim.	2.581	0.275	29.659	<b>0.000*</b>	4.701	0.095
19. Covid-19 ek ödemesini, salgınla mücadeleyi para karşılığı hizmet sunumuna indirmediği için doğru bulmuyorum.	7.111	<b>0.029*</b>	30.303	<b>0.000*</b>	4.172	0.124
20. Covid-19 ek ödeme süreci, hastane yönetimince iyi yönetilmiştir.	5.938	0.051	3.630	0.458	2.945	0.229

n=969

Araştırmaya dâhil olanların cinsiyeti, yaşı ve medeni durumu ile Covid-19 ek ödemesi hakkında düşüncelerine ait ki-kare analizi yapılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleriyle sorulara verdikleri yanıtlar arasında yapılan ki-kare testi sonuçları Tablo 3'te özetlenmiştir.

Yapılan ki-kare testi sonuçları katılımcı cinsiyetleri açısından incelendiğinde kadınların Covid-19 ek ödemesinin bireysel performansı arttırdığına yönelik algılarının erkeklere göre daha olumsuz olduğu, Covid-19 ödemelerinin daha yüksek belirlendiği başka kurumları tercih etme oranlarının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu ve aynı zamanda erkeklerin ek ödemenin gerekliliğini daha fazla savundukları görülmüştür. Anket formunda yer alan başka bir maddede ise Covid-19 ek ödemesini, salgınla mücadeleyi para karşılığı hizmet sunumuna indirmediği için doğru bulmama durumları irdelenmiş ve kadınların Covid-19 ek ödemelerini doğru bulmama oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, cinsiyet ile sorular arasında yapılan ki-kare sonuçları birlikte incelendiğinde, sonuçlar arasında tutarlılık olduğu ve kadınların Covid-19 ek ödemelerine erkeklere göre daha temkinli yaklaştıkları görülmüştür.

Katılımcıların yaşları ile sorulara verdikleri cevaplar arasında yapılan ki-kare testi sonuçlarına göre yaş azaldıkça ek ödeme beklentisinin arttığı görülmüştür. Katılımcıların adil düşünme durumlarını ölçmek için sorulan soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde ise yaş azaldıkça ek ödemenin dağıtımında risk oranının dikkate alınması gerektiğini düşünenler artmaktadır. Yani gençlerde "ne kadar risk; o kadar ek ödeme" anlayışı hâkimdir. Covid-19 ek ödemelerinin dağıtımında hakkaniyete uyulup uyulmadığının sorulduğu soruya hakkaniyete uyulmadığını belirtenlerin oranı yaş azaldıkça artmıştır. Ayrıca, yaş arttıkça Covid-19 ek ödemelerinin daha adil dağıtıldığı bir hastanede çalışıyor olmayı isteme durumunun azaldığı, dolayısıyla gençlerin farklı hastanelerde olmayı daha fazla istedikleri görülmüştür. Başka bir sonuçta ise yaş azaldıkça, Covid-19 ile mücadelede böyle bir ek ödemenin gerekli olduğu düşüncesi artmıştır. Buna karşılık, Covid-19 ek ödemeleri yerine özlük haklarının iyileştirilmesi gerektiğini düşünenlerin oranının yaş arttıkça arttığı tespit edilmiştir. Tüm bunları destekleyici bir diğer sonuç ise yaş arttıkça Covid-19 ek ödemesinin para karşılığı hizmete indirgenemeyeceği düşüncesinin de artmasıdır. Bu bulgu, gençlerin salgınla mücadele olsa bile bunun maddi bir karşılığının olması gerektiği, olgunlaşan sağlık çalışanlarının ise salgınla mücadelenin mesleklerinin gereği olan kutsal bir görev olduğu bilinciyle parayla kıyaslanamayacağı kanısında olduklarını düşündürmüştür. Bir başka ifade ile yaş arttıkça, sergilenen mücadelenin Covid-19 ek ödemesinin bir sonucu olduğu kabul edilmemektedir. Bu sonuçlara göre yaş arttıkça çalışanların ek ödeme gibi geçici ve yüzeysel çözümler yerine, özlük haklarının iyileştirilmesi gibi daha kalıcı çözümlerin uygulanması gerektiğini düşünenlerin oranı artmıştır.

Tablo 3'e göre çalışanların medeni durumlarının sorulara verdikleri yanıtlar üzerindeki etkileri de araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, bekâr çalışanların Covid-19 ek ödemelerinden beklentilerinin evli çalışanlardan fazla olduğu görülmüştür. Bunun yanında, evli çalışanların diğer hastanelerde çalışanlarla benzer şartlarda olduklarına yönelik görüş bildirme oranlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bekârların Covid-19 ödemelerinin daha fazla yapıldığı başka hastanede çalışmayı tercih etme durumlarının evlilere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Covid-19 ile mücadeleyi teşvik etmek için böyle bir ücretlendirmenin gerekli olduğunu düşünme oranları da bekârlarda daha fazladır. Yapılan ki-kare testinin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, bekâr genç erkek çalışanların Covid-19 ek ödemeleri konusunda daha fazla beklenti içerisinde oldukları ve mevcut durumdan daha fazla şikâyetçi olduklarını söylemek yerinde olacaktır.

#### 4. Sonuç ve Öneriler

Sağlık hizmetlerinin sunumunda verimliliğin sağlanması, personeli teşvik etme ve hizmet kalitesinde sürekliliği sağlamak amacıyla motivasyon unsurlarının geliştirilmesi gerektiği gerçeği yok sayılamaz (SB, 2007). Bu doğrultuda, Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 ile mücadelede görev alan sağlık çalışanlarının performans ödemelerinin belli bir süre boyunca tavandan ödenmesi kararı, sağlık çalışanlarının sırtındaki ağır çalışma yükünü biraz da olsa hafifletmesi adına yerinde olmuştur. Ancak, Covid-19 salgınına yönelik araştırma, teşhis ve tedavi faaliyetleri kapsamında görev yapan sağlık çalışanlarına yapılan bu ek ödeme, yer ve/veya personel yönünden kapsam ve oranı ilgili sağlık kurumundaki yönetim tarafından belirlenmek kaydıyla yapılmıştır. Dolayısıyla, sağlık çalışanlarına yapılacak Covid-19 ek ödemesi ile ilgili gerek Sağlık Bakanlığı'nca yapılan yasal düzenlemenin yeterli ve adil olup olmadığı, gerekse bu ek ödemenin belirlenmesinde, dağıtımında ve ödemenin yapılmasında yasal düzenlemeler çerçevesinde takdir yetkisini kullanan sağlık kuruluşlarının ilgili yönetimlerinin bu süreci yönetirken belirlediği kriterler, izlediği yol ve kullandığı yöntemlerin sağlık çalışanlarının algı ve tutumlarını nasıl etkilediği hususu, sağlık personelinin çalışma hayatı için önemli bir hale gelmiştir.

İçinde bulunulan pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının performanslarının korunabilmesi ve sağlık çalışanlarına maddi yönden de destek sağlanabilmesi için, Covid-19 ek ödemeleri önemli bir konu olmuştur. Covid-19 ek ödemeleri ile birlikte ödemelerin adil dağıtımı konusu tartişılmaya başlanmıştır. Özellikle pandemi ile birlikte sağlık çalışanlarına yönelik yaptıkları fedakrlıklar ile birlikte oluşan olumlu havanın, maddi nedenlerle dağılmaması, pandemiyle mücadelede son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle, Covid-19 ek ödemelerinin dağıtımı konusunda çalışanların fikirlerine daha fazla kulak verilmeli, ek ödeme ile ilgili alınacak yönetimsel kararlara çalışanların da katılımı sağlanmalı, adil bir ek ödeme dağıtımı konusunda üst yönetim taahhüdü tam olmalı, konuyla ilgili yapılacak benzer çalışmalar desteklenmelidir.

Öte yandan, hakkaniyetli bir düzenlemeden söz edilebilmesi için sadece belirli nvalardaki sağlık çalışanlarının değil, Covid-19 açısından hayati risk altında çalışan her personelin uygulama kapsamına alınması gerektiği konusu son derece makul ve adil bir taleptir. İleride yapılacak yasal düzenlemelerde bu hususun göz önüne alınmasının sağlık hizmetlerinin kalitesi açısından çok önemli olduğu dşnlmektedir.

Araştırma bulgularından yola çıkararak, Covid-19 ek ödemesine yönelik sağlık çalışanlarının algı ve tutumlarına göre yapılabilecek genel bir değerlendirmede, kalite ve verimlilik ile sağlık çalışanlarının performans ve motivasyon düzeylerinin artırılmasına yönelik daha tatmin edici ve genel kabul gören düzenlemelerin yapılması gerektiği, sadece dönemselsel olarak iyileştirme yerine özlük hakları gibi sağlık çalışanlarının tüm hayatına dokunacak yapısal değişiklikleri içeren daha adil bir performans sisteminin getirilmesi gerektiği önerilmektedir.

### Kaynakça

- Adams, J.G. & Walls, R.M. (2020). Supporting the health care workforce during the Covid-19 global epidemic. *JAMA*, 323 (15):1439-1440.
- Ali, S., Noreen, S., Farooq, I., Bugshan, A. & Vohra, F. (2020). Risk assessment of healthcare workers at the frontline against COVID-19. *Pak J Med Sci*, 36 (COVID19-S4) : S99-S103.
- Bauchner, H. & Easley, T.J. (2020). On behalf of the entire editorial and publishing staff of JAMA And The JAMA Network. health care heroes of the COVID-19 Pandemic. *JAMA*, 323 (20):2021.
- Chersich, M.F., Gray, G., Fairlie, L., Eichbaum, Q., Mayhew, S., Allwood, B., et al. (2020). COVID-19 in Africa: Care and protection for frontline healthcare workers. *Global Health*, 16 (1):46.
- Choi, E., Hui, B., & Wan, E. (2020). Depression and anxiety in Hong Kong during COVID-19. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(10), 3740. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103740>
- akır, . & Sakaoğlu, H. (2014). Sağlık alışanlarının performansa dayalı ek deme sisteminde cret adaleti algısı: Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi rneği. *alışma İlişkileri Dergisi*, 5 (1): 1- 21.
- Di Tella, M., Romeo, A., Benfante, A., & Castelli, L. (2020). Mental health of healthcare workers during the COVID-19 pandemic in Italy. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 26(6), 1583-1587.
- Erkan, A. (2011). Performansa dayalı deme: Sağlık Bakanlığı uygulaması. *Maliye Dergisi*, 160 (Ocak – Haziran): 423-438.
- Farooq, I. & Ali, S. (2020). COVID-19 Outbreak and its monetary implications for dental practices, *Hospitals And Healthcare Workers*. *Postgrad Med J*, 96 (1142): 791-792.
- Fettah, K & şahin, B. (2009). Birinci basamak sağlık kuruluşlarında çalışan personelin performansa dayalı döner sermaye ek ödeme uygulamasına ilişkin değerlendirmeleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2): 177-201.
- Gazi, A., Tengilimoğlu, M., Top, M., Tarcan, M. & Tekingündüz, S. (2011). Sağlık Bakanlığı hastanelerinde performansa dayalı ek ücret ödeme sisteminin değerlendirilmesi: hastaların görüşleri. *Verimlilik Dergisi*, (2): 97-124.
- Greenberg, N., Docherty, M., Gnanapragasam, S., & Wessely, S. (2020). Managing mental health challenges faced by healthcare workers during covid-19 pandemic. *BMJ (Clinical research ed.)*, 368, m1211. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1211>
- IDA, (2021). Scale of Dental Collapse Highlighted in Survey, The Irish Dental Association. Erişim Tarihi: 23/08/2021, <https://irishdentalassociation.newsweaver.com/newsletter/13ctcsav7cz1cys22xtzj2?a=1&p=56657247&t=22322575>



- Kablay, Y. (2014). Performansa dayalı döner sermaye primi uygulaması ve sağlık alışanlarına etkisi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16 (4): 85- 110.
- Kaptanoglu, A. (2013). Performance based supplementary payment systems in İstanbul public hospitals. *Journal of Higher Education and Science*, 3(2); 128-132.
- Kıra, R., Söyler, S., Yılmaz, G. & Uyar, S. (2021). Effect of the anxiety to catch coronavirus (COVID-19) on bedtime procrastination. *Cukurova Medical Journal*, 46(2), 495-507.
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N. et al. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Netw Open*, 3 (3):e203976.
- Livingston, E., Desai, A. & Berkwits, M. (2020). Sourcing personal protective equipment during the COVID-19 pandemic. *JAMA*. 323(19):1912–1914. doi:10.1001/jama.2020.5317
- Park S. H. (2020). Personal protective equipment for healthcare workers during the COVID-19 Pandemic. *Infection & Chemotherapy*, 52(2),165–182. <https://doi.org/10.3947/ic.2020.52.2.165>
- Rajbhandari, P. & Maharjan, K. (2020). Willingness of emergency and medicine department doctors to work during surge of COVID-19 patients, Patan Hospital Nepal. *Journal of Patan Academy of Health Sciences*, 7(1), 25-30.
- Rasmussen, S.A., Smulian, J.C., Lednický, J.A., Wen, T.S. & Jamieson, D.J. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) and pregnancy: What obstetricians need to know. *Am J Obstet Gynecol*, 222(5):415-426.
- Saatı E. (2020). COVID-19 Pandemisi ve sağlık alışanları. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, Turkish Journal of Family Practice*, 24 (4): 172-174.
- Shanafelt, T., Ripp, J. & Trockel, M. (2020). Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID-19 pandemic. *JAMA*, 323 (21):2133– 2134.
- T.C. Resmi Gazete, (2020). “Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Tesislerinde Görevli Personele Ek Ödeme Yapılmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, “Yükseköğretim Kurumlarında Döner Sermaye Gelirlerinden Yapılacak Ek Ödemenin Dağıtılmasında Uygulanacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik”, 24 Mart 2020, Sayı: 31078 (Mükerrer).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2007). Sağlıkta Performans Yönetimi Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi. (Hazırlayanlar: Sabahattin AYDIN, Mehmet DEMİR) Sağlık Bakanlığı Yayını, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Sağlıkta Dönüşüm Serisi-2, Ankara. Erişim Tarihi: 21.04.2021, <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/176>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). “COVID-19 Pandemisi Nedeniyle Sağlık Tesislerinde Ek Ödeme Yapılmasına İlişkin Usul ve Esaslar” hakkında yazı, Erişim Tarihi:23/08/2021, [https://khgmekodemedb.saglik.gov.tr/Eklenti/37085/0/covid-19-pandem-isi-nedeniyle-ek-odeme-usul-ve-esaslaripdf.pdf?\\_tag1=5B606BDBE7C1C9B547350A7B2FF7340A5826118D](https://khgmekodemedb.saglik.gov.tr/Eklenti/37085/0/covid-19-pandem-isi-nedeniyle-ek-odeme-usul-ve-esaslaripdf.pdf?_tag1=5B606BDBE7C1C9B547350A7B2FF7340A5826118D)
- Taser, M. & Cakir, H. (2019). The effect of departmental productivity on performance-based additional pament in university hospitals: a model proposal. *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, 6 (4): 243-270.
- Tomlin, J., Dagleish-Warburton, B., & Lamph, G. (2020). Psychosocial support for healthcare workers during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in psychology*, 11, 1960. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01960>
- TTD, Türk Toraks Derneği (2021). Sağlık alışanlarında Covid-19 Enfeksiyonu, Aralık 2020 -Ocak 2021 Döneminde Artış Göstermiştir (Basın Bildirisi). Erişim Tarihi: 22.04.2021, Erişim adresi: <https://www.toraks.org.tr/site/news/10240>
- Uysal, B., Demirkıran, M. & Yorulmaz, M. (2020). Assessing of factors effecting COVID-19 mortality rate on a global basis. *Turkish Studies*, 15 (4):1185-1192.
- Vizheh, M., Qorbani, M., Arzaghi, S.M. et al. (2020). The mental health of healthcare workers in the COVID-19 pandemic: A systematic review. *J Diabetes Metab Disord* 19, 1967–1978. <https://doi.org/10.1007/s40200-020-00643-9>
- WHO, World Health Organization (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Situation Report-51, 11/03/2020; Erişim Tarihi: 14/01/2021, Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus>

WHO, World Health Organization (2021). Coronavirus Disease (COVID-19) Weekly Epidemiological Update And Weekly Operational Update, Erişim Tarihi: 14/01/2021, Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>.

Yorulmaz M. & Uysal B., (2019). *Sağlıkta kalite yönetimi ve akreditasyon*, Bölüm adı: (*Sağlıkta Kalite Yönetim Sistemleri*), Gazi Kitabevi, Editör: Umut Beylik, Keziban Avcı, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 418, ISBN:978-605-344-957-7, Türkçe (Bilimsel Kitap).

Yüksel, İ. & Sayın K. (2018). Kamu hastanelerinde performansa dayalı ek ödeme model önerisi ve örnek bir uygulama. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2): 1-17.

Zhao, Y., Liang, W., Luo, Y., Chen, Y., Liang, P., Zhong, R., ... & He, J. (2020). Personal protective equipment protecting healthcare workers in the Chinese epicentre of COVID-19. *Clinical Microbiology and Infection*, 26(12), 1716-1718.

# İşletmelerin Marka Değerleri İle Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Otomotiv Sektöründe Faaliyette Bulunan Markalara Yönelik Bir Araştırma

*Comparative Analysis of Brand Values and Performances of Businesses: A Research For Brands Activity In The  
Automotive Industry*

V. Özlem Akgün \*<sup>1</sup> 

<sup>1</sup>Department of International Trade and Finance, Selçuk University, Konya, Turkey

Received: 13.08.2021

Accepted: 25.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Başarılı ve güçlü bir marka yaratmak, markayı sürdürülebilir kılmak, yüksek bir marka değeri oluşturmak ve bu değeri korumak, müşterinin istek ve ihtiyaçlarını doğru anlamak, bu ihtiyaçlara yönelik doğru ürünleri sunmak, yenilikçi ürünleri takip etmek artık işletmeler için birer istekten öte ihtiyaç haline almıştır. Bugünün pazarlama ortamında marka değerlemede farklı yöntemlerden faydalanılmaktadır. Özellikle danışmanlık şirketleri farklı ölçütlerden yararlanarak şirketlerin marka değerlerini hesaplamaya yönelik önemli çalışmalar yürütmektedir. Yapılan bu çalışmanın amacı; Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında bulunan otomotiv sektörü işletmelerinin performanslarının, Entropi Temelli TOPSİS yöntemi ile değerlendirilerek ilgili işletmelerin Brand Finance Türkiye 100 sıralamaları ile performans sıralamalarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Bu kapsamda, öncelikle marka, marka değeri ve marka değerlendirme yöntemlerine yönelik bilgi verilmiş sonrasında ise çalışmanın uygulama kısmında 2018, 2019 ve 2020 yıllarında Brand Finance Türkiye 100 sıralamasına giren otomotiv sektörü kuruluşlarının marka değeri sıralaması ile performans sıralamaları karşılıklı olarak analiz edilmiştir. Marka değeri sıralamaları için yıllık olarak yayınlanan Brand Finance Türkiye 100 raporlarından yararlanılmıştır. Performans sıralamaları için aynı işletmelerden Borsa İstanbul'da işlem görenlerin ilgili tablolarından elde edilen veriler, karar kriteri olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; araştırma döneminde, marka değeri en yüksek olan işletmelerin, performanslarının da en yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Marka Değeri, Marka Değerleme Yöntemleri, TOPSİS, ENTROPİ, Otomotiv Sektörü

## Abstract

Creating a successful and strong brand, making the brand sustainable, creating and maintaining a high brand value, understanding the wishes and needs of the customers correctly, offering the right products for these needs, and following innovative products have now become a necessity rather than a request for businesses. In today's marketing environment, different methods are used in brand valuation. Especially consultancy companies carry out important studies to calculate the brand values of companies by using different criteria. The aim of this study is to evaluate the performances of the automotive sector companies in the Brand Finance Turkey 100 ranking with the Entropy-Based TOPSIS method and to analyze the Brand Finance Turkey 100 rankings of the related companies and their performance rankings comparatively. In this context, first of all, information about the brand, brand equity and brand valuation methods was given, and then, in the application part of the study, the brand value ranking and performance rankings of the automotive sector organizations that listed in the Brand Finance Turkey 100 ranking in 2018, 2019 and 2020 were analyzed mutually. Brand Finance Turkey 100 reports published annually were used for brand value rankings. For the performance rankings, the data obtained from the relevant tables of the same companies traded on Borsa Istanbul were used as decision criteria. The study concluded that the companies with the highest brand value had the highest performance during the research period.

**Keywords:** Brand Equity, Brand Valuation Methods, TOPSIS, ENTROPY, Automotive Sector

Akgün, Ö. (2021). İşletmelerin Marka Değerleri İle Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Otomotiv Sektöründe Faaliyette Bulunan Markalara Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 243-267. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52335>

\* E-mail address: ozlemakgun@selcuk.edu.tr

## 1. Giriş

Marka, bir ürünü diğer ürünlerden ayırt etmeye yarayan; her türlü, isim, resim, şekil, logo, tasarım veya benzeri niteliklerdir. Markalar; genellikle bir şirketin, gelirinin ve rekabet avantajının önemli bir kaynağı olarak kabul edilmektedir (Barwise vd., 1990). Bir ürünü diğer ürünlerden farklı kılanın en önemli yollarından bir tanesi olarak ele alınan marka kavramı, mal veya hizmeti benzersiz kılan nitelikler sunarak müşterilerin ürüne yönelik beklentilerini karşılamaya hizmet etmektedir. Markalar, şirketlerin en değerli varlıkları arasında yer almaktadır. Mevcut küresel rekabet pazarında, tüketicilerin çok sayıda ürün alternatifi arasından seçim yapabilmesi artık hiç olmadığı kadar zordur. Bu sebeple karar verme sürecinde ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlama bağlamında, markanın oynadığı rol, geçmişe kıyasla çok daha kritiktir. Bununla birlikte güçlü bir marka değeri oluşturmak ve bu yolla rakiplerden sıyrılarak iyi bir pazar konumu elde etmek, etkili marka stratejileri yaratma bağlamında pazarlama yöneticilerine önemli fırsatlar sunmaktadır.

Marka değerlemesi ise, marka satın alımlarında işletmelerin rasyonel biçimde karar vermeleri bağlamında stratejik bir araç niteliğindedir. Marka değerlemesi sayesinde, satın alınması düşünülen markanın gerçek değeri ortaya koyulabilmekte ve bu yolla da işletmenin, marka için ödemeye istekli olduğu bedelin uygun olup olmadığı tespit edilebilmektedir (Kara, 2019: 228). Marka değerlemesi konusunda farklı yöntemlerden faydalanılmaktadır. Pazar temelli yaklaşım, maliyet temelli yaklaşım, gelire dayalı yaklaşım ya da formüller yaklaşım en sık kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Özellikle son yıllarda, markalara yönelik değer tahmini yürütmek amacıyla bağımsız araştırma şirketleri tarafından yayınlanan raporlara, sıklıkla başvurulmaktadır. Maddi olmayan duran varlıkların öneminin artması, bu durumun en önemli gerekçelerinden birisini oluşturmaktadır. Brand Finance, InterBrand, Young&Rubicam gibi bazı danışmanlık şirketleri, belirli sektörler, belli faaliyet alanları, belli ülkeler ya da küresel bazlı işletmeler için en güçlü ve en değerli markaların tespitine yönelik birtakım listeler sunmaktadır. Farklı amaçlara yönelik olarak hazırlanan bu listelerin, tüketiciler, yatırımcılar, paydaşlar ya da diğer ilgili taraflarca yoğun ilgi gördüğü rahatlıkla ifade edilebilmektedir.

Yapılan bu çalışmada kavramsal çerçeve kapsamında öncelikle; marka, marka değeri ve marka değerlendirme yöntemlerine yönelik teorik bilgiler aktarılmış, metodoloji kısmında ise Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında bulunan otomotiv sektörü işletmelerinin performansları, Entropi Temelli TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiş, ilgili işletmelerin Brand Finance Türkiye 100 sıralamaları ile performans sıralamaları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve bu analizin bulgularına yer verilmiştir.

## 2. Kavramsal Çerçeve

### 2.1. Marka, Marka Değeri ve Marka Değerleme Yöntemlerine Kısa Bir Bakış

Amerikan Pazarlama Derneğine göre marka, satıcının mal ya da hizmetini öteki satıcılarından farklı biçimde tanımlayan bir isim, terim, tasarım, sembol veya diğer herhangi bir niteliktir. Bununla birlikte ISO bu tanıma, paydaşların zihninde farklı imajlar ve çağrışımlar oluşturmayı ve böylece ekonomik fayda/değer üretmeyi hedefleyen maddi olmayan bir varlık olduğunu eklemektedir (AMA, 2021). Marka, bir ürünün, işletmenin veya bireyin onu deneyimleyenler tarafından algılanma şeklidir. Marka, bir başka tanıma göre; bir isim veya logodan çok daha fazlası, bu varlıkların uyandırdığı tanınabilir duygular veya algılardır (Lischer, 2021). Marka, bir varlığın (kişi, kuruluş, şirket, iş birimi, şehir, ülke vb.) tanınmayı amaçladığı tüm ifadelerin toplamıdır ve kalitenin ve temsil ettiği değerlerin simgesi olarak tüketici karar verme sürecinde oldukça önemlidir (Hertioga ve Christenses, 2021; Svetlik ve Vavrecka, 2016: 287). Bugünün pazarlama dünyasında, rekabetin hızla artması, çok sayıda yeni ürünün piyasaya sunulması, bilinçli müşteri sayısındaki hızlı yükselme, markaların sosyal statü simgesi haline gelmesi, sürekli değişen müşteri istek ve beklentileri gibi pek çok faktöre bağlı olarak marka kavramı uygulanacak pazarlama stratejileri bağlamında çok daha önemli bir rol üstlenmektedir. Sürekli değişen rekabet ortamında marka değerini korumak ise bugünün pazarlama ortamında, hiç olmadığı kadar zordur.

İlgili literatür incelendiğinde; marka değerinin, “brand equity” ve “brand value” gibi farklı kavramlarla yer aldığı görülmektedir (Şahin vd. 2018: 325). Brand equity kavramı, esasında marka sermayesi şeklinde ifade edilen ve tüketicinin bildiği, güvenmiş olduğu bir marka için öteki markalara kıyasla daha çok bedel ödemeyi kabul ettiği pozitif farkı ifade etmekte iken; “brand value” olarak tanımlanan asıl marka değeri, marka sermayesinin bir sonucu olarak, markalı ürün satışından kaynaklanan, markanın işletmede olması gereken değerine karşılık gelmektedir (Başçı, 2009: 21’den aktaran Şahin vd. 2018: 325). Simon ve Sullivan (1993: 29) marka denkliliğini, markalı ürünlerde, markasız ürünlerin satışından kaynaklanacak nakit akışlarının üzerinde tahakkuk eden nakit akışları olarak tanımlamıştır. Kucharska’ya göre (2016: 139) ise marka değeri; belirli bir süre içinde, benimsenen stratejilerin verimliliğini ve etkinliğini ölçmenin nesnel bir yolunu oluşturan, pazarlama faaliyetlerinin tam ve nihai sonucudur. Esasında her iki tanımlama da

maddi olmayan duran varlığın potansiyeline vurgu yapmaktadır (Kucharska vd., 2018: 770). Marka değeri, bir mal veya hizmet tarafından sağlanan değere eklenen veya ondan çıkarılan bir markanın adı ve sembolü ile bağlantılı bir varlık veya yükümlülükleri toplamıdır. En önemli değer bileşenleri ise, marka bilinirliği, marka sadakati, algılanan kalite ve marka çağrışımlarını içermektedir (Aaker, 2003). Keller (1993) ise markayı tüketici bakış açısından algılamaktadır ve marka değeri unsurları ile ilgili olarak marka imajı ve marka bilinirliğine vurgu yapmaktadır. Bu iki bileşen ise Aaker'in yapmış olduğu tanımlamadan farklı olarak tüketici temelli marka denkliğini vurgulamaktadır (Alemdar ve Dirik, 2016: 823). Bir başka ifade ile, Keller markayı tutarlı bir biçimde tüketicinin bakış açısından algılamaktadır. Keller'in yapmış olduğu tanım, hem tüketicilerin hedef markanın olumlu çağrışımlar yoluyla pazarlanmasına verdiği tepkiye hem de benzer ürünlere kıyasla farklı bir imaja odaklanmaktadır (Gajanova vd., 2021: 153). Marka değeri, markanın itibarı ile ilgili kazançların bugünkü değerini ifade etmektedir (Brand Finance, 2021). Lassar vd. (1995: 11) marka değerine, finansal ve müşteri temelli olmak üzere iki farklı perspektiften yaklaşmayı önermektedir. Marka değerinin, finansal perspektifi, finansal varlıkların değerine dayanmaktadır. Öte yandan, müşteri temelli bir marka değeri beş temel boyut dahilinde belirlenmektedir. Bu boyutlar; performans, değer, sosyal imaj, güvenilirlik ve bağlılıktır. Marka değeri, bir markanın ticari faaliyetlerini yöneticilerin, bir şirketin hedeflerine ulaşmasına izin verecek şekilde yürütme yeteneğini göstermektedir (Srivastava vd. 1998: 168). Bir üreticinin sunduğu marka değeri, tüketicilere duygusal, ticari müşterilere ise rasyonel değer sağlamaktadır. Aynı zamanda bu değer hem tüketicilere hem de ticari müşterilere sağladığı değer önemli bir unsur olarak üreticinin operasyonel verimliliğini de yansıtmaktadır (Parment, 2008: 250). Baydaş (2011: 131) genel itibarıyla marka değerinin, rekabet gücü sağlayacak biçimde markanın pazardaki gücünü yansıttığını ve bu bağlamda önemli bir konu olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir.

Marka değerlendirme yöntemlerine ilişkin yaklaşımlar özellikle, işletmelerin bilançolarında maddi olmayan duran varlıkların artan önemi nedeniyle çok daha fazla üzerinde durulan güncel bir konudur (Skalicky vd., 2021: 160). Marka değerlemesinin başlıca faydaları (Wood, 1995); hissedarların fonlarına gerçekçi bir görünüm sağlaması, benzer pazarlarda faaliyet gösteren işletmeleri karşılaştırmak için mantıklı bir temel sağlaması, portföyde yer alan markaları karşılaştırmak için platform sağlaması, marka yönetimi için gelecek planlamasına yardımcı olması, pazarlama kaynaklarının buna göre tahsis edilmesi, birleşme ve devralma kararlarının alınmasına fayda sağlaması, markanın değerini net bir biçimde ortaya koyarak fon toplamaya yardımcı olması şeklinde özetlenebilmektedir. Marka değerlendirme yöntemleri arasında çok eski bir geçmişe sahip değildir. Marka değerlendirme, özellikle 1980'lerde birçok İngiliz şirketin diğer rakip işletmeleri devralmasıyla başlamıştır (Mishra, 2016: 43). Marka değerini ölçmek için genellikle dört temel yöntemden faydalanılmaktadır (Yazdanparast ve Bayar 2021; Cravens ve Guilding, 1999; Seetharaman vd., 2001; Nam, 2010):

(a) Pazar temelli yaklaşım; bir markanın satılabileceği değeri ölçmektedir. Pazar temelli yaklaşımda, benzer markaların dahil olduğu işlemler ve işlem fiyatlarının ait olduğu veriler incelenmektedir. Bu yöntemin zorluğu, gerçek bir pazar olmayan markalara pazar değeri atama zorluğu yaşanabilmesidir. Karşılaştırılabilir işlem sayısı uygun olduğunda, piyasa koşullarında muvazaasız işlemlerde ve işlem uygun ve belli bir zamanda etkilendiyse pazar temelli yaklaşımın kullanımı daha uygun olmaktadır.

(b) Maliyet temelli yaklaşım; Ar-Ge çalışmaları, tutundurma faaliyetleri ve kademeli iyileştirme aşamaları aracılığıyla bir marka yaratmayla ilişkili maliyetleri incelemektedir. Bir başka deyişle; maliyet temelli yaklaşımda, marka geliştirme sürecindeki bazı ya da tüm marka geliştirme faaliyetlerinin maliyetleri aracılığıyla marka değeri hesaplanmaktadır. Doğrudan markaya atfedilemeyen ancak markayı destekleyen maliyetleri belirlemenin genellikle zor olması, bu yöntemin önemli bir dezavantajını oluşturmaktadır. Bununla birlikte iyi bir değer göstergesi olmaması, marka yönetiminin sağlamış olduğu katma değeri kapsamaması, marka uzunca bir süredir piyasadaysa, gerçekleşmiş maliyetlerin tespitinin zorluğu da diğer dezavantajlar arasındadır.

(c) Gelire dayalı yaklaşım, rekabet avantajlarının kritik rolünü göz ardı ederken, alternatifler veya telif ücretleri üzerindeki fiyat priminden gelecekteki gelirlere dayalı olarak markanın potansiyelini göz önüne almaktadır. Bu yöntemde, markanın tahmin edilen kalan kullanım ömrü süresince markayla ilgili gelecek gelir, kar ve nakit akımlarının tespit edilmesi ve bu verilerin şimdiki zamana indirgenmeleri gerekmektedir.

(d) Formüller yaklaşım; bahsedilen üç yöntemden daha geniştir, çünkü bu yöntemde markanın değer yaratma yeteneği ile bütünlük tüm faktörlerin eksiksiz olarak değerlendirilmesi için maliyet ve pazar temelli yaklaşımlardan elde edilen rekabet avantajları, gelir temelli yaklaşımdan gelecek gelirele birleştirilmektedir. Formüller yaklaşımın örnekleri arasında; Aaker'in on marka değeri sıralaması, Financial Word dergisinde yer alan sıralamalar, Kantar Millward Brown'dan BrandZ sıralaması, InterBrand sıralamaları, BrandFinance sıralamaları sayılabilmektedir.

Bugün pek çok danışmanlık şirketi, marka değerini ölçmek için kendi özel yöntemlerinden faydalanmaktadır. Formüler yaklaşım kapsamında değerlendirilen bu araştırma şirketleri, marka değerlendirme yöntemlerinde farklı ölçeklerden yararlanmaktadır. Örneğin; InterBrand, pazar, istikrar, marka liderliği, trend, marka desteği, çeşitlendirme; Young&Rubicam, bilgi, saygı, ilgi, farklılaştırma, AC Nielsen Winnig Brands, farkındalık, göz önüne alma, ürüne ait üç nitelik; BrandFinance, farkındalık, aşinalık, göz önüne alma, tercih-yeğleme, memnuniyet tavsiye, gibi marka gücü boyutlarını ele almaktadır (Chernatony, 2010'dan aktaran; Kara, 2019: 230).

Brand Finance tarafından yapılan araştırma raporu sonucuna göre, 2021 yılı küresel markalar sıralaması Şekil 1'de gösterildiği gibidir. 2021 yılına ait raporlardaki sıralamalar, 2020 yılı verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, 2021 yılı sıralamaları, 2020 yılındaki marka değeri sıralamalarını göstermektedir.

Şekil 1. 2021 Yılı Küresel 500 Marka Sıralaması


2021	2020	Logo	Name	Country	2021	2020
1	3		Apple		\$263,375M	\$140,524M
2	1		Amazon		\$254,188M	\$220,791M
3	2		Google		\$191,215M	\$188,512M
4 =	4		Microsoft		\$140,435M	\$117,072M
5 =	5		Samsung Group		\$102,623M	\$94,494M
6	8		Walmart		\$93,185M	\$77,520M
7 =	7		Facebook		\$81,476M	\$79,804M
8	6		ICBC		\$72,788M	\$80,791M
9	12		Verizon		\$68,890M	\$63,692M
10	19		WeChat		\$67,902M	\$54,146M
11	13		China Construction Bank		\$59,649M	\$62,602M
12	15		Toyota		\$59,479M	\$58,076M

Kaynak: [www.brandirectory.com](http://www.brandirectory.com)

Global-500, dünyanın en değerli markaları sıralamasına göre 263,375 milyar dolar marka değeri ile Apple dünyanın en değerli markası seçilmiştir. Amazon, 254,188 milyar dolar değer ile ikinci, 191,215 milyar dolar değerle Google ise üçüncü en değerli marka olarak tespit edilmiştir.

2021 yılı Türkiye'nin en değerli ve güçlü markalarının sıralamasının yer aldığı rapor Şekil 2.'de gösterilmektedir.

Şekil 2. 2021 Yılı Türkiye 100 Marka Sıralaması

2021	2020	Logo	Name	Country	2021	2020
1 =	1		Turkish Airlines		\$1,605M	\$1,975M
2 ^	5		Arçelik		\$1,585M	\$1,273M
3 ^	8		İş Bankası		\$1,193M	\$951M
4 v	3		Garanti BBVA		\$1,190M	\$1,538M
5 v	4		Turkcell		\$1,061M	\$1,361M
6 v	2		Ziraat Bankası		\$952M	\$1,616M
7 =	7		Akbank		\$917M	\$998M
8 ^	9		Yapı Kredi		\$836M	\$876M
9 v	6		Türk Telekom		\$789M	\$1,087M
10 =	10		Ford Otosan		\$787M	\$875M

Kaynak: [www.brandirectory.com](http://www.brandirectory.com)

Turkey-100, Türkiye'nin en değerli markaları sıralamasına göre 1,605 milyar dolar marka değeri ile Türk Hava Yolları Türkiye'nin en değerli markası seçilmiştir. Arçelik, 1,585 milyar dolar değer ile ikinci, 1,193 milyar dolar değerle Türkiye İş Bankası ise üçüncü en değerli marka olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3'te ise, otomotiv sektörüne yönelik olarak 2021 yılı en değerli markalarını göstermektedir.

Şekil 3. 2021 Yılı Otomotiv Sektörü 100 Marka Sıralaması

2021	2020	Logo	Name	Country	2021	2020
1	2		Toyota		\$59,479M	\$58,076M
2	1		Mercedes-Benz		\$58,225M	\$65,041M
3	3		Volkswagen		\$47,020M	\$44,897M
4	4		BMW		\$40,447M	\$40,483M
5	5		Porsche		\$34,326M	\$33,911M
6	12		Tesla		\$31,986M	\$12,416M
7	6		Honda		\$31,366M	\$33,102M
8	7		Ford		\$22,676M	\$18,515M
9	10		Volvo		\$17,750M	\$16,914M
10	9		Audi		\$17,187M	\$16,973M

Kaynak: [www.brandirectory.com](http://www.brandirectory.com)

Otomotiv sektörü dünyanın en değerli markaları sıralamasına göre ise; 59,479 milyar dolar marka değeri ile Toyota Dünyanın en değerli markası seçilmiştir. Mercedes-Benz 58,225 milyar dolar değer ile ikinci, 47,020 milyar dolar değerle Volkswagen ise üçüncü en değerli marka olarak tespit edilmiştir.

### 3. Literatür

Literatür incelendiğinde; marka değeri üzerine yapılan çalışmalarda, işletmelerin marka değerinin çeşitli yöntemlerle hesaplandığı görülmektedir. Aynı zamanda işletmelerin performans ölçümleri üzerine yapılan çalışmaların da fazlalığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerde, çok kriterli karar verme tekniklerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Aşağıda otomotiv sanayi işletmelerinin performans ölçümü üzerine yapılan çalışmalara ve marka değeri ve performansın birlikte kullanıldığı çalışmalara da yer verilmiştir. Bununla birlikte, marka değeri ve performansın birlikte kullanıldığı çalışmaların sayısı olarak az olduğu tespit edilmiş ve bu çalışmalar içinde otomotiv sektörü üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ignatius vd. (2012) yaptıkları araştırmada, İran'ın en büyük sekiz otomotiv işletmesinin performansını Promethee II yöntemi ile incelemişlerdir.

Bulgurcu'nun (2013) çalışmasında, İMKB'de işlem gören otomotiv sektörü işletmelerinin performansları 2009-2012 yılları arasında TOPSIS yöntemi kullanılarak sıralanmıştır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde ise entropi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda dört yıl boyunca Federal Morgul İzmit Piston ve Pim Üretim A.Ş. en yüksek performans gösteren işletme olarak tespit edilmiştir.

Hsu vd. (2013) yaptıkları çalışmada, marka değeri ile pay senedi fiyatları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve marka değerindeki artışın, işletmelerin pay senedi getirilerini de artırdığını belirlemişlerdir. Bu çalışmada pay senedi getirileri performans ölçütü olarak ele alınmış ve marka değerinin performans etkisi incelenmiştir.

Moradi ve Janatifar (2014) yapmış oldukları çalışmada, İran Tahran Borasında işlem gören altı otomotiv işletmesinin finansal performansını ölçerek sıralama gerçekleştirmişlerdir. Elde ettikleri performans puanlarına göre en başarılı işletme, 0,974 puanla ilk sırada yer almıştır.

Wang vd.'nin (2015) 2010-2013 dönemini kapsayan çalışmalarında, Tayvan ileri teknoloji sektöründe faaliyet yürüten işletmelerin finansal bazlı marka değerlerinin, işletme performansını pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Karakış ve Göktolga (2015) yaptıkları çalışmada, Borsa İstanbul'da faaliyette bulunan otomotiv imalat sektörü işletmelerinin performanslarını Electre ve Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada



öncelikle kriter ağırlıklarını belirlemek için AHP yöntemi kullanılmış, sonrasında, performans puanlarını belirlemek için Electre yönteminden yararlanılmıştır. 2010-2014 yılları arasında kapsayan analizde Federal Morgul İzmit Piston ve Pim Üretim A.Ş. ve Ege Endüstri A.Ş.'nin yıllar itibarıyla istikrarlı bir etkinliğe sahip olduğu görülmüştür.

Polat ve Peker'in (2016) çalışmasında, otomotiv sektöründeki işletmelerin performanslarına makro ekonomik değişkenlerin etkisi incelenmiştir. İşletmelerin performans göstergeleri olarak satış ve kar rakamları belirlenmiş ve makro ekonomik değişkenlerle korelasyon ve çoklu regresyon analizleriyle aralarındaki ilişki belirlenmiştir. Çalışma sonucunda otomotiv işletmelerinin performansları ile makro ekonomik değişkenler arasında orta ya da zayıf düzeyli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Ömürbek vd. (2016) yaptıkları çalışmada, BIST'de işlem gören altı otomotiv işletmesinin, 2014 yılına ait performansını çok kriterli karar verme yöntemlerinden MAUT ve SAW yöntemleriyle incelemişler ve kriter ağırlıklarını belirlemek için entropi yöntemini kullanmışlardır.

Mathur ve Agarwal (2016) Hindistan'da faaliyette bulunan Maruthi Suzuki ve Tata Motors işletmelerinin, 2012-2014 dönemindeki performanslarını incelemişler ve Maruthi Suzuki'nin daha iyi performans gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Değer ve Aydoğan (2017) yaptıkları çalışmada finansal bazlı marka değerinin işletme performansına etkisini araştırmışlardır. 2009-2016 dönemlerinde BIST işlem gören 17 işletmenin dahil edildiği araştırmada marka değeri ile performans arasındaki ilişki panel veri yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir. Marka değeri olarak Hiroshi yöntemi ile belirlenen değerlerin kullanıldığı çalışmada performans göstergesi olarak da aktif getiri oranı ve özsermaye getiri oranı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda marka değerindeki artışın işletmelerin performanslarını artırdığı tespit edilmiştir.

Yanık ve Eren (2017) yaptıkları çalışmada, 2011-2015 yıllarını kapsayan dönemde BIST 100'de işlem gören otomotiv imalat sektöründeki 11 işletmeye ait verileri incelemişlerdir. Kriter ağırlıklarını değerlendirmede analitik hiyerarşi prosesi yöntemini ve performans değerlemesinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden Topsis, Vikor ve Electre yöntemlerini kullanmışlardır. Yaptıkları analiz sonucunda Federal Morgul İzmit Piston ve Pim Üretim A.Ş., Ege Endüstri A.Ş. ve Bosch Fren Sistemleri A.Ş.'nin üst sıralarda yer aldığı bulgusu elde edilmiştir.

Kayalı ve Aktaş (2018) yaptıkları çalışmada, pay senetleri BIST'de işlem gören yedi otomotiv işletmesinin performansını, 2010-2015 yılları arasında TOPSIS yöntemi ile ölçmüşlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda, Türk Traktör A.Ş. dört yıl en iyi performans gösteren işletme olarak ön plana çıkmıştır.

Yadav ve Kapoor (2018) yaptıkları çalışmalarında, 2012-2016 dönemlerinde Hindistan'da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren on bir işletmenin performansını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmişler ve kriter ağırlıklarını da entropi yöntemi ile belirlemişlerdir. Analiz sonucunda 2012-2016 yılları arasında en iyi performans gösteren şirket her yıl aynı olarak tespit edilmiştir.

Esmer ve Dayı (2019) Borsa İstanbul'da (BİST) faaliyet gösteren otomotiv işletmelerinin 2010-2017 dönemine ilişkin 8 yıllık verilerinden faydalanılarak hesaplanan oranları kullandıkları çalışmalarında, açıklayıcı faktör analizi ve hiyerarşik kümeleme analizi yaparak, işletmelerin finansal performanslarını değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda; açıklayıcı faktör analizi ile finansal performansını etkileyen faktörler belirlenirken kümeleme analizi ile Ford ile Otocar işletmelerinin birbirlerine en yakın; Karsan ile Federal Mogul işletmelerinin ise birbirlerine en uzak performansa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tezcan'ın (2019) Türkiye otomotiv sanayindeki işletmelerin performansları ile ihracat düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, 2016-2018 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv işletmelerini finansal performanslarına göre sıralamıştır. Performans sıralamasında TOPSIS yönteminin kullanıldığı bu çalışma sonucunda, 2016-2018 yılları arasında en iyi performans gösteren işletme, her yıl Ford Oto olarak belirlenmiştir.

Apan (2020) ise çalışmasında bankaların marka değeri ile performanslarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. 2012-2018 döneminde yapılan araştırmada marka performansları marka değerlerine dayalı olarak belirlenmiş ve bankaların performanslarını belirlemek için de entropi ağırlıklandırma ve TOPSIS yöntemlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak bankaların altı tanesinin marka değeri değişimlerinin performansa yansıdığı ancak dört bankanın marka değeri değişimlerinin performansa yansımadağı tespit edilmiştir.

#### 4. Metodoloji

##### 4.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Veri Seti

Çalışma kapsamında Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında bulunan otomotiv sektörü işletmelerinin performansları Entropi Temelli TOPSİS yöntemi ile değerlendirilerek ilgili işletmelerin Brand Finance Türkiye 100 sıralamaları ile performans sıralamalarının karşılaştırılması olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında otomotiv sektöründe faaliyetlerini yürüten işletmeler olarak belirtilen dokuz işletmeden Borsa İstanbul'da işlem gören sekiz işletme araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamını oluşturan işletme listesi Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1. Çalışma Kapsamını Oluşturan İşletme Listesi**

No	BIST İşletme Kodu	İşletme Unvanı
1	ASUZU	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
2	DOAS	Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.
3	FROTO	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.
4	KARSN	Karsan Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş.
5	OTKAR	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
6	OTOKC	Otokoç Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş.
7	TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
8	TTRAK	Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.

Çalışma kapsamına dahil edilen işletmelerin performans ölçümünde kullanılacak kriterler, ilgili literatür incelenerek belirlenmiştir. Literatürde ağırlıklı olarak finansal performans incelenmiş ve finansal analizde kullanılan bütün finansal oranlar araştırmalarda kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmada ise amaç, genel performansa dayalı bir sıralama yapmaktır. Bu nedenle işletmelerin performansını ortaya koyan karlılık ile ilgili finansal oranlar çalışmanın kriterleri olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda kontrol değişkeni olarak da işletmelerin aktif büyüklüğü, satışlar, faaliyet giderleri ve finansal kaldıraç oranı karar kriteri olarak eklenmiştir. Çalışmanın karar kriterleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Karar kriterleri, ilgili işletmelerin Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'da ilan ettikleri bağımsız denetimden geçmiş finansal raporlarından elde edilmiştir.

**Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Karar Değişkenleri**

No	Kod	Karar Kriterleri	Formüller
1	K1	Aktif Karlılık Oranı	Net Kar/Aktif Toplamı
2	K2	Özsermaye Karlılık Oranı	Net Kar/Özsermaye Toplamı
3	K3	Net Kar Marjı	Net kar/Satışlar
4	K4	Faaliyet Kar Oranı	Faaliyet Karı/Satışlar
5	K5	Aktif Büyüklüğü	Aktif Toplamı
6	K6	Net Satışlar	Satışlar
7	K7	Faaliyet Giderleri	Faaliyet Giderleri
8	K8	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borç/Aktif Toplamı

#### 4.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma kapsamına dahil edilen işletmelerin öncelikle Brand Finance Türkiye 100 sıralamasındaki yerleri tespit edilmiştir. Daha sonra ilgili işletmelerin performans sıralamaları için Entropi temelli TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Burada entropi yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve belirlenen bu kriter ağırlıkları kullanılarak TOPSİS yöntemi ile işletmelerin performans sıralamaları belirlenmiştir. Son olarak da yıllar itibarıyla bulunan performans sıralamaları ile Brand Finance Türkiye sıralamaları karşılaştırılmıştır.

#### 4.3. Brand Finance

Brand Finance bağımsız bir marka değerlendirme danışmanlık şirkettir. 1996 yılında kurulan kuruluşun amacı pazarlama ile finans arasında köprü kurmaktır. Şirket her yıl dünya üzerinde 5.000'den fazla işletmeyi incelemekte ve markaları ülke ve sektör bazında sıralamak suretiyle yılda 100'e yakın rapor yayınlamaktadır. Şirket marka değeri hesaplarken öncelikle markanın etkisini ve marka gücünü hesaplamakta daha sonra tahmini marka değerine ulaşmaktadır. Şirketin kullandığı yöntemler, uluslararası ISO 10668 Marka Değerleme Standardına uygunluğunun yanı sıra Marketing Accountability Standards Board tarafından onaylanmıştır. Brand Finance marka değerlemede kullandığı yöntemler ile International Valuation Standards Council üyesi tek marka değerlendirme şirketi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Brand Finance Türkiye 100, 2021).

#### 4.4. Entropi Yöntemi

Entropi yöntemi, termodinamikte düzensizlik ve dağınıklığın bir ölçütü olarak biçiminde ifade edilmiştir. Evrende kendi haline ve doğal şartlara bırakılan tüm sistemlerin zamana bağlı olarak dağınıklığa ve düzensizliğe uğrayıp bozulacağı anlamına gelmektedir. Entropi kavramı 1948'de Shannon tarafından bilgi entropisi olarak tanımlanmıştır. Buna göre entropi, rassal değişkenlerdeki belirsizliğin ölçütüdür. Shannon'un çalışması ile birlikte entropi yöntemi fiziğin yanı sıra sosyal bilimlerde de kullanılan bir yöntem olmuştur. Entropi yöntemi karar matrisinin oluşturulmasında kullanılan kriterlerin ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesini sağlayan bir yöntemdir. Sosyal bilimlerde olasılık teorisi kullanılarak formülize edilmiş olan enformasyondaki belirsizlik ölçüsü olarak ifade edilmektedir. Belirlenen kritik değerlerin dağılım derecesi arttıkça, kriterlerin değerlendirme üzerinde var olan etkisi de artış göstermektedir (Zhang vd.,2011:444; Hwang ve Yoon, 1981: 52; Deng vd., 2000; Shemshadi vd., 2011; Tunca vd., 2016: 8; Ömürbek ve Balcı, 2017: 15-16; Wang ve Lee, 2009: 8982; Akçakanat vd., 2017: 290; Perçin ve Sönmez, 2018: 570).

Entropi yöntemi beş aşamadan oluşan bir süreci kapsamaktadır. Bu aşamalar kısaca şu şekilde özetlenebilmektedir (Sakarya ve Aksu, 2020: 26; Erol ve Ferrell, 2009: 1196-1197; Çanakçıoğlu ve Küçükönder, 2020: 205-206; Wang ve Lee, 2009: 8982; Özdağoğlu vd..2017: 346-347; Ayçin, 2019: 123-124):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Birinci aşamada  $x_{ij}$  değerlerinden meydana gelen D karar matrisi oluşturulur.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu: İkinci aşamada kriterlere ilişkin değerler normalizasyon işlemiyle standart hale getirilir. Normalizasyon işlemi Eşitlik (2)'de gösterilen hesaplama ile yapılır.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i, j \quad (2)$$

3. Aşama: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması: Üçüncü aşamada kriterlerin entropi değerleri Eşitlik (3)'te gösterilen yöntemle hesaplanır.

$$e_{ij} = -k \cdot \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \ln(p_{ij}) \quad i=1, 2, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, \dots, n \quad (3)$$

4. Aşama: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması: Dördüncü aşamada hesaplanan entropi değerleri kullanılarak farklılaşma dereceleri Eşitlik (4)'de gösterilen formülle hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j \quad j=1, 2, \dots, n \quad (4)$$

5. Aşama: Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: En son aşamada her bir kriterle ait farklılaşma derecesi, toplam farklılaşma derecesine oranlanarak kriter ağırlıkları elde edilir.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (5)$$

Entropi yönteminin üçüncü aşamasında entropi değerleri hesaplanırken kriterlerin doğal logaritması kullanılmaktadır. Ancak kriterlerin negatif değerler olması durumunda logaritmaları alınamayacağından dolayı ilgili

kriterlerin Z skorları hesaplanarak pozitif değerler almaları sağlanmakta ve yeni değerler ile entropi değerleri hesaplanarak süreç devam etmektedir. Z skorlarının hesaplanmasında Eşitlik (6) ve Eşitlik (7)'den yararlanılmaktadır (Zhang vd., 2014).

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{X}_j}{\sigma_j} \tag{6}$$

$$z'_{ij} = z_{ij} + A; \quad A > |\min z_{ij}| \tag{7}$$

#### 4.5. TOPSIS Yöntemi

Hwang ve Yoon (1981) tarafından önerilen TOPSIS yöntemi ideale yakınlığı temsil eden toplam fonksiyon temelli bir uzlaşma yöntemidir. TOPSIS yönteminde pozitif ideale en yakın ve negatif ideale en uzak bir çözüm bulunması amaçlanmıştır (Chen, 2000: 2). Farklı ölçüm birimlerini ortadan kaldırmak ve kıyaslama yapabilmek için normalizasyonda vektör standartlaştırmasından faydalanılmıştır (Ecer, 2020: 146). TOPSIS yöntemi seçilen alternatifin aynı zamanda ideal ve ideal olmayan çözümlerini de ortaya koyan bir yöntemdir (Wang vd., 2009: 377; Keskin ve Altan, 2020: 71).

Çalışmada alternatiflerin sıralamasında çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yönteminin kullanılmasının başlıca nedenleri arasında; performans açısından alternatif sayısından ve kriter sayılarının değişmesinden çok fazla etkilenmemesi ve sıralama değişimi konusunda en iyi tepki veren yöntem olarak değerlendirilmesi gösterilebilmektedir (Vatansever, 2013).

TOPSIS yöntemi altı aşamadan oluşan bir süreçtir (Ecer, 2020: 147-149; Keskin ve Altan, 2020: 73-75; Ayçin, 2019: 239-242; Organ ve Kaçaroğlu, 2020: 32-33; Özkan, 2020: 52-55; Apan, 2020: 499):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Alternatiflerin kriterlere göre aldıkları değerlerden oluşan başlangıç matrisi oluşturulur.  $A_{ij}$  matrisinde  $m$  alternatif ve  $n$  kriterden oluşan bir karar matrisidir. Eşitlik (8) karar matrisini göstermektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \tag{8}$$

2. Aşama: Standart Karar Matrisinin Oluşturulması (Normalizasyon): Standartlaştırma işleminde karar matrisi elemanlarının her biri Eşitlik (9)'deki formül yardımıyla normalizasyon işlemine tabi tutulur ve elde edilen değerler ile Eşitlik (10)'da gösterilen  $R_{ij}$  Standartlaştırılmış Karar Matrisi elde edilir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad i=1,2,\dots,m; \quad j=1,2,\dots,n \tag{9}$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \tag{10}$$

3. Aşama: Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisinin Oluşturulması: Üçüncü aşamada standart karar matrisi kriter ağırlıkları kullanılarak ağırlıklandırılmış standart karar matrisine dönüştürülür. Kriter ağırlıkları belirlenirken subjektif ve objektif yöntemlerden yararlanılabilir. Standart karar matrisinin her bir elemanı kriter ağırlıkları ( $w_n$ ) ile çarpılarak standart karar matrisi ağırlıklandırılmış olur ve Eşitlik (11)'deki  $V_{ij}$  matrisi elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1^r r_{11} & w_2^r r_{12} & \dots & w_n^r r_{1n} \\ w_1^r r_{21} & w_2^r r_{22} & \dots & w_n^r r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ w_1^r r_{m1} & w_2^r r_{m2} & \dots & w_n^r r_{mn} \end{bmatrix} \tag{11}$$

4. Aşama: Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Belirlenmesi:  $V_{ij}$  matrisinin her sütunundaki en yüksek değer pozitif ideal ve en düşük değer ise negatif ideal değerdir. Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) bu durumu ifade etmektedir.

$$A^* = \left\{ \left( \max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left( \min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \tag{12}$$

$$A^* = \left\{ \left( \min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left( \max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \tag{13}$$

5. Aşama: Pozitif ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklığın Hesaplanması: Alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözümlerden sapmaları Öklid uzaklığı ile hesaplanır. Eşitlik (14) ve Eşitlik (15) yardımıyla her bir alternatifin pozitif ve negatif ideal çözümden uzaklığı hesap edilir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \tag{14}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \tag{15}$$

6. Aşama: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Alternatiflerin ideal çözüme yakınlığı Eşitlik (16) yardımıyla belirlenir. Bütün alternatiflerin göreli yakınlığı hesaplandıktan sonra en büyük değere sahip olan alternatif en iyi seçim olarak kabul edilir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \tag{16}$$

### 5. Bulgular

Çalışmada öncelikle 2018, 2019 ve 2020 yılları için Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında bulunan işletmelerin sıralamaları ve marka değerleri çıkarılmıştır. Tablo 3'te bu sıralamalar gösterilmektedir. Yıllara göre sıralamalar oluşturulurken her yıl açıklanan raporların bir önceki yılın değerlerini içerdiği belirlendiğinden 2020 yılı verileri için Brand Finance Türkiye 100 2021 raporu, 2019 yılı için Brand Finance Türkiye 100 2020 raporu ve 2018 yılı verileri için de Brand Finance Türkiye 100 2019 raporu dikkate alınmıştır.

**Tablo 3. Brand Finance Türkiye 100 Otomotiv Sektörü Sıralamaları**

2018			2019			2020		
	Marka Değeri (Milyon \$)	Sıralama		Marka Değeri (Milyon \$)	Sıralama		Marka Değeri (Milyon \$)	Sıralama
FROTO	458	1	FROTO	875	1	FROTO	787	1
TOASO	299	2	TOASO	354	2	TOASO	336	2
DOAS	186	3	DOAS	242	3	DOAS	235	3
TTRAK	109	4	OTKAR	159	4	TTRAK	111	4
OTKAR	66	5	TTRAK	130	5	OTOKC	104	5
KARSN	22	6	KARSN	26	6	OTKAR	91	6
ASUZU	17	7	ASUZU	26	7	KARSN	34	7
OTOKC	-	8	OTOKC	-	8	ASUZU	22	8

Kaynak: Brand Finance Türkiye 100 2019, 2020 ve 2021

Brand Finance Türkiye sıralamaları belirlendikten sonra çalışma kapsamındaki işletmelerin performans değerlendirmesi için TOPSIS yöntemi tercih edilmiştir. TOPSIS yönteminde karar kriterlerinin ağırlık değerlerinin kullanılması gerekmektedir. Kriterlerin ağırlık değerlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu yöntemler sübjektif ve objektif yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kriter ağırlık değerlerinin sonuç üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında ve literatürde yapılan incelemeler sonucunda kriter ağırlıklarının belirlenmesinde objektif yöntemlerden entropi yönteminin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

Entropi yöntemi için ilk olarak 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait karar kriterlerinden oluşan karar matrisi Tablo 4'te oluşturulmuştur.

**Tablo 4. Karar Matrisi**

	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2018	ASUZU	-0,05	-0,147	-0,067	0,033	1599665	1187862	144510	0,659
	DOAS	0,027	0,102	0,012	0,049	4798662	10688489	774426	0,727
	FROTO	0,127	0,432	0,05	0,068	13184440	33292030	1173698	0,704
	KARSN	-0,009	-0,071	-0,016	0,157	2359885	1441587	52427	0,861
	OTKAR	0,071	0,421	0,097	0,137	2302746	1678661	360545	0,83
	OTOKC	0,052	0,3	0,056	0,116	8043164	7545958	572418	0,824
	TOASO	0,102	0,358	0,071	0,063	13001799	18603331	1335840	0,714
	TTRAK	0,077	0,368	0,061	0,14	3093253	3908943	281613	0,439
	2019	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
ASUZU		0,013	0,038	0,015	0,08	1576444	1422987	144278	0,642
DOAS		0,016	0,061	0,007	0,049	4664944	9844133	783601	0,731

	FROTO	0,08	0,42	0,049	0,061	16406372	39209019	1593189	0,715
	KARSN	0,008	0,032	0,011	0,151	2493151	1704291	57237	0,751
	OTKAR	0,131	0,551	0,144	0,19	2677717	2430643	455105	0,761
	OTOKC	0,027	0,159	0,031	0,118	10258392	8662994	743393	0,83
	TOASO	0,115	0,342	0,078	0,087	12809287	18896914	838508	0,662
	TTRAK	0,038	0,146	0,029	0,075	2915771	3806474	260542	0,362
2020	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,007	0,023	0,01	0,058	1929394	1241213	179224	0,701
	DOAS	0,146	0,453	0,054	0,076	7117134	18900148	1030631	0,677
	FROTO	0,172	0,595	0,084	0,097	24349179	49451407	1380868	0,71
	KARSN	0,007	0,028	0,013	0,336	2716947	1560367	-51046	0,731
	OTKAR	0,142	0,613	0,212	0,218	4334175	2908711	558154	0,767
	OTOKC	0,057	0,283	0,057	0,109	14257652	14259793	817065	0,797
	TOASO	0,091	0,399	0,075	0,087	19475621	23556747	1147445	0,77
	TTRAK	0,169	0,538	0,124	0,149	4592005	6243308	373101	0,245

Karar matrisi incelendiğinde kriterlerin bir kısmının negatif verilerden oluştuğu görülmektedir. Negatif verilerin bulunduğu karar kriterleri sütunları Eşitlik (6) ve Eşitlik (7) yardımıyla düzenlemiş ve analize hazır hale getirilmiştir. Düzeltmiş karar matrisi Tablo 5'te ifade edilmiştir.

**Tablo 5. Düzeltmiş Karar Matrisi**

2018	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,100	0,100	0,100	0,033	1599665	1187862	144510	0,659
	DOAS	1,420	1,189	1,579	0,049	4798662	10688489	774426	0,727
	FROTO	3,135	2,633	2,290	0,068	13184440	33292030	1173698	0,704
	KARSN	0,803	0,433	1,055	0,157	2359885	1441587	52427	0,861
	OTKAR	2,174	2,584	3,170	0,137	2302746	1678661	360545	0,83
	OTOKC	1,849	2,055	2,402	0,116	8043164	7545958	572418	0,824
	TOASO	2,706	2,309	2,683	0,063	13001799	18603331	1335840	0,714
	TTRAK	2,277	2,353	2,496	0,14	3093253	3908943	281613	0,439
2019	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,013	0,038	0,015	0,08	1576444	1422987	144278	0,642
	DOAS	0,016	0,061	0,007	0,049	4664944	9844133	783601	0,731
	FROTO	0,08	0,42	0,049	0,061	16406372	39209019	1593189	0,715
	KARSN	0,008	0,032	0,011	0,151	2493151	1704291	57237	0,751
	OTKAR	0,131	0,551	0,144	0,19	2677717	2430643	455105	0,761
	OTOKC	0,027	0,159	0,031	0,118	10258392	8662994	743393	0,83
	TOASO	0,115	0,342	0,078	0,087	12809287	18896914	838508	0,662

	TTRAK	0,038	0,146	0,029	0,075	2915771	3806474	260542	0,362
2020	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,007	0,023	0,01	0,058	1929394	1241213	0,561	0,701
	DOAS	0,146	0,453	0,054	0,076	7117134	18900148	2,266	0,677
	FROTO	0,172	0,595	0,084	0,097	24349179	49451407	2,967	0,71
	KARSN	0,007	0,028	0,013	0,336	2716947	1560367	0,100	0,731
	OTKAR	0,142	0,613	0,212	0,218	4334175	2908711	1,320	0,767
	OTOKC	0,057	0,283	0,057	0,109	14257652	14259793	1,838	0,797
	TOASO	0,091	0,399	0,075	0,087	19475621	23556747	2,500	0,77
	TTRAK	0,169	0,538	0,124	0,149	4592005	6243308	0,949	0,245

Düzeltilmiş karar matrisindeki değerler kullanılarak veriler normalize edilmiştir. Normalize edilmiş karar matrisi tablosu Tablo 6'da gösterilmiştir.

**Tablo 6. Normalize Edilmiş Karar Matrisi**

2018	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,007	0,007	0,006	0,043	0,033	0,015	0,031	0,114
	DOAS	0,098	0,087	0,100	0,064	0,099	0,136	0,165	0,126
	FROTO	0,217	0,193	0,145	0,089	0,272	0,425	0,250	0,122
	KARSN	0,056	0,032	0,067	0,206	0,049	0,018	0,011	0,150
	OTKAR	0,150	0,189	0,201	0,180	0,048	0,021	0,077	0,144
	OTOKC	0,128	0,151	0,152	0,152	0,166	0,096	0,122	0,143
	TOASO	0,187	0,169	0,170	0,083	0,269	0,237	0,284	0,124
	TTRAK	0,157	0,172	0,158	0,183	0,064	0,050	0,060	0,076
2019	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,030	0,022	0,041	0,099	0,029	0,017	0,030	0,118
	DOAS	0,037	0,035	0,019	0,060	0,087	0,114	0,161	0,134
	FROTO	0,187	0,240	0,135	0,075	0,305	0,456	0,327	0,131
	KARSN	0,019	0,018	0,030	0,186	0,046	0,020	0,012	0,138
	OTKAR	0,306	0,315	0,396	0,234	0,050	0,028	0,093	0,140
	OTOKC	0,063	0,091	0,085	0,145	0,191	0,101	0,152	0,152
	TOASO	0,269	0,196	0,214	0,107	0,238	0,220	0,172	0,121
	TTRAK	0,089	0,083	0,080	0,092	0,054	0,044	0,053	0,066
2020	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,009	0,008	0,016	0,051	0,024	0,011	0,045	0,130
	DOAS	0,185	0,155	0,086	0,067	0,090	0,160	0,181	0,125
	FROTO	0,217	0,203	0,134	0,086	0,309	0,419	0,237	0,132
	KARSN	0,009	0,010	0,021	0,297	0,034	0,013	0,008	0,135



OTKAR	0,180	0,209	0,337	0,193	0,055	0,025	0,106	0,142
OTOKC	0,072	0,097	0,091	0,096	0,181	0,121	0,147	0,148
TOASO	0,115	0,136	0,119	0,077	0,247	0,199	0,200	0,143
TTRAK	0,214	0,183	0,197	0,132	0,058	0,053	0,076	0,045

Normalize edilen karar matrisi değerleri kullanılarak kriterlerin entropi değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan entropi değerleri ( $e_j$ ) Tablo 7’de gösterilmiştir.

**Tablo 7. Karar Kriterlerine İlişkin Entropi Değerleri**

	İşletmeler/Kriterler	Kriterler								
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	
2018	ASUZU	-0,034	-0,036	-0,032	-0,136	-0,113	-0,064	-0,107	-0,248	
	DOAS	-0,228	-0,213	-0,230	-0,176	-0,229	-0,272	-0,297	-0,261	
	FROTO	-0,331	-0,317	-0,280	-0,215	-0,354	-0,364	-0,347	-0,257	
	KARSN	-0,160	-0,109	-0,181	-0,325	-0,147	-0,074	-0,050	-0,284	
	OTKAR	-0,285	-0,315	-0,322	-0,308	-0,145	-0,082	-0,197	-0,279	
	OTOKC	-0,263	-0,285	-0,287	-0,286	-0,298	-0,225	-0,257	-0,278	
	TOASO	-0,314	-0,301	-0,301	-0,206	-0,353	-0,341	-0,358	-0,259	
	TTRAK	-0,291	-0,303	-0,292	-0,311	-0,176	-0,150	-0,169	-0,196	
	ln(8)=0,481									
	$e_j$	0,917	0,904	0,926	0,945	0,873	0,756	0,857	0,992	
2019	ASUZU	-0,106	-0,083	-0,131	-0,228	-0,103	-0,068	-0,104	-0,252	
	DOAS	-0,123	-0,117	-0,076	-0,170	-0,212	-0,248	-0,294	-0,269	
	FROTO	-0,313	-0,343	-0,270	-0,195	-0,362	-0,358	-0,365	-0,266	
	KARSN	-0,074	-0,073	-0,106	-0,313	-0,142	-0,078	-0,052	-0,273	
	OTKAR	-0,362	-0,364	-0,367	-0,340	-0,149	-0,101	-0,221	-0,275	
	OTOKC	-0,174	-0,218	-0,210	-0,280	-0,316	-0,231	-0,287	-0,287	
	TOASO	-0,353	-0,319	-0,330	-0,239	-0,342	-0,333	-0,303	-0,256	
	TTRAK	-0,215	-0,207	-0,202	-0,220	-0,158	-0,138	-0,157	-0,180	
	ln(8)=0,481									
	$e_j$	0,828	0,829	0,813	0,955	0,858	0,748	0,857	0,990	
2020	ASUZU	-0,042	-0,038	-0,066	-0,152	-0,091	-0,048	-0,139	-0,265	
	DOAS	-0,312	-0,289	-0,211	-0,182	-0,217	-0,293	-0,310	-0,260	
	FROTO	-0,332	-0,324	-0,269	-0,211	-0,363	-0,365	-0,341	-0,267	
	KARSN	-0,042	-0,044	-0,080	-0,361	-0,116	-0,057	-0,039	-0,271	
	OTKAR	-0,308	-0,327	-0,367	-0,317	-0,160	-0,091	-0,237	-0,277	
	OTOKC	-0,190	-0,226	-0,218	-0,226	-0,309	-0,255	-0,282	-0,282	

TOASO	-0,249	-0,271	-0,254	-0,197	-0,345	-0,322	-0,322	-0,278
TTRAK	-0,330	-0,311	-0,320	-0,267	-0,166	-0,155	-0,196	-0,140
ln(8)=0,481								
$e_j$	0,867	0,880	0,858	0,920	0,850	0,763	0,897	0,981

Son olarak yıllar itibariyle entropi dereceleri ve kriter ağırlıkları hesaplanmış ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

**Tablo 8. Entropi Dereceleri ( $d_j$ ) ve Karar Kriteri Ağırlıkları ( $w_j$ )**

Derece ve Ağırlıklar/Kriterler		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2018	$d_j$	0,083	0,096	0,074	0,055	0,127	0,244	0,143	0,008
	$w_j$	<b>0,100</b>	<b>0,116</b>	<b>0,089</b>	<b>0,066</b>	<b>0,153</b>	<b>0,294</b>	<b>0,173</b>	<b>0,010</b>
2019	$d_j$	0,172	0,171	0,187	0,045	0,142	0,252	0,143	0,010
	$w_j$	<b>0,153</b>	<b>0,152</b>	<b>0,166</b>	<b>0,040</b>	<b>0,126</b>	<b>0,225</b>	<b>0,127</b>	<b>0,009</b>
2020	$d_j$	0,133	0,120	0,142	0,080	0,150	0,237	0,103	0,019
	$w_j$	<b>0,135</b>	<b>0,122</b>	<b>0,145</b>	<b>0,081</b>	<b>0,153</b>	<b>0,241</b>	<b>0,104</b>	<b>0,019</b>

Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlendikten sonra çalışma kapsamındaki işletmelerin performans sıralamalarını belirlemek için TOPSIS yöntemi kullanılacaktır. TOPSIS yönteminde ilk aşama karar matrisinin oluşturulması ve normalize edilerek standart karar matrisinin oluşturulmasıdır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında Tablo 4’teki karar matrisinin negatif değerlerden arındırılmış düzeltilmiş karar matrisi olan Tablo 5’teki matris kullanılarak analize devam edilecektir. Düzeltilmiş karar matrisi öncelikle normalize edilecek daha sonra ise standart karar matrisine ulaşılacaktır. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 9’da ve standart karar matrisi ise Tablo 10’da belirtilmiştir.

**Tablo 9. TOPSIS Normalize Edilmiş Karar Matrisi**

İşletmeler/ Kriterler		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2018	A S U Z U	0,010	0,010	0,010	0,001	2558928112225	1411016131044	20883140100	0,434
	D O A S	2,017	1,414	2,493	0,002	23027156990244	114243797103121	599735629476	0,529
	F R O T O	9,825	6,930	5,245	0,005	173829458113600	1108359261520900	1377566995204	0,496
	K A R S N	0,645	0,187	1,113	0,025	5569057213225	2078173078569	2748590329	0,741
	O T K A R	4,728	6,679	10,048	0,019	5302639140516	2817902752921	129992697025	0,689
	O T O K C	3,418	4,224	5,772	0,013	64692487130896	56941482137764	327662366724	0,679
	T O A S O	7,322	5,331	7,200	0,004	169046777236401	346083924295561	1784468505600	0,510
	T T R A K	5,186	5,535	6,230	0,020	9568214122009	15279835377249	79305881769	0,193
İşletmeler/Kriterler		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2019	A S U Z U	0,000	0,001	0,000	0,006	2485175685136	2024892002169	20816141284	0,412
	D O A S	0,000	0,004	0,000	0,002	21761702523136	96906954521689	614030527201	0,534
	F R O T O	0,006	0,176	0,002	0,004	269169042202384	1537347170942360	2538251189721	0,511
	K A R S N	0,000	0,001	0,000	0,023	6215801908801	2904607812681	3276074169	0,564

	O T K A R	0,017	0,304	0,021	0,036	7170168332089	5908025393449	207120561025	0,579
	O T O K C	0,001	0,025	0,001	0,014	105234606425664	75047465044036	552633152449	0,689
	T O A S O	0,013	0,117	0,006	0,008	164077833448369	357093358723396	703095666064	0,438
	T T R A K	0,001	0,021	0,001	0,006	8501720524441	14489244312676	67882133764	0,131
	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2020	A S U Z U	0,000	0,001	0,000	0,003	3722561207236	1540609711369	0 , 3 1 5	0,491
	D O A S	0,021	0,205	0,003	0,006	50653596373956	357215594421904	5 , 1 3 5	0,458
	F R O T O	0,030	0,354	0,007	0,009	592882517974041	2445441654279650	8 , 8 0 6	0,504
	K A R S N	0,000	0,001	0,000	0,113	7381801000809	2434745174689	0 , 0 1 0	0,534
	O T K A R	0,020	0,376	0,045	0,048	18785072930625	8460599681521	1 , 7 4 2	0,588
	O T O K C	0,003	0,080	0,003	0,012	203280640553104	203341696402849	3 , 3 8 0	0,635
	T O A S O	0,008	0,159	0,006	0,008	379299813335641	554920329222009	6 , 2 5 0	0,593
	T T R A K	0,029	0,289	0,015	0,022	21086509920025	38978894782864	0 , 9 0 1	0,060

Tablo 10. TOPSIS Standart Karar Matrisi

2018	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,017	0,018	0,016	0,111	0,075	0,029	0,070	0,319
	DOAS	0,247	0,216	0,256	0,165	0,225	0,263	0,372	0,352
	FROTO	0,544	0,478	0,371	0,229	0,619	0,820	0,565	0,341
	KARSN	0,139	0,079	0,171	0,528	0,111	0,036	0,025	0,417
	OTKAR	0,378	0,469	0,513	0,460	0,108	0,041	0,173	0,402
	OTOKC	0,321	0,373	0,389	0,390	0,378	0,186	0,275	0,399
	TOASO	0,470	0,419	0,435	0,212	0,610	0,458	0,643	0,346
	TTRAK	0,396	0,427	0,404	0,470	0,145	0,096	0,135	0,212
2019	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,065	0,047	0,085	0,255	0,065	0,031	0,067	0,327
	DOAS	0,081	0,076	0,039	0,156	0,193	0,215	0,361	0,372
	FROTO	0,403	0,521	0,276	0,194	0,679	0,857	0,734	0,364
	KARSN	0,040	0,040	0,062	0,481	0,103	0,037	0,026	0,382
	OTKAR	0,660	0,684	0,812	0,605	0,111	0,053	0,210	0,387
	OTOKC	0,136	0,197	0,175	0,376	0,424	0,189	0,343	0,423
	TOASO	0,579	0,424	0,440	0,277	0,530	0,413	0,386	0,337
	TTRAK	0,191	0,181	0,164	0,239	0,121	0,083	0,120	0,184
2020	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,021	0,019	0,035	0,123	0,054	0,021	0,109	0,357
	DOAS	0,438	0,374	0,192	0,162	0,199	0,314	0,440	0,344
	FROTO	0,516	0,492	0,298	0,207	0,681	0,823	0,576	0,361

KARSN	0,021	0,023	0,046	0,715	0,076	0,026	0,019	0,372
OTKAR	0,426	0,506	0,752	0,464	0,121	0,048	0,256	0,390
OTOKC	0,171	0,234	0,202	0,232	0,399	0,237	0,357	0,405
TOASO	0,273	0,330	0,266	0,185	0,545	0,392	0,485	0,392
TTRAK	0,507	0,444	0,440	0,317	0,128	0,104	0,184	0,125

Elde edilen standart karar matrisi, entropi yöntemi ile bulunan kriter ağırlıkları ile ağırlıklandırılarak Tablo 11'deki ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilmiştir.

**Tablo 11. Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi**

2018	Kriter Ağırlıkları	<b>0,100</b>	<b>0,116</b>	<b>0,089</b>	<b>0,066</b>	<b>0,153</b>	<b>0,294</b>	<b>0,173</b>	<b>0,010</b>
	Kriter Yönü	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Min	Min
	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,002	0,002	0,001	0,007	0,011	0,009	0,012	0,003
	DOAS	0,025	0,025	0,023	0,011	0,034	0,077	0,064	0,004
	FROTO	0,054	0,055	0,033	0,015	0,095	0,241	0,098	0,003
	KARSN	0,014	0,009	0,015	0,035	0,017	0,010	0,004	0,004
	OTKAR	0,038	0,054	0,046	0,030	0,017	0,012	0,030	0,004
	OTOKC	0,032	0,043	0,035	0,026	0,058	0,055	0,048	0,004
	TOASO	0,047	0,049	0,039	0,014	0,093	0,135	0,111	0,003
	TTRAK	0,040	0,050	0,036	0,031	0,022	0,028	0,023	0,002
2019	Kriter Ağırlıkları	<b>0,153</b>	<b>0,152</b>	<b>0,166</b>	<b>0,040</b>	<b>0,126</b>	<b>0,225</b>	<b>0,127</b>	<b>0,009</b>
	Kriter Yönü	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Min	Min
	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,010	0,007	0,014	0,010	0,008	0,007	0,008	0,003
	DOAS	0,012	0,012	0,007	0,006	0,024	0,048	0,046	0,003
	FROTO	0,062	0,079	0,046	0,008	0,085	0,193	0,093	0,003
	KARSN	0,006	0,006	0,010	0,019	0,013	0,008	0,003	0,003
	OTKAR	0,101	0,104	0,135	0,024	0,014	0,012	0,027	0,003
	OTOKC	0,021	0,030	0,029	0,015	0,053	0,043	0,044	0,004
	TOASO	0,089	0,064	0,073	0,011	0,067	0,093	0,049	0,003
	TTRAK	0,029	0,028	0,027	0,010	0,015	0,019	0,015	0,002
2020	Kriter Ağırlıkları	<b>0,135</b>	<b>0,122</b>	<b>0,145</b>	<b>0,081</b>	<b>0,153</b>	<b>0,241</b>	<b>0,104</b>	<b>0,019</b>
	Kriter Yönü	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Min	Min
	İşletmeler/Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	ASUZU	0,003	0,002	0,005	0,010	0,008	0,005	0,011	0,007
	DOAS	0,059	0,046	0,028	0,013	0,030	0,076	0,046	0,007
	FROTO	0,070	0,060	0,043	0,017	0,104	0,198	0,060	0,007

KARNS	0,003	0,003	0,007	0,058	0,012	0,006	0,002	0,007
OTKAR	0,057	0,062	0,109	0,038	0,019	0,012	0,027	0,007
OTOKC	0,023	0,029	0,029	0,019	0,061	0,057	0,037	0,008
TOASO	0,037	0,040	0,039	0,015	0,083	0,094	0,050	0,007
TTRAK	0,068	0,054	0,064	0,026	0,020	0,025	0,019	0,002

Ağırlıklandırılan standart karar matrisinden sonra her bir kriter için pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanır. Pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

**Tablo 12. Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri**

		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2018	Pozitif İdeal Çözüm	0,054	0,055	0,046	0,035	0,095	0,241	0,004	0,002
	Negatif İdeal Çözüm	0,002	0,002	0,001	0,007	0,011	0,009	0,111	0,004
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2019	Pozitif İdeal Çözüm	0,101	0,104	0,135	0,024	0,085	0,193	0,003	0,002
	Negatif İdeal Çözüm	0,006	0,006	0,007	0,006	0,008	0,007	0,093	0,004
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2020	Pozitif İdeal Çözüm	0,070	0,062	0,109	0,058	0,104	0,198	0,002	0,002
	Negatif İdeal Çözüm	0,003	0,002	0,005	0,010	0,008	0,005	0,060	0,008
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8

Tablo 13 ve Tablo 14’te her bir alternatifin kriter değerlerinin pozitif ve negatif ideal noktalara uzaklıkları gösterilmiştir.

**Tablo 13. Pozitif İdeal Noktalara Uzaklık**

	İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam	S <sub>i</sub> *
2018	ASUZU	0,003	0,003	0,002	0,001	0,007	0,054	0,000	0,000	0,069	0,263
	DOAS	0,001	0,001	0,001	0,001	0,004	0,027	0,004	0,000	0,037	0,192
	FROTO	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,009	0,000	0,009	0,096
	KARNS	0,002	0,002	0,001	0,000	0,006	0,053	0,000	0,000	0,064	0,253
	OTKAR	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,052	0,001	0,000	0,060	0,244
	OTOKC	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,035	0,002	0,000	0,039	0,197
	TOASO	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,011	0,011	0,000	0,023	0,153
	TTRAK	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,045	0,000	0,000	0,051	0,226
		İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam
2019	ASUZU	0,008	0,009	0,015	0,000	0,006	0,035	0,000	0,000	0,073	0,270
	DOAS	0,008	0,009	0,016	0,000	0,004	0,021	0,002	0,000	0,060	0,244
	FROTO	0,002	0,001	0,008	0,000	0,000	0,000	0,008	0,000	0,018	0,136
	KARNS	0,009	0,010	0,016	0,000	0,005	0,034	0,000	0,000	0,073	0,271
	OTKAR	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,033	0,001	0,000	0,038	0,196
	OTOKC	0,006	0,005	0,011	0,000	0,001	0,023	0,002	0,000	0,048	0,220

	TOASO	0,000	0,002	0,004	0,000	0,000	0,010	0,002	0,000	0,018	0,135
	TTRAK	0,005	0,006	0,012	0,000	0,005	0,030	0,000	0,000	0,058	0,241
2020	İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam	S <sub>i</sub> *
	ASUZU	0,004	0,004	0,011	0,002	0,009	0,037	0,000	0,000	0,068	0,260
	DOAS	0,000	0,000	0,007	0,002	0,005	0,015	0,002	0,000	0,031	0,177
	FROTO	0,000	0,000	0,004	0,002	0,000	0,000	0,003	0,000	0,009	0,097
	KARSN	0,004	0,003	0,010	0,000	0,009	0,037	0,000	0,000	0,064	0,253
	OTKAR	0,000	0,000	0,000	0,000	0,007	0,035	0,001	0,000	0,043	0,208
	OTOKC	0,002	0,001	0,006	0,002	0,002	0,020	0,001	0,000	0,034	0,185
	TOASO	0,001	0,000	0,005	0,002	0,000	0,011	0,002	0,000	0,022	0,148
	TTRAK	0,000	0,000	0,002	0,001	0,007	0,030	0,000	0,000	0,041	0,202

Tablo 14. Negatif İdeal Noktalara Uzaklık

2018	İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam	S <sub>i</sub> *
	ASUZU	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,010	0,000	0,010	0,099
	DOAS	0,001	0,001	0,000	0,000	0,001	0,005	0,002	0,000	0,009	0,095
	FROTO	0,003	0,003	0,001	0,000	0,007	0,054	0,000	0,000	0,068	0,261
	KARSN	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,011	0,000	0,013	0,112
	OTKAR	0,001	0,003	0,002	0,001	0,000	0,000	0,007	0,000	0,013	0,115
	OTOKC	0,001	0,002	0,001	0,000	0,002	0,002	0,004	0,000	0,012	0,111
	TOASO	0,002	0,002	0,001	0,000	0,007	0,016	0,000	0,000	0,028	0,168
	TTRAK	0,001	0,002	0,001	0,001	0,000	0,000	0,008	0,000	0,014	0,117
2019	İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam	S <sub>i</sub> *
	ASUZU	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,007	0,000	0,007	0,085
	DOAS	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,002	0,000	0,004	0,065
	FROTO	0,003	0,005	0,002	0,000	0,006	0,035	0,000	0,000	0,051	0,225
	KARSN	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,008	0,000	0,008	0,091
	OTKAR	0,009	0,010	0,016	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,040	0,200
	OTOKC	0,000	0,001	0,001	0,000	0,002	0,001	0,002	0,000	0,007	0,085
	TOASO	0,007	0,003	0,004	0,000	0,003	0,007	0,002	0,000	0,027	0,166
	TTRAK	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,000	0,008	0,088
2020	İşletmeler/Kriterler	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	Toplam	S <sub>i</sub> *
	ASUZU	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,002	0,049
	DOAS	0,003	0,002	0,001	0,000	0,000	0,005	0,000	0,000	0,011	0,106
	FROTO	0,004	0,003	0,001	0,000	0,009	0,037	0,000	0,000	0,056	0,236
	KARSN	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,003	0,000	0,006	0,075
	OTKAR	0,003	0,004	0,011	0,001	0,000	0,000	0,001	0,000	0,019	0,139

OTOKC	0,000	0,001	0,001	0,000	0,003	0,003	0,001	0,000	0,008	0,088
TOASO	0,001	0,001	0,001	0,000	0,006	0,008	0,000	0,000	0,017	0,132
TTRAK	0,004	0,003	0,003	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,013	0,114

En son olarak da yıllar itibariyle alternatiflerin performans değerleri hesaplanmış ve bu değerlere göre işletmelerin performans sıralamaları elde edilmiştir. Performans değerleri ve performans sıralamaları Tablo 15'te gösterilmiştir.

**Tablo 15. Performans Değerleri ve Sıralamalar**

2018			2019			2020		
	$C_i^*$	Sıralama		$C_i^*$	Sıralama		$C_i^*$	Sıralama
ASUZU	0,273	8	ASUZU	0,240	7	ASUZU	0,157	8
DOAS	0,330	5	DOAS	0,212	8	DOAS	0,375	4
FROTO	0,730	1	FROTO	0,623	1	FROTO	0,709	1
KARSN	0,307	7	KARSN	0,252	6	KARSN	0,229	7
OTKAR	0,320	6	OTKAR	0,505	3	OTKAR	0,400	3
OTOKC	0,361	3	OTOKC	0,278	4	OTOKC	0,323	6
TOASO	0,524	2	TOASO	0,552	2	TOASO	0,472	2
TTRAK	0,340	4	TTRAK	0,267	5	TTRAK	0,360	5

## 6. Sonuç ve Değerlendirme

Kotler'e göre (1991: 442) marka, bir satıcının veya satıcı grubunun mal ve hizmetlerini tanımlamayı ve onları, rakiplerin mal ve hizmetlerinden farklılaştırmayı amaçlayan bir isim, terim, işaret, sembol ya da bunların birleşimidir. Maddi olmayan duran varlıklar bağlamında ele alınan markalar, özellikle son yıllarda, işletme değerinin önemli belirleyicileri arasında üst sıralarda yer almaktadır. Bir markanın satış değerini ifade eden marka değeri kavramı ise, markanın farklılaşmasını ve üstün rekabet gücü elde etmesini sağlayan aynı zamanda operasyonel olarak da verimliliği artıran bir tür kaldıraç görevi üstlenmektedir. Pazarlama yöneticileri için marka değerini başarıyla tespit etmek; karar verme sürecini kolaylaştıran, yeni mal ve hizmetlerin üretimini teşvik eden, yapılan faaliyetlere yön veren, markaya olan bağlılığı artıran stratejik bir konu olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple marka değeri yaratmanın ve başarı ile sunmanın potansiyelini fark eden pek çok pazarlama yöneticisi, marka değerinin başarı ile ölçülmesine yönelik önemli çabalar sarf etmektedir. Bu bağlamda marka değerinin artan önemi, farklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasını da beraberinde getirmektedir. Bugün pek çok işletme marka değerlerini hesaplamak adına çeşitli yöntemlerden faydalanmaktadır. En çok kullanılan yöntemler arasında; pazar temelli yaklaşım, maliyet temelli yaklaşım, gelire dayalı yaklaşım ve formüller yaklaşım yer almaktadır.

Çalışmada 2018, 2019 ve 2020 yıllarında Brand Finance Türkiye 100 sıralamasına giren otomotiv sektörü kuruluşlarının marka değeri sıralaması ile performans sıralamaları karşılıklı olarak analiz edilmiştir. Marka değeri sıralamaları için yıllık olarak yayınlanan Brand Finance Türkiye 100 raporlarından yararlanılmıştır. Performans sıralamaları için aynı işletmelerden Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin ilgili tablolarından elde edilen veriler karar kriteri olarak kullanılmıştır. Performans odaklı karar kriterlerinin ağırlıkları entropi yöntemi kullanılarak belirlenirken, belirlenen bu ağırlıklar ile TOPSIS yöntemi kullanılarak performans sıralamalarına ulaşılmıştır.

Yapılan analiz ve araştırmalar sonucunda otomotiv sektöründe 2018 yılında Brand Finance Türkiye 100 sıralamasında en başta yer alan işletme 458 milyon dolarlık marka değeri ile Ford Otomotiv, ikinci sırada 299 milyon dolarlık marka değeri ile Tofaş ve üçüncü sırada ise 186 milyon dolarlık marka değeri ile Doğu Otomotiv'dir. 2019 ve 2020 yıllarında da marka değerleri sıralamasında ilk üçte yer alan işletmeler değişmemektedir. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında marka değeri en düşük işletmelerin sırasıyla Otokoç, Otokoç ve Anadolu Isuzu olduğu görülmektedir.

Entropi temelli TOPSIS yöntemi ile yapılan analiz sonunda 2018 yılında en yüksek performans gösteren ilk üç işletme sırasıyla; Ford Otomotiv, Tofaş ve Otokoç olarak sıralanmaktadır. 2019 yılında performans sıralamasında ilk iki

sırada yine Ford Otomotiv ve Tofaş yer alırken en iyi performans gösteren üçüncü işletme, Otocar olarak belirlenmiştir. 2020 yılında ise performans sıralaması 2019 sıralaması ile aynı şekilde Ford Otomotiv, Tofaş ve Otocar olarak sıralanmıştır. En düşük performans gösteren işletmeler ise 2018, 2019 ve 2020 yılları için sırasıyla Anadolu Isuzu, Doğu Otomotiv ve Anadolu Isuzu olarak gerçekleşmiştir. Performans sıralamasında karar kriterlerinin ağırlıkları etkili olmaktadır. Bu çalışmada karar kriterlerinden net satışlar (K6) kriteri, karar kriteri ağırlıkları içinde her üç yılda da en yüksek ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle bütün kriterler içinde performansa etki eden en önemli kriter net satışlar olarak öne çıkmaktadır. Bir işletmenin net satışları ne kadar yüksekse, performansının da o derece yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Yıllar itibariye Brand Finance Türkiye 100 marka değeri sıralaması ile performans sıralamaları karşılıklı olarak incelendiğinde çalışmaya konu olan her üç yılda aynı işletmelerin marka değeri olarak ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Bu işletmelerin performansları incelendiğinde de her üç yılda ilk iki sıradaki işletmelerin marka değeri en yüksek iki işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu karşılaştırmada dikkat çeken bir nokta da performans olarak 2018 yılında üçüncü sırada ve 2019 yılında dördüncü sırada yer alan Otokoç işletmesinin, ilgili yıllarda marka değeri sıralamasında ilk 100'de giremediğidir. Aynı zamanda 2019 yılında marka değeri olarak üçüncü sırada yer alan Doğu Otomotiv işletmesi ise ilgili yılda en düşük performansa sahip işletme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu karşılaştırmalar sonucunda performansa etki eden en önemli karar kriterinin, net satışlar olduğu da düşünülürse işletmelerin öncelikle satış performanslarını artırmaları ve bu sayede de performanslarının yanı sıra marka değerlerinin de yukarıya taşınacağı yorumu yapılabilmektedir. Yapılan bu çalışma, otomotiv sektörü özelinde marka değeri ve performansın birlikte kullanıldığı ilk çalışma olması açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Gelecekte yapılması muhtemel çalışmalar için araştırmacılara, farklı sektörlerde marka değeri ve performans sıralamaları yapmaları önerilmektedir. Aynı zamanda, marka değeri hesaplamada, diğer yöntemler kullanılarak da analizler yapılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca otomotiv sektörü özelinde de işletmelerin karar kriter sayılarının artırılması ve farklı yöntemlerle de performans analizi yapılarak değerlendirme yapılması ve tüm bunlarla birlikte; yapılacak çalışmalar sonucu elde edilecek bulguların karşılaştırmalı olarak analize tabi tutulmaları, diğer öneriler arasında sayılmaktadır.

## Kaynakça

- Aaker, D. A. (2003). *Brand Building*. Czech Republic: Computer Press.
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. & Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe entropi ve waspas yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Alemdar, Y. M. & Dirik, Ç. (2016). Tüketici temelli marka denkliği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 821-838.
- American Marketing Association. (2021). Definition of Brand. Erişim Adresi: <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/>. Erişim Tarihi: 10.07.2021.
- Apan, M. (2020). Bankaların marka değeri performansları ile finansal performanslarının karşılaştırmalı analizi: Türk mevduat bankaları üzerine bir uygulama. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 487-518.
- Ayçin, E. (2019). *Çok Kriterli Karar Verme Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Barwise, P., Higson, C., Likierman, A. & Marsh, P. (1990). Brands as separable assets. *Business Strategy Review*, 1(2), 43-59.
- Baydaş, A. (2011). Marka değeri ve marka sadakatinin GSM operatörleri bağlamında incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 11-36.
- Brand Finance. (2021). Automotive Industry 2021 Ranking, Erişim Adresi: <https://brandirectory.com/rankings/auto/table>. Erişim Tarihi: 25.06.2021.
- Brand Finance. (2021). Global 500 2021 Ranking, Erişim Adresi: <https://brandirectory.com/rankings/global/table>. Erişim Tarihi: 25.06.2021.
- Brand Finance. (2021). Marka Değerleme Yöntemi. Erişim adresi: <https://brandirectory.com/download-report/brand-finance-turkey-100-2021-full-report.pdf>. Erişim Tarihi: 26.06.2021.




- Brand Finance. (2021). Turkey 100 2021 Ranking, Erişim Adresi: <https://brandirectory.com/rankings/turkey/table>. Erişim Tarihi: 25.06.2021.
- Bulgurcu, B. (2013). Financial Performance ranking of the automotive industry firms in Turkey: Evidence from an entropy-weighted technique. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(4), 844-851.
- Chen, C. T. (2000). Extensions of the TOPSIS for group decision-making under fuzzy environment. *Fuzzy Sets and Systems*, 114(1), 1-9.
- Cravens, K. S., & C. Guilding. (1999). Strategic brand valuation: A cross-functional perspective. *Business Horizons*, 42(4), 53-4.
- Çanakçıoğlu, M. & Küçükönder, H. (2020). Entropi ve Topsis bütünleşik yaklaşımı ile b1st gıda ve içecek endeksindeki şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 200-217.
- Değer, A. & Aydoğan, E. (2017). Finansal bazlı marka değerinin firma performansı üzerine etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 141-155.
- Deng H., Yeh, C.H. & Willis R.J. (2000). Inter-company comparison using modified TOPSIS with objective weights. *Computers & Operations Research*, 27(10), 963-973.
- Ecer, F. (2020). *Çok Kriterli Karar Verme*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erol, I. & Ferrell Jr, W. G. (2009). Integrated approach for reorganizing purchasing: Theory and a case analysis on a Turkish company. *Computers & Industrial Engineering*, 56(4), 1192-1204.
- Esmer, Y. & Dayı, F. (2019). Stratejik performans yönetiminde finansal performans değerlemesi: b1st otomotiv sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 22(2), 628-645.
- Gajanova L., Nadanyiova M., Majerova J. and Aljarah A. (2021). Brand value sources in banking industry: evidence for marketing communication across generational cohorts, polish. *Journal of Management Studies*, 23(1), 151-171.
- Hertioga, C. & Christensen, J. (2021). What Is A Brand. Erişim Adresi: <https://www.interbrand.com/london/thinking/what-is-a-brand/>. Erişim Tarihi: 11.07.2021.
- Hsu, F. J., Tsai, Y. W. & Chen, M. Y. (2013). The impact of brand value on financial performance. *Advances in Management & Applied Economics*, 3(6), 129-141.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). *Methods for Multiple Attribute Decision Making Multiple Attribute Decision Making*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Ignatius, J., Behzadian, M., Malekan, S.H. & Lalitha, D. (2012). Financial performance of Iran's automotive sector based on promethee II. *IEEE International Conference on Management of Innovation & Technology (ICMIT)*, 35-38.
- Kara, A. (2019). "Firma değeri yaratımında marka gücünün etkisi: Interbrand indirgenmiş nakit akışı yöntemiyle Türk markalarının analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 6(2), 227-246.
- Karakış, E. & Göktolga, Z.G. (2015). Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performanslarının electre ve ahp yöntemleri ile analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 259-280.
- Kayalı, C. A. & Aktaş, İ. (2018). BİST'te Hisse senetleri işlem gören otomotiv sektöründeki firmaların topsis yöntemine göre performans değerlemesi ve analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-59.
- Keller, K.L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57, 1-22.
- Keskin, İ., & Altan, Ş. (2020). TOPSIS Yöntemi. Ed. M. Atan ve Ş. Altan, *Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, (ss. 69-81), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kotler, P. H. (1991). *Marketing Management: Analysis, Planning, and Control*. 8th ed.: Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Kucharska, W. (2016). Customer Assessment of Brand Valuation and Social Media. Eds. Bernadas, C. & Minchella, D., *Proceedings of the 3rd European Conference on Social Media*, ACPI, (pp. 134-142).


- Kucharska, W., Flisikowski, K. & Confente, I. (2018). Do global brands contribute to the economy of their country of origin? A dynamic spatial approach. *Journal of Product & Brand Management*, 27(7), 768-780.
- Lassar, W., Mittal, B. & Sharma, A., (1995). Measuring customer-based brand equity. *Journal of Consumer Marketing*, 12(4), 11-19.
- Lischer, B. (2021). What Is A Brand? Erişim Adresi: <https://www.ignytebrands.com/what-is-a-brand/>. Erişim Tarihi: 26.06.2021.
- Mathur, S. ve Agarwal, K. (2016). Financial analysis of automobile industries (A comparative study of Tata Motors and Maruti Suzuki). *International Journal of Applied Research*, 2(9), 533-539.
- Mishra, S. (2016). Brand valuation: Accounting perspective. *Global Journal of Enterprise Information System*, 8(4), 42-47.
- Moradi M. & Janatifar H. (2014). Performance evaluation of automobile companies based on multi-criteria decision making techniques. *Global Journal of Management Studies and Researches*, 1(2), 77- 84
- Nam, E.K. (2010). *Marka değeri hesaplama tekniklerinin incelenmesi ve uygulamalı olarak karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Ankara.
- Organ, A. & Kaçaroğlu, M. O. (2020). Entropi ağırlıklı topsis yöntemi ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin değerlendirilmesi. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 7(1), 28-45.
- Ömürbek, N. & Balcı, H. (2017). Entropi temelli copras yöntemi ile Avrupa birliği ülkeleri ve Türkiye'nin havayolu taşımacılığının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8 (18), 13-25.
- Ömürbek, N., Karaatlı M., & Balcı H. F. (2016). Entropi temelli maut ve saw yöntemleri ile otomotiv firmalarının performans değerlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 227-255
- Özdağoğlu, A., Yakut, E. & Bahar, S. (2017). Machine selection in a dairy product company with entropy and saw method integration. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 341-359.
- Özkan, T. (2020). Türk bankacılık sektöründe finansal performans ölçmede topsis yönteminin kullanımı: Katılım bankaları üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 113, 47-64.
- Parment, A. (2008). Distribution Strategies for volume and premium brands in highly competitive consumer markets. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 15(4), 250-265.
- Perçin, S. & Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve topsis yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, 565-582.
- Polat, Ç. & Peker, K.Ö. (2016). Makro ekonomik değişkenlerin firma performansına etkileri: Türkiye otomotiv sektörü kapsamında analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 21-60.
- Sakarya, Ş. & Aksu, M. (2020). Ulaşım sektöründeki işletmelerin finansal performanslarının geliştirilmiş entropi temelli topsis yöntemi ile değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 21-40.
- Seetharaman, A., Z. Azlan Bin Mohd Nadzir, & S. Gunalan. (2001). A conceptual study on brand valuation. *Journal of Product & Brand Management*, 10 (4), 243–56.
- Shemshadi A., Shirazi H., Toreihi M. & Tarokh M.J. (2011). A fuzzy vikor method for supplier selection based on entropy measure for objective weighting. *Expert Systems with Applications*, 38, 12160-12167.
- Simon, J.C. & Sullivan, W.M. (1993). The Measurement and determinants of brand equity: a financial approach. *Marketing Science*, 12(1), 28-52.
- Skalický, R., Meluzín, T., & Zinecker, M. (2021). Brand valuation: An innovative approach based on the risk difference. *Oeconomia Copernicana*, 12(1), 159–191.
- Srivastava, R.K., Fahey, L. & Shervani, T.A. (1998). Marketing, business processes, and shareholder value: an organizationally embedded view of marketing activities and the discipline of marketing. *Journal of Marketing*, 63, 168-179.

- Svetlik, J., & Vavrecka, V., (2016). Word of Mouse in the World of Brands. Eds. D. Petranova, L. Cabyova, Z. Bezakova. *International Scientific Conference on Marketing Identity 2016: Brands We Love* (pp. 284-293). UNIV SS Cyril & Methodius TrnavaUCM Trnava.
- Şahin, E.; Şahin, E. ve Kara, N.S. (2018). Türkiye’de gıda sektöründe faaliyette bulunan markalar üzerine bir etkinlik ve verimlilik analizi. selçuk Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 323-335.
- Tezcan, N. (2019). İşletmelerde finansal performans ve ihracat düzeyi arasındaki ilişki: Türkiye otomotiv sanayi örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 87-101.
- Tunca, M., Ömürbek, N., Cömert, H. & Aksoy, E. (2016). OPEC ülkelerinin performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden entropi ve maut ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 1-12.
- Vatansever, K. (2013). Tedarikçi seçim kararlarında bulanık topsis yönteminin kullanımı ve bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 155-168.
- Wang T.C. & Lee H.D. (2009). Developing a fuzzy topsis approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36, 8980–8985.
- Wang, D. H.-M.; Chen, P.-H.; Yu, T. H.-K.; & Hsiao, C.-Y. (2015). The effects of corporate social responsibility on brand equity and firm performance. *Journal of Business Research*, 68(11), 2232–2236.
- Wang, J. W., Cheng, C. H. & Cheng, H.K. (2009). Fuzzy hierarchical topsis for supplier selection. *Applied Soft Computing*, 9, 377-386.
- Wang, T.C. & Lee, H.D. (2009). Developing a fuzzy topsis approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems With Applications*, 36 (5), 8980–8985.
- Wood, L. (1998). Brand value: The future. *Journal of Brand Management*, 5, 245-255.
- Yadav, S.K. & Kapoor, R. (2018). Financial performance ranking of automotive companies in India using topsis method. *International Journal of Business Excellence*, 16(2), 149–161.
- Yanık, L. & Eren, T. (2017). Borsa İstanbul’da işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performanslarının ahp, topsis, electre ve vikor yöntemleri ile analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 165-188.
- Yazdanparast, A. & Bayar, O. (2021). Olympic sponsorships and brand value: an empirical analysis. *Journal of Advertising*, 50(2), 139–159
- Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W. & Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by topsis & information entropy—a case in the yangtze river delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

# Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi\*

*The Role of Social Municipalism in Combating Poverty: Diyarbakır Metropolitan Municipality*

Sema Yaşar\*\*<sup>1</sup> 

Berivan Gürbüz<sup>2</sup> 

<sup>1</sup> Department of Economics, Sırnak University, Sırnak, Turkey

<sup>2</sup> Master of Economics, Sırnak University, Sırnak, Turkey

Received: 24.06.2021

Accepted: 25.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Yoksulluk bugün tüm dünya ekonomilerinin üzerinde durduğu önemli bir sorundur. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde etkisi farklı boyutlarda yaşansa da çözülmesi gereken önemli ekonomik problemlerdir. Yoksullukla mücadelede merkezi yönetimlerin uyguladığı politikalar son derece önemlidir. Ancak son yıllarda sosyal devlet anlayışının yaygınlaşması ile yerel yönetimler olarak belediyelerin de önemli görevler üstlenmiş oldukları bilinmektedir. Sosyal belediyecilik kavramı ihtiyacı olanlara ekonomik destek sağlanması, sosyal sorunların ortadan kaldırılması, insanların huzurlu, güvenli bir refah ortamında yaşamalarının sağlanması noktasında ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla belediyelerin asli görevlerinin yanında sosyal belediyecilik ilkesi gereği yoksulluk sorunuyla mücadele politikaları ve uygulamaları da gündeme gelmektedir. Belediyeler yerel statüde olması sebebiyle halka yakınlığın getirdiği avantajı da kullanarak götürülen hizmetlerin geliştirilmesi ve pek çok alanda sosyal iyileştirmelerin yapılmasında daha etkin bir rol oynamaktadırlar. Bu nedenle bu çalışmada, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yoksullukla mücadelede uyguladığı politikaları bütçe, faaliyet raporları, stratejik planlama raporları ve mali analiz raporları dikkate alınarak incelenmiştir. Yerel yönetimlerin pek çoğunda olduğu gibi Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde de yoksullukla mücadele konusunda yoksulluk oluştuktan sonra yapılan çalışmaların daha yoğun olduğu, ihtiyaç sahiplerine yönelik daha çok ayni ve nakdi yardımlar yapıldığı görülmüştür. Ayrıca yoksullukla mücadelede bütçeden yeteri kadar payın ayrılmadığı, yeterli düzeyde uzman personelin olmadığı, koordinasyon eksikliği ve dolayısıyla mücadelede verimliliğin istenilen düzeyde olmadığı gözlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Sosyal Belediyecilik, Sosyal Yardımlar, Sosyal Bütçe.

## Abstract

Poverty is an important problem that all world economies are focusing on today. It is one of the important economic problems that need to be solved, although its effects are experienced in different dimensions in developed and underdeveloped countries. Policies implemented by central governments in the fight against poverty are extremely important. However, it is known that municipalities, as local governments, have undertaken important duties with the spread of the social state understanding in recent years. The concept of social municipality comes to the fore in providing economic support to those in need, eliminating social problems, and ensuring that people live in a peaceful and safe environment of welfare. Therefore, in addition to the main duties of the municipalities, policies and practices for combating the problem of poverty come to the fore in accordance with the principle of social municipality. Due to their local status, municipalities play a more active role in improving the services provided and making social improvements in many areas by using the advantage of being close to the public. Therefore, in this study, the policies implemented by Diyarbakır Metropolitan Municipality in the fight against poverty are examined by considering the budget, annual reports, strategic planning reports and financial analysis reports. As in many of the local governments, it has been observed that the efforts to combat poverty in Diyarbakır Metropolitan Municipality are more intense after the poverty has occurred, and more in-kind and cash aids are provided to those in need. In addition, it has been observed that there is not enough share from the budget in the fight against poverty, there is not enough expert personnel, there is a lack of coordination and therefore the efficiency in the fight is not at the desired level.

**Keywords:** Poverty, Combating Poverty, Social Municipality, Social Benefits, Social Budget.

Yaşar, S. & Gürbüz, B. (2021). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. *Journal of Academic Value Studies* 7(2) 268-283. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.51889>

\* Bu çalışma, 9-11 Haziran 2021 tarihlerinde Bışek/Kırgızistan'da düzenlenen 2.Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri şeklinde sunulan ve kongre özet bildiri kitabında özeti yayımlanan çalışmanın detaylı olarak gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

\*\* E-mail: semayasar@sirnak.edu.tr (Corresponding author)

## 1. Giriş

Yoksulluğun etkisi ülkelere, bölgelere, ailelere ve hatta cinsiyetlere göre değişiklik arz etmektedir. Temelde yoksulluğun nedeni olarak ekonomik göstergelere bağlı gelir yetersizliği gösterilse de yoksulluğun giderek sosyal, siyasal ve psikolojik boyutlar kazanarak nedenlerinin de çeşitlenmiş olduğu ifade edilebilir. Yoksulluk genel olarak bireylerin yaşamlarını insana yakışır bir seviyede idame ettirebilmesi için gerekli gelirin olmaması olarak tanımlanabilmektedir. Yoksulluk küreselleşmeyle birlikte daha görünür bir düzeyde ortaya çıkmakta iken yoğunluğu, şiddeti ve boyutları sadece yerel düzeyde gözlenebilmektedir. Bunun için yoksullukla mücadelede devlet, sosyal devlet kapsamında gerçekleştirilen uygulamalarda ve politikalarda ana aktör olarak görülse de sosyal devletin paydaşları olarak belediyeler, il özel idareleri, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri de yoksullukla mücadele konusunda faaliyet gösteren kurumlardır.

Yerel yönetimler yoksulluğun yerelleşmesi sonucunda kentsel boyutuyla karşı karşıya kalmışlardır. Yoksulluğun yerelleşmesi ise son elli yıla dayanan, kentlere yönelen yoğun göç hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Göçler neticesinde yoksulluk kendini kentlerde daha somut bir şekilde göstermiş, derinlik ve yoğunluk olarak üst seviyelerde yaşanmıştır. Somutlaşan yoksulluk gerçeği belediyelerin çözmesi gereken temel sorunlardan biri haline gelmiş ve zaman içinde yoksullukla mücadele adına mevzuat ve uygulamalar geliştirilmiştir.

Sosyal belediyecilik, belediyelere yüklenen klasik belediye fonksiyonlarının ötesinde, sosyal sorumluluk kapsamında sosyal sorunların çözümü adına da görevler yüklemektedir. Bu anlayış belediyenin sosyal işlevini yansıtmaktadır ve belediyeler söz konusu anlayış yoluyla sosyal sorunlara çözüm getirecek faaliyetler için bütçelerinden bir harcama yapmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal bütçe adı altında belediyelerin bütçelerinden pay ayırma durumu meydana gelmektedir.

Yoksullukla mücadele konusunda sosyal belediyecilik anlayışı çalışmanın konusunu oluşturmakta iken, belediyelerin gelişen sosyal belediyecilik faaliyetleri ve yoksullukla mücadele anlayışı tanımlanarak belediyeler nezdinde uygulama alanlarının incelenmesi, yoksullukla mücadelenin asli görev olarak görülmesinin sağlanması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı sosyal belediyeciliğin yoksullukla mücadeledeki rolünün ele alınması noktasında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile sınırlı tutulmuştur. Bu anlamda yoksulluğun getirdiği sosyal sorunların çözümü konusunda yapılan uygulamaları bir adım öteye taşıyan aynı zamanda geniş bir uygulama alanı bulan sosyal belediyecilik anlayışının ve bu anlayışın gerekliliğinin ele alınması, bunun yerel yönetimlerle ilişkisinin gösterilmesi, bu çerçevede yoksullukla mücadelede Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde ne gibi çalışmaların yapıldığı ve bu uygulamalara ayrılan bütçenin gösterilmesi çalışmanın önemini göstermektedir. Değerlendirme yapılırken belediye bütçeleri, mali analiz raporları ve faaliyet raporlarındaki harcama verileri ile stratejik planlama raporları baz alınmaktadır. Çalışmada yoksulluk, yoksulluğun tanımı ve kapsamı, yoksullukla mücadele yollarının yanı sıra sosyal belediyeciliğin tanımı, kapsamı ve işlevleri belediyelerin sosyal belediyecilik ile yoksulla mücadeledeki faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.

## 2.Kavramsal Çerçeve Yoksulluk

Kavramsal çerçevede yoksulluk kapsamında öncelikle yoksulluğun tanımı ve türleri incelenecek olup ardından yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele politikalarına değinilecektir.

### 2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Türleri

Yoksulluk bugünün en önemli sorunlarından biridir. Dünya ülkelerinde küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla özellikle 1980'li yıllardan önce bilhassa dünya ölçeğinde iktisaden geri kalmış ve de az gelişmiş ülkelerin temel problemleri olarak meydana gelmekte iken 1980'li yıllar sonrası küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ülkelerin de ekonomilerinde büyük oranda sorun meydana getiren önemli bir mesele haline gelmiştir. Ancak yoksulluğun boyutları ve oluşturduğu etkiler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Altay, 2007: 349). Dolayısıyla tüm ülkelerin yoksulluğu aynı boyutlarda yaşadığını söylemek mümkün değildir.

Yoksulluk karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olduğu için net bir tanımının yapılması oldukça güçtür. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve işgücü piyasa yapılarının farklı olması, sosyoekonomik ve kültürel yapılarının değişiklik arz etmesi gibi sebepler yoksulluğun ortak bir çerçeve altında tanımlanmasını güçleştirmiştir (Yıldırım, Doğan ve Topçuoğlu, 2011: 26). Yoksulluk kavramı genel olarak temel insani ihtiyaçların karşılanamamasını ifade etmektedir. En genel ifadeyle yoksulluk insanca bir yaşam için gerekli olan en temel kaynaklardan, olanaklardan yoksun olma hali olarak tanımlanabilmektedir. Yaşamın idamesi için; beslenme, barınma, giyinme, sağlık harcamaları ve eğitimin yanı sıra

bireysel, toplumsal, ekonomik ve kültürel tüketimler gereklidir. Bu bağlamda yoksul, temel ihtiyaçlarını minimum düzeyde karşılayamayan kişi olarak tanımlanabilir.

Yoksulluğun ilk anlamlı tanımı Seebom Rowntree tarafından 1901 yılında yapılmıştır. Rowntree'ye göre yoksulluk; bireyin gelirinin asgari yaşam düzeyinin sağlanması için gerekli olan giyecek, gıda, sağlık vb. fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasına yetememesi olarak tanımlanmıştır (Rowntree'den Aktaran Dumanlı, 1996: 7). Lipton (1997), yoksulluğu tüketim yaklaşımını baz alarak tanımlamaktadır. O'na göre özel tüketimdeki yetersizliklerden kaynaklı belli bir düzeyin altındaki tüketim harcamaları yoksulluğun tanımındaki faktörler olarak ifade edilmektedir. Drewnowski (1977) ise yoksulluğu bireylerin ve hane halklarının yaşamlarının devamı için gerekli olan gelirin eksikliği ve toplam gelirden yoksun olma olarak tanımlamıştır. Genel olarak bakıldığında yoksulluk maddi nitelikteki kaynaklara ulaşamamanın yanında üretim faktörlerinden mahrumiyet ve asgari yaşam standardının sağlanmasına yarayan gelirden yoksun olma durumudur (Aktaran Aktan, 2002: 3). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere yoksulluk gelir veya tüketim odaklı değerlendirilebileceği gibi kişisel bir değerlendirmeye tabi tutularak, tamamen sübjektif bir yaklaşımla da açıklanabilmektedir.

Yoksulluğa yönelik mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk kavramları mevcuttur. Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da bireylerin asgari yaşam düzeyini sağlamak adına gerekli olan barınma, giysi, ısınma ve sağlık hizmetlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2006: 321-365). Temel ihtiyaçların yoksunluğunun yanında sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerinin denkleme dahil olmasıyla yoksulluk farklı bir boyut kazanmaktadır. Sosyalleşen insanı baz alarak; farklı toplumsal sınıfların sahip olduğu asgari gelir seviyesinden ziyade gelirin ve sosyal refahın farklı dağılımı ise göreceli yoksulluk olarak tanımlanabilmektedir.

İnsani yoksulluk kavramı, asgari yaşam koşulları için gereken temel ihtiyaçların karşılanmasıyla birlikte bireylerin mutlak yoksulluk sınırının altına düşmemesi; bireylere 'insani' ve 'tahammül edilebilir' yaşam koşullarının sağlanması için gerekli olan eğitim, sağlık ve istihdam olanakları gibi kriterlerin sağlanması durumunun ölçülmesi olarak tanımlanmaktadır (Aksan, 2012: 13). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2009 yılına kadar yoksulluğu açıklamak için İnsani Yoksulluk Endeksini kullanırken 2010 yılında kullandığı endekse çok boyutlu bir bakış açısı getirerek yoksulluğu ölçmek için Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini kullanmaya başlamıştır. Yoksulluk olgusu gelişmiş ülkelerde üç başlık altında ele alınmaktadır. Bu başlıklar sağlık imkanlarına ve sağlıklı içme suyuna erişemeyen nüfus yüzdesi ile sağlıklı beslenemeyen beş yaş altı nüfus yüzdesi ortalamaları olarak sıralanabilir. Söz edilen başlıklar sosyal ve ekonomik imkânlardan yoksun olma kavramını ön plana çıkarmaktadır (Aktan, 2002).

Yeni yoksulluk kavramına göre yoksulluk olgusu sadece ekonomik sıkıntının getirdiği bariyerleri içermemekte aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal alanlardan ve toplumun fırsatlarından dışlanmayı da kapsamaktadır (Shekhar Jha, 1994: 65). Neo-liberal politikalar tüketimi desteklediğinden tüketim, toplumunun oluşumunun itici gücünü oluşturmaktadır. Bu açıdan yeni yoksulluk sorunu neo-liberal politikaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni yoksulluk hem bireysel bazda hem de toplumsal bazda tehdit unsurları oluşturmaktadır (Karakaş, 2010: 8-9).

Yoksulluğun kentsel olmayan alanlarda yaşanmasına yönelik geliştirilen bir nitelendirme kırsal yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Bu farklılıklar kırsal kesimde meydana gelen olguların yoksulluk bazında kentlerden farklı olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Kırsallığın ölçütleri yerleşim büyüklüğü ölçeği, nüfus yoğunluğu ölçeği, hizmetlere erişim, çevresellik, toprak kullanım biçimi ve çok yönlü sınıflandırma olarak sıralanabilir. Buna göre kırsal yoksulluğun görünüşleri ortaya konmuştur (Chapmann, 1988: 2-4).

Okidegbe (2001) kırsal yoksulluğun nedenlerini; kamu olanaklarına erişim kısıtlılığının olması, topografik ve fiziksel koşulların zorluğu nedeniyle iletişimin ve ulaşım hizmetlerine erişimin kısıtlı olması veya söz konusu hizmetlerin yüksek bedellerle olması, düşük ekonomik işlevler, temel geçim kaynaklarının hayvancılık, tarım ve el sanatlarıyla sınırlı olması, kişi başına düşen gelirin düşük düzeylerde olması, eğitim, sağlık, internet, yol, elektrik gibi olanaklara erişim için altyapıların gelişmemesi, çiftçilerin kısıtlı imkânlar sebebiyle geleneksel yöntemlerle tarım yapması, düşük verim, tarım ve hayvancılık ile uğraşan kesimin eğitimsiz olması, ülkede yaşanan siyasi dalgalanmalar ve iç çatışmalar olarak sıralamıştır.

Tarımsal kesimin yoksulluğu olarak ifade edilen kırsal yoksulluk ise; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarımsal sektörlerin çözülmesi, bu sektörde çalışan kesimin işsizliğe düşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımsal yoksulluk kapsamına giren kesimler ise; küçük çiftçiler, tarımda ve tarım dışı çalışan işçiler, çobanlar, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşanlar, kırsal kesimde yaşayan işsiz gençler, kadınların hane reisi olduğu aileler, savaş, iç çatışma ya da ekonomik sıkıntılardan dolayı açlıkla mücadele edenler olarak sıralanabilir (Juanah, 2005: 24).

Kent; daimi sosyoekonomik gelişme içinde olan ve toplumun, iskan, iletişim, ulaşım, barınma, istihdam, dinlenme, kültürel eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, tarımsal üretimin ve tarımsal kesimin az bulunduğu, kırsal kesime nazaran daha yoğun nüfuslu yerleşim birimi olarak tanımlanabilmektedir (Keleş, 1998: 21). Kentsel yoksulluk ise, kentsel nüfusun, sosyoekonomik, kültürel, tarihi ve coğrafi bazda birçok nedene bağlı olarak asgari bir geçim standardını sağlayabilmesi için yeterli düzeyde imkanlara ve kaynaklara ulaşamaması olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kentsel yoksulluğun küçük, orta ve büyük ölçekte toplumsal sorunlara yol açan bir durum meydana getirdiği ifade edilmektedir (Kurşuncu, 2006: 18).

Kentler sunmuş oldukları sosyal, ekonomik ve teknolojik açıdan avantajlar sebebiyle göçe açık bir nitelik kazanmaktadırlar. Bu sebeple nüfusu yoğun bir şekilde artan kentlerde sosyal ve ekonomik açıdan pek çok sorun meydana gelmektedir. Genel itibarıyla kentsel yoksulluğun nedenleri; yetersiz ve düzensiz gelir, adaletsiz gelir dağılımı, sağlıksız barınma koşulları, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gerçekleşen yetersiz ve kalitesiz kamu hizmeti, sosyal güvenlik ve hukuksal güvenceden yoksunluk, yoksul kesimin karar alma süreçlerine katılım sağlayamaması olarak sıralanabilir.

## 2.2.Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Politikaları

Yoksulluğun tanımı hususunda ortak bir görüşün bulunmaması yoksulluğun boyutunun belirlenmesini de güçleştirmektedir. Yoksulluğun ortaya çıkış şekli ve hangi şartlar altında oluştuğu, yoksulluğun nedenleri konusunda değişiklikleri de beraberinde getirdiği için oldukça önemlidir. Yoksulluk dil, din, ırk, eğitim ve gelir düzeyine göre değişiklik göstermekle beraber siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerden de etkilenmektedir. Buna bağlı olarak yoksulluk olgusu ekonomi, yoğun nüfus, eğitim, insan hakları, sağlık ve göç, istihdam vb. faktörlere göre de değişik boyutlarda yaşanabilmektedir. Hızlı nüfus artışı bilhassa az gelişmiş ülkelerde kronik hal alan yoksulluğun ana nedeni olarak görülmektedir. Artan nüfus baskısı ülkedeki özellikle kentlerdeki hayat koşullarını olumsuz etkilemektedir. Nüfus artışı yoksulluğun nedeni olarak gösterilebilirken aynı zamanda sonucu olarak da ifade edilebilecek bir özellik arz etmektedir. Ayrıca çevre tahribatının ana ekseninde de yoksulluk olgusunun yer aldığı ifade edilebilir.

Yoksulluk ve eğitimin birbirine paralel ve yakın ilişkili olduğu belirtilmektedir. Yoksulluğun önemli nedenlerinden biri olarak görülen gelir dağılımı eşitsizliğinin de bireylerin eğitimi, nitelikli ve çok yönlü olup olmadıklarına göre değişebildiği ifade edilmektedir (DPT, 2007: 64). Eğitim ve yoksulluk arasında ters ilişkinin olduğunu bu durumda eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranının azaldığını söylemek mümkündür.

Sağlık ve yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde ise kısır bir döngünün varlığından bahsetmek mümkündür. Yoksulluk, sağlık koşullarının bozulmasının önemli nedenlerinden biri olarak gösterilebilmekte iken bozulan sağlığın ise yoksulluğa neden olduğu ifade edilmektedir. Bireysel açıdan bir değerlendirme yapıldığı zaman özellikle alt gelir grubuna dahil olanlarda sağlık problemlerinin meydana gelmesi yoksulluğu derinleştirebilmektedir. Sağlık sorunları neticesinde tedavi süreci, ilaç yükü, hastalığa bağlı olarak iş verimliliğinde azalma ve düşük ücretlere maruz kalma gibi durumlar sebebiyle sağlık sorunları yoksulluğa neden olabilmektedir. Ayrıca toplumda dezavantajlı grup içerisinde değerlendirilen yaşlılar, kadınlar, işsizler, çocuklar, engelliler, tek ebeveynli aileler de içerisinde bulunmuş oldukları yoksulluk sebebiyle yoğun sağlık sorunları ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Yoksulluğa sebep olan unsurlardan bir diğeri de göçlerdir. Yoksulluk ve göç arasında sosyal, ekonomik ve mekânsal anlamda çok boyutsal bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Göç hareketlerinin pek çok nedeni olmakla beraber yoksulluğun göç hareketleri üzerinde kırdan kente göçü artırıcı etkinin yanı sıra göçü engelleyici bir etkisi de bulunmaktadır. Kırdan yaşayan düşük gelirli kesim hayat koşullarının daha iyi olduğunu düşündüğü kente göç ederek kentsel dinamiklerin işleyişinin de sekteye uğramasına neden olmaktadır. Kentler aldıkları yoğun göçlere paralel olarak yoksullaşma sürecine girebilmektedir. Ayrıca kırsal kesimde yoksul olarak nitelendirilebilen topraksız çiftçilerin ve günlük yevmiye ile çalışan tarım işçilerinin göç maliyetlerini karşılayamayacak durumda olmaları söz konusu kesimin göçten en az fayda sağlayan kesim pozisyonuna gelmelerine neden olmakta ve dolayısıyla da kırdan kente göçü engelleyici bir durum meydana getirebilmektedir.

Yoksulluk ile hane halkı yapısı arasında da önemli bir ilişki mevcuttur. Ancak yapısal olarak hane halkının büyüklüğü ile yoksulluk ilişkisinin netlik kazandığını söylemek mümkün değildir. Türkiye’de en düşük yoksulluk oranlarının tek kişilik hane halklarında olduğu, bağımlı çocuğu olan hane halklarının bağımlı çocuğu olmayana göre daha yoksul oldukları, çocuk sayısı açısından değerlendirildiğinde ise iki, üç ya da daha fazla çocuğu olanların tek çocuğu olanlara kıyasla daha yoksul oldukları belirtilmiştir (Yaşar ve Taşar, 2019: 129). Dolayısıyla ülkelere ve nüfus yapılarına göre yoksulluk olgusunun değişkenlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Yoksulluk ve istihdam arasındaki ilişki çalışan yoksullar, iş aradıkları halde iş gücü piyasasına müdahil olamayanlar ve işsizler olmak üzere farklı şekillerde incelenebilmektedir. İşsizlik gelir kaybı olarak ele alındığından işsizlik oranları yoksulluk hakkında bilgi vermektedir. İşsizliğin süresi, işsizlik sigortasının varlığı/yokluğu, düşük ücretler işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkileri etkileyen etmenlerdendir. Buna ek olarak kriz dönemlerinde işsiz kalan ve sosyal güvenlik sistemine dahil olamayan bireyler yoksulluk ile aniden karşılaşmaktadırlar (Şenses, 2009: 164-170). Hane halkı yapısı ve yoksulluk arasındaki ilişkide olduğu gibi istihdam ve yoksulluk ilişkisinin de toplumdan topluma, ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Yoksulluk sosyal dışlanma, gettolaşma, suça yatkınlık gibi pek çok toplumsal sorunlara da yol açmaktadır. Bu açıdan yoksulluk sadece gelir eşitsizliği olarak değerlendirilmemekte, siyasal, sosyal kültürel ve ekonomik fırsatların eşitsizliği olarak da dile getirilmektedir. Yoksulluğun çözülmemesi ya da azaltılmaması durumunda sosyal sorunlar kronik hale gelerek yaygınlık kazanacaktır (DPT, 2007: 2). Bu sebeple hem sosyo-ekonomik açıdan eşitsizliği giderebilmek hem de toplumsal huzuru sağlayabilmek adına yoksullukla mücadele konusu son derece önemli hale gelmektedir.

Yoksulluğun ortaya çıkması pek çok nedene bağlı olduğu için yoksullukla mücadelede ortaya konulan politika ve uygulamaların eşgüdüm içerisinde geniş kapsamlı olarak ele alınması gerekmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 1). Yoksullukla mücadele kapsamında pek çok araç kullanılmakla beraber ele alınan yaklaşımlar dolaylı ve doğrudan mücadele yaklaşımları olmak üzere iki başlıkta toplanabilir (Çınar, 2015: 95). Yoksullukla mücadelede kullanılan yaklaşımdan ziyade hedeflenen amaç, yoksulluğun toplumdaki şiddetinin düşürülmesi, insana yakışır bir ortamın oluşturulması ve yoksulluğun toplumsal görünürlüğüne azaltılması çok daha önemli olmalıdır (Ertem, 2015: 145).

Yoksullukla doğrudan mücadele yöntemlerinde, ekonomik program ve projelerin yoksulluğa doğrudan çözüm olması beklenmektedir. Bunun için de aynı ve nakdi yardımlar başta olmak üzere; vergi, sosyal güvenlik, eğitim, sosyal yardım ve asgari ücret gibi enstrümanların yoksullukla doğrudan mücadelede araç olarak kullanılması gerekmektedir. Gıda ihtiyacı olana aynı yardım, eğitim ihtiyacı olana eğitim desteği ve hasta olan yoksula da sağlık desteği doğrudan verilmektedir (Ertem, 2015: 146). Bu sebeple doğrudan mücadele araçları ile kişiye özgü mücadele yöntemleri kullanılarak yoksullara direkt ulaşım sağlanması mümkün olmaktadır.

Dolaylı mücadele yöntemlerinin temel amacı ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayarak toplumsal refahın artırılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve bunlara bağlı olarak da yoksulluk oranlarının minimum düzeye çekilmesidir. Dolaylı mücadele yöntemi kapsamında yoksullara aynı ve nakdi yardım destekleri yapılmamakta, ekonomik faktörlerin yoksulluğu çözmesi beklenmektedir. Ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmanın yoksulluğu azaltması öngörülmektedir (Gündoğan, 2008: 49).

Yoksullukla mücadele kapsamında her ne kadar merkezi yönetim ilk sırada yer alsada son yıllarda kamu yönetiminde yaşanan gelişmeler ve değişikliklere bağlı olarak yerel yönetimler bilhassa belediyeler yoksullukla mücadele kapsamında önemli görevler üstlenmiştir. Belediyelerin yoksullukla mücadele rol almasının nedenleri; yoksulların demokratik haklarını kullanmalarını sağlamak ve böylece demokratik bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmak, merkezi yönetimin belirli nedenlerle pasif kaldığı durumlarda aktif rol alarak sorunların çözülmesini sağlamak, yoksullukla ilgili farkındalık oluşturabilmek amacıyla dayanışma ve yardımlaşma ağlarının güçlendirilmesini sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir (Önen, 2010: 68). Bu nedenler incelendiğinde belediyelerin bu faaliyetleri tüzükler, yönetmelikler ve ilgili mevzuatlara dayanarak sosyal belediyeçilik ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

### **3.Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Belediyeçilik Kavramı ve Yoksullukla Mücadele**

Sosyal devlet, farklı sosyal refah düzeylerine sahip vatandaşların arasında ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanan sorunları gidermeyi ve bilhassa düşük gelirlili ya da hiç geliri olmayan kesimin sosyo-ekonomik durumlarını düzeltmeyi hedefleyen bir modeldir. Ayrıca yoksulları, yardıma ve bakıma muhtaç kişileri korumak ve özellikle bu kesime yönelik çeşitli hizmetleri sunmak için sosyal kurumları tesis etmek, koruyucu ve önleyici politikalar aracılığıyla toplum sorunlarını gidermeye çalışmak, çeşitli baskılar içerisinde bulunan kişi ve grupları korumak da bu modelin önemli amaçlarındandır (Seyyar, 2002: 496). Bu durumda sosyal devlet, toplum içerisinde adaleti sağlayabilmek adına dezavantajlı kesimlerin sosyal koruma, sosyal güvenlik ve sosyal yardım taleplerini yerine getirmekle mükelleftir.

Devlet ihtiyaçların karşılanması ve hizmetlerin yerine getirilmesini merkezi idare ve yerel idareler olmak üzere iki yönetim düzeyinde sağlamaktadır. Yerel yönetim birimlerinin en önemli halkası olan belediyelerin görev ve sorumlulukları 5393 sayılı kanunun 14.maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre belediyenin görevleri, "Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi



sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır” ifadesiyle belirtilmiştir (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005: Madde 14). Dolayısıyla belediyeler sosyal hizmet ve yardım başlığı altında yoksullukla mücadele politikaları uygulayabilmektedirler.

Belediyeler, kendi sınırları içerisinde yaşayan halkın sorunlarıyla ilgilenmektedir. Belediyelerin ilgi alanlarına giren söz konusu sorunlar; gelir düzeyi düşük olan insanlar, istihdam sorunu, dilenmek, suçluluk ve buna benzer problemler, ayrıca belediyelerin sorumlu oldukları sınırlar içerisinde oluşan doğal afet mağduriyetleri, insan ve çevresel sebeplerden dolayı karşılaşılan sorunlar ile yaşlı, çocuk ve engellilerin karşılaştıkları problemler şeklinde sıralanabilmektedir (Ateş, 2009: 92).

Sosyal belediyecilik; yerel yönetim birimlerine sosyal işlerde planlama ve düzenleme yetkisi veren, bu perspektifte kamu harcamalarını sosyal bütçe başlığı altında sağlık, eğitim, çevre alanlarını içine alacak şekilde iyileştirmeler yapmaya yönlendiren, düşük gelire sahip alt kesim gruplarına yardımların gerçekleştirilmesi, toplumsal sınıflar arasında sosyal adalet ve sosyal dayanışmanın sağlanması ile sınıflar arasında sosyal iletişimin, etkileşimin sağlanması için sosyo-kültürel faaliyetlerin adına sosyal politikalar üretmeyi göz önünde bulunduran, toplumun tüm kesimlerine yönelik sosyal güvenlik ve sosyal refahlarını güçlendirmeye yönelik yerel yönetimlere sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevlerini veren bir model olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2011: 44). Sosyal belediyecilik faaliyetlerinin uygulanabilmesi için belediyelerin bunun için bir bütçe oluşturması son derece önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal bütçe kavramı ortaya çıkmaktadır.

Sosyal bütçe, klasik devlet bütçesi uygulamalarından farklılık gösteren bütçe türlerinden bir tanesidir ve toplumdaki dezavantajlı kesimlere yönelik konut, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları alanındaki iyileştirmeleri amaç edinmektedir (Şeker, 2011: 22). Bu bağlamda sosyal bütçe gelir dağılımı adaletini sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir. Sosyal bütçe, sosyal devletin bir aracı olarak vatandaşların sosyal refahlarını artırarak yaşam standartlarını yükseltmek için kullanılan önemli bir argümandır. Bu yüzden sosyal bütçe sadece belli bir kesime değil toplumun tüm tabanına hizmet edecek şekilde oluşturan bütçe şekli olarak tanımlanabilir. Sosyal bütçe 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu içerisinde olan mali saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerine de uyumluluk göstermektedir.

Bütçe, kanunlarla düzenlenmektedir. Sosyal bütçe genel bütçenin eki olarak düzenlemeye tabi tutulmaktadır. Dünyada en çok bilinen sosyal bütçe örneği Fransız bütçesidir (Şeker, 2011: 22). Sosyal bütçe, sosyal harcama yapan kurum ve kuruluşların bütçeleri toplanarak oluşturulmaktadır. Sosyal bütçe hem inceleme hem de hazırlanış bakımından mali şeffaflık ilkesi gereği fonksiyonel sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Sosyal bütçeye ayrılan ödeneklerin kullanılması ve denetlenmesi önem arz etmektedir. Türkiye’de bütçenin denetimini Sayıştay üstlenmektedir. Sayıştay genel bütçe içerisinde yer alan sosyal bütçenin denetimini performans ve yargısal denetimi içerisinde yapmaktadır. Bütçe devletin oluşturduğu sosyal politikalara paralel ve uyumlu olmak zorundadır. Harcama boyutuyla performans esaslı olma ve stratejik planlamaya uygunluk bütçenin zorunluluklarıdır (Deles, 2010: 7). Sosyal bütçe, bütçenin hazırlanması ve uygulanması aşamasında temel ilkelere bağlı kalınarak hazırlanmalı ve asıl bütçeye ek oluşturmalıdır. Ayrıca sosyal harcamaların yoksul insanlara yönelip yönelmediği ve doğru yerlere ulaşıp ulaşmadığı konusu son derece önemlidir. (Erdoğan, 2008: 107). Sosyal bütçede sosyal harcamaların ilgili kesime doğru bir şekilde ulaşması sosyal devlet anlayışı açısından bir başarı olarak değerlendirilebilmektedir.

Sosyal harcamalar fonksiyonel olarak sosyal ihtiyaçları karşılama ve sosyal sorunlara çözüm getirme olarak iki başlık altında incelenmektedir. Sosyal ihtiyaçlar, bireylerin içinde bulunduğu toplumun geleneksel standartlarını paylaşma hakkına, yeterliliğine veya katılımına vurgu yapan, göreceli bir çerçevede ele alınmaktadır. Sosyal devlet anlayışında, sosyal ihtiyaçlar ihtiyaç kavramı içerisinde tasarlanıp uygulamaya konulmak için değerlendirilmiştir. Bu nedenle de bireysel ihtiyaçlar toplumsal ihtiyacın önemli bir bileşeni şeklinde ifade edilmektedir (Özbaran, 2004: 53). Yoksulluğun azaltılması, sosyal dışlanmanın önlenmesi, eğitim ve sağlık hakkından yararlanma, yaşlılar ve engellilere yönelik hizmetler, işsizliğin önlenmesi gibi uygulamalar ise sosyal sorunlara çözüm getirme anlayışı kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda sorunları çözmeye yönelik temel politikalar ise, adaletli gelir dağılımının sağlanması, yoksullukla mücadele, istihdam oluşturma ve dezavantajlı grupların korunması olarak sıralanabilmektedir (Buğra ve Keyder, 2006: 9).

### 3.1. Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Faaliyetleri

Belediyelerin toplum içerisinde etkin ve önemli bir konuma gelmesi Cumhuriyet dönemiyle birlikte düzenlenen ve 2005 yılına kadar yürürlükte kalan 1580 sayılı yasa ile olmuştur (<http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>). 1580 sayılı yasa ile belediyelere geniş yetkiler verilmiş olsa da kaynak yetersizliklerinden dolayı bu kurumlar görev ve yetkilerini etkin biçimde yürütememiştir. 1950’li yıllardan itibaren yaşanan hızlı nüfus artışı, kentlere kayan yoğun göç gibi nedenler belediyelerin kaynaklarını kentsel alt yapı sorunlarına yöneltmiş, kentin sosyo-kültürel yönüne istenilen ölçüde önem verilmemiştir (Ersöz, 2011: 144-145). Sosyal, ekonomik ve siyasi olarak değişimlerin yaşandığı 1960’lı ve 1970’li yılların siyasal ortamı, toplumcu belediyecilik anlayışının oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Toplumcu belediyecilik anlayışı yeni belediyecilik hareketi ya da diğer adıyla demokratik belediyecilik hareketi olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2009: 125-126). 1980’li yıllarda yerel yönetimlerin üstlendiği roller değişim geçirmeye başlamıştır. Merkezi yönetim tarafından belediyelere ayrılan bütçedeki pay artırılmış, yerel özerklik, küreselleşme olgusu, yerelleşme politikaları, yerel yönetim ve Avrupa Birliği’nin yerindelik ilkesi yerel yönetimleri etkileyen unsurlar olarak belirtilmektedir (Toprak, 2009: 14). Belediyeler sosyal devletin ilkesi olarak sosyal politika üretmek, sosyal yardım uygulamalarını genişletmek, sosyal hizmeti tabana yaymak için bütçelerinden daha çok pay ayırmışlardır. Bu anlamda sosyal yardımlar nicelik ve nitelik bakımından değişim geçirmeye başlamıştır (Çelik, 2010: 69). Sosyal belediyeciliğin temelleri her ne kadar 1990’lı yıllarda atılmışsa da 2000’li yıllarda değişen ve küreselleşen dünyadaki gelişmelere paralel olarak farklı bir anlama bürünmüş buna bağlı olarak belediyeler hizmet alanlarını genişletmişlerdir (Ersöz, 2011: 144-145).

Yerel yönetimlerin maddi durumu yeterli olmayan insanlara yönelik çalışmalar yapması yararlı ve etkileyici kararlar verip bu kararları uygulaması, belediyelerin kuruluş felsefeleri ile doğru orantılıdır. Demokratik yapıdaki yerel yönetimler farklı ekonomik düzeylerdeki insanlar arasındaki adaletsizlikleri gidererek, siyasal, sosyal ve kültürel kodları iyileştirerek ve yerel demokrasiyi güçlendirerek ilgili faaliyetleri gerçekleştirmektedirler (Smith, 1996: 163). Belediyelerin, yoksulluğa karşı mücadeledeki rolü ve sosyal yardım sağlama konusundaki başarısı, yoksulluk probleminin hafifletilmesinde ve çözülmesinde önemli bir etkisi vardır. Birleşmiş Milletler yoksullukla mücadelede belediyelerin rolünü ve işlevlerini şu şekilde ifade etmiştir (Hazman, 2010: 145):

- Sosyal hizmetler konusunda belediyelerin değeri merkezi otoriteler tarafından bilinmeli ve yerel yönetimlere, belediyelere, kent olarak yoksul bireyleri azaltmaya yönelik verilen imkanlar fazlalaşmalıdır.
- Yerel yönetimlerin yoksulluk ile mücadele edebilmesi ve bu konuda başarı sağlaması için geniş yetki ve inisiyatif verilmelidir.
- Merkezi yönetimin yanında yerel yönetimlerin de sosyal politika üretme uygulamasının yolu açılmalıdır.

Türkiye özelinde yerel yönetimler köy, il özel idaresi ve belediyeler olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeler Kanunu da tıpkı Belediyeler Kanunu gibi sosyal belediyeciliğe zemin hazırlamaktadır. Buna örnek olarak kanunun 7. Maddesinin (v) bendine göre belediyelerin görevleri “...yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kursları açmak, işletmek ve işlettirmek...” şeklinde belirtilmiştir. Bu iki kanuna göre hem belediyeler hem de büyükşehir belediyeleri toplumdaki dezavantajlı kesimlere yönelik her türlü hizmeti götürebileceklerdir (Ateş, 2009: 92-95). Ayrıca 1580 sayılı kanunun belediyelere yüklediği sosyal sorumluluklar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Aileleri olmayan, sokakta kalan çocukları, akli dengesi yerinde olmayan insanları, kazaya veya çevresel mağduriyete uğramış bireyleri korumak ve gözetmek,
- Maddi imkânları olmayan yoksul ailelere, öksüz, yetim, kimsesiz olan çocukların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek (sağlık, beslenme, barınma, giyinme, eğitim) gibi imkânlar sağlamak,
- Yetimhane yapmak,
- Kalacak yeri olmayan insanlara, kimsesiz olan bireylere istihdam sağlamak. Çocuk ve kadınları korumak,
- Ucuz belediye meskenleri yapmak,
- Alt gelir grubundaki vatandaşların konut ihtiyaçlarını sağlamak,

- Fiziksel ve zihinsel özü olan insanlara sosyo-kültürel alanda ücretsiz imkânlar tanımak, belediyelerin hizmet verdiği birçok işletme alanlarında engellilerin de çalışmasına olanak sağlamak,
- Toplum için okuma alanları açmak, kütüphaneler kurmak,
- Bölgenin ihtiyaçlarına göre tesisler açmak ve işletilmesine olanak sağlamak,
- Sosyal ve kültürel anlamda oluşumlar içerisinde bulunarak halk sinemaları, tiyatrolar, halk müzeleri gibi yerler açmak ve işletilmesine olanak sağlamak,
- Engelli bireyler için meslek edindirme kursları açmak.

Sosyal belediyeçilik anlayışının getirdiği sorumluluk ve görevlerin çeşitliliği, yoğunluğu, faaliyetlerin verimliliği belediyelerin yetki alanını kapsayan bölgenin coğrafi, demografik ve kültürel faktörler çerçevesinde farklılık göstermektedir. Akdoğan'a (1999) göre belediyelere yüklenen sosyal belediyeçilik anlayışının getirdiği görevler; sosyal kontrol ve rehabilitasyon, sosyalleştirme, yönlendirme ve rehberlik, yardım etme, gözetme ve yatırım olarak sıralanmaktadır. Ateş'e (2009) göre ise; devletlerin sosyal hizmet birimlerinin devletin ürettiği sosyal politikalar yoluyla yaşam şartları iyi olmayan, engelli kişiler gibi yardıma muhtaç olan insanlara onları rencide etmeyecek, kırmayacak bir şekilde çevreleri ile uyumlu bir yaşama devam edebilmeleri için sağlanan tüm yardımların yapılmasını sağlamaktır.

Toplumun yardıma ihtiyacı olan kesimlerine, daha iyi şartlar ve imkanlar sağlamak amacıyla gerçekleştirilen sosyal hizmetler; çocuklara yönelik eğitim hizmetlerinin sağlanması, beslenme düzeninin oluşturulması, evi olmayan, sokakta yaşayan çocukların tekrar topluma kazandırılma çalışmalarının yapılması, küçük çocuklar için kreşlerin açılması, sağlık hizmetlerinin verilmesi ve çeşitli sosyal, kültürel alanda etkinliklerin gerçekleştirilmesi, kentlerde geçim sorunlarından dolayı gerçekleşen göçlerin en az seviyeye indirilmesi, yaşam standartlarının artırılması, yerel yönetimlerle ortak çalışarak gerekli önlemlerin alınması, mevcut olan sosyal hizmetler kavramının geliştirilmesi ve toplumsal ilerleme sağlanarak yeni sosyal hizmet imkanlarının oluşturulması şeklinde sıralanabilmektedir.

### 3.2.Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin Yoksullukla Mücadele İçin Sunduğu Sosyal Belediyeçilik Hizmetleri

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, sınırları içerisinde yoksullukla mücadele kapsamında kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar vb. dezavantajlı kesimlere yönelik politikalar uygulamaktadır. Belediyenin yoksullukla mücadele adına yaptığı sosyal yardımlar, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Sosyal yardımlar için belediyenin 2015-2019 yılları arası Faaliyet Raporu, Stratejik Planlama Raporları ve belediye yetkilileri tarafından verilen bu yıllara ait veriler kullanılmıştır.

**Tablo 1. Yıllar İtibariyle Bütçe Gerçekleşmeleri (TL)**

GİDER TÜRÜ	2016 YILI	2017 YILI	2018 YILI	2019 YILI
Personel Giderleri	78.062.292	81.849.392	88.782.744	113.158.530
S.G.K. Devlet Prim Giderleri	13.233.517	14.074.615	15.349.897	18.913.174
Mal ve Hiz. Alım Giderleri	230.355.244	293.949.097	396.115.586	408.112.526
Faiz Giderleri	1.147.568	527.293	427.888	403.975
Cari Transferler	21.408.705	23.285.801	25.727.300	27.980.358
Sermaye Giderleri	165.537.258	257.834.933	348.621.960	88.081.345
Sermaye Transferleri	1.800.000	2.000.000	1.325.000	200
Borç Verme	4.300.000	5.000.000	-	53.331.202
<b>BÜTÇE GİDER TOPLAMI</b>	<b>515.844.585</b>	<b>678.521.133</b>	<b>876.385.378</b>	<b>709.981.312</b>

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Bütçe ve Mali Gerçekleşme Tabloları (2016-2019) bilgilerinden derlenmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin 2018 dönemi bütçe gider toplamı 2016 yılına kıyasla %69,89 oranında artış göstermiştir. 2019 yılı Faaliyet Raporu'nda yer alan bütçe gerçekleştirmeleri incelendiğinde ise giderler arasında en yüksek

paya 408 milyon 113 bin TL ile Mal ve Hizmet Alım Giderinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu rakamlar ışığında söz konusu belediyenin klasik belediyeçiliğe nazaran sosyal belediyeçiliğe daha az önem vermiş olduğu söylenebilir. Yoksullukla mücadele noktasında, cari transferler ve sermaye transferleri son derece önemli harcamalardır. Belediyenin 2019 yılı cari transferler için ayırdığı miktar 27 milyon 980 bin TL seviyesindedir. 2018 yılında bütçe uygulamaları gider tablosu içerisinde %15 oranında bir paya sahip olan sermaye transferlerinin ise 2019 yılı toplam bütçe giderleri içerisindeki payının %0,02 seviyesine gerileyerek ilgili yılın en düşük paya sahip harcama kalemi olduğu görülmektedir. Çıkan sonuçlarla birlikte yoksullukla mücadele kapsamında sosyal belediyeçilik vurgusunun yapıldığı çalışmaların yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilebilir.

**Tablo 2. Yıllara Göre Bütçe Giderlerinin Kurumsal Sınıflandırması (Bin TL)**

Kurumlar	Bütçe ile Verilen				Harcanan			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
İskân ve Toplum Refahı	254,647	338,666	461,707	375,384	214,953	314,605	432,68	159,581
Sağlık	28,371	39,804	46,337	53,731	21,986	34,266	43,323	48,156
Dinlenme, Kültür ve Din	17,288	21,554	25,362	25,799	10,908	7,897	16,37	17,954
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım	32,148	35,106	35,965	39,072	25,707	26,694	28,797	28,738
<b>Toplam</b>	<b>646,315</b>	<b>845,132</b>	<b>981,555</b>	<b>1.028.142</b>	<b>646,315</b>	<b>678,521</b>	<b>876,385</b>	<b>709,981</b>

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Bütçe ve Mali Gerçekleşme Tabloları (2016-2019) bilgilerinden derlenmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere yoksullukla mücadele etmek için sosyal belediyeçilik vasfı ile yapılan en önemli faaliyetler “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri” çatısı altında gerçekleştirilmektedir. 2019 yılı için Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri bütçe toplamı 28 milyon 738 bin TL’dir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının 2016-2019 artmış olsa da bu konuda harcanan miktarın bütçe ile verilen miktarın gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum Diyarbakır’ın yoğun nüfuslu, kompleks sorunlarının çözümünü engellemekle beraber yoksulluğun kronikleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu durumun kronikleşen yoksulluğa paralel olarak yoksullukla mücadele konusunda aşama kaydedilememesine sebebiyet verme eğiliminde olduğu yönünde bir yorum yapılabilir. Bu nedendir ki özellikle Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının artırılarak kentte gözle görünür bir iyileşmenin sağlanmasının gerçekleştirilmesi büyük bir öneme sahiptir.

**Tablo 3. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin 2020 Yılı Bütçesi**

Hizmet Türü	2020 YILI BÜTÇESİ
Genel Kamu Hizmetleri	199.106.361
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	57.658.000
Ekonomik İşler ve Hizmetler	190.342.000
Çevre Koruma Hizmetleri	133.856.000
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	514.528.639
Sağlık Hizmetleri	59.898.000
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	28.302.000
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	47.203.000

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Bütçe ve Mali Gerçekleşme Tabloları (2020) bilgilerinden derlenmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir belediyesinin 2020 yılı bütçesi incelendiğinde yoksullukla mücadele kapsamında Sosyal

Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri altında gerçekleştirilen sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine ayrılan bütçenin 47 milyon 203 bin TL tutarında olduğu görülmektedir. Ancak spesifik olarak ayrılan tutarın yoksullukla mücadele adına hangi basamaklarda kullanıldığının tespiti yapılamamaktadır. Bütçeden ayrılan tutarın yoksullukla mücadele adına istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir.

### 3.2.1.Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar

Sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar başlığı altında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen aynı ve nakdi yardımlar, Ramazan ayı yardımları, engelli ve yaşlı hizmetleri, eğitim faaliyetleri, kadınlara yönelik hizmetler ile sağlık hizmetlerine yönelik yardımlar incelenmektedir.

Sosyal belediyecilik kapsamında, yoksullukla mücadele adına belediyeler yardıma ihtiyaç duyan alt gelir grupları için çeşitli uygulamalar yapmakta, projeler gerçekleştirmektedir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi de sosyal hizmet projeleri ile sosyal yardımları ihtiyaç sahiplerine yönelik aynı ve nakdi olarak gerçekleştirmektedir. Belediye tarafından verilen nakdi ve aynı yardımlar aşağıda sıralanmıştır (Diyarbakır Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019):

- 2019 yılı içerisinde 194 ihtiyaç sahibine toplamda 31.068 adet yardım paketi ulaştırılmıştır.
- 2019 yılı içerisinde İkrâm çeşmeleri vasıtasıyla 392.600 ihtiyaç sahibine 80.300 adet çorba dağıtımı yapılmıştır.
- 2019 yılı içerisinde Hoşgeldin Bebek Projesi (kamu hastanelerinde doğum yapan annelere destek paketi) ile ihtiyaç sahibi annelere 21.772 destek paketi dağıtımı yapılmıştır.
- Taziye evleri hizmetlerinin yoksul ve dar gelirli ailelere yönelik gerçekleştirilmesi adına 130 adet taziye destek paketi dağıtılmıştır.
- Belediyeğe ait giysi bankasından 2.116 ihtiyaç sahibi yararlandırılmıştır.
- Belediye tarafından Kart 21 Projesi'nin (sosyal yardım kartı) hayata geçirilmesi kapsamında 3.000 kart dağıtımı yapılması planlanmış ancak birimden kaynaklı planlama hatası sebebiyle proje uygulanamamıştır.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, sosyal hizmet uygulaması olarak Ramazan ayı boyunca ihtiyaç sahiplerini destekleyecek şekilde iftar çadırları kurularak iftar yemeklerinin dağıtımını gerçekleştirmiştir. Belediye tarafından, 3 çadır kurularak 110.500 adet iftar yemeği dağıtımı yapılmıştır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2019).

Yoksulluğa maruz kalan dezavantajlı gruplar arasında yaşlı ve engelli bireyler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin dezavantajlı olan söz konusu kesime yönelik yapmış olduğu çalışmalar Tablo 4'te yer almaktadır.

**Tablo 4. 2019 Yılı İhtiyaç Sahibi Yaşlılara ve Engellilere Yönelik Verilen Hizmetler**

Hizmet	Başarı Oranı	Hedeflenen	Gerçekleşen	Sebebi
Yaşlılara yönelik sağlık hizmetlerinin takibi ile sosyal etkinlikler düzenlenmesi	Yüksek	3	5	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
Yaşlıların evlerine ve kişisel bakımlarına yönelik temizlik hizmetlerinin yapılması	Düşük	100	7	İnsan Kaynakları Yetersizliği
Temizlik hizmeti sunulan hane sayısı	Düşük	360	137	İnsan Kaynakları Yetersizliği
Engelsiz yaşam atölyesinde, tekerlekli sandalyelerin bakım onarımının gerçekleştirilmesi	Yüksek	20	20	Gerçekleşti
Belirli gün ve haftalarda engellilere yönelik düzenlenen etkinlik sayısı	Yüksek	10	22	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
Engellilere yönelik şenlikte oluşturulan sosyal etkinlik kategori sayısı	Normal	10	8	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası

Düzenlenen etkinliklere katılan engelli sayısı	Yüksek	1.000	1.834	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
Sesli kütüphane kapasitesinin arttırılması için uygun hale getirilen materyal / faydalanan kişi	Düşük	70/100	0/9	İnsan Kaynakları Yetersizliği

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2019) bilgilerinden derlenmiştir.

Belediye tarafından engellilerin toplumsal hayatta görünür olması için erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik düzeylerinin arttırılması adına engelli servis araçlarının tahsisi ve hizmetlerin sürdürülmesi amacıyla Engelli Yaşam Merkezi'nde 1.848 servis yapılmış olup bu hizmetten 2.785 kişi faydalanmıştır. Bununla birlikte Engelli Yaşam Merkezi'nde atölye çalışmaları yapılmış olup 174 kişi yapılan çalışmalara katılım göstermiştir. Hizmet verilen kurumda engellilere yönelik danışmanlık hizmeti verilmiş ve 670 kişi de danışmanlık hizmetlerinden yararlanmıştır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

Belediyenin engelli istasyon sayılarını artırması, mevcut istasyonların bakımını gerçekleştirmesi ve belediyeye ait yapıların engellilere göre erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik olarak dizaynını yapması faaliyet raporlarında amaçlanmıştır ancak bütçe yetersizliğinden dolayı söz konusu hizmetler gerçekleştirilememiştir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019). Engelli ve yaşlı vatandaşlara yönelik gerçekleştirilen hizmetlerin amaçlanan hizmetlere nazaran oransal olarak az olduğu söylenebilir. Belediyenin bu kesime yönelik hizmetleri hem çeşitlendirmesi hem de hedeflenen amaçların gerçekleştirilmesi son derece önemlidir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından yoksullukla mücadele kapsamında eğitim çalışmaları ağırlıklı olarak kırsal kesimden göç edenlerin bölgeye sosyal ve ekonomik yönden adaptasyonlarının sağlanması ve bu kesimdeki bireylerin meslek edindirme kursları yoluyla istihdama katılımlarının sağlanması amacıyla yürütülmektedir. Belediye Meslek Edindirme Kurslarında çeşitli alanlarda eğitim verilmektedir. Bu eğitim programları bilgisayar işletmenliği, bilgisayarlı muhasebe, doğalgaz, sıhhi tesisatçılık, tekstil, web tasarım, aşçılık, otomotiv (araç bakım onarım) kuaförlük, cilt bakımı, halkla ilişkiler, İngilizce, autocad, diksiyon kurslarından oluşmaktadır. Bu kurslar Sümerpark Ortak Yaşam Alanı Meslek Edindirme Merkezi çatısı altında yürütülmektedir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

**Tablo 5. 2019 Yılı Yoksullukla Mücadele Kapsamında Verilen Hizmetler**

Hizmet Türü	Hedeflenen	Gerçekleşen	Başarı Durumu	Sebebi	
Lise ve üniversiteye hazırlık kursları ve hobi amaçlı eğitimlerin verilmesi	Özel yetenek sınavlarına hazırlık kurslarına kapsamında verilen eğitim türü sayısı	1	5	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Özel yetenek sınavlarına hazırlık kurslarına katılan kişi sayısı	70	80	Yüksek	Gerçekleştirildi
	Verilen Hobi kursu sayısı	5	6	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Hobi kurslarına katılan kişi sayısı	150	65	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Bilgi evi kütüphanesinden faydalanan kişi sayısı	180	134,3	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası

Milli Eğitim onaylı sertifikalı kursların açılması	Verilen sertifikalı eğitim sayısı	50	99	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Eğitilmeye katılan kişi sayısı	1,4	1,69	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
"Değerler" eğitimlerinin verilmesi	Verilen Değer Eğitim Sayısı	36	-	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Değer eğitimlerine katılan kişi sayısı	900	-	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Bilgi evi kapsamında düzenlenen Sosyal ve Spor etkinliği sayısı	15	18	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
Kent dokusuna uygun mesleki ve geleneksel el sanatları atölyelerinin açılması	Eğitim verilen atölye sayısı	6	22	Yüksek	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Katılım sağlayan kişi sayısı	80	90	Yüksek	Gerçekleştirildi

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2019) bilgilerinden derlenmiştir.

Belediye tarafından lise ve üniversite öğrencilerine yönelik hem sınavlara hazırlık hem de derslere destek amacıyla 13 derste branş ve 17 atölye oluşturulmuş ve atölyelerde verilen ders destek programlarına 2.510 çocuğun kayıt yaptığı belirlenmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin genel olarak eğitim etkinlikleri incelendiğinde eğitim kurslarının çoğunlukla dezavantajlı kesimlere yönelik yapıldığı ve yapılan faaliyetlerin tatmin edici seviyede olduğu söylenebilir.

Sosyal hizmet ve yardımlar açısından kadınlara yönelik yapılan faaliyetler de son derece önemlidir. Dezavantajlı kesim kapsamına giren kadınlar sosyal devletin bir gereği sosyal politika uygulayıcıları tarafından göz önünde bulundurulmuş ve önemsenen kesimdir. Yoksullukla mücadele kapsamında belediyelerin öncelikli amaçlarından biri de kadınları işgücü piyasasına dahil etmek olmalıdır. Bu bağlamda, Tablo 6'da Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin dezavantajlı olan bu kesimde yönelik yapmış olduğu çalışmalar yer almaktadır.

**Tablo 6. 2019 Yılı Yoksullukla Mücadele Kapsamında Kadınlara Yönelik Hedeflenen ve Gerçekleştirilen Yardımlar**

Hizmet Türü	Hedeflenen	Gerçekleşen	Başarı Durumu	Sebebi	
Kadın istihdamının sağlanması amacıyla açılan mesleki eğitim kurslarında danışmanlık hizmetinin verilmesi ve ilgili iş kolları ile görüşmelerin yapılması	Açılan mesleki eğitim kurs sayısı	12	12	Yüksek	Gerçekleştirildi
	Kurslar için yapılan saha çalışması sayısı	4	4	Yüksek	Gerçekleştirildi
	Saha çalışmalarında uygulanan anket sayısı	500	500	Yüksek	Gerçekleştirildi
Semt pazarlarında ve belediyelerin işletme alanlarında kadın kotası	Açılan stant sayısı	3	---	Düşük	Gereğe Bildirilmedi

uygulanması ve ev eksenli üretilen ürünlerin kolay pazarlanmasının sağlanması	Pazarıcı Kadın STK'ları ile yapılan görüşme sayısı	6	2	Düşük	Gerekçe Bildirilmedi
Kadın istihdamını destekleyen "Mor Bayrak" uygulamasının yaygınlaştırılması	Görüşme yapılan işletme sayısı	100	--	Düşük	Gerekçe Bildirilmedi
	Mor Bayrak verilen işletme sayısı	30	--	Düşük	Gerekçe Bildirilmedi
Kadın İstihdamını Geliştirme Merkezine (KİGEM) başvuran kadınların istihdamına yönelik çalışmaların yürütülmesi	Danışmanlık hizmeti sunulan kadın sayısı	180	160	Başarılı	Gerçekleştirildi

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2019) bilgilerinden derlenmiştir

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yoksullukla mücadele kapsamında kadınlara yönelik yapmış olduğu etkinlikler incelendiğinde, yapılan çalışmaların istenilen düzeyin altında kaldığı görülmektedir. Eğitim kurslarına ağırlık verilmekle birlikte istihdamlarının sağlanması için yürütülen projelerin pasif kaldığı söylenebilir. Ayrıca Mor Bayrak hizmetine işlerlik kazandırılması, semt pazarlarında kadın emeğinin görünürlüğünün ve payının artırılması yapılması gereken öncelikli faaliyetler olarak değerlendirilebilir.

Belediyeler yoksullukla mücadele kapsamında dezavantajlı kesimler başta olmak üzere vatandaşlarına sağlık hizmetini sunmakla mükelleftir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen sağlık hizmetleri anne-çocuk sağlığı, poliklinik hizmetleri, diş muayene hizmetleri, hasta nakil hizmetleri olarak sıralanabilir.

**Tablo 7. 2019 Yılı Yoksullukla Mücadele Kapsamında Yürütülen Sağlık Hizmetleri**

Hizmet Türü	Hedeflenen	Gerçekleşen	Başarı Durumu	Sebebi	
Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin verilme sayısı	3.000	755	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	
Poliklinik hizmetlerden faydalanan kişi sayısı	3.000	7	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	
Hastalara diş muayene ve diş çekimi hizmetlerinin verilmesinden faydalanan kişi sayısı	200	135	Normal	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	
Uzman reçetesi gerektirmeyen ilaç ihtiyaçlarının bedelsiz olarak karşılanması	İlaç desteği sunulan hasta sayısı	2.500	156	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
	Verilen ilaç sayısı	5.500	322	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası
Verilen hasta nakil hizmeti sayısı	50	52	Başarılı	Gerçekleşti	
Koruyucu halk sağlığı kapsamında eğitim materyallerinin oluşturulması eğitim seminerlerinin düzenlenmesi kapsamında yetişkinlere yönelik verilen eğitim sayısı	30	-	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	
Gebe kadınlara süt verilmesi, sonrasında emzirme danışmanlığı hizmetinin sunulması kapsamında danışmanlık hizmeti verilen kadın sayısı	250	43	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	
Gezici sağlık aracının temin edilmesi, kırsal mahallelerde öncelikli olmak üzere sağlık taraması, sağlık hizmeti ve eğitimlerin verilmesi kapsamında	17	1	Düşük	Birimden Kaynaklı Planlama Hatası	



çocuklara yönelik verilen eğitim sayısı				
---	--	--	--	--

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu (2019) bilgilerinden derlenmiştir.

Tablo 7’de yer alan yoksullukla mücadele kapsamında yürütülen sağlık hizmetlerine yönelik yardımların başarı durumları dikkate alındığında söz konusu yardımların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu hizmetlerden dış muayene hizmeti normal düzeyde bir başarı durumuna sahip iken hasta nakil hizmeti ise başarılı olarak değerlendirilmektedir. Diğer hizmetlerin başarı durumunun düşük seviyede kalması ise söz konusu yardımların yeterli düzeyde gerçekleştirilmediğini göstermektedir.

2019 Faaliyet raporları incelendiğinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin bu hizmetlerin yanı sıra düşük gelirli ve yoksul ailelere yönelik olarak defin ve cenaze hizmetleri sunmuş olduğu görülmektedir. Defin işlemlerini gerçekleştirilemeyen vatandaşlar için cenaze malzemelerinin temin edilmesi amacıyla 50 mahalleye 13 tane cenaze malzemesi yardımı yapılmıştır. Buna ek olarak 2572 kişi için cenaze nakil işlemleri gerçekleştirilmiştir. Belediye tarafından tarımsal kesimdeki yoksulluğu önlemek amacıyla çiftçilere organik sebze tohumu dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca kooperatif üyelerine 70 kg organik sebze (salatalık, biber, domates, kabak, bamya, patlıcan, fasulye) tohumu dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak 73 çiftçiye, organik sebze üretiminde kullanılmak üzere, toplamda 23 bin kg organik solucan gübresi ile birlikte organik ürün yetiştiriciliği sertifikasına sahip 96 çiftçiye toplamda 11 bin 805 adet ceviz, badem, kiraz ve fıstık fidanı dağıtımı yapılmıştır. Bu fidanların dikilmesi ile Lice ilçesinde 350 dekarlık organik meyve bahçesi oluşturulmuştur. ‘Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi’ ile 200 çiftçiye 40 bin adet ceviz badem ve fıstık fidanı ile 20 bin litre organik gübre dağıtımı yapılarak çiftçi desteklenmiştir.

#### 4.Sonuç

Yoksulluk ekonomik ve sosyal yansımaları olan ve bugün pek çok ekonominin önemle üzerinde durduğu bir sorundur. Ülkeden ülkeye ve hatta bölgelere göre farklılık gösterebilen yoksulluğun en yaygın nedenleri işsizlik, yetersiz eğitim ve sağlık hizmetleri, hanehalkı yapısı, özellikle kırdan kente gerçekleştirilen göçler olarak sayılabilmektedir. Yoksullukla mücadele noktasında sosyal devlet anlayışı gereği merkezi yönetimlerin faaliyetleri oldukça önemlidir. 1980’li yıllar itibarıyla gelişme gösteren ancak küreselleşmenin etkisiyle 2000’li yıllar itibarıyla de faaliyet alanı genişleyen yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele konusunda etkinliklerini artırabilmek adına bütçeden ayrılan payları artırılmış ve böylece yoksullukla mücadele konusunda hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler birlikte faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Yerel yönetim olarak belediyeler tarafından yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardımlar yapılmaktadır. Sosyal belediyecilik olarak değerlendirilebilecek bu faaliyetlerin ana amacı, yardımların planlı ve stratejik amaca yönelik yapılması, vatandaşların ekonomik yeterliliklerini destekleyerek yüksek refah düzeyine ulaşmalarını sağlamak ve sağlanan refahın sürekliliğini güvence altına almaktır. Yoksullukla mücadele kapsamında sosyal belediyecilik faaliyetleri olarak uygulanan hizmetler ve uygulamaların gününbirlik olmaması, belirli bir standart yakalayarak yoksulluk stratejisinin oluşturulması oldukça önemlidir.

Yoksullukla mücadelede sosyal belediyecilik rolünün ortaya konulması adına faaliyet raporları incelenen Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin yürüttüğü uygulamalar incelenmiştir. Bu anlamda belediye tarafından ihtiyaç sahibi dezavantajlı gruplara aynı yardımların yapılmasının yanında rehberlik hizmetinin sunulduğu, yardım yapılacak ihtiyaç sahibi yoksul kesimin sistemsal olarak tespit edilmesi adına faaliyetlerin gerçekleştirildiği, yoksulluğun yoğun olarak hissedildiği kesimlerden olan engelli kadın ve gençlere yönelik meslek edindirme kursları açma faaliyetlerinin yapılmış olduğu görülmektedir. Buna rağmen Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde yoksullukla mücadele için bütçeden ayrılan payın düşük seviyelerde olduğu ve bütçenin verimli kullanılması noktasında uzman eksikliği görülmüştür. Ayrıca belediyede koordinasyon eksikliği ve koruyucu önleyici çalışmalara ağırlık verilmemesi sebebiyle projelerde istenilen başarı oranının yakalanamadığı söylenebilir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, işsizliği azaltarak yoksulluğun istihdam kanalıyla giderilmesi hususunda kadınlar, gençler ve göçle gelen kesim için meslek edindirme kursları açmış, gıda ihtiyacını karşılayamayan vatandaşlar için de çorba dağıtımı yaparak yemek ihtiyacı kısmen de olsa gidermeye çalışmıştır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin yoksullukla mücadele konusunda gerçekleştirmiş olduğu bu faaliyetlerin yanı sıra daha verimli sonuçlar elde edilmesi adına yoksullukla mücadele sürecinin uzman personel tarafından yürütülmesi önemlidir. Bu sebeple belediye bünyesinde sosyal hizmet ve sosyal politika alanında çalışacak personel

sayısının yeterli düzeyde sağlanması gerekmektedir. Alt gelir gruplarına yönelik gıda güvencesi, sağlık hizmetleri, sosyal konut inşa edilerek yaşam standartlarının artırılması, gecekondulaşmanın yoğun olduğu semtlerin kentsel altyapılarının iyileştirilmesi, tarım kesimi yoksulluğunun önüne geçmek adına çiftçilerin ihtiyaç duyduğu noktalarda tohum, gübre, mazot gibi girdi desteklerinin sağlanması yoksulluğu önlemek adına yapılması gereken faaliyetlerdir. Ancak yoksulluk sorununu temelden çözebilmek adına yoksul kesimin istihdamının artırılmasına yönelik uygulamaların yaygınlaştırılması, genç işsizliğin azaltılmasına yönelik verilen eğitimlerin yanında gençlerin iş hayatına katılımlarının desteklenmesi, eğitim hizmetlerine erişimin sağlanması, tarım kesimi yoksulluğunu giderebilmek adına mevcut desteklerin yanı sıra çiftçilere yönelik eğitim desteğinin verilmesi son derece önemlidir. Ayrıca yoksulluğa maruz kalabilecek dezavantajlı kesimlerin başında gelen engellilerin ve kadınların yoksulluğunun azaltılması ve bu iki kesimin maruz kaldığı sosyal dışlanmanın minimize edilmesi için var olan uygulamaların işlerlik kazandırılması ve bu uygulamaların nicelik olarak artırılması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele sürecinde sosyal yardımlara ihtiyaç duyan kesimin sağlıklı bir şekilde tespit edilerek toplanan verilerle bir veri tabanı oluşturularak yardımların profesyonel bir şekilde yürütülmesinin sağlanması bu anlamda uygulanacak olan faaliyetlerin daha verimli sonuçlar verebilmesi adına önemlidir.

Yerel yönetimlerin genelinde olduğu gibi Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde de yoksullukla mücadelede yoksulluk oluştuktan sonra yapılan çalışmalara ağırlık verildiği görülmektedir. Ancak önemli olan yoksulluğun oluşmasını engellemek için yapılacak koruyucu, önleyici çalışmalar olmalıdır. Bu anlamda yoksullukla mücadele kapsamında daha verimli sonuçların elde edilebilmesi için yoksulluk stratejisinin oluşturulması önem arz etmektedir. Belediye yönetiminin yoksullukla mücadele kapsamında yürütülecek çalışmalara bütçeden daha fazla pay ayırması da bu anlamda yadsınamayacak derecede önemlidir. Genel itibarıyla yoksulluk; boyutu, şiddeti ve derinliği açısından çok kapsamlı bir sorun olması sebebiyle çözümü noktasında sadece belediyelerin faaliyetleri yeterli olmamaktadır. Bu amaçla devlet ile birlikte belediyeler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler de çalışmalar yürütmelidir. Ayrıca halk ile iş birliği içerisinde ortak çözüm üzerine gerçekleştirilen çalışmalar da bu anlamda son derece önemlidir.


#### Kaynakça

- Akdoğan, Y. (1999). Sosyal Belediyecilik, *İstanbul Dergisi*, art Sayısı.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27:9-19.
- Aktan, C.Ç. (2002). Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *Hak- İş Sendikaları Konfederasyonu Yayını*.
- Aktan, C.C. & Vural, İ.Y. (2002) Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler, Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara.
- Altay, A. (2007). Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(1):349.
- Ateş, H. (2009). Sosyal Belediyecilik, *Çerçeve Dergisi*, 88-95.
- Buğra, A. & Keyder, Ç. (2006). *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chapman, J.W. (1988). Learning Disabled Children's Self-Concepts, *Review of Educational Research*. 58, 3, 347-371.
- Çelik, A. (2010). Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım, Yükümlülük Yerine Hayırseverlik, *İ.Ü Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(69).
- Çınar, H. (2015). *2000-2012 Döneminde Türkiye'de Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Sorunsalı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Deles, P., Mendoza, R.U. & Vergara, G. (2010). *Social Budgeting*.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2020). *2015-2019 Yılı Faaliyet Raporları*, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DTP Uzmanlık Tezleri, Ankara.
- DPT, (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013. Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Erişim Tarihi: 27.05.2021.

- Erdem, T. (2006). "Yoksulluk", Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Ertem, E.T. (2015). *Toplumsal Farklılaşma ve Türkiye’de Yoksulluk Sorununun Ölçümü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Erdoğan, M.M. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe ve Gelişimi*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ersöz, H.Y. (2011). *Sosyal Politikada Yerelleşme*. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Güler, M. (2009). *Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Ocak-Şubat.
- Güran, T. (2006). *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hazman, G.G. (2010). Kamusal Etkililik Göstergesinin Seçilmiş Değişkenler Üzerindeki Etkilerinin OECD Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XII, S.II, 1-22.
- Juanah, M. (2005). The Role of Micro-financing in Rural Poverty Reduction in Developing Countries, *Wismarer Diskussionspapiere*, 8:24.
- Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 8-9.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Kurşuncu, H. (2006). *Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Okidegbe, N. (2001). *Rural Poverty Trends and Measurement*, The World Bank Rural Development Family Rural Development Strategy. Background Paper, New York.
- Önen, S.M. (2010). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği, *Sayıştay Dergisi*, 79: 63-95.
- Özbaran, H. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılına Harcama Türüne Göre İncelenmesi, *Sayıştay Dergisi*, 53.
- Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Shekhar, Jha.H. (1994). *Culture of Poverty: A Sociological Study*, Varanasi: Ganga Kaveri Publishing House.
- Smith, B. C. (1996). Sustainable Local Democracy. *Public Administration and Development*, 16(2), 163-178.
- Şeker, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi*, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Şenses, F. (2009). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, D. & Şataf, C. (2009). Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı, *Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi*, 1(1): 14.
- Yaşar, S. & Taşar, M.O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38): 118-144.
- Yıldırım, A., Doğan, C. & Topçuoğlu, A. (2011). Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz. Ekonomik Yaklaşım Kongresi, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, 1-20.
- [http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2018/11/yerel\\_yonetimlerde\\_sosyal\\_butceyi\\_izleme\\_raporu.pdf](http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2018/11/yerel_yonetimlerde_sosyal_butceyi_izleme_raporu.pdf). Erişim Tarihi: 09.05.2021.
- <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvikfonu/> icerik, Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>), Erişim Tarihi: 22.06.2021

# Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler\*

*Innovations Brought by the Presidential Government System to the Administrative Organization of the Republic of Turkey*

Abdülkadir Özdemir\*\*<sup>1</sup> 

<sup>1</sup> Tercan Vocational School, Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan, Turkey

Received: 01.07.2021

Accepted: 20.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Türkiye’de 16 Nisan 2017 tarihinde kabul edilen referandum sonucunda hükümet sistemi değişmiş ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler sonucunda 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başlamasıyla birlikte Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi fiili olarak uygulanmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sadece yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki ilişkilere değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin idari teşkilatına da önemli yenilikler getirmiştir. Yeni hükümet sistemi başkanlık sistemine çok benzese de ABD’de uygulanan başkanlık sistemi ile birebir aynı değildir. Başkanlık sistemlerinin en önemli özellikleri tek başlı yürütmenin ve geniş yetkilerle donatılmış bir devlet başkanının olmasıdır. Bu özellikler Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin de temel özellikleridir. Bu nedenle, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başlamasıyla, parlamenter sistemlerde önemli görev ve yetkileri olan “başbakanlık” ve “bakanlar kurulu” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ve idari teşkilatında artık yer almamaktadır. Cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi için Cumhurbaşkanlığı Ofisleri ve Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları kurulmuştur. Yeni hükümet sisteminin getirdiği bir diğer yenilik ise “Cumhurbaşkanı Yardımcılığı” makamıdır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı 9 Temmuz 2018 öncesi ile karşılaştırılmış, Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatındaki yeni aktörlerin görev ve yetkileri incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatı, Anayasal Kurumlar, Türk Siyasal Hayatı, Kamu Politikaları

## Abstract

As a result of the referendum adopted on 16 April 2017 in Turkey, the government system has changed and after the elections held on June 24, 2018, he took the oath of the President on July 9, 2018. Thus, the presidential government system began to be implemented de facto. The presidential government system has brought important innovations not only to the relations between the legislative, executive and judicial forces, but also to the administrative organization of the Republic of Turkey. Although the new government system is very similar to the presidential system, it is not exactly the same as the presidential system applied in the USA. The most important features of presidential systems are a single-headed executive and a head of state equipped with broad powers. These features are also the main features of the Presidential government system. For this reason, with the implementation of the Presidential government system, the "prime ministry" and the "council of ministers", which have important duties and powers in parliamentary systems, are not included in the Constitution and administrative organization of the Republic of Turkey. Presidential Offices and Presidential Policy Boards have been established to strengthen the office of the President. Another innovation brought by the new government system is the "Vice President" position. In this study, the administrative organization of the Republic of Turkey was compared with before July 9, 2018 and the duties and authorities of the new actors in the administrative organization of the Republic of Turkey were examined.

**Keywords:** Presidential Government System, Administrative Organization of the Republic of Turkey, Constitutional Institutions, Turkish Political Life, Public Policies

Özdemir, A. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 284-297. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.51971>

\* Bu makale Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde düzenlenen 2. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi’nde sözlü/çevrimiçi bildiri olarak sunulmuş, sadece özet metin olarak yayınlamıştır.

\*\* E-mail address: ozdemir.kadir@hotmail.com

## 1. Giriş

Türkiye’de 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiş ve 1961 Anayasası’nın kabulüne kadar kuvvetler birliği üzerine şekillenmiş olan meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır. Kuvvetler ayrılığı prensibi -yumuşak da olsa- ilk olarak 1961 Anayasası’nda benimsenmiş (Çilliler, 2019: 61; Yıldırım, 2017: 40), 1961 ve 1982 anayasaları ülkede parlamenter sistemin uygulanması üzerine şekillendirilmiştir. 2709 kanun numaralı 1982 Anayasası’nda birçok değişiklik yapılmış olsa da 2007 ve 2017 yıllarında yapılan değişiklikler Türkiye’nin hükümet sistemini doğrudan etkilemiştir.

2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmış ve daha sonrasında Cumhurbaşkanı yürütmede daha etkin olmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve sembolik yetkilerin ötesinde daha fazla yetkiye sahip olması Türkiye’deki hükümet sistemini parlamenter sistemden biraz daha uzaklaştırarak yarı başkanlık sistemine yaklaştırmıştır. 2007 referandumundan 2018 genel seçimlerine kadar geçen süreçte, Türkiye’de uygulanan hükümet sisteminin yarı başkanlık sistemi olduğunu savunanlar da vardır (Elgie, 2011: 9). 2017 yılında ise yürütmenin tek başlı olduğu, devlet başkanının daha fazla yetkilerle donatıldığı, kuvvetlerin sert ayrımına dayanan ve hükümetin, yasamanın onayına tabi olmadığı bir hükümet sistemine geçiş için gerekli anayasa değişiklikleri referandum ile kabul edilmiş, 24 Haziran 2018 milletvekiliği ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanının 9 Temmuz 2018 tarihinde yemin ederek göreve başlamasıyla Türkiye’de yeni hükümet sistemi fiilen uygulanmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin fiili başlama tarihini 9 Temmuz 2018 olarak kabul edenler olduğu gibi (Öner, 2019: 304), yeni sistemin 24 Haziran 2018 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı ve milletvekiliği seçimleri ile fiilen başladığı yönünde görüşler de vardır (Turan, 2018: 43; Güler, 2018: 312; Mercimek, 2018: 131; Kara, 2019: 219; Örselli, Babahanoğlu, Bilici, 2018: 311; Esen ve Kalağan, 2020: 264; Akıncı, 2018: 2136). Ancak, 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 18. maddesinde, hükümet sistemi üzerinde etkili olan anayasa değişikliklerinin büyük bir kısmının Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihte yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Bu nedenle yaygın görüşün aksine, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin fiili başlama tarihini 9 Temmuz 2018 (Cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başladığı tarih) olarak kabul etmek gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan bu yeni sistem, İngiltere’de uygulanan klasik parlamenter sistemden ve Fransa’da uygulanan yarı başkanlık sisteminden çok farklı olsa da, ABD’de uygulanan başkanlık sistemi ile de tamamen aynı değildir. Ancak, üç temel hükümet sistemi içerisinde, başkanlık sisteminin özelliklerini daha çok taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye’de uygulanan yeni hükümet sistemi, “Türk tipi başkanlık sistemi” olarak da adlandırılmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, ülkelerin uyguladıkları hükümet sistemlerinin adları anayasalarda yer almamakta ve hükümet sistemleri, literatürde kuvvetler arasındaki ilişkilere göre sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da, Türkiye’de uygulanmakta olan hükümet sisteminin adı belirtilmemiştir. Ancak “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” adlandırması yaygın olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1961-2002 yılları arasında siyasal istikrarsızlıklar yaşanmış, yeni hükümet sistemine geçişte, geçmişte yaşanan siyasal istikrarsızlıkların tekrar yaşanmaması, siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle vesayet odaklarının güçlenmesini önleme ve daha etkin bir kamu yönetimi amaçlanmıştır. Bu nedenle yeni hükümet sistemi, yürütmenin istikrarını ve hükümet ömürlerini artıracak tedbirler ve özelliklere sahiptir (Akçakaya ve Özdemir, 2018: 932). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin en önemli özellikleri, yürütmenin yasama onayına tabi olmaması (hükümetin, güvenoyuna sunulmaması ve güvensizlik oyu ile sona erdirilememesi), devlet başkanının geniş yetkilerle donatılmış olması ve tek başlı bir yürütme yapısıdır. Devlet başkanının yetkilerinin artırılması ve yürütmede tek başlılığın sağlanmasının doğal bir sonucu olarak 2018 yılı öncesinde Türkiye’nin idari teşkilatlanmasında yer alan bazı kurum ve kuruluşlar kapatılmış ve Cumhurbaşkanlığı teşkilatında yeni birimler kurulmuştur.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliklerinin büyük bir kısmı yürütme ile yasama arasındaki ilişkiler ve yürütmenin işleyişi ile ilgili olsa da, yeni hükümet sistemi ile doğrudan ilgili olmayan değişiklikler de yapılmıştır. Yasama organında yer alan kişi (milletvekillerinin) sayısının 550’den 600’e yükseltilmesi veya askeri mahkemelerin kapatılması gibi yenilikler Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatını doğrudan etkileyen yenilikler değildir.

16 Nisan 2017 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen anayasa değişikliklerinin yanı sıra 10.07.2018 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi de Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatına önemli yenilikler getirmiştir. Merkezi yönetimin başkent teşkilatındaki önemli yenilikler; Cumhurbaşkanlığı Ofisleri’nin ve Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları’nın kurulması, Cumhurbaşkanı Yardımcısı makamı ihdas edilmesi, Başbakanlık

makamının ve Bakanlar Kurulu'nun sona ermesi ve yerine -anayasada yer alması da- Cumhurbaşkanlığı Kabinesi'nin kurulması, müsteşarlıkların kaldırılması ve bazı müsteşarlıkların başkanlık adını alması, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği makamının yerine İdari İşler Başkanlığı makamının kurulması, bazı bakanlıkların birleştirilmesi ve kapatılmasıdır. Bu yeniliklere ek olarak merkeze yardımcı kuruluşlardan olan Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısında ve merkezi yönetimin taşra teşkilatının en önemli aktörleri olan vali ve kaymakamların temsil yetkilerinde yenilikler olmuştur. Yerel yönetimlerle ilgili mevzuatlarda da yeni sisteme uyum amacıyla bazı değişiklikler yapılmış; ancak bu değişiklikler yerel yönetimlerin Türk idari teşkilatındaki yerini ve mevcut yerel yönetimlerin adlarını ve sayılarını değiştirmemiştir.

Anayasa değişikliği ve ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile ortaya çıkan bu yenilikler, yeni birimlerin ve yeni makamların görev ve yetkileri, yeni hükümet sistemine geçiş ile birlikte kapatılan kurumlar ve kurullar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

## 2. Yeni Hükümet Sistemine Geçiş Öncesinde ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin İdari Teşkilatı

Türkiye Cumhuriyeti ilk aşamada merkezi yönetim (genel idare) ve yerinden yönetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Merkezi idare, başkent teşkilatı ve merkezi idarenin taşra teşkilatı; yerinden yönetimler ise yer yönünden yerinden yönetimler (yerel yönetimler, mahalli idareler veya Coğrafi yerel yerinden yönetimler) ve hizmet yönünden yerinden yönetimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Nohutçu: 2015: 122). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş, merkezi yönetimde önemli değişikliklere neden olmuşken, yerel yönetimlerin teşkilat yapıları üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Bu nedenle çalışmanın büyük bir kısmını, yeni hükümet sisteminin merkezi yönetime getirdiği yenilikler oluşturmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş öncesinde, merkezi idarenin başkent teşkilatını Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Başbakanlık, bakanlar ve bakanlıklar ile başkentteki yardımcı kuruluşlar oluşturmaktayken, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte Başbakanlık kurumu ilga olmuş, Bakanlar Kurulu'nun yerini Cumhurbaşkanı kabinesi almıştır. Hemen belirtmek gerekir ki "Cumhurbaşkanı kabinesi" ibaresi Anayasada ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde yer almamaktadır. Yeni sistemde her bir bakan, sadece Cumhurbaşkanına karşı bireysel olarak sorumludur ve bakanların müteselsil (kolektif) olarak herhangi başka bir makam veya TBMM'ye karşı sorumluluğu yoktur. Merkezi idarenin taşra teşkilatını ise il idaresi, ilçe idaresi, bucak idaresi ve bölge idareleri oluşturmaktadır. Günümüzde bucak idaresi Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatında fiili olarak yer almamaktadır. Bu nedenle Çağlayan'a (2012: 79) göre, bucak idaresi ibareleri ilgili mevzuatlardan kaldırılmalıdır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş öncesinde, başkent teşkilatından Cumhurbaşkanlığı teşkilatını, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Devlet Denetleme Kurulu; Başbakanlık teşkilatını, merkez teşkilatı, bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar; bakanlık teşkilatlarını ise, merkez teşkilatı, taşra teşkilatı, yurt dışı teşkilatı, bağlı kuruluşlar ve ilgili kuruluşlar oluşturmaktayken; Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte, yeni makamlar ve kurumlar kurulmuş ve bazı kurumlar ve makamlar ise ilga olmuştur. Bu yenilikler ve değişikliklere ilerleyen başlıklarda yer verilmiştir.

## 3. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatındaki Yeni Birimler

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi monist bir yürütme yapısı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte en çok yenilik ve değişiklik Cumhurbaşkanlığı teşkilatında olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10.07.2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış ve bu kararname Cumhurbaşkanlığı teşkilatına önemli yenilikler getirmiştir.

10.07.2018 tarihi öncesinde, Cumhurbaşkanlığı; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Devlet Denetleme Kurulu'ndan oluşmaktayken (Akyılmaz, Sezginer, Kaya, 2009: 238); Cumhurbaşkanının geniş yetkiler ile donatıldığı Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanlığına bağlı çok sayıda birim kurulmuş, daha önce Cumhurbaşkanlığı makamına bağlı olmayan çok sayıda kuruluş ise Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Karatepe ve Altunok (2019: 4), Cumhurbaşkanlığı teşkilatını "Cumhurbaşkanlığının iç teşkilatı" (Özel Kalem Müdürlüğü, Başdanışmanlar ve Danışmanlar, İdari İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanı yardımcıları) ve "Cumhurbaşkanlığının, ülkenin milli politikalarını yürütücü teşkilatı" (Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri, Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlar) olmak üzere iki grupta sınıflandırmışlardır.

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin, Cumhurbaşkanlığı Makamı başlıklı birinci kısmında Cumhurbaşkanının hemen ardından Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Danışmanı, Özel Temsilci ve son olarak Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu'na yer verilmiştir.

Kararnamenin 2. maddesine göre, Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürlüğü, "Cumhurbaşkanı makamına ilişkin hizmetleri yürütmek, Cumhurbaşkanının resmi ve özel yazışmalarını yürütmek, Cumhurbaşkanının tören, yurtiçi ve yurtdışı gezi işlerini düzenlemek ve yürütmek, Cumhurbaşkanlığı makamının protokol, halkla ilişkiler ve kurumsal iletişim hizmetlerini bünyesindeki birimler aracılığıyla yürütmek, Cumhurbaşkanının Milli Saraylar ve Devlet Arşivlerine ilişkin talimat, iş ve işlemlerini yürütmek ve Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer görevleri yapmakla" yetkili ve görevlidir. Özel kalem müdürü doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

Cumhurbaşkanı, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre, kendisine danışmanlık ve verdiği diğer görevleri yapmak üzere Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Cumhurbaşkanı Danışmanı atayabilmektedir. Başdanışman ve danışmanlar genellikle bir konuda uzman kişilerdir ve sayıları kararname veya anayasa ile sınırlandırılmamıştır. Buna göre atanacak kişi sayısının belirlenmesi Cumhurbaşkanının kendi tercihinine bırakılmıştır. Cumhurbaşkanının özel temsilci ataması usulü de kararnamenin dördüncü maddesinde düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından "özel bilgi ve uzmanlık gerektiren konularda, dış ülkelerde veya uluslararası kuruluşlar nezdinde özel bir görevi ifa etmek üzere" özel temsilci görevlendirebilmektedir.

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin getirdiği bir yenilik de Yüksek İstişare Kurulu'dur. Tüm üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından belirlendiği bu kurulun kurulmasıyla, kararnameye göre, "mille ve devlete hizmeti geçmiş, bilgi ve birikim sahibi kişilerin bu kazanımlarından istifade edilebilmesi" amaçlanmıştır.

### 3.1. İdari İşler Başkanlığı

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, 2017 yılı anayasa değişiklikleriyle ilga olan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin yerine İdari İşler Başkanlığı kurulmuştur. Yeni hükümet sisteminde Başbakanlık kurumunun da olmaması Başbakanlık Müsteşarlığı makamını da ortadan kaldırmış ve müsteşarlığın yetkileri Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı'na devredilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş öncesinde en yüksek devlet memuru Başbakanlık müsteşarıyken, yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı'nın en üst yetkili amiri olan İdari İşler Başkanı, en yüksek devlet memuru konumuna sahip olmuştur. Bu başkanlık, mevzuat ve Cumhurbaşkanı tarafından verilen görevleri yapmakla mükelleftir ve İdari İşler Başkanı direkt olarak Cumhurbaşkanı'na karşı sorumludur.

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 6. maddesine göre, İdari İşler Başkanı, Cumhurbaşkanının adına, "Anayasada belirtilen görevlerinin yerine getirilmesinde ve yetkilerinin kullanılmasında Cumhurbaşkanı'na gerekli olan hizmetleri sunma, TBMM ile olan münasebetlerin yürütülmesi ve kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapma, devlet Teşkilatının düzenli ve etkin bir şekilde işlemlerini temin edecek prensiplerin tespiti için gerekli çalışmaları yapma, iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak, yapılan çalışmaların kamuoyundaki tesirlerini izleme ve değerlendirme çalışmalarını yapmak" ile görevlidir.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin ilk haline göre, İdari İşler Başkanlığı; Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü, Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü, Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü olmak üzere dört birimden oluşmaktayken, 10.01.2019 tarih ve 30651 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ile İdari İşler Başkanlığı'na bağlı Koruma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş ve İdari İşler Başkanlığı'na bağlı birim sayısı beşe yükselmiştir.

### 3.2. Cumhurbaşkanı Yardımcılığı Makamı

Cumhurbaşkanı yardımcılığı makamı Türkiye'de ilk olarak 2017 yılında yapılan referandumla birlikte anayasada yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 106. maddesine göre Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla sayıda Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilmektedir. Anayasada, kanunlarda veya herhangi bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde Cumhurbaşkanı yardımcısı sayısına dair herhangi bir hüküm olmadığından, başdanışman ve danışmanlarda olduğu gibi, Cumhurbaşkanı dilediği sayıda Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilecektir.

Anayasa değişiklikleri öncesinde Cumhurbaşkanına vekalet TBMM Başkanı'na aitken, anayasa değişiklikleriyle birlikte, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, Cumhurbaşkanı'nın yurt dışı seyahatlerinde ve hastalanması durumunda Cumhurbaşkanı yardımcısı, Cumhurbaşkanı'na vekalet etmektedir. Birden fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı olduğu hallerde ise, Cumhurbaşkanlığı makamının aniden boşalması gibi bir durumda hangi Cumhurbaşkanı yardımcısının vekalet görevini üstleneceği anayasada yer almasa da Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 18. maddesinde en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısının vekalet görevini üstleneceği belirtilmiştir.

Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanı tarafından, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olan kişiler arasından atanmakta ve milletvekili olan bir kişinin Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanması halinde, atanan kişinin milletvekilliği görevi sona ermektedir. Yasamada yer alan bir aktörün, aynı anda yürütmeye de görev alamaması, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, kuvvetlerin sert ayırımına dayanan bir sistem olduğunun göstergelerindedir.

Cumhurbaşkanı yardımcılığının siyasi bir kimliği olmayıp, bürokrat kimliğine sahip olduğu düşünülse de (Akman, E., 2019: 51), bir siyasi parti lideri olarak da seçimlere katılabilen bir Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanabilen Cumhurbaşkanı yardımcılarının siyasi bir kimlikten tamamen uzak olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

### 3.3. Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları

Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, yeni sistemin en çok dikkat çeken ve akademik çalışmalara en çok konuları arasında yer almaktadır. Politika kurullarının çok sayıda akademik çalışmaya konu olmasının birçok nedeni vardır. Bu kurulların bakanlıklar ile olan ilişkileri ve hiyerarşik konumları, politika yapım ve takip sürecindeki rolleri, diğer politika aktörlerine göre Cumhurbaşkanına yakınlık dereceleri, yeni sistemde gerçekten politika yapım sürecini hızlandırıp hızlandıramayacakları güncelliğini koruyan konular arasındadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş öncesinde kamu politikaları, hükümet programları ve kalkınma planları ile belirlenmekte, bu plan ve programlar meclis onayından geçtikten sonra bakanlıklar, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından uygulanmaktaydı. Kamu politikalarının uygulanması ise meclis tarafından denetlenmekteydi. Yeni sisteme geçiş ile birlikte kamu politikası aktörlerinde ve sürecinde reform yapılmış, kamu politikalarının belirlenmesinde ve uygulamaların takip edilmesinde yeni aktörler yerini almıştır. Bu aktörler politika kurulları ve ofislerdir. Kurulların ve ofislerin yapıları ile görev ve yetki alanları 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde belirtilmiştir.

Politika yapım ve değerlendirme sürecinde Cumhurbaşkanı ile doğrudan çalışan politika kurulları, en az üçer üyeden oluşmakta ve kurulların üyeleri doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Her kurulun başkanı Cumhurbaşkanı olsa da, kurul üyelerinden biri Cumhurbaşkanı tarafından başkanvekili olarak görevlendirilebilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 22. maddesine göre, kurullar Cumhurbaşkanı tarafından alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmekle, Cumhurbaşkanının direktifleri doğrultusunda çalışmalar yapmakla, kendi alanlarında strateji ve politika önerileri geliştirmekle, kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermekle ve kendi alanlarıyla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmakla görevlidirler. Genel görev ve yetkilerin yanı sıra her bir politika kurulunun kendi alanlarına giren konularda spesifik görev ve yetkileri de vardır. Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları "*Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu*" olmak üzere dokuz tanedir.

Kamu politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında kurullar öncülüğünde koordinasyon toplantıları yapılmakta ve bu toplantılara akademisyenler, sivil toplum temsilcileri, özel sektör temsilcileri, yerli veya yabancı uzmanlar davet edilebilmektedir. Kamu politikası yapım sürecinde ilgili kamu politikalarından etkilenen kesimlerin sürece dahil olabilmelerinin işlevsel politikaların üretilmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir (Akman, E., 2019: 47).

Yeni hükümet sisteminde her ne kadar yürütme yetkisi tek başına Cumhurbaşkanında olsa da, politikaların belirlenmesi ve belirlenen politikaların bakanlıklar tarafından ne ölçüde uygulanıp uygulanmadığının tespit edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması Cumhurbaşkanının tek başına üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Bu nedenle, kamu politikalarının yapım ve uygulanan politikaların incelenmesi sürecinde politika kurullarına önemli yetki ve görevler verilmiştir. Politika kurulları, Cumhurbaşkanının politikaları doğrultusunda politika ve strateji önerilerini geliştirip



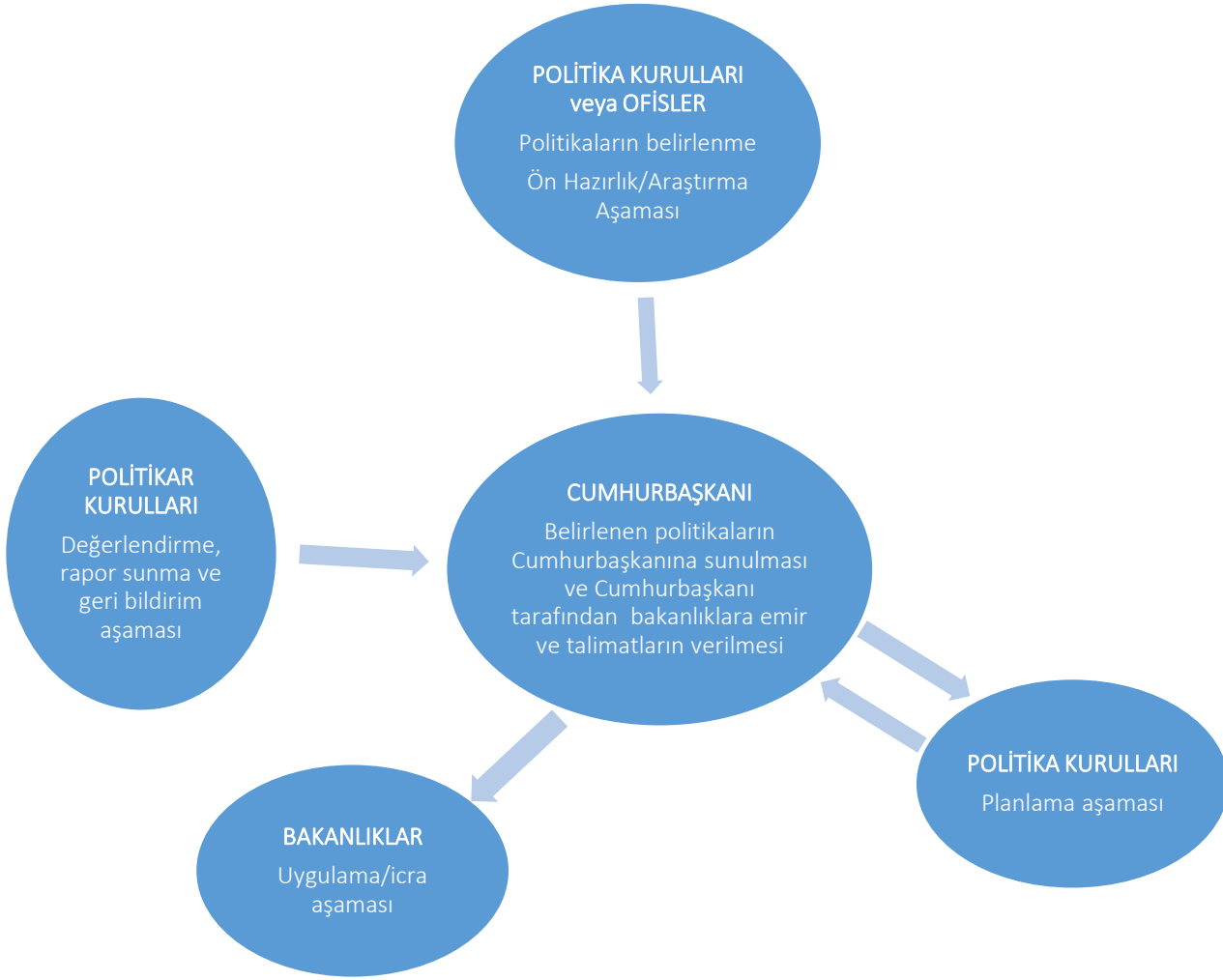
şekillendirdikten sonra Cumhurbaşkanının emir veya talimatlarıyla bakanlıklar politikaları uygulamakta ve uygulanan politikalar yine kurullar tarafından izlenmektedir. Bakanlıklar tarafından icra edilen politikaları değerlendirme ve bu politikalar ile ilgili raporları Cumhurbaşkanına sunma görevi yine kurullardadır. Öyleyse kamu politikalarının planlanma aşamasından denetim ve geri bildirim aşamasına kadar olan süreci, politika kurullarına verilen görev ve yetkilerden yola çıkılarak, şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aşama: Politika kurullarının, Cumhurbaşkanının politikaları doğrultusunda politikalar belirlemesi (ön hazırlık/araştırma aşaması),
2. Aşama: Belirlenen politikaların Cumhurbaşkanına sunulması (değerlendirme, öneri ve onay aşaması),
3. Aşama: Cumhurbaşkanının onayı halinde politikaların şekillendirilmesi (planlama aşaması),
4. Aşama: Cumhurbaşkanının talimatları doğrultusunda bakanlıkların politikaları uygulaması (uygulama/icra aşaması),
5. Aşama: Bakanlıklar tarafından uygulanan politikaların, politika kurulları tarafından izlenmesi, değerlendirilmesi ve Cumhurbaşkanına politikaların uygulanması ile ilgili rapor sunulması (değerlendirme, rapor sunma ve geri bildirim aşaması),
6. Aşama: Uygulamada yaşanan aksaklıkların belirlenerek yeni politikalar geliştirilmesi.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş öncesinde, kamu politikalarının belirlenmesinde ve yürütme organının işleyişinde Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında uyuşmazlıkların veya uyumsuzlukların yaşanması politikalarının uygulanmasını olumsuz olarak etkilemekteydi. Ayrıca yürütmenin ihtiyaç duyduğu yasaların TBMM tarafından çıkarılmasında geçen süre politikaların gecikmesine de neden olmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte tek başlı yürütme yapısı bu tür sorunları da ortadan kaldırarak merkezi yönetimde bir bütünlüğün oluşmasını sağlamıştır. Bu bütünlüğün sağlanması da bürokratik engellerin ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Kamu politikalarının, Şekil 1'de görülebileceği gibi, tek merkez (Cumhurbaşkanı) etrafında şekillenmesi bürokratik engelleri ortadan kaldırmakla birlikte, politika kurullarının politikaların uygulamalarını izlemesi ve Cumhurbaşkanına rapor sunması politikaların etkinliğini artıracaktır. Yeni sistemin koalisyon hükümeti kavramını ortadan kaldırmış olması, hem herhangi bir kamu politikasının uygulanma kararının alınmasında bakanlıklar arasındaki uyumsuzlukların ortaya çıkmasını hem de öncelik verilmesi gereken politikaların da geri plana atılmasını engellemektedir.

Şekil 1. Politika yapım, uygulama ve geri bildirim sürecinde politika aktörlerinin konumu



*Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Herhangi bir mevzuatta politika kurulları ile bakanlıklar arasında hiyerarşik bir ilişkiden bahsedilmemiş olsa da Cumhurbaşkanının her bir politika kurulunun başkanı olması, politika yapım ve politikaların izlenme süreçlerinde politika kurullarının bakanlıklar da dahil olmak üzere tüm kamu kurumlarından bilgi ve belge talep edebilmeleri, politika yapım sürecinde Cumhurbaşkanına en yakın birim olmaları, bu kurulların Cumhurbaşkanlığı teşkilatında bakanlıklardan daha üst bir noktada konumlandırıldığını ve bu nedenlerle politika yapım ve takip süreçlerinde Cumhurbaşkanına en yakın aktörün politika kurulları olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Fakat bu konumlandırma, bakanlıkların politika kurullarının astı olduğu anlamını taşımamaktadır. Karatepe ve Altunok'a (2019: 65) göre de politika yapım sürecinde kurullardan üst bir politika aktörü mevcut değildir. Ancak belirtmek gerekir ki, politikaların uygulanıp uygulanmaması kararını vermeye Cumhurbaşkanı tek başına muktedirdir.

Kurulların görev ve yetkileri incelendiğinde, her bir kurulun politika ve strateji geliştireceği alanların belirlenmiş olduğunu görebilmek mümkündür. Herhangi bir mevzuatta hangi politika kurulunun hangi bakanlık ile ilişkili olduğu belirtilmemiş olsa da, kurulların görev ve yetkileri incelendiğinde hangi kurulun hangi bakanlıkla ilgili veya ilişkili olabileceğini tespit edebilmek mümkündür. Aşağıda yer alan tabloda kurulların ilişkili olabileceği bakanlıklar gösterilmiştir.

**Tablo 1. Politika Kurullarının görev ve yetki alanlarına göre ilgili bakanlıklar**

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu	Milli Eğitim Bakanlığı
Ekonomi Politikaları Kurulu	Hazine ve Maliye Bakanlığı Ticaret Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu	İçişleri Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Milli Savunma Bakanlığı
Hukuk Politikaları Kurulu	Adalet Bakanlığı
Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu	Sağlık Bakanlığı Tarım ve Orman Bakanlığı
Sosyal Politikalar Kurulu	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Yerel Yönetim Politikaları Kurulu	İçişleri Bakanlığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

*Bu tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Tablo 1’de görülebileceği gibi her bir politika kurulunun ilgili veya ilişkili olduğu en az bir bakanlık vardır. Bazı kurulları üç bakanlık ile bazı kurulları ise sadece bir bakanlık ile ilişkilendirebilmek mümkündür. Yine tablodan görülebileceği gibi her bakanlığın görev alanına ilişkin muhakkak en az bir politika kurulu vardır.

### **3.4. Başbakan ve Bakanlar Kurulu İbarelerinin Anayasadan Çıkarılması ile Bakanların Yeni Sistemdeki Konumu**

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş öncesinde merkezi yönetimin başkent teşkilatının en önemli kurumu olan Başbakanlık, 24 Haziran 2018 tarihinden yapılan genel seçimleri sonrasında kaldırılmıştır. Yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılır ve yerine getirilir hükmündeki “Bakanlar Kurulu” ibaresi anayasanın yeni halinde yer almamaktadır. Bu nedenle yeni sistemde yürütme yetkisi ve görevi sadece Cumhurbaşkanına bırakılmıştır. Cumhurbaşkanı bu yetki ve görevini, bakanlıklar, Cumhurbaşkanına bağlı kurum ve kuruluşlar ve merkezi yönetimin taşra teşkilatındaki kamu aktörleri aracılığıyla yerine getirmektedir.

Parlamentar sistemlerde ve yarı başkanlık sistemlerinde yürütmenin önemli bir organı ve kolektif karar alma mercii olan bakanlar kurulu başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde yer almamaktadır. Türkiye’de de anayasada yer alan tüm “Bakanlar Kurulu” kavramlarının, anayasa değişiklikleriyle birlikte kaldırılmış olması siyaset biliminde bir kavram boşluğu ve kavram kargaşasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanının, bakanlar ile yaptığı toplantılar, anayasa değişikliklerine rağmen, yazılı veya görsel medyada zaman zaman “bakanlar kurulu toplantısı” veya “kabin toplantısı” olarak dile getirilmektedir. Bu toplantıların adlandırılma biçiminin Kartepe ve Altunok (2019: 35) tarafından teknik olarak çok yerinde olmadığı ve toplantıların “Bakanlar Toplantısı” olarak adlandırılmasının daha uygun olacağı savunulmaktadır. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer almasa da, “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi” ibresini Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde görebilmek mümkündür.

Yeni sistemde bakanlıkları, Cumhurbaşkanının politikalarını uygulama aktörleri olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bakanlıklar artık kamu politikalarının belirlenmesinden daha çok, politikaların uygulanmasında görevlidirler. Politika kurullarının kurulmasıyla birlikte, bakanlıkların politika yapım sürecinden tamamen dışlandığı akıllara gelse de politika kurullarıyla bakanlıklar arasında sürekli bir istişare ve etkileşim söz konusudur. Ancak politika yapım sürecinde kurullar, bakanlıklara göre daha ön plandadır. Başka bir ifadeyle, kamu politikalarının oluşturulmasında bakanlıklar, politika kurullarına göre daha geri plandadırlar. Sobacıoğlu, Miş ve Köseoğlu da (2018: 4), Cumhurbaşkanı ve ekibinin politika belirlemede daha etkili olduğunu, bakanlıkların daha alt düzey politika yapıcısı olduklarını ve politika yapımından daha ziyade politika uygulayıcısı olduklarını düşünmektedirler. Bu nedenle bakanların siyasi kimliklerinden daha çok bürokratik kimlikleri ön plandadır ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte, bakanlar içerisinde siyasetçi olmayan kişilerin sayısı artmıştır. ABD’de “sekreter” olarak adlandırılan bu siyasi ve bürokratik aktörlerin, Türkiye’de “bakan” olarak adlandırılmasına devam edilmektedir.

2017 yılı anayasa değişiklikleri öncesinde, anayasanın 87. maddesine göre bakanlar kurulu ve bakanlar TBMM tarafından denetlenmekteyken yeni sistemde bakanlar sadece Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Cumhurbaşkanı, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip kişiler arasından bakan atayabilmekte ve herhangi bir gerekçeye ihtiyaç duymadan bakanların görevine son verebilmektedir. Kuvvetlerin sert ayrımı üzerine şekillenmiş olan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, bir bakan aynı anda milletvekili olamamakta, milletvekili olan bir kişinin bakan olarak atanması halinde milletvekilliği görevi sona ermektedir. Milletvekili iken bakan olarak atanan kişi daha sonra bakanlık görevinden alındığında ise milletvekilliğine dönememektedir. Ancak bu kişinin daha sonra yapılacak bir genel seçimde yeniden milletvekili olabilmesi mümkündür.

Bakanların sadece Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olmaları TBMM’nin bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılmasını isteme yetkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Soruşturma ve Yüce Divan’a sevk edilmeye ilişkin usul ve esaslar Anayasanın 106. maddesinde yer almaktadır.

Anayasa’nın 113. Maddesinin mülga olması ve 2017 yılı anayasa değişiklikleriyle birlikte anayasanın 106. Maddesine göre Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması artık kanunla değil Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmektedir. 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinin hemen ardından yayınlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bazı bakanlıklar birleştirilmiş bazıları ise tamamen kapatılmıştır. Kapatılan bakanlıkların görev ve yetkileri başka bakanlıklara devredilmiştir. Yeni sisteme geçişle birlikte bakanlık müsteşarlığı makamı kaldırılmış; ancak bakan yardımcılığı makamı devam etmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki bakanlık teşkilatlarındaki müsteşar unvanı kaldırılmışken, Dışişleri Bakanlığının yurtdışı teşkilatında “müsteşar” unvanı devam etmektedir.

### 3.5. Cumhurbaşkanlığı Ofisleri

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte Türk idari yapısında yerini alan Cumhurbaşkanlığı ofisleri, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 25. maddesine göre; Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahiptirler. Cumhurbaşkanının verdiği görevleri yerine getirmek üzere kurulan Dijital Dönüşüm, Finans, İnsan Kaynakları ve Yatırım ofislerinin genel görevi planlanan kamu politikaları için araştırma yapmak ve araştırma sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmaktır. Her ofisin bir başkanı vardır. Ofisler, kayda değer projelerin herhangi bir bürokratik engelle takılmadan Cumhurbaşkanına ulaşması açısından önemli bir konuma sahiptirler.

Cumhurbaşkanlığı politika kurulları gibi Cumhurbaşkanlığı ofisleri de kamu politikalarındaki etkinliğin artırılması amacıyla kurulmuşlardır. Başkanlık sisteminin uygulandığı bazı ülkelerde benzer örneklerle karşılaşabilmek mümkündür (Sobacıoğlu, Miş ve Köseoğlu, 2018: 6) ve ofislerin, politikalara temel olacak projelerin geliştirilmesinde kritik bir işlev üstlenmesi beklenmektedir (Turan, 2018: 74).

Kamu politikaları süreci; ön hazırlık/araştırma, değerlendirme, öneri ve onay, planlama, uygulama/icra, değerlendirme, rapor sunma ve geri bildirim olmak üzere sıralandığında, ofislerin bu süreçteki yeri Şekil 2’de görüleceği gibi ilk aşama olan ön hazırlık/araştırma aşamasıdır ve bu aşamada politika kurulları da yetkilendirilmiştir.

Şekil 2. Ofislerin kamu politikaları sürecindeki yeri



*Bu görsel yazar tarafından oluşturulmuştur.*

Kamu politika süreci haricinde, ofislerin kamu kurum ve kuruluşlarına “yol gösterme”, uluslar arası ve ulusal kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ile toplantılar yapma, raporlar hazırlama ve Cumhurbaşkanına sunma görevleri vardır.

Politika kurulları ile Cumhurbaşkanlığı ofisleri arasında sınırları net olan bir görev ve yetki ayrımının olmadığı düşünülse de (Erol, 2020: 121), kurulların, politika yapım, takip ve rapor sunma sürecinde ofislerden daha yetkili olduğunu ve her bir bakanlığın görev alanına ilişkin bir politika kurulu varken, her bir bakanlığın görev alanına ilişkin bir ofisin olmadığını söyleyebilmek mümkündür.

Ofislerin Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatındaki yerinin tespiti üzerine bazı sorunlar yaşanmaktadır. Çünkü ofisler merkezi yönetimin başkent teşkilatında yer alan Cumhurbaşkanlığı teşkilatının bir birimi olmalarına rağmen, özellikleri bakımından hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşlarına daha yakındır. Hizmet yönünden yerinden yönetim, teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren bir hizmetin, kamu tüzel kişiliğine sahip ve merkezi idare dışında bir kurum tarafından gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Günday, 2004: 463; Akyılmaz, Sezginer, Kaya, 2009: 352). Ayrıca, merkezi yönetimin hiyerarşik denetimi altında olmadığı halde yerel yönetim (mahalli idare) olmayan kamu kurumları da hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşu olarak kabul edilmektedir (Özer, Akçakaya, Yaylı, Batmaz, 2015: 350). Bu tanım ve özellikler doğrultusunda, ofislerin kamu tüzel kişiliğine ve özel bütçeye sahip olmaları, teknik bilgi ve uzmanlık isteyen bir hizmeti ifa ediyor olmaları nedeniyle hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşu olduklarını; ancak buna rağmen Cumhurbaşkanının hiyerarşik denetiminde olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Zengin'e göre (2019: 15) ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları için tüzel kişilik üzerinden yapılacak sınıflandırmaya göre bu ofisler, merkezi yönetim içinde değil hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları (kamu kurumları) içinde yer almalıdırlar. Ocak (2019: 182) da ofislerin hizmet yönünden yerinden yönetim idareleri arasında olması gerektiğini savunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı ofislerine kamu tüzel kişiliği verilmiş olmasına rağmen Cumhurbaşkanına, bu ofislere emir ve talimat verme yetkisinin de verilmiş olması Gözler (2019) tarafından eleştirilmekte; ya ofislere verilen kamu tüzel kişiliğinin kaldırılması ya da Cumhurbaşkanına ofisler üzerinde sadece vesayet yetkisi verilmesi önerilmektedir.

#### 4. Yerel Yönetimlerdeki Yenilikler

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte, yerel yönetimler (mahalli idareler) ile ilgili bazı kanunlarda, yeni sisteme uyum açısından değişiklikler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Belediye tüzel kişiliklerinin kurulması ve sona erdirilmesine dair usul ve esaslar ile ilgili bu değişiklikler yerel yönetimlerin Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı içerisindeki yerlerini değiştirmemiş; ancak Cumhurbaşkanı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yerel yönetimler ile ilgili bazı yetkiler verilmiştir. Daha önce Danıştay'ın görüşünün alındığı ve müşterek kararname ile yapılan bazı işlemler artık Cumhurbaşkanı kararıyla yapılabilmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun bazı maddelerinde yer alan "Danıştay görüşü" ve "müşterek kararname" ibareleri kaldırılmış, Cumhurbaşkanına belediye tüzel kişiliklerinin kurulması ve kaldırılmasına dair bazı yeni yetkiler verilmiştir. Öner (2019: 310), bu düzenlemeleri "teknik nitelikli düzenlemeler" olarak nitelendirmektedir.

Yerel yönetimler ile ilgili bir diğer yenilik ise İçişleri Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı arasındaki görev ve yetki dağılımı ile ilgilidir. Yerel yönetimler ile ilgili mevzuattaki bazı değişiklikler ile İçişleri Bakanlığı ve valiliklerin görev ve yetkilerinden bazıları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiş, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü kapatılarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki, 24 Haziran 2018 tarihinden öncesinde olduğu gibi, sonrasında da mahalli idareler üzerindeki idari vesayet yetkisi İçişleri Bakanlığı'ndadır.

Yerel yönetimler ile ilgili bazı işlemlerin, herhangi bir bürokratik sürece dahil olmadan Cumhurbaşkanı kararnamesi ile yapılabilmesi, yeni sistemin ruhuna uygun olarak, işlemlerin hızlanmasını sağlayacaktır. Ancak, büyükşehirlerdeki mahalli idarelerin üç farklı kurumsal yapı ile (Çevre ve Şehircilik il müdürlüklerine bağlı yerel yönetimler şube müdürlükleri, valilikler bünyesindeki idare ve denetim müdürlükleri, yatırım izleme koordinasyon başkanlıkları) ilişkili olması karmaşık bir yapılanmaya neden olmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin bürokratik bariyerleri kaldırma felsefesine uygun değildir (Öner, 2020:1348).

Yeni sistemde Cumhurbaşkanına yerel yönetimler konusunda verilen yetki sınırsız değildir. Daha açık bir ifadeyle, Anayasanın 127. maddesine göre, mahalli idarelerin kuruluş esaslarının kanunla belirtilmiş olması gerekmektedir. 5393, 5216, 6360, 5302, 5355 sayılı kanunlarda yerel yönetimlere ilişkin görev ve yetkiler belirlenmiştir. İlgili kanunlarda mahalli idareler ile ilgili bazı düzenlemelerin kanun ile yapılması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Yine aynı kanunlarda Cumhurbaşkanı kararıyla yapılabilecek işlemler de açıkça yer almaktadır. Sonuç olarak tüm mahalli idarelerin kanunla kurulması veya belediyelerin tüzel kişiliklerinin kanunla sona erdirilmesi gerektiği yönünde bir genelleme yapmak mümkün değildir. Anayasanın 127. maddesi ile yerel yönetimler ile ilgili usul ve esasların kanunla düzenlenmesi gerektiği; ilgili kanunlardaki bazı maddelerin ise Cumhurbaşkanına bazı sınırlı yetkileri verdiği görülmektedir. Buna göre; Cumhurbaşkanı kararı ile bazı belediyelerin kurulması veya tüzel kişiliklerinin sona erdirilmesinde anayasaya veya normlar hiyerarşisine herhangi bir aykırılık görülmemektedir.

Sonuç olarak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte mahalli idareler ile ilgili kanunlarda birçok değişiklik yapılmış olsa da, bu değişiklikler mahalli idarelerin Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı içerisindeki yerini ve teşkilat yapılarını değiştirmemiştir. Başka bir ifadeyle, yeni sisteme geçiş yerel yönetimlerin yapısında esasa ilişkin önemli değişikliklere neden olmamış (Salihoglu, 2019: 155), iyileştirme, güçlendirme, yetki devri, hizmet sunumu ve görev tanımı üzerinde değişiklikler yapılmıştır (Akman, Ç., 2019: 2523). İçişleri Bakanlığı ile birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığına da mahalli idareler ile ilgili görev ve yetkiler verilmiş, yerel yönetimler ile doğrudan ilişkili bakanlık sayısı ikiye yükselmiştir. Ayrıca bazı belediyelerin kurulması veya tüzel kişiliklerinin sona erdirilmesindeki yeni usul ve esaslar bürokrasinin azalmasını ve karar alma sürecinin hızlanmasını sağlayabilecektir. 5393 sayılı kanunun 4, 11 ve 12. maddelerinde birleşme, katılma, tüzel kişiliğin sona erdirilmesi, sınırlı bazı hallerde belediye kurulması gibi durumlarda müşterek kararnamenin ve Danıştay görüşünün gerekli olduğu hallerde artık Cumhurbaşkanı kararı yeterli olacaktır. Yeni sisteme geçiş sonrasında, merkezi yönetimin taşra teşkilatındaki mülki idare amirlerinin (vali ve kaymakamların) temsil yetkilerinde de değişiklikler yapılarak valilere ilde kaymakamlara ise ilçede devletin ve Cumhurbaşkanının temsilcisi ve idari yürütme vasıtası yetkileri verilmiştir.

## 5. Sonuç

Türkiye’de özellikle 1960’lı yıllar sonrasında ve uzun yıllar boyunca, ülke gündeminin başat sorunları siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, vesayet odaklarının siyasete sürekli müdahil olma hevesleri, çift başlı yürütme yapısından kaynaklanan krizler, sistemsel tıkanıklıklar, etkin ol(a)mayan bir kamu yönetimi ve kamu yönetimindeki bürokratik bariyerler olmuştur. Bu sorunların çoğunun hükümet sistemi değişikliği ile çözülebileceği düşüncesiyle, önce 2007 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile parlamenter sistemden yarı başkanlık sistemine yakın bir sisteme ve daha sonrasında 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile temel üç hükümet sistemi içerisinde başkanlık sistemine daha yakın olan ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir.

24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinin sona ermesi ve 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başlamasıyla birlikte Türkiye’de yeni bir yönetim sistemi uygulanmaya başlanmıştır. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu ile kabul edilen değişikliklerin büyük bir kısmı 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler ve Cumhurbaşkanının yemin ederek göreve başlamasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir. Çift başlı yürütme yapısı ve kuvvetlerin yumuşak ayrımı üzerine şekillenen parlamenter sistem veya yarı başkanlık sistemi yerine, tek başlı yürütme yapısı ve kuvvetlerin sert ayrımı üzerine şekillenen Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başlaması, Başbakanlık kurumunu ve Bakanlar Kurulunu sona erdirmiş, seçimlerden kısa bir süre sonra yayınlanan 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatında büyük değişiklikler yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı makamının ihdas edilmesi, Yüksek İstişare Kurulu’nun kurulması, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği’nin kapatılarak İdari İşler Başkanlığı’nın kurulması, bazı bakanlıkların kapatılması, birleştirilmesi veya isimlerinin değiştirilmesi, müsteşarlıkların başkanlık adını alması, merkez valiliği ve bakanlık müsteşarlıklarının kaldırılması gibi yenilikler ve değişikliklerin yanı sıra kamu politikaları sürecine, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve Cumhurbaşkanlığı ofisleri olmak üzere yeni aktörler de idari teşkilata dahil edilmiştir. Bu yenilikler içerisinde özellikle kurullar ve ofislerin idari teşkilatlanmadaki konumları, hukuki statüleri ve görevleri akademik camiada dikkat konusu olmuştur.

İdari teşkilatın anlatıldığı bazı görsellerde (şekil veya tablolarda) bakanlıkların, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ile aynı ölçüde Cumhurbaşkanına yakın oldukları görülse de politika yapım ve politikaların takibi sürecinde kurulların Cumhurbaşkanına bakanlıklardan daha yakın olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Ayrıca, Cumhurbaşkanı, aynı zamanda tüm politika kurullarının da başkanıdır. Bu nedenlerle, Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı veya Cumhurbaşkanlığı teşkilatının anlatılmaya çalışıldığı görsellerde politika kurullarını Cumhurbaşkanına, bakanlıklardan daha yakın göstermek yerinde olacaktır. Cumhurbaşkanlığı ofisleri için ise daha farklı bir yorum yapmak gerekmektedir. Ofisler her ne kadar Cumhurbaşkanının milli politikaları yürütücü teşkilatı içerisinde yer alsalar da, ofisleri, Cumhurbaşkanına, kurullardan ve bakanlıklardan biraz daha uzak konumlandırmak daha doğru olacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki kurulların, ofislerin ve bakanlıkların, Cumhurbaşkanına yakın veya uzak olarak konumlandırılması bu aktörlerin birbirleri arasındaki hiyerarşik ilişkilerin göstergesi değildir. Bir başka ifadeyle ofisler, kurulların veya bakanlıkların alt birimi veya hiyerarşik olarak astları değildir.

Politika kurulları yeni sistemde, Cumhurbaşkanının politika yapım ve izleme sürecinde yükünü hafifletmekte, daha etkin politikaların oluşturulmasında kilit rol oynamakta, yeni politikalar üretilirken önceki politikaların çıktılarını dikkate almakta, politika karar ve uygulama sürecindeki bürokratik engellerin ortadan kalkmasını sağlamaktadırlar. Ofisler ise kurullara göre daha az yetkiyle donatılmış olsalar da, ofislerin de kamu politikalarının yeni aktörleri olduğu açıktır.

Proje aşamasındaki bir politikanın uygulanma aşamasına kadar, hatta uygulanan politikaların değerlendirme ve raporlanma aşamasına kadar Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı ofisleri, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve bakanlıklar sıkı ilişki ve etkileşim içerisindeyler. Bu etkileşimli sistemde genel hatlarıyla ofisler ön araştırma, kurullar politika oluşturma, bakanlıklar ise politikaları uygulamakla görevlidirler. Uygulanan politikalar ise yine kurullar tarafından takip edilmekte ve politikalar ile ilgili raporlar Cumhurbaşkanına sunulmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı ofislerinin Cumhurbaşkanlığı teşkilatı içerisinde olmasına rağmen, hizmet yönünden yerinden yönetimlerin özelliklerini taşıması, ofislerin Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı içerisindeki yerinin belirlenmesinde güçlüğe neden olmaktadır. Kamu tüzel kişiliğini haiz olan Cumhurbaşkanlığı ofisleri, Cumhurbaşkanına bağlı olduğu için merkezi yönetimin başkent teşkilatında yer alıyor gibi görünse de doktrinde hizmet yönünden yerel

yönetim kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise kamu tüzel kişiliğini haiz olmaları, uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren bir hizmeti ifa ediyor olmaları ve özel bütçeli olmalarıdır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sadece merkezi yönetimin başkent teşkilatını değil, yerel yönetimleri de etkilemiştir. Ancak bu etki sadece eski mevzuatın yeni sisteme uyumlaştırılması için yapılan değişikliklerden ibarettir. Yeni sisteme geçiş ile birlikte yerel yönetimler üzerinde Cumhurbaşkanına bazı yetkiler verilmiş, yerel yönetimler ile ilgili bazı prosedürler daha sade hale getirilmiştir. Mahalli idareler üzerinde İçişleri Bakanlığı'nın idari vesayet yetkisi olsa da, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na da yerel yönetimler ile ilgili bazı görev, yetki ve sorumluluklar yüklenmiştir. Özetle yer yönünden yerel yönetimlerin (mahalli idareler) teşkilat yapılarında ve Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatı içerisindeki yerinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Özetle, yeni hükümet sistemi, merkezi yönetimin başkent teşkilatında önemli yenilikleri beraberinde getirmiş, yerel yönetimlerin teşkilat yapıları üzerinde değişikliklere neden olmamıştır. Yeni sistem ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı makamları ihdas edilmiş, İdari İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları, Cumhurbaşkanlığı ofisleri, Yüksek İstişare Kurulu kurulmuş, bazı bakanlıklar birleştirilmiş ve yeni bakanlıklar kurulmuş, Cumhurbaşkanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlarda ve Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısında değişiklikler yapılmış, bakanlık müsteşarlığı makamı, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu kaldırılmıştır.

#### KAYNAKÇA

- Akçakaya, M. & Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 53(3), 922-944.
- Akıncı, B. (2018). Türkiye'de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Yeni Aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. OPUS Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(19), 2499-2532.2128-2146.
- Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Yapbozu: Gelişmeler ve Öneriler. OPUS Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9(16), 2499-2532.
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 15(1), 35-54.
- Akıncı, A.; Sezginer, M. & Kaya, C. (2019). Türk İdare Hukuku. Seçkin Yayıncılık, Ankara.Çilliler, Y. (2019). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler Türkiye-ABD. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Çağlayan, R. (2012). Yeni Anayasa ve İdari Teşkilat. Liberal Düşünce, 17(66), 77-81.
- Elgie, R. (2011). "Semi-Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice". R. Elgie, S. Moestrup and Y. S. Wu (Eds.), Semi-Presidentialism and Democracy. First Published, New York: Palgrave Macmillan, pp. 1- 20.
- Erol, Ö.F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26(1), 107-130.
- Esen, E. & Kalağan, G. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Merkezi İdarenin Dönüşümü. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(Ek), 260-277.
- Gözler, K. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri: Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço", [www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm](http://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm), (Yayın Tarihi: 27 Aralık 2019).
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(39), 299-322.
- Günday, A. (2004). İdare Hukuku. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Kara, T. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: "Siyasal ve Bürokratik Dönüşüm". Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(2), 218-234.
- Karatepe, Ş & Altunok, H. (2019). Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları Kamu Politikasının Yeni Aktör ve Süreçleri. Püf Yayıncılık, Ankara.
- Mercimek, Ş. (2018). Bürokratik Vesayet Anlayışına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Etkisi. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2), 131-149.



Nohutçu, A. (2015). İdare Hukuku. Savaş Yayınevi, Ankara.

Ocak, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İdari Vesayet Yetkisi Düzenlenmesinin Bir Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Ofisleri. Anayasa Yargısı, 36(1), 163–193.

Öner, Ş. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 303-332.

Öner, Ş. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Merkez-Yerel İlişkilerde Kurumsal Değişim ve Dönüşüm. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(75), 1335-1353.

Örselli, E.; Babahanoğlu, V. & Bilici, Z. (2018). Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri. Turkish Studies Economics, Finance and Politics, 13(3), 303-318.

Özer, M.A.; Akçakaya, M.; Yaylı, H. & Batmaz, N.Y. (2015). Kamu Yönetimi, Adalet Yayınevi, Ankara.

Salıhoğlu, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler ve Denetimi. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, İstanbul.

Sobacı, M.Z. & Miş, N. & Köseoğlu, Ö. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı. Seta Perspektif, Sayı 206, 1-6.

Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(3), 42-91.

Yıldırım, H. (2017). Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Pozitif Yayınları, İstanbul.

Zengin, O. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve İdari Yapıya Etkisi. Emek Araştırma Dergisi, 10(15), 1-24.

#### **Makalede Kullanılan Mevzuat**

Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Kararname Numarası: 27, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi ve Sayısı: 10.01.2019 - 30651.

Belediye Kanunu, Kanun Numarası: 5393, Kabul Tarihi: 03.07.2015, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 13.07.2005 - 25874

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Kanun Numarası: 5216, Kabul Tarihi: 10.07.2004, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 23.07.2004 - 25531

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 1, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi ve Sayısı: 10.07.2018 - 30474

İl Özel İdaresi Kanunu, Kanun Numarası: 5302, Kabul Tarihi: 22.02.2005, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 04.03.2005 - 25745

Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, Kanun Numarası: 5355, Kabul Tarihi: 26.05.2005, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 11.06.2005 - 25842


On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun Numarası: 6360, Kabul Tarihi: 12.11.2012, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 06.12.2012 – 28489.


Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 09.11.1982 -17863 (Mükerrer)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun Sayısı: 6771, Kabul Tarihi: 21.01.2017, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 11.02.2017 - 29976

# Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zekâ Kullanımı

## Use of Artificial Intelligence in Banking Services

Ahmet İlker Akbaba<sup>1</sup> 

Çağla Gündoğdu<sup>2</sup> 

<sup>1</sup> Department of Business, Erzurum Technical University, Erzurum, Turkey

<sup>2</sup> Master of Business, Erzurum Technical University, Erzurum, Turkey

Received: 31.05.2021

Accepted: 27.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

### Özet

Sanayileşme sürecinin dördüncü adımı olan endüstri 4.0 ileri teknolojileri içeren bileşenleriyle, bilgisayar programları ve makineleri kullanarak hizmet ve ürün üretiminde insan gücünün minimize edilmesi ve bununla beraber yürütülen süreçlerin minimum maliyet, hız, esneklik ve uyumluluk derecelerinin artırıldığı bir sistem olarak adlandırılabilir. Dördüncü sanayi devrimi birden fazla bileşeni kapsamaktadır. Bu bileşenlerden birisi olan yapay zekâ kavramı ise bilgisayar yazılımlarıyla ses tanıma, akıl yürütebilme, insan düşüncelerini yapay hücrelerle taklit edebilme, duyguları tanımlama, duyguları anlama ve algıya yönelik tepki verme ile hareketi başlatma gibi yeteneklere sahip kodlamalar bütünüdür. Yapay zekâ, kullanıcılar ve firmalar için büyük oranda sunduğu faydalarla bugün silahlı kuvvetler, güvenlik sistemleri, sivil havacılık, pazarlama ve reklamcılık gibi birden fazla alanda tercih edilmektedir. Yapay zekânın en çok kullanıldığı alanlardan birisi de sürekli gelişen ve dinamik bir sektör olan bankacılık alanıdır. Bankacılıkta devam eden e-dijital dönüşüm süreçleri ve dijital bankacılık uygulamalarında sunulan hizmet üretimi sürecinde yapay zekâ tabanlı uygulamalar, web siteleri, çevrimiçi uygulamalar, sesli yanıt sistemleri ve sanal asistanlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada da genel olarak yapay zekâ kavramının tarihsel gelişimi ve kullanım alanlarına değinilerek özelde de yapay zekânın bankacılık sektörü için önemi ile sektördeki kullanım alanları Türkiye Bankalar Birliği'nden alınan veriler ışığında incelenmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Yapay zekâ, bankacılık hizmetleri, endüstri 4.0

### Abstract

Industry 4.0, the fourth step of the industrialization process, can be described as a system in which minimizing the labor force in the production of services and products and increasing the speed, flexibility, and compatibility of the processes carried out at minimum cost by using computer programs and machines with its components containing advanced technologies. The Fourth Industrial Revolution includes more than one component. One of these components, the concept of artificial intelligence, is a set of codings with abilities such as voice recognition with computer software, reasoning, imitating human thoughts with artificial cells, identifying/understanding emotions, reacting to perception, and initiating action. Artificial intelligence is preferred in multiple fields such as armed forces, security systems, civil aviation, marketing, and advertising, due to the benefits it offers to users and companies to a large extent. One of the areas where artificial intelligence is used the most is the banking field, which is a constantly developing and dynamic sector. Artificial intelligence-based applications, websites, online applications, voice response systems, and virtual assistants started to be used in the ongoing e-digital transformation processes in banking and the service production process offered in digital banking applications. In this study, the historical development of the concept of artificial and its usage areas in general, the importance of artificial intelligence for the banking sector, and its usage areas in the sector were examined in the light of the data obtained from The Banks Association of Turkey.

**Keywords:** Artificial intelligence, banking services, industry 4.0

Akbaba, A. İ. ve Gündoğdu, Ç. (2021). Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zekâ Kullanımı. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 298-315. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.51603>

\* E-mail address: [cagla.gundogdu49@erzurum.edu.tr](mailto:cagla.gundogdu49@erzurum.edu.tr) (Corresponding Author)

## 1. Giriş

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın endüstriyel devrimi olan 4. Sanayi devrimi ya da diğer bir adıyla Endüstri 4.0, ürün ve hizmet üretiminde modern ve verimli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Ürün üretimlerinde olduğu kadar hizmet üretimlerinde de Endüstri 4.0 bileşenlerinin kullanılmasıyla verilerin toplanması, işlenmesi ve sınıflandırılması; doğru hizmet kalitesini sunabilmesi ya da maliyetlerin iyileştirilmesiyle beraber sürekli gelişim ve dijital dönüşümler için büyük bir etken olmuştur.

Endüstri 4.0 kavramıyla beraber hizmet sektöründe atılan adımlardan birisi de müşterilere ulaşılan kanalların yapay zekâ teknolojisine entegre edilmesidir. Yapay zekâ kullanımıyla beraber hizmet üreticilerinin müşterilere kolay ulaşımı, farklı cihazlar üzerinden iletişim kurabilmeleri, kullanıcıları kategorize edebilmeleri, aynı anda birden fazla müşteri talebini karşılama, dünyanın her yerinde ürünlerinin her saat aralığında kullanılmasına olanak sağlayan sistemlerin işletilebilmesi ve işlemlerin gerçekleştiği zaman diliminde doğru güvenlik aksiyonlarının alınabilmesi sayesinde hem hizmet kalitesinin artması hem de tüm bu süreçlerin yine yazılımlarla diğer uygulamalara nispeten daha rahat denetlenebilmesi firmaları yapay zekâ kullanımına yöneltmiştir.

Hizmet üretimleri içerisinde dinamik ve sürekli gelişim halinde olan bankacılık sektörü ise bu süreçte hem çağın gerekliliğini yakalayabilmek hem de müşteri deneyim ofisleriyle iş birliği yaparak müşteri taleplerini doğru karşılayabilmek adına büyük oranda dijital dönüşümler geçirmiş; ürün ve hizmetlerini Sesli Yanıt Sistemleri (IVR-IVN), internet bankacılığı, mobil bankacılık, QR kod sistemleri ve Chat Botlar aracılığı ile sunmaya başlamıştır.

Bankacılıkta yaşanan bu dijital dönüşüm süreci kapsamında bankalar, müşterilerine ulaştığı uygulamaları yine dördüncü sanayi devriminin bileşenlerinden biri olan yapay zekâ ile destekleyerek doğru ürün ve/veya hizmeti ilgili müşteriye sunabilme, iş süreçlerini optimal yönetebilme, müşteri taleplerini tahmin edebilme, finansal danışmanlık, güvenilirlik ve güvenlik kapsamında kendilerini geliştirme ve yeni nesil bankacılık çözümlerine yönelme imkânı bulmuştur.

## 2. Yapay Zekâ

Teknolojik gelişmelerle beraber insanların günlük yaşamlarında kullandıkları nesnelere olan bağı da artmıştır, günlük yaşamımızın bir parçası haline gelen teknolojik ürünler genel olarak bilgisayar programları ile bağdaştırılmış ve bunun sonucunda da insan düşünceleri ile nesnelere arasında bir bağ oluşması ihtiyacı gözlemlenmiştir, tüm bu faktörleri göz önüne aldığımızda yapay zekâ kavramına olan ilgi artmış ve günümüzde özellikle yapay sinir ağları, doğal dil işleme yönelik programlar geliştirilmeye yoğunlaşmıştır (Öztürk ve Şahin, 2018: 25).

Yapay zekâ kavramı önceki yıllarda daha çok mühendislik alanıyla ilişkilendirilirken; dijital dönüşümler ve teknolojik gelişmelerle beraber tüm alanlarda olduğu gibi artık sosyal bilimlerin alanında da ilgiyle çalışılan bir konu haline gelmiştir.

Yapay zekâ kavramı günümüzde daha çok robotların insan formuna benzemesiyle ilişkilendirilse de aslında birden fazla disipline entegre edilmiştir. Mühendislik, haberleşme, elektronik, mekanik, felsefe gibi birden fazla alanda çalışılmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber insanların yapay zekâ beklentilerini de artırmıştır bu beklentilerle beraber çalışmalar da büyük bir ivme kazanarak günlük hayatın her alanına yapay zekâ uyum sağlamaya başlamıştır (Öztürk Ve Şahin, 2018: 23).

1960'lı yıllar itibariyle hayatımızda yer alan ve uygulamaları yazılımlar aracılığıyla yapabilen basit bilgisayarların ortaya çıkmasıyla yapay zekâ kavramı da tartışılmış ve günümüzde endüstri 4.0 bileşenlerinden birisi olarak yer almıştır (Scrop, 2018: 2'den aktaran Gacar, 2019: 390).

### 2.1. Tanımı

Yapay zekâyâ dair literatürde birçok tanım yapılmış olup bu tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Birden fazla işlem için; algılama, öğrenme, muhakeme ve harekete geçebilme kabiliyeti olan bununla beraber yöneten, güvenilebilir ve açıklanabilir, programlama ile yönetilen sistemler bütünüdür (Gunning 2017: 2).

Yapay zekâ kavramı aslında düşünsel olarak insani becerileri taklit edebilme, iletişim kurabilme, öğrenme, gelişme ve uyum sağlama kabiliyeti olan yazılımsal teknolojiler olarak adlandırılabilir (Wirtz vd., 2018: 3-4'ten aktaran Tamer ve Övgün, 2020: 782).

Mevcut problemin bilinmesine rağmen çözüm algoritmasının oluşturulmadığı durumlarda çözümlenemeyen sorun için çıkarımlar yapabilen, insan eliyle üretilmiş algoritma üretebilen bilgisayar modellemesidir. Bununla beraber gelişen, öğrenen ya da keşfedebilen bir sistemdir (Köroğlu, 2017).

Yapay zekâ; insan zekâsının ileri düzeyli sistemlerle beraber mantık ve matematiksel olgular çerçevesinde üretilmiş kalıcı olan, kopyalanabilen, en küçük detayların dahi muhafaza edilebildiği sistemler bütünüdür (Topakkaya ve Eyibaş, 2019: 85).

## 2.2. Tarihçesi

Yapay zekâ tarih öncesi çağlardan günümüze kadar incelenmiştir. İlk olarak 1965-1970 yılları arasında gelişim süreci yavaş ilerlemiştir, 1970-1975 yılları arasında gelişmelere yönelik bazı adımlar atılmıştır. 1975-1980 yıllarında yükselişe geçerek birçok programlamanın temeli oluşmuştur, 1980 sonrası ise robotlar artmış ve programlamada gelişmeler yaşanmıştır. Günümüzde inovatif olarak adlandırılan bu dönem gelişen teknolojinin doğurduğu ihtiyaçlara yönelik şekillenmekte ve halen devam eden kompleks uygulamaların gelişimiyle sürdürülen bir dönemdir (Pirim, 2006: 83).

Leonardo Da Vinci 15. Yy'da yapay zekâya yönelik çalışmalar yapmış bununla beraber, Jacques de Vaucanson 1700'lü yıllarda flüt çalabilen bir otomat yapmıştır. 1940'lı yıllarda Shannon'un labirent çözümlenebilen bir fare tasarlaması bir örnektir (Barutçuoğlu 2001: 2 ve 2001: 4'ten aktaran Kuşçu, 2015: 30).

1956 yılında MC Charthy'in Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan Dartmouth'da düzenlenen bir konferansta yapay zekâ kavramı ilk kez yer aldı (Akin 1997'den aktaran Kuşçu, 2015: 31).

**Tablo 1. Yapay Zekânın Kronolojik Özeti**

1950-1959 Yılları ve Yapay Zekâ	<ul style="list-style-type: none"> <li>-1950 / " Turing Testi " o zamanlar "taklit oyunu" olarak tanıtıldı.</li> <li>-1952 / Arthur Samuel ilk oyun satranç oyununu ve ilk kendi kendine öğrenebilen bilgisayar programını geliştirdi.</li> <li>-1955 / Herbert Simon ve Allen Newell Whitehead ve Russell Principia Mathematica ilk yapay zekâ programı olan Logic Theorist 'i geliştirdi.</li> <li>-1957 / Frank Rosenblatt, iki ağına öğrenme ağına dayanan kalıp tanımayı sağlayan erken bir ağ ağı olan Algılayıcı 'yı geliştirdi.</li> <li>-1958 / John McCarthy, popüler programlama dili olan Lisp 'i geliştirdi.</li> </ul>
1960-1969 Yılları ve Yapay Zekâ	<ul style="list-style-type: none"> <li>-1961 / James Slagle SAINT adlı sezgisel bir program geliştirdi.</li> <li>-1965 / Joseph Weizenbaum İngilizce diyalogları anlayabilen Eliza'yı geliştirdi.</li> <li>-1966 / Kendi yönünü bulabilen ilk robot olan Shakey geliştirildi.</li> <li>-1968 / Terry Winograd, SHRDLU 'yu geliştirdi, doğal bir dil anlama bilgisayar programıdır.</li> </ul>
1970-1979 Yılları ve Yapay Zekâ	<ul style="list-style-type: none"> <li>-1970 / İlk antropomorfik robot olan WABOT-1, Japonya'daki Waseda Üniversitesi'nde geliştirildi.</li> <li>-1978 / Carnegie Mellon Üniversitesi'nde müşteri ihtiyaçlarına göre göre otomatik DEC'in VAX bilgisayarlarının sipariş vermeye yardımcı program geliştirildi.</li> </ul>
1980-1989 Yılları ve Yapay Zekâ	<ul style="list-style-type: none"> <li>-1980 / Japonya'daki Waseda Üniversitesinde Wabot-2 adıyla, müzik yapabilen ilk robot geliştirildi.</li> <li>- 1986 / Münih'teki Bundeswehr Üniversitesi'nde ilk sürücüsüz araba 55 mil hız ile test edildi.</li> <li>-1988 / Rollo Carpenter ilk eğlence amaçlı konuşma robotu olan Jabberwacky'yi geliştirdi.</li> <li>-1988 / IBM TJ Watson araştırma merkezi tarafından iki dil arasında çeviri yapabilen 2,2 milyonluk kelime hacmine sahip programı geliştirdi.</li> <li>-1989 / Yann LeCun el yazısını tanıyabilen bir algoritma geliştirdi.</li> </ul>

1990-1999 Yılları ve Yapay Zekâ	<p>-1995 / Richard Wallace, verileri toplayabilen chatbot ALIC'yi geliştirdi.</p> <p>-1997 / İlk kez bir yapay zekâ (Deep Blue) satranç turnuvasında dünya şampiyonunu yendi.</p> <p>-1998 / Hampton ve Furbby, ilk ev robotunu geliştirdi.</p>
2000-2018 Yılları ve Yapay Zekâ	<p>- MIT çalışanı Cynthia Breazeal, duyguları tanıyan ve simüle edebilen bir robot geliştirdi</p> <p>-2000 / İnsan hızında yürüyebilen ilk robot olan Honda'nın ASIMO robotu tanıtıldı.</p> <p>-2006 / Etzioni, Banko ve Cafarella okuyabilen robotu geliştirdi.</p> <p>-2009 / spor haberleri yazan Stats Monkey programı, Northwestern Üniversitesi tarafından geliştirildi.</p> <p>-2012 / Dean ve Rastgele 10 milyon üzerinde Youtube videosuna tepki verebilen bir program geliştirdi.</p> <p>-2012 / Siri'yi Apple tarafından tanıtıldı ve cihazlara entegre edildi.</p> <p>-2013 / Facebook yedi yüz milyon kullanıcıyı sınıflayabilen Deplearn uygulamasını geliştirdi.</p> <p>-2014 / Vicarious ve ekibi CAPTCHA'yı çözebilen bir program geliştirdi.</p> <p>-2014 / İnsan düşüncelerini anlayabilmeye programlı olan bununla beraber insanların sorularını ve duygularını tanımlayabilen sanal asistan Amelia geliştirildi.</p> <p>-2015 / Maryland üniversitesi YouTube'dan videoyu izleyerek yemek pişirmeyi öğrenen robotlar geliştirdiler</p> <p>-2015 / Google, kendi kendine video oyunu öğrenip usta olan yapay zekâ geliştirdi.</p> <p>-2015 / Google, drone'lar için yapay zekâ geliştirdiğini açıkladı.</p> <p>-2016 /Ars Technica tamen yapay zekâ tarafından yazılan ilk kısa filmi yayınladılar.</p> <p>-2017 / NVIDIA otomobili kullanabilen PilotNet'i geliştirdi.</p> <p>-2017 / Google, video içeriğini analiz edip arama sonuçlarına ekleyebileceği bir aplikasyon olan "Makine Öğrenme" uygulamasını sunmaya başladı.</p> <p>-2018 / Blockchain tabanlı bir yapay zekâ sistemi olan SingularityNet geliştirildi.</p>

Kaynak: Cebero, 2018

### 2.3. Fonksiyonları

Yapay zekâ bazı kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Yapay zekâ kavramının yeteneklerini oluşturan görüntü, ses, frekans ve taklit yeteneği bazı fonksiyonlara ve bu fonksiyonların özelliklerine aşağıda değinilmiştir.

#### 2.3.1. Görüntü İşleme

Görüntü işleme teknolojisi, dijital bir görüntünün elde edildikten sonra sayısal bir dille bölümlendirilmesi ve analizinin yapılması aşamalarıyla elde edilen görüntü verisinin bazı algoritmalar uygulanarak çıktılarının elde edildiği bir süreçtir (Soyhan vd., 2021: 470).

Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle görüntü işlemeye olan ilgi de artmıştır. Daha iyi bir görüntü işleme süreci için yapay zekâ faktörüne yönelmek daha doğru olacaktır. İlgili algoritmalarla yapay zekânın optimizasyon problemlerine uygulanması mümkündür (Zan ve Daha, 2019: 42).

Yapay zekâ görüntü işleme teknolojisi için sürücüsüz araçlar örnek verilebilir.

#### 2.3.2. Ses Tanıma

Bilgisayarlar üzerinde işlenmesi istenilen ses verisi uygun cihazlar aracılığıyla alınır, dijital olarak dönüştürülür ve frekanslar oluşturulur. Kullanılan cihazlar ses içerisindeki kirlilik ve kayıpları en düşük seviyeye getirir, frekanslardan oluşan harf ya da kelimeler rakamlara dönüştürülür. Ses verileri dönüşümü sonrasında kelimelerin tahmin edilmesi adımına geçilir. Cümle yapısını oluşturan bütünler sisteme tanıtılır, doğru sınıflandırma kriterleri oluşturulur ve test edilerek sistemlere entegre edilir (Ateş, 2019: 7).

Yapay zekâ ses tanıma özelliğine Now, Echo, Cortana örnek olarak gösterilebilir.

### 2.3.3. Muhakeme

Yapay sinir ağları aracılığıyla insanların düşünme becerisini taklit ederek öğrenme, animasayabilme ve genele uyarlayabilme yöntemiyle yeni verilerin oluşturulması ve bu verilerin kodlanması ile analiz edilebilmesine dayanan bir fonksiyondur (Öztürk ve Şahin, 2018: 27).

Yapay zekâ ve muhakeme özelliği için tarayıcı aramalarının özelleştirilmesi ya da alışveriş sitelerinin ürünleri alıcıların arama verilerine göre sınıflandırabilme yetisi örnek verilebilir.

### 2.3.4. Doğal Dil İşleme

Yapay sinir ağları ve denin öğrenme teknolojisi ile metinlerin tasnif edilmesi, bölümlendirilmesi, duygularla ilişkilendirilmesi adımlarının dijitale dönüştürülerek sayısal olarak ifade edilmesi, elde edilen verilerle yeni bilgilerin çıkarılması, yeni sözcük ekleme ya da çeviri yapabilme gibi aşamaları içeren bir fonksiyondur (Küçük ve Arıcı, 2018: 80).

Doğal dil işleme teknikleri genelde veri tabanları üzerinden elde edilen verilerin öncelikle ayıklanması ve sonrasında metinleri oluşturan kelimelerin sayısal kodlarla ifade edilmesi temeline dayanır. Sisteme girişleri yapılan veriler ilk etapta analiz edilir ve mantıksal bir örüntü işlenir. Sonraki adımda ise elde edilen çıktılar bir veritabanına aktarılır. Bu veri tabanında; elde edilen kelimeler, kelime hacmi, kelimelerin kök ve eklerinin ayrımı, kelimelerin hangi düzenle birleştiği ve bu dizinde yer alan kısıtları içeren bir algoritma bulundurulur (Aggarwa, 2011: 43).

Doğal dil işleme ve yapay zekâ için tarayıcılarda kullanılan arama cümlelerinin düzeltilmesi, çevrimiçi çeviri uygulamaları, navigasyonlar ve bununla beraber sanal asistanlar ile yazılı iletişim kurabilme yetilerinin kullanıldığı uygulamalar örnek verilebilir.

### 2.3.5. Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları, insan beyninin taklit edilmesine dayanır. Bu ağlar yapay sinir hücrelerinin birleşiminden oluşur ve öğrenme yetisini işlenen örneklemeler üzerinden edinir. Uyum gösterebilme, karar alma, tolerans tanıyabilme ve hataları hesaplayabilme gücüne sahip olması bu ağlara ayırt edebilme yeteneğini de kazandırır (Öztemel, 2003: 15).

## 2.4. Kullanım Alanları

Sürekli gelişen teknoloji ve dijital dönüşümlerle beraber yapay zekâ kavramı da yaşamımızın her alanında yer edinmeye başlamıştır. Yapay zekâ, verilerin daha hızlı elde edilebilmesi, işlenmesi, sınıflandırılabilmesi ve yapay zekâ fonksiyonlarının birleşmesi sonucunda eğitim, sağlık, eğlence gibi hayatımızın bir parçası haline gelen birden çok sektörde kullanılmaya başlanmıştır. Aşağıda yapay zekânın kullanıldığı bazı sektörlere değinilmiştir.

### 2.4.1. Sağlık

Sağlık sektöründeki yapay zekâ kullanımı öncelikle tedavi, doğru teşhis ve hasta verilerinin doğru işlenmesi akışlarında en uygun uygulamaların kullanılması için bir gelişme olmuştur sonrasında ise yapay zekânın kapsadığı derin öğrenme, makine öğrenmesi gibi alt dallarıyla hem maliyetlerin azalması hem personelin yeterliliğinin ölçülmesi hem de bir veri tabanı oluşturulması için önemli bir etkidir (Akalin ve Veranyurt, 2020: 132).

Sağlık açısından hastalıkların teşhisinde kan basıncı, nabız ya da kalp ritmi gibi vücut tarafından verilen tepkiler oldukça önemlidir. Yapay zekâ kavramının cihazlara entegre edilmesiyle beraber bu ölçümlerde daha hassas davranan cihazlar üretilmeye başlanmıştır. Bununla beraber insanlara ait deri dokusunu taklit edebilen, dokunma işlevi olan sensör tabanlarıyla e-cilt uygulamaları da geliştirilmiştir. Yine son dönemlerde yapay zekâ tabanlı ve bir ana bilgisayar aracılığıyla kontrol edilebilen ve hasta bilgilerini işleyerek daha fonksiyonel hale gelen robotik sistemler yaşlıların veya kendi bakımını yerine getiremeyen hastaların tedavisinde kullanılmaya başlandı (Zang vd., 2015).

Yapay zekâ kavramının akıllı telefonlarla ilişkilendirilmesiyle beraber cihaz üreticileri de günlük hayatımızda bize yardımcı olacak özellikleri içerisinde barındıran uygulamalarla bu telefonları tanıtmaya başladı. Örneğin Samsung, S3 serisi itibarıyla telefonlarında "Healt" uygulamasına yer verdi. Bu uygulama sayesinde kalp atışınızı ölçebilir, kilo ve boy oranınızı sisteme yazdıktan sonra kitle indeksinizi hesaplayabilir aynı zamanda basit egzersiz, günlük su tüketimi ve alınan kafein miktarı verilerini sisteme ekleyerek rutin telefon kullanımlarında sağlık verilerini kontrol etme imkânına sahip olursunuz (<https://www.samsung.com/tr/apps/samsung-health/>).

### 2.4.2. Eğitim

Eğitimde yapay zekâ kullanımlarında bilgiye hızlı ve kolay ulaşım, esnek öğrenme saatleri, tüm öğrenciler kapsadığı için daha ulaşılabilir, verimli, eşit ve sürekli öğrenme fırsatı sunabilir. Eğitimde yönetim kısmı içinse maliyetlerin

düşürülmesi, uygun bütçeleme, denetleme, başvuru ve kayıt süreçlerinin yönetilmesi için optimalliği büyük oranda artıracak yöntemler uygulanabilir (İşler ve Kılıç, 2021: 4).

Bireysel öğrenme değişkeninde öğrencilerin hangi yöntemle daha sağlıklı bir öğrenme süreci geçirdiklerini yapay zekâ kavramıyla beraber birden fazla sınıflandırma sayesinde tespit edilebilir, bulanık mantık algoritması kullanılarak öğrencilerin öğrenme tekniklerinin sınıflandırıldığı yine yapay zekâ tabanlı bir web sitesi ya da çevrim içi uygulamalarla öğretilmek istenen bir bilgi ya da materyalin görsel, işitsel ya da dokunsal formları öğrencilere sunularak eğitimde verimlilik artışı hedeflenebilir (Kazu ve Özdemir, 2019: 464).

Makine öğrenme ya da yapay sinir ağları yeteneğiyle yapay zekâ kavramı eğitimde birden fazla alanda kullanım imkânı sağlayabilir. Örneğin LLC şirketi tarafından sunulan Turnitin ve plagiarism.org programları sayesinde benzerlik oranları tespit edilerek olası kopyalama faaliyetlerinin önüne geçilirken özgün içeriklerin ortaya konmasına da katkı sağlanmıştır (<https://www.turnitin.com/tr>).

#### 2.4.3. Turizm

Gelişen teknoloji kavramıyla beraber seyahat kavramı da gelenekselden daha farklı bir hale gelmiştir, çevrimiçi uygulamalar, firmaların kullandığı aplikasyonlar ve akıllı telefonlarla birlikte turizm faaliyetlerinde de yeni nesil teknolojiler önemli önemli bir rol oynamaktadır (Hunga ve diğerleri, 2017'den aktaran Bahar ve Yüzbaşıoğlu 2019: 74).

Yapay zekâ uygulamalarıyla çeviri uygulamaları, kişiselleştirilmiş hizmet, çevrimiçi destek uygulamaları, aplikasyonlar üzerinden ulaşılabilirlik, akıllı şehirler, yapay zekâ tabanlı ulaşım ve sağlık uygulamaları ile online check-in gibi sistemlerle turizm sektöründe bir de konaklama yerlerinde sunulan yapay zekâ temelli robotlarla personelin yaptığı işlemler daha profesyonel bir yolla sunulabilir (Topsakal, 2018).

Turizm uygulamalarında son dönemlerde birden fazla yapay zekâ tabanlı aplikasyonlar geliştirilmiştir Expedia, Hipmunk ya da Booking.com gibi uygulamalarla sanal asistanlar sayesinde rezervasyon yapabilir ya da var olan rezervasyonlarında değişiklik ya da iptal işlemini yapabilirler bununla beraber Skyscanner uygulamasıyla beraber yolcular yine havaalanlarında bagaj ya da uçuş süreçleri gibi rutin sorular Chat botlar aracılığıyla yanıtlanmaktadır (<https://www.new.com.tr/blog/akilli-turizm-otelcilik-ve-yapay-zekâ-uygulam> ).

#### 2.4.4. Siber Güvenlik ve Savunma Sanayi

Değişen teknolojik gelişmelerle beraber güvenlik ve ulusal güvenlik kavramları da gelenekselden farklı bir hale dönüşmüştür. Yapay zekâ kavramı ile yüz tanıma, otonom araçlar, dijital ayak izlerinin takibi, konum takip sistemleri ülkelerin savunma sistemleri içerisinde yer almaya başlamıştır. Bu gelişimlerle beraber akıllı savaş kavramı ortaya atılmış ve ülkeler yurt içinde ve uluslararası düzeyde savunma sanayii ve siber güvenlik için yapay zekâ yatırımlarına gün geçtikçe daha fazla önem vermeye başlamıştır. Suç tespitine yönelik geliştirilmeye çalışılan aplikasyonlarla beraber otonom deniz robotları ve dronlara olan ilgi artmıştır (Demirkol, 2020: 421).

Siber savunma sistemleri bir web sitesi, kamu kurumlarına ait dijital veriler ya da ülke güvenliğine dair tüm yabancı ağların siber saldırılarına karşı geliştirilen ağ savunma algoritmalarıdır, yapay zekâ ile yapılan saldırılara karşılık verme, alınan hasarı en aza indirme bununla beraber gelebilecek saldırıları önlem makine öğrenimi ile yapılan saldırıların modellenmesi, düzenli olarak denetleme süreci ve gelecekte saldırılara yönelik araştırma ile siber saldırılarda erken uyarı ve önleme adımları kullanılarak güvenlik düzeyi artırılabilir (Şeker, 2020).

Havelsan, Türk Savunma Sanayii sistemlerinin teknolojiye uyumlanması sürecinde; FIVE-ML Ar-Ge projesi kapsamında simülasyonlar aracılığıyla muharebe esnasında yapılabilecek taktik, olası senaryoların planlanması, eğitim sonrası elde edilen verilerin değerlendirilmesi gibi öğrenebilen yapay zekâ tabanlı ATAKSİM, ANKA, UMTAS, MTÇS yazılımlarına makine öğrenme kabiliyeti olan yapay zekâ tabanlı bir kodlama algoritması oluşturacak bir simülasyon projesinin 2021 yılı sonunda tamamlanacağını belirtmiştir (<https://www.havelsan.com.tr/haberler/guncel/havelsan-yapay-zekali-simulator-gelistirecek>).

#### 2.4.5. Elektronik Ticaret (E- Ticaret)

Yapay zekâ kullanımı; internet sitelerinin yararlandığı, kullanıcıların ilgi alanlarına göre sınıflandırma, sisteme kaydedilen verilerin kullanıcılar özelinde kaydedilmesi, yapay sinir ağları kullanılarak kişiselleştirilmiş mağaza seçenekleri, problemi tanımlayıp doğru çözüm sürecini uygulayabilme, sanal asistanlarla hızlı cevap verebilme, yönlendirebilme, uygun olmayan kısımların ayrıştırılması ve buna benzer kullanıcılara özgü bir hizmet sunabildiği için e-ticaret siteleri çoğunlukla yapay zekâ tabanlı yazılımlara yönelmektedir (Uğur ve Kınacı, 2006: 348).

Elektronik ticaret enstrümanlarından olan ve mali denetimi yakından ilgilendiren elektronik faturaların yapay zeka koordinesinde kullanımı, kullanıcıların hile ve usulsüzlüklerini kaynakta engelleme açısından önem arz edecektir (Yanık ve Karadaş; 2013: 140)

Şirketlerin karlılığını artırabilmeleri adına yöneldikleri e-ticaret sistemleri yapay zeka teknolojisi ile desteklendiğinde kurum içerisinde hızlı ve doğru haberleşme, doğru işbirlikleri kurum içerisinde çalışanların memnuniyetinde olumlu bir etki oluştururken bununla beraber müşteriyi tanıyan sistemler aracılığıyla elde edilen bilginin doğru kullanılmasıyla doğru ürünlerin tavsiye sistemlerince aktarımı rakiplere karşı üstünlük olarak geri dönecektir ve yine inovasyon süreçlerine de pozitif bir kazanım oluşturacaktır (Yıldırım ve Özdemirci, 2019: 40).

E-ticaret sistemlerinde müşteriler için hızlıca ve konuşma yeteneğiyle işlem yapan yapay zekâ tabanlı chatbot uygulamaları son dönemlerde sıkça kullanılmaktadır, örneğin Microsoft Luis ile işletmeler kodlama yapmadan kullanıcılarına chatbot desteği sunabilir, Türkiye ( mesela MindBehind gibi) ve dünya üzerinde bir çok e-ticaret sitesi Luis desteğiyle kendi chat botlarını müşterilerine sunmaktadır (<https://docs.microsoft.com/tr-tr/azure/cognitive-services/luis/what-is-luis> ).

#### 2.4.6. Otomotiv

Endüstri 4.0 süreciyle beraber otomotiv sektöründe de dönüşümler devam etmiştir. Yazılımsal altyapının gün geçtikçe gelişmesiyle beraber yapay zekâ kapsamında üretilen araçlar da değişmiştir. Tüketici taleplerinin tahmini, kurum içinde kullanılan teknolojik yöntem ve hizmet süreçlerinde dijitalleşme devam etmektedir. Sürücüsüz araçlar ve bunların mobil uygulamalarla entegrasyonu yine bu sektörde yapay zekâ kullanımına bir örnektir (Sürmen, 2019: 109).

Otomotiv sektörü birden fazla bileşeni ve diğer sektörlerle yakınlığıyla ön plana çıkan bir alandır. Otomotivde yapay zekâ kavramı ile birden fazla işlevsel uygulama sunulabilir örneğin yapay sinir ağları ve makine öğrenme kavramıyla beraber otomotiv sektöründe talep tahmin uygulamaları yapılarak yıllar ve dönemsel bazlı uygulamalar tespit edilerek uygun hizmet ve kampanya sunma faaliyetlerini işletmeler daha sağlıklı yönetebilir (Karatlı vd., 2012: 98).

Otomotiv sektöründe yapay zekâ ile birleştirilen araçlarla birlikte şirketler de dijitalleşmeye yönelmiştir, örneğin Bedford, Massachusetts merkezli DataRPM şirketi makine öğrenme yöntemini kullanarak otomobil parçalarında önceden oluşabilecek arızaları tespit etmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır bununla beraber MIT'nin bir projesi olan Optimus Ride projesi ise kısıtlı alanlarda ya da küçük şehirlerde kullanılmak üzere akıllı park sistemi olan elektrikli araçlar üretmiştir (<https://listelist.com/otomotiv-endustrisi-yapay-zeka/> ).

#### 2.4.7. Havacılık

Havacılık sektöründe dijitalleşme süreciyle beraber yapay zekâ kullanımı da artmıştır özellikle havaalanlarında tercih edilen; akıllı ödeme, parmak izi ve yüz tanıma teknolojisi, sanal kule ve asistanlar, yapay zekâ ile güvenlik analizleri, akıllı aydınlatma, sağlık hizmetleri ve insansız operasyon süreçleri ile hizmet kalitesinin gün geçtikçe artmasıyla beraber aynı zaman da niye zaman ve maliyet açısından tasarruf sunmaktadır (Türkay ve Artar, 2021: 92).

Askeri havacılıkta ise yapay zekâ kullanımı büyük bir açığı kapatmıştır. Kesintisiz uçuşlar, anlık görüntü iletme, hemen müdahale edebilme olanağı sunmaktadır. Yapay zekâ tabanlı İHA'larla beraber orduların silah- mühimmat envanterleri değişmiş, askeri personelin güvenliğini sağlamada ilerleme kat edilmiş ve İHA'larla beraber ulusal güvenliği tehdit oluşturan faaliyetlerde uygulanan bazı saldırı yöntemleri önemini yitirmiştir (Karakuş ve Katman, 2019: 894).

Türk Silahlı Kuvvetleri envanterinde yer alan yeni nesil taktik, silahlı taktik ve mini İHA'lar Türk Hava- Harp Sanayii için önemli bir adım olmuştur, bunula beraber yeni nesil SİHA'lar da aktif görev yapmaktadır (<https://www.ssb.gov.tr/urunkatalog/tr/154/> ).

#### 2.4.8. Reklamcılık ve Pazarlama

Reklamcılık ve pazarlama alanında yapay zekâ uygulamalarıyla müşteri deneyimi kısmında çevrimiçi hizmetler, kişiselleştirilmiş arama bölümleri, fiyat sıralamaları, özlük bilgileri ve geçmiş satın alma verileri analiz edilebilir bu analizler sayesinde firmalar bu verileri kullanarak doğru ürün ve müşteri eşleştirmesiyle beraber zaman ve maliyetlerden tasarruf edebilir, satın alma kararını yöneterek aynı zamanda kâr marjını artırabilirler (Keleş vd., 2017: 112).

Reklamcılık hizmetlerinde kullanılan programlamalarla reklam veren şirketler tüketicilere yönelik daha şeffaf ve mikro bilgiler edinebilir, satın alma davranışlarının takip edilmesi, denetim sürecinin doğru ilerletilebilmesi ve bununla beraber bütçeleme faaliyetlerini yönetebilmeleri işletmelerin kaynaklarını etkin ve verimli kullanmada yarar sağlayacaktır (Zeren ve Keşlikli, 2019: 319-320).



Bir spor firması olan Under Armour, kullanıcılarına yönelik reklam tanıtımlarında ürünler için bir sporcuya ait rutin verilerinin toplandığı ve kullanıcıya yönelik tavsiyeler iletilen bir yapay zekâ tabanlı chatbot uygulamasını IBM Watson ile iş birliği yaparak sunması bu sektör için bir örnek olarak gösterilebilir (<https://www.endustri40.com/pazarlamada-kullanilan-yapay-zeka-araclari/>).

### 3. Bankacılık Hizmetlerinde Yapay Zekâ Tabanlı Uygulamalar

Geçmiş yüzyılda teknolojinin büyük bir ivme kazanarak gelişmesi içerisinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılda da yine büyük bir hızla devam etmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte; yeniden şekillenen pazar kavramı, ürün/hizmet üreticilerinin tüm kalemleriyle dijitalleşmeye adım atması ve yerel pazar kavramının giderek önemini değişmesiyle beraber küreselleşmenin başlaması işletmelerin de üretim faktörlerine bilgi ve teknolojiyi eklemesine zemin oluşturmuştur. İşletmeler değişen bu şartlara uyum sağlamak ve rekabeti sürdürebilmek adına sürdürecekleri dijital dönüşümler yine işletmeler için özellikle pazarlama, maliyet ve verimlilik kavramlarında önemli avantajlar sağlayacaktır (Akbaba ve Özdemir, 2013).

Günümüzde ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi risk faktörünün en aza indirildiği para akışına bağlıdır, bu güvenin sağlanabilmesi adına belirlenen yasal çerçevede hem fon toplayan hem de bu fonları dağıtarak finans piyasasında denge oluşturabilecek finansal kuruluşlara ihtiyaç doğmuştur, bankalar bu sektörde belirtilen faaliyetleri yerine getiren kurumlar olmuşlardır. Temel işlev olarak kaybolma ve çalınma riskine karşın varlıkların korunduğu ve belirli bir vade farkı ile borçlanma faaliyetlerinin sürdürüldüğü bu işletmeler risklerin ortadan kaldırılmasında önemli bir faktör olduğu için özellikle para akışında ticari faaliyetler için kaçınılmaz bir aracılık biçimi olmuştur (Güçlüay, 2001: 298). Katılım bankaları da alternatif finansman hizmetleri sunan, finansal sektörde faaliyette bulunan, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır (Yanık ve Sümer, 2019).

Finansal işletmeler içerisinde yer alan bankacılık, M.Ö önce 3500 yıllarından günümüze dek devamlılığını sürdüren, kelime kökeni olarak banko kavramından türetilmiş, İtalyancadır bir sözcüktür. Para ve türevi ödeme araçlarının henüz kullanılmadığı takas usulü sistemlerin kullanıldığı dönemlerde dahi bankacılığa yakın izlere rastlanılmaktadır (Çivi, 1985: 19'dan aktaran Sümer, 2019: 487).

Ülkemizdeki finansal yapının en önemli faktörlerinden birisi de para akışının büyük bir bölümünü içerisinde bulunduran bankacılık sektörüdür. Yeni nesil bankacılık faaliyetlerine uyumlu, sermayesinin güçlü olduğu ve bağımsız denetleme kuruluşlarınca ilerlemesine devam eden Türk Bankacılık Sektörü, çağdaş hizmet kalitesi ve işlem hacimleriyle bireysel ve kurumsal kişilere hizmet sunmakta ve gelişimine devam etmektedir (Sümer, 2016: 492).

Bankacılık sektörü içinde bulunduğumuz zaman diliminde çok hızlı gelişmektedir, teknolojinin bu gelişimde etkisi ise artarak devam ediyor. Geleneksel bankacılık sistemlerinde olduğu gibi bankalar artık şubeler ve ATM'lerden ibaret görülüyor dolayısıyla modern bankacılık sistemlerinde güncel teknolojik uygulamalar artık daha fazla önem arz ediyor. Güncel teknoloji kavramlarından birisi olan yapay zekâ ise; temel bankacılık sistemleri, operasyonel risk birimleri, müşteri deneyim ofisleri ya da teknik ekipler gibi bankaların çeşitli birimlerinde kullanılıyor. Yapay zekâ kullanımıyla; müşteri deneyimleri iyileştiriliyor, maliyet etkinliği artıyor, yeni bankacılık ürünleri tanıtılabiliyor, potansiyel müşteri kitlesine hitap edebilme ve tutundurma faaliyetleri koordineli yürütülebiliyor tüm bunlarla beraber bankaların büyüme süreçlerinde yine bir çarpan olarak teknoloji faktörü yer edinebiliyor. Yapay zekâ kavramı sadece bireysel bankacılıkta kullanılan bir teknoloji olmadığı gibi kurumsal bankacılıkla beraber, yatırım, katılım ve kalkındırma bankacılığında da kullanılmaktadır (Kaur vd., 2020: 583-584).

Bankaların veri havuzlarının hacmi tahmin edilebileceği gibi çok geniştir, bu verilerin işlenmesi, sınıflandırılması, anlamlı sonuçların elde edilmesi, sonuçların analiz edilmesi gibi adımlar yapay sinir ağları ile sağlanmaktadır (Payne ve Dharwadkar, 2017: 876).

#### 3.1. Literatür Taraması

Ortiz ve diğerleri (2016). Çalışmalarında güvenlik ve yapay zekâ kavramını ele almış, bankacılık sektöründe yapay zekâ tabanlı uygulamalar geliştirilirken yazılımlarda Python programlamanın veri güvenliğine etkisi üzerinde durulmuş ve bazı programlamanın yapay zekâ güvenliğini nasıl etkilediğine değinmiştir.

Altınırnak ve Karamaşa (2016). Çalışmalarında bankaların finansal risklerini önceden tahmin edebilecek iki farklı yöntemle erken uyarı sistemine yönelik inceleme yapmışlardır. İncelemede Vektör Analiz Sistemi'nin Yapay Sinir Ağları'na göre daha uygulanabilir olduğu gözlemlenmiştir.

Zorić (2016). Çalışmasında yapay sinir ağlarının kullanımıyla bankacılık sektöründeki dalgalanmaların tespit edilmesi ve bununla beraber doğacak müşteri taleplerine yönelik hizmet kalitesine doğru ve proaktif bir yaklaşımla karşılanması gerektiğine değinmiş.

Kishada ve Diğerleri (2016). Çalışmalarında; Malezya'da İslami Bankacılık üzerinde kullanılan yapay zekâ teknolojisinin müşteri sadakatine olan etkisini incelemişler, 373 anket verisi kullanılarak yapay zekâ uygulamasının verilerinin doğruluğu incelenmiş yapılan analizlerle beraber 5-FCV tabanlı uygulamanın sonuçlarının doğruluğu tartışılmıştır.

Patil ve Dharwadkar (2017). Yaptıkları deneysel çalışmada yapay zekâ tabanlı bankacılık uygulamalarıyla elde ettikleri veri setlerini iki sınıfa ayırmış, ilkinde dolandırıcılık ve kredi puanlarını ikincisinde ise müşteri kimliği, yaş, cinsiyet, bakiye, gelir, kredi olarak kart durumu, medeni durum, kredi türü, hesap türü, yaptığı işlem sayısı, eğitimi ve işi gibi kişisel verileri içerir. 1000 müşterinin kaydını incelendiği bu veri setinde ilk veri seti için %78 ikinci veri seti içinse %98 doğru veri analizi yapıldığı görülmüştür.

Ravi (2018). Çalışmasında yatırım bankacılığında kullanılan yapay zekâ alt yapı uygulamalarının; risk değerlendirmesi, finansal durum, değer katma, tutarlılık ve karar verme faktörlerini nasıl etkilendiğini tartışmış bununla beraber bankacılıkta kara para akışının bu uygulamalarla engellenebilirliğine değinmiştir.

Alzaidi (2018). Çalışmasında Ortadoğu ülkelerinde yapay zekâ kullanımının bankacılık sektörüne olan etkisini incelemiştir. 200 farklı banka çalışanından alınan verilerle çalışma oluşturulmuş elde edilen veriler sonucunda diğer bölgelere kıyasla Ortadoğu bankacılık sektörünün teknolojik gelişim hızının daha yavaş olduğuna değinilmiştir.

Payne ve diğerleri (2018). Çalışmalarında, yapay zekâ destekli cep şube uygulamasını ele almışlardır, 248 lisans öğrencisine uyguladıkları anket tekniği ile mobil bankacılık kanalıyla sunulan çevrimiçi destek hizmetlerinin önemine değinmiş ve bununla beraber uygulamaların yetersiz olduğunu savunmuştur.

Kaplan (2018). Çalışmasında mobil bankacılık kanalı kullanımında güvenilirlik ilkesinin önemine değinmiş, kullanıcıların demografik özellikleri de göz önüne alınarak güvenilirlik faktörüyle ilişkisi incelenmiştir.

Shustova ve Blagoev (2018). Çalışmalarında Kazakistan örneği üzerinden, yapay zekâ tabanlı internet bankacılığı kanalının kurumsal ve bireysel bankacılıkta farklılığına, dijital bankacılık kanalı için farklı ekipler kurulmasına, uygulamaların sade ve anlaşılabilir olması gerektiğine değinmiş bununla beraber bu uygulamalar çerçevesinde risk faktörünün belirlenmesinde bu uygulamaların etkin kullanımını tartışmıştır.

Ceran (2019) Çalışmasında Bankacılık sektöründe yapay sinir ağlarının kullanılmasıyla risk teşkil eden kredilerin belirlenmesi ve yönetilmesi konusuna değinilmiş bununla beraber bu kullanımda güven faktörünün bankalar için önemine değinilmiştir.

Zınska ve diğerleri (2019). Çalışmalarında, IVR sisteminde müşterinin ses analizi ile tanınmasının müşteri sadakati üzerine etkisine değinmiş bununla beraber interaktif bir bankacılık analizinde iletişimde verimliliğin IVR ile %87 arttığını belirtmiştir.

Votintseva ve diğerleri (2019). Çalışmalarında Rusya Federasyonu'nun Dijital Ekonomi programı çerçevesinde araştırmasını 3 temel sınıfa ayırarak; finansal aktörlerin faaliyet bölgeleri, Etkili müşteri odaklı hizmet için platformlar ve teknolojiler ve bilgi platformlarının geliştirilmesi olarak belirlenmiş ve yapılan anket uygulaması yapmış, teknolojik bankacılık uygulamalarının dijital ülke ekonomilerine olan olumlu etkilerine değinmiştir.

Gümüş ve diğ., (2020) Yaptıkları çalışmalarında Türkiye'de bankaların yapay zekâ tabanlı alternatif dağıtım kanallarında yapılan işlemlere değinilmiş bununla birlikte yapay zekâ kullanımı ile demografik özellikleri arasında ki güven korelasyonu incelenmiştir.

Adamopoulou ve Moussiades (2020). Çalışmalarında, bankacılık uygulamaları için kullanılan Chat botlar üzerinde bir araştırma yapmış, müşterilerin Chat bot kullanımlarında güvenilirlik faktörünün Chat botların işlem setleri sırasında verebildiği cevapların günlük dile yakınlığıyla alakalı olduğunu tartışmıştır.

Singh ve Lin (2020). Çalışmalarında İngiltere örneği ile Kara Para Aklamanın Önlenmesi ve Terörle Mücadele için yapay zekâ tabanlı uygulamaların önemine değinmiş, Sahte ödemelerin, gizli bağışçıların, vergilerden kaçma ya da kaçınma gibi risklerin belirlenmesi, verilerin elde edilmesi ve bu suç gelirlerinin aklanmasına yönelik banka üzerinden yürütülen faaliyetlerin tespit edilmesi için yapay sinir ağları ile kurulan uygulamalara değinmiştir.

Çelik ve Mangır (2020) Çalışmalarında Endüstri 4.0 kavramıyla beraber bankacılık sektöründe dijitalleşmeyi ele almış, bu süreçte yurt içi ve uluslararası alanda kullanılan alternatif bankacılık hizmet kanallarında kullanılan yazılım tabanlarına değinilmiştir.

### 3.2. Bankacılık Sektöründe Kullanılan Yapay Zekâ Tabanlı Alternatif Hizmet Kanalları

2020 yılı Türkiye Bankalar Birliği'nin açıkladığı istatistiksel veriler incelendiğinde; 34 adet mevduat, 14 adet yatırım ve kalkınma, 6 adet katılım bankası olmak üzere toplamda 54 banka yurt içinde faaliyet göstermektedir. Yine aynı bankalara ait verilerde toplam 186.612 banka çalışanı olduğu, toplamda 9.939 adet aktif şube ile bankacılık sektörünün hızla gelişen bir sektör olduğunu belirtebiliriz. Bu nedenle yurt içindeki bankalar da yine gelişen bu sektörde hem tutunma hem potansiyel müşterileri kazanabilme hem de çağa uyum sağlamak adına teknoloji kullanımlarını artırmış ve bu kapsamda yapay zekâya yönelim de artmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, <https://www.tbb.org.tr/tr>).

Kaur vd., 2017'ye göre yapay zekâ tabanlı hizmet kullanımının faydalarını şöyle sıralayabiliriz;

- Yapay zekâ tabanlı uygulamalar birden fazla müşteriye aynı anda hizmet verebilir.
- Kullanıcı davranışlarını takip ederek sınıflandırabilir
- Kişiselleştirilmiş harcama ve tasarruflar sunabilir
- Finansal ipuçları ve öngörülerini aktarabilir
- Kişisel sanal asistanlar sayesinde kullanıcılarla iletişime geçebilir
- Para transferi, ödemeler gibi seçeneklerle kullanıcıları yönlendirerek finansal planlamalarda yardımcı olabilir.
- Makine öğrenme sistemi ile dolandırıcılık işlemlerinin tespit edilmesi süreçlerinde yapay zekâdan yararlanılabilir.

#### 3.2.1. Mobil Bankacılık Kanalı

Teknolojinin gelişimiyle hizmet üretimlerinde çevrimiçi uygulamalar daha yaygın hale gelmeye başlamıştır. Tüketicilerin gün geçtikçe daha fazla tercih ettiği çevrimiçi uygulamalar bankaları da dijitalleşmeye yöneltmiştir. Mobil bankacılık ise kullanıcıların bankalardaki ürünlerine telefonları aracılığıyla bir aplikasyon üzerinden ulaşmalarına olanak sağlayan bir etkileşimdir (Laukkanen, 2017:1042).

Tüketicilerin çevrim içi uygulamaları gün geçtikçe tercih etmesiyle beraber mobil bankacılığa olan talep ve yönelim de bir o kadar artmıştır, var olan müşterilerin kaybedilmemesi ve potansiyel müşterilerin kazanılması için mobil uygulama hizmetlerinin kaliteli hizmet sunması önemli hale gelmiştir. Bankacılık sektöründe müşteri deneyim ofisleri ile müşteri beklentilerine cevap verebilmek için daha kaliteli hizmet çerçevesinde müşteri deneyiminin iyileştirilmesi ve pazar rekabetinde avantaj elde edebilirler (Doğan ve Burucuoğlu, 2018: 1193).

Mobil bankacılık uygulamalarının; kişiselleştirilebilir menüleriyle kullanıcıların uygulamayı özelleştirebilmesi, sürekli kullanılan uygulamalarının ana ekranlara eklenmesi, NFC ya da QR kod sistemlerine entegre olmaları, bununla beraber Chat bot desteği ile sesli ve yazılı iletişim kurabilmeleri, sanal asistanlarla uyumlanmaları mobil bankacılık kanallarının teknolojiye uyum sağlayabilme bununla beraber kullanıcılara kaliteli ve hızlı bir hizmet sunmak için gerekli bir alternatif dağıtım kanalı olduğu görülmüştür (Yavuz ve Babuşçu, 2018: 33).

Türkiye'de faaliyet gösteren yatırım, kalkınma ve katılım bankalarının 1958 yılından beri Türkiye Bankalar Birliği'ne üye olmaları zorunludur. Türkiye Bankalar Birliği her yıl mart, haziran, eylül ve aralık ayı olmak üzere dört farklı zaman diliminde üye bankalara ait verileri yayımlamaktadır, bu veriler bankaların ekonomideki yeri, bankaların personel ve fiziki verilerine dayanmakla beraber bankaların dijitalleşme sürecinde kullandığı verileri de içermektedir. 2016-2020 yılları arasında Türkiye Bankalar Birliği Verilerine göre bu kanal üzerinden yapılan işlemler aşağıdaki gibidir;

- Kredi kartı başvurusu, ek kart başvurusu, kredi başvuruları, Fatura ödemeleri, fatura ödeme talimatları vermek gibi finansal olmayan işlemler,
- Vergi, prim, kredi kartı, ceza, kredi ve şans oyunları için yapılan ödemeler,
- Havale, EFT ve virman işlemlerini kapsayan para transferleri,
- Hisse senedi, fon, vadeli hesap işlemleri, altın işlemleri, ViOP ve Tahvil- Bono yatırımlarını kapsayan yatırımlar

- Hesapları Yönetme
- Avans ve ödemeler ile kredi kartı işlemleri
- Diğer Finansal İşlemler

Yine TBB aracılığıyla alınan 2016 – 2020 yılları arasında mobil bankacılık kanalı üzerinden, bireysel ve kurumsal aktif kullanıcı sayısı ve yapılan işlemler şöyledir;

• 2016 yılında bireysel mobil bankacılık kanalında toplamda 62.999.259 aktif kullanıcı tarafından; 5.514.744 adet finansal olmayan işlem, 189.873 adet para transferi, 167.820 adet ödeme, 27.034 adet yatırım, 66.868 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 16.431 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 5.982.770 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 1.998.494 aktif kullanıcı tarafından; 235.160 adet finansal olmayan işlem, 20.374 adet para transferi, 3.460 adet ödeme, 693 adet yatırım, 1.841 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 319 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.998.494 adet işlem gerçekleşmiştir.

• 2017 yılında ise; bireysel mobil bankacılıkta 99.915.216 adet aktif kullanıcı; 8.608.618 adet finansal olmayan işlem, 350.632 adet para transferi, 291.154 adet ödeme, 45.872 adet yatırım, 116.929 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 46.627 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 9.459.832 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 2.928.027 aktif kullanıcı tarafından; 461.756 adet finansal olmayan işlem, 35.265 adet para transferi, 6.305 adet ödeme, 1.375 adet yatırım, 3.306 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 562 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 508.569 adet işlem gerçekleşmiştir.

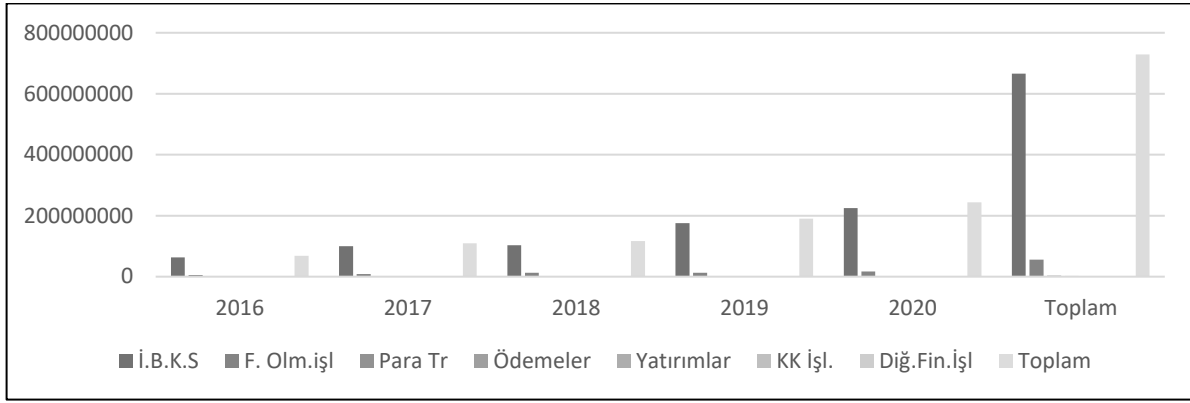
• 2018 yılında ise; bireysel mobil bankacılıkta 102.887.626 adet aktif kullanıcı; 12.586.391 adet finansal olmayan işlem, 500.448 adet para transferi, 413.034 adet ödeme, 100.343 adet yatırım, 180.539 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 118.248 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 13.899.003 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 4.156.495 aktif kullanıcı tarafından; 456.488 adet finansal olmayan işlem, 53.471 adet para transferi, 9.379 adet ödeme, 2.541 adet yatırım, 5.690 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 308 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 527.877 adet işlem gerçekleşmiştir.

• 2019 yılında; bireysel mobil bankacılıkta 175.320.217 aktif kullanıcı; 12.628.632 adet finansal olmayan işlem, 706.386 adet para transferi, 54.817 adet ödeme, 123.511 adet yatırım, 239.584 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 192.498 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 14.438.790 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 5.540.187 aktif kullanıcı tarafından; 528.654 adet finansal olmayan işlem, 70.973 adet para transferi, 14.384 adet ödeme, 3.712 adet yatırım, 8.355 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 1.211 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 627.289 adet işlem gerçekleşmiştir.

• 2020 yılında; bireysel mobil bankacılıkta 224.691.000 aktif kullanıcı; 16.504.100 adet finansal olmayan işlem, 1.106.114 adet para transferi, 760.728 adet ödeme, 241.148 adet yatırım, 330.429 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 234.768 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 19.177.287 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 7.767.000 aktif kullanıcı tarafından; 212.700 adet finansal olmayan işlem, 89.078 adet para transferi, 18.327 adet ödeme, 4.245 adet yatırım, 10.504 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 803 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 335.657 adet işlem gerçekleşmiştir.

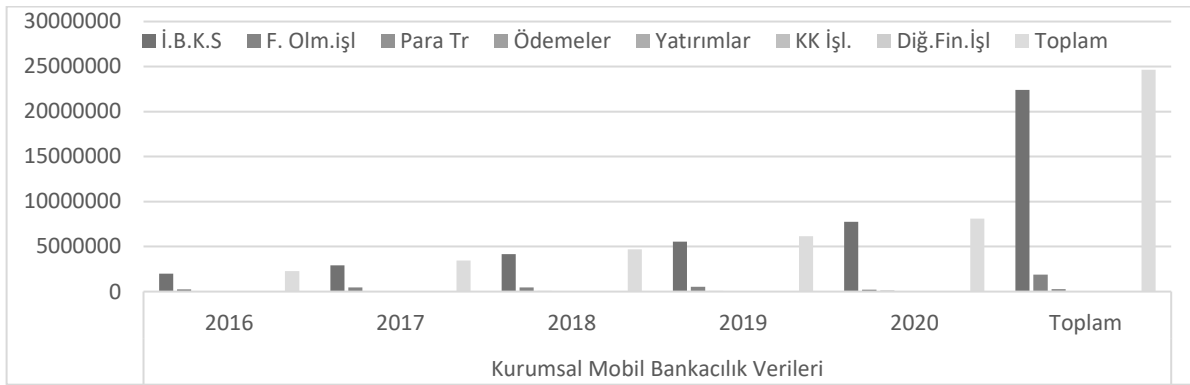
TBB'den alınan verilerle bireysel ve kurumsal kullanıcı sayıları ile işlem adetleri verilerinden aşağıdaki grafikler oluşturulmuştur. Aşağıdaki grafikler; aktif kullanıcı sayısı (İ.B.K.S), Finansal olmayan işlemler. (F. Olm. İşl.) Para transferleri (Para Tr), ödemeler, kredi kartı işlemleri (KK İşl.) ve diğer finansal işlemler (Diğ. Fin. İşl.) işlem âdeti (Milyon) yer almıştır.

#### **Grafik 1. Bireysel Mobil Bankacılık Verileri**



Grafik incelendiğinde; kalemler özelinde yıl bazlı değişimler olsa da genel olarak mobil bankacılık kanalında hem kullanıcı sayısı hem de işlem âdeti olarak bir artış olduğu gözlemlenebilmektedir. İşlem kalemlerinde en çok artışın Finansal olmayan diğer işlemler (Düzenli fatura ödeme talimatları, kredi başvuruları, kredi kartı başvuruları) olduğu gözlemlenmiştir. Mobil uygulamaların cep telefonu üzerinden ulaşılabilen bir kanal olması ve birçok işlemi yapay zekâ tabanlıyla hızlıca yapabilmesini bu artışın nedeni olarak gösterilebilir.

**Grafik 2. Kurumsal Mobil Bankacılık Verileri**



Kurumsal mobil bankacılık kanalı verileri incelendiğinde bireysel kullanımda olduğu gibi genel bir artış gözlemlenmiştir bununla beraber kurumsal kullanımlarda artış hızının bireyselden daha düşük olduğu görülmüştür, Merkez Bankası'nın işlem ücret politikası ve limit kısıtlarının bu artış hızı farklılığına neden olduğu söylenebilir.

### 3.2.2. İnternet Bankacılık Kanalı

Teknolojik ilerlemenin bankacılık sektörüne yansımalarıyla alternatif dağıtım kanallarından birisi de internet bankacılığı olmuştur. İnternet bankacılığını kavram olarak ifade etmek istersek banka müşterilerinin bir tarayıcı üzerinden internet ağları aracılığıyla bankacılık ürünlerini kontrol edebildiği bir sistemdir. Gelişen teknolojilerle birlikte bankacılık sektöründe pazar dengeleri de değişmiş; tutundurma, potansiyel müşterileri kazanabilme, var olan müşteri kitlesini kaybetmeme ve kampanya/ürün dağıtımları için alternatif kanallara yönelim gereklilik haline gelmiştir (Ustasüleyman ve Eyüboğlu, 2021: 12)

İnternet bankacılığı müşteri taleplerini üç başlık altında karşılar ilki banka ürün ve hizmetlerine kullanıcı verilerinin eşleşmesiyle tamamlanan bilgi adımı, ikincisi müşterinin banka ile irtibata geçtiği ve kredi/Kredi kartı ya da diğer ürün başvuruları, şikâyet ve önerilerin gibi taleplerin iletilebildiği ve bu süreçte Chat bot gibi yapay zekâ tabanlı uygulamaları doğrudan kullandığı iletişim süreci ve son olarak da müşterilerin para transferi, ödemeler ve yatırım gibi eylemleri doğrudan gerçekleştirebildikleri işlem adımıdır (Özcan, 2007: 77-78).

Türkiye Bankalar Birliği'nden alınan son 5 yıla ait bireysel ve kurumsal bankacılık aktif kullanıcı sayısı ve işlem adetleri aşağıdaki gibidir;

- 2016 yılında bireysel internet bankacılık kanalında toplamda 70.727.120 aktif kullanıcı tarafından; 2.345.234 adet finansal olmayan işlem, 156.878 adet para transferi, 137.797 adet ödeme, 35.900 adet yatırım, 43,256 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 11.746 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 2.730.811 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 5.155.006 aktif kullanıcı tarafından; 884.140 adet finansal olmayan işlem,

127.467 adet para transferi, 44.814 adet ödeme, 6.033 adet yatırım, 5.241 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 2.853 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.070.548 adet işlem gerçekleşmiştir.

- 2017 yılında ise; bireysel internet bankacılık kanalında 48.029.787 adet aktif kullanıcı; 2.551.313 adet finansal olmayan işlem, 134.006 adet para transferi, 110.740 adet ödeme, 40.753 adet yatırım, 38.873 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 9.414 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 2.885.099 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 4.996.039 aktif kullanıcı tarafından; 846.985 adet finansal olmayan işlem, 138.626 adet para transferi, 45.763 adet ödeme, 5.965 adet yatırım, 4.803 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 2.848 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.044.990 adet işlem gerçekleşmiştir.

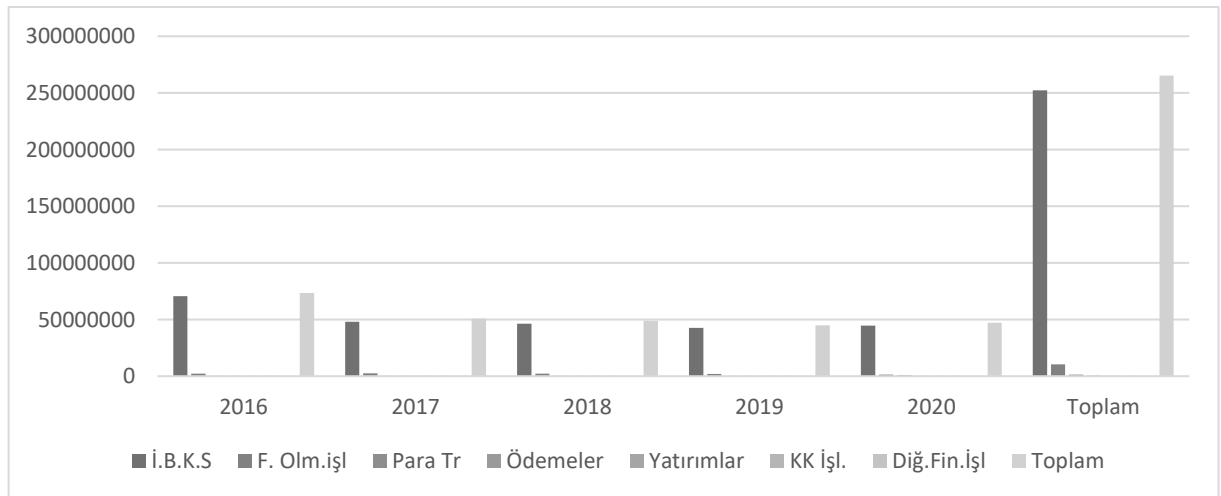
- 2018 yılında ise; bireysel internet bankacılık kanalında 46.662.664 adet aktif kullanıcı; 2.407.510 adet finansal olmayan işlem, 128.921 adet para transferi, 99.497 adet ödeme, 46.938 adet yatırım, 30.588 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 10.390 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 2.723.844 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 5.133.314 aktif kullanıcı tarafından; 923.120 adet finansal olmayan işlem, 142.318 adet para transferi, 56.959 adet ödeme, 6.206 adet yatırım, 5.264 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 2.653 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.136.520 adet işlem gerçekleşmiştir.

- 2019 yılında; bireysel internet bankacılık kanalında 42.662.664 aktif kullanıcı; 1.890.245 adet finansal olmayan işlem, 127.640 adet para transferi, 85.061 adet ödeme, 41.766 adet yatırım, 26.587 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 10.886 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 2.182.185 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 5.102.014 aktif kullanıcı tarafından; 975.265 adet finansal olmayan işlem, 133.472 adet para transferi, 39.548 adet ödeme, 5.943 adet yatırım, 4.398 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 2.887 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.161.513 adet işlem gerçekleşmiştir.

- 2020 yılında; bireysel internet bankacılık kanalında 44.655.000 aktif kullanıcı; 1.318.000 adet finansal olmayan işlem, 997.590 adet para transferi, 73.869 adet ödeme, 67.041 adet yatırım, 23.223 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 12.237 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 2.491.960 adet işlem gerçekleşmiştir. Kurumsal olarak; toplamda 5.368.000 aktif kullanıcı tarafından; 1.116.000 adet finansal olmayan işlem, 126.610 adet para transferi, 36.016 adet ödeme, 5.900 adet yatırım, 3.675 adet kredi kartı işlemi ve son olarak 3.055 adet diğer finansal işlemler olmak üzere toplamda 1.342.256 adet işlem gerçekleşmiştir.

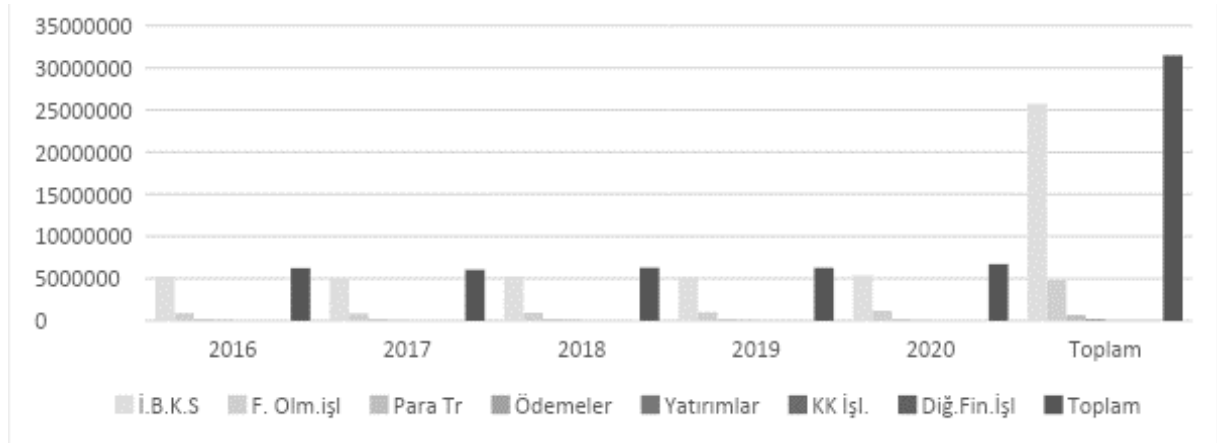
Aşağıdaki grafikler Türkiye Bankalar Birliği tarafından dört ay aralıklı yayımlanmış ve ortalama 24 bankanın son beş yıla ait bireysel ve kurumsal internet bankacılık kullanım verileriyle hazırlanmıştır. İlgili grafikler verilerin internet bankacılığı üzerinden gerçekleştirilen; Finansal olmayan işlemler (F. Olm. İşl.) Para transferleri (Para Tr), ödemeler, kredi kartı işlemleri (KK İşl.), diğer finansal işlemler (Diğ. Fin. İşl.) ve aktif kullanıcı sayısı (İ.B.K.S) işlem âdeti (Milyon) yer almıştır.

**Grafik 3. Bireysel İnternet Bankacılık Verileri**



Bireysel internet bankacılık kanalı verileri incelendiğinde toplam kullanıcı ve işlem sayısında yıl bazlı artışlar olduğu görüldüğü de finansal ve finansal olmayan işlemler üzerinde giderek artan bir azalma gözlemlenebilir, azalış yılları incelendiğinde yine aynı yılların mobil bankacılık verilerinin artışa geçtiği dönemlere denk geldiği görülebilmektedir bu verilerle akıllı telefon ve daha fonksiyonel yapay zekâ (QR Kod- NFC- Mobil Ödeme) entegrasyonu internet bankacılığının önüne geçtiği düşünülmektedir.

Grafik 4. Kurumsal İnternet Bankacılık Kullanım Verileri



Kurumsal İnternet bankacılık verileri incelendiğinde yine kullanıcı sayısının bireysel internet bankacılığına göre daha az olduğu görülebilir bununla beraber bireysel internet bankacılığı işlem adetlerindeki azalma kurumsal internet bankacılığında gözlemlenmemektedir, yıl bazında kullanım sayıları hemen hemen aynı adet düzeyinde seyretmektedir.

### 3.2.3. IVR/IVN Dailer Verileri

Etkileşimli sesli yanıt sistemi (IVR- Interactive Voice Responce) bilinen sesli yanıt sistemlerinin aksine bir ana bilgisayar ağına bağlı, ses tanıma ve ağ arayüzü ile desteklenebilen bir sistemdir. Yeni nesil IVR teknolojisi gelen aramaları segmentler, arama yoğunluğu, arama sebebi ve aranan ürün türüne göre sınıflandırarak işlemleri tuşlama komutu ile tamamlayan ya da aktarılması gereken durumlarda ilgili birime yönlendirme yapabilen bununla beraber gelen aramaları numaralar üzerinden inceleyerek gerektiği durumlarda numaraları engelleyebilen ya da doğrudan görüşmeleri sonlandırabilen yeteneklere sahip bir sistemdir. IVR sistemleri gelen çağrılara öncelikle arayan kişiden bilgi talep eder ve güvenlik aksiyonunu tamamlar, çağrıda işlemini yine sesli olarak talep eder ve işlem menüsünde doğru başlıklara yönlendirerek sesli onayla alıp işlemleri tamamlayabilir gereken durumlarda görüşmeyi aktarır (İnceoğlu, 2004).

Akıllı Dış Arama Sistemi (IVN- Interactive Voice Notification) ise IVR sistemini dış arama yapabilme yeteneğine sahip modelidir. Operatör olmadan aynı anda birden fazla arama yapabilen, metinleri sesli hale dönüştürebilen, tuşlama yöntemi ile güvenlik süreçlerini tamamlayabilen ve rapor sunabilen bir algoritmadır (<https://tr.assec.com>).

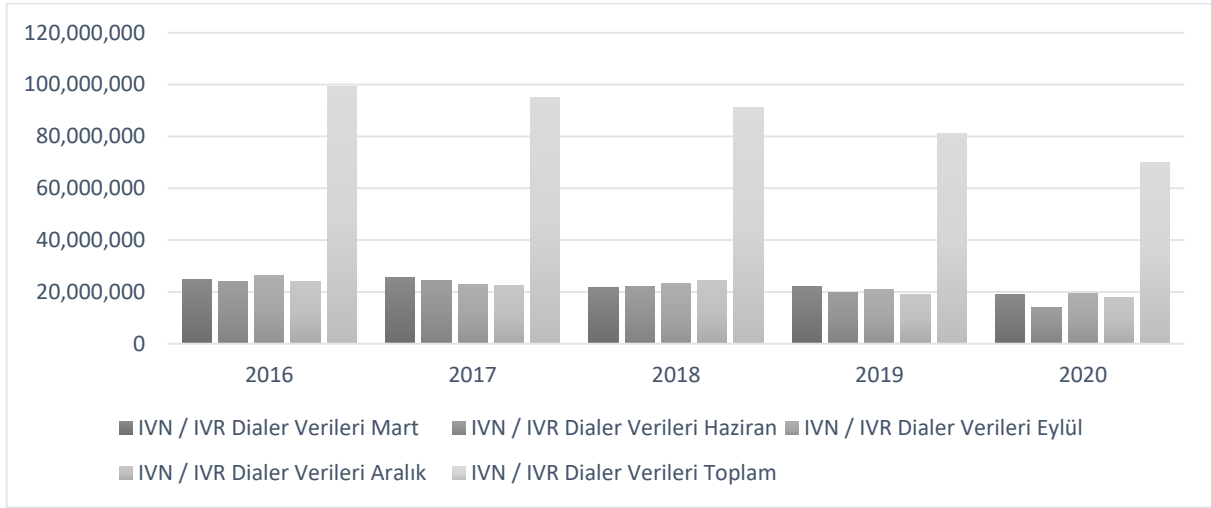
Küçükdurmaz'a (2014) göre; Sesli yanıt sistemleri ile müşterilerin yapabileceği başlıca işlemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Hesap bilgilerini öğrenme
- Kredi kartı borç bilgisi ve ödemesi
- Para transferleri ile ilgili bilgi edinme
- Ödemeler Ajandasını takip edebilme
- E Posta üzerinden dekont alabilme
- Fatura Ödemeleri
- Şifre işlemleri

Türkiye Bankalar Birliği'nin son 5 yıllık verilerine göre 2016 yılında 99.285.661 adet, 2017 yılına 94.966.000 adet, 2018 yılında 91.100.000 adet, 2019 yılında 81.100.000 adet, son olarak 2020 yılında 69.900.000 adet olmak üzere toplamda 287.971.600 adet işlem gerçekleşmiş ve bu veriler; mart, haziran, eylül ve aralık ayı dağılımlarına göre grafik haline getirilmiştir.

Aşağıdaki grafik, ortalama 24 bankanın son 5 yılda dörder aylık yayımladığı verilerden elde edilmiştir. Bu tabloya göre banka müşterilerinin çağrı merkezlerinde IVR ve IVN ile yaptığı görüşmeler milyon cinsinden belirtilmiştir.

### Grafik 5. IVR-IVN Verileri



IVR/IVN grafiği incelendiğinde düzenli bir seyirde azalış görülmektedir, ilerleyen teknolojiyle birlikte daha fonksiyonel dağıtım kanalları olan internet bankacılığı ve mobil bankacılık kanallarının bir önceki grafiklerde incelenmesi ile görülebilen artış düzeyine paralel olarak, daha az özellik bulunduran IVR/IVN kanallarının kullanımında azalış gözlemlenmiştir.

#### 4. Sonuç

Endüstri 4.0 sürecinde birden fazla bileşen birçok sektör için bir değişim aracı ve ölçütü olarak tanımlanabilir. Dördüncü sanayi devriminin bileşenlerinden birisi olan yapay zekâ bileşeni de günümüzde birçok alanda kullanılmakta ve giderek daha fazla gelişmektedir.

Bankacılık sektörü ülke ekonomileri için oldukça önemli finansal kuruluşlardır, bu kuruluşların para akışını sağlanması ve fonlama işlemleriyle beraber bir de finansal aracılık görevi vardır. Bankalar üzerinden devam eden hem uluslararası hem yurt içi nakit sirkülasyonu ekonomide olduğu kadar terörizmin finansal ayağı ve suç gelirlerinin aklanmasında önemli bir faktördür. Geliştirilen yapay zekâ uygulamalarıyla bu suç etmenlerinin de önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalarla, bankaların dijitalleşme sürecinde yapay zekâ uygulamalarına yönelmeleri maliyet kavramı olarak değerlendirildiğinde olumlu sonuçlar edinilmiş ve akıllı sınıflandırılmalar sayesinde müşterilere yönelik uygun ürünlerin tespiti daha hızlı yapılmış ve en doğru kanal aracılığıyla sunularak hizmet kalitesinde artış hedeflenmiştir.

Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilen verilerle Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların dijital verileri incelendiğinde son beş yılda müşteri tercihlerinin kolay ulaşılabilir ve iletişim kurabildikleri mobil bankacılık kanalı olduğu görülebilir, birden fazla yapay zekâ destekli uygulamayı barındıran bu kanal akıllı telefonlar aracılığıyla bankalara en hızlı ulaşım aracı olarak adlandırılabilir.

Yine aynı veriler internet bankacılığı hem işlem tutarı limitlerinin fazlalığı hem de yapay zekâ destekli uygulamaların varlığıyla tercih edilen bir kanaldır, IVR-IVN kanalları ise müşterilerle doğrudan sesli iletişim kurabilen ve yönlendiren bir sistem olduğu için yine hem bankaların hem de müşterilerin işlemlerini sürdürmeyi tercih ettiği bir kanal olsa da bu iki alternatif kanalın yıllar içerisinde mobil şube gelişimiyle kullanımlarında azalma olduğu görülmektedir, yani kullanıcıların tercihinin yapay zekâ fonksiyonu yüksek olan kanalı tercih ettiğini gözlemleyebiliriz.

Son olarak ödemeler, transferler ve yatırımlar gibi günlük yaşamda hem bireysel hem de kurumsal olarak birden çok kez gerçekleştirilen işlemler, bankaları teknolojik gelişmeleri daha sıkı takip etmeye yöneltmiş bununla beraber kullanıcıları da teknolojiyle bütünleştirmiştir tüm bu etkileşimler aynı zamanda toplum 5.0 sürecine de katkı sağlayacak ve teknoloji okur-yazarlığına olumlu etkisi olacaktır.

#### Kaynakça

- Adamopoulou, E. Ve Moussiades, L. (2020, Haziran). Chatbot Teknolojisine Genel Bakış. In Yapay Zekâ Uygulamaları Ve Yenilikler Ifip Uluslararası Konferansı (S. 373-383). Springer, Cham.
- Aggarwal, M. (2011). Bilgi Erişim Ve Soru Cevaplama Nlp Yaklaşımı: Bir Yapay Zekâ Uygulaması. International Journal Of Soft Computing And Engineering (Ijsce), 1 (Ncaı2011).



- Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2020). Sağlık Hizmetleri Ve Yönetiminde Yapay Zekâ. *Acta Infologica*, 5(1), 5-6.
- Akbaba, A. İ., & Özdemir, A. (2013). Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerin (Kobi'lerin) Pazarlama Faaliyetlerinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı Ve Bir Uygulama. <https://www.researchgate.net/publication/265251894> (Erişim Tarihi 25.04.2021)
- Altınirmak, S., & Karamaşa, Ç. (2016). Comparison Of Machine Learning Techniques For Analyzing Banks'financial Distress. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 291-304.
- Alzaidi, A. A. (2018). Impact Of Artificial Intelligence On Performance Of Banking Industry In Middle East Ocr. *International Journal Of Computer Science And Network Security*, 18(10), 140-148.
- Artar, O., & Türkay, U. İ. (2021). Havacılık Sektöründe Havalimanlarının Dijital Dönüşümü. *Working Paper Series*, 2(1), 86-97.
- Ateş, E. (2019). Derin Öğrenme İle Sesli Komut Tanıma (Master's Thesis, Esogü, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Bahar, M., Yüzbaşıoğlu, N., & Topsakal, Y. (2019). Akıllı Turizm Ve Süper Akıllı Turist Kavramları Işığında Geleceğin Turizm Rehberliğine Bakış. *Journal Of Travel And Tourism Research*, (14), 72-93.
- Bilal Zorić, A. (2016). Predicting Customer Churn In Banking Industry Using Neural Networks. *Interdisciplinary Description Of Complex Systems: Indecs*, 14(2), 116-124.
- Ceran, M. (2019). Bankacılıkta Dijitalleşme Kapsamında, Öğrenen Yapay Zekâ Desteğiyle Sorunlu Kredilerin Belirlenmesi Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı. Yayınlanmış Doktora Tezi
- Çelik, S. B., & Mangır, F. (2020). Bankacılık Sektörünün Dijitalleşmesi: Dünyada Ve Türkiye'de Durum Analizi. *Cyberpolitik Journal*, 5(10), 260-282.
- Çelik, S. B., & Mangır, F. (2020). Bankacılık Sektörünün Dijitalleşmesi: Dünyada Ve Türkiye'de Durum Analizi. *Cyberpolitik Journal*, 5(10), 260-282.
- Demirkol, F. (2020). Ulusal Güvenlikte Yapay Zekâ Kullanımı: Abd Ve Çin Örnekleri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 421-423.
- Doğan, H., & Burucuoğlu, M. (2018). Tüketicilerin Mobil Bankacılık Hizmet Kalitesi Algıları Ve Tekrar Kullanma Niyetleri: Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1183-1198.
- G. Karagöz Ve C. Demiroğlu, "Etkileşimli Sesli Yanıt Çağrı Akışında Gramer Tabanlı Bir Türkçe Konuşma Tanıma Sisteminin Gösterilmesi," 2012 20. Sinyal İşleme Ve İletişim Uygulamaları Konferansı (Sıu) , 2012, Ss. 1-2, Doi : 10.1109 / Sıu.2012.6204849.
- Gacar, A. (2019). Yapay Zekâ Ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat Ve Tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 389-394.
- Gencer, A. H. (2017). Yapay Sinir Ağları İle Bitcoin Fiyatını Tahminleme Forecasting The Bitcoin Price Via Artificial Neural Networks.
- Gunning, D. (2017). Açıklanabilir Yapay Zeka (Xai). Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı (Darpa), Nd Web, 2 (2).
- Güçlüay, S. (2001). Orta Çağda Ticari Müesseseler (Bankalar, Birlikler, Şirketler). *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 295-304.
- Gümüş, E., Medetoğlu, B., & Tutar, S. (2020). Finans Ve Bankacılık Sisteminde Yapay Zekâ Kullanımı: Kullanıcılar Üzerine Bir Uygulama. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 28-53.
- Inceoglu, M. M. (2004). Bir Eğitim Kurumu İçin Etkileşimli Sesli Yanıt Sistemi. *Tojet: The Turkish Online Journal Of Educational Technology* 3(2).
- İşler, B., & Kılıç, M. Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı Ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 1-11.
- Kaplan, H. E. (2018). Mobil Bankacılık Kullanım Niyeti Ve Davranışında Birleştirilmiş Teknoloji Kabul Ve Kullanım Teorisi- 2 Ve Güven Faktörlerinin Etkisinin Araştırılması.

- Karaatlı, M., Helvacıoğlu, Ö. C., Ömürbek, N., & Tokgöz, G. (2012). Yapay Sinir Ağları Yöntemi İle Otomobil Satış Tahmini. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 8(17), 87-100.
- Karakuş, C., & Katman, F. (2019). Male Sınıfı İnsansız Hava Aracı (İha) Teknolojisi Ve Konvansiyonel (Geleneksel) Savaşta Yeri. Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi, 6(2), 882-897.
- Kaur, D., Sahdev, S. L., Sharma, D., & Siddiqui, L. (2020). Banking 4.0: 'The Influence Of Artificial Intelligence On The Banking Industry & How Ai Is Changing The Face Of Modern Day Banks'. International Journal Of Management, 11(6).
- Kazu, İ. Y., & Özdemir, O. (2009). Öğrencilerin Bireysel Özelliklerinin Yapay Zekâ İle Belirlenmesi (Bulanık Mantık Örneği). Akademik Bilişim, 11-13.
- Keleş, A., Keleş, A., & Akçetin, E. (2017). Pazarlama Alanında Yapay Zekâ Kullanım Potansiyeli Ve Akıllı Karar Destek Sistemleri. Electronic Turkish Studies, 12(11).
- Kishada, Z. M., Wahab, N. A., & Mustapha, A. (2016). Customer Loyalty Assessment In Malaysian Islamic Banking Using Artificial Intelligence. Journal Of Theoretical & Applied Information Technology, 87(1).
- Kuşçu, E. (2015). Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (30), 45-58.
- Küçük, D., & Arıcı, N. (2018). Doğal Dil İşlemede Derin Öğrenme Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Çalışması. Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri Ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi, 2(2), 76-86.
- Küçükdurmaz, U. (2014). Effects Of Recent Ivr Applications On Call Center Performance İn Banking Sector (Doctoral Dissertation, Graduate School Of Natural And Applied Sciences).
- Laukkanen, T. (2017). Mobil Bankacılık. International Journal Of Bank Marketing
- Ortiz, J., Marin, A., & Gualdrón, O. (2016). Implementation Of A Banking System Security İn Embedded Systems Using Artificial Intelligence. Advances In Natural And Applied Sciences, 10(17), 95-102.
- Öztemel, E. (2003). Yapay Sinir Ağları. Papatayayincilik, İstanbul.
- Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). Yapay Sinir Ağları Ve Yapay Zekâ 'ya Genel Bir Bakış. Takvim-İ Vekayi, 6(2), 25-36.
- Patil, P. S., & Dharwadkar, N. V. (2017, February). Analysis Of Banking Data Using Machine Learning. In 2017 International Conference On I-Smac (Iot İn Social, Mobile, Analytics And Cloud)(I-Smac) (Pp. 876-881). Ieee.
- Payne, E. M., Peltier, J. W., & Barger, V. A. (2018). Mobile Banking And Ai-Enabled Mobile Banking: The Differential Effects Of Technological And Non-Technological Factors On Digital Natives' Perceptions And Behavior. Journal Of Research İn Interactive Marketing.
- Pirim, A. G. H. (2006). Yapay Zekâ. Journal Of Yaşar University, 1(1), 81-93.
- Ravi, H. (2018). Application Of Artificial Intelligence İn Investment Banks. Review Of Economic And Business Studies, (22), 131-136.
- Shustova, E., & Blagoev, V. (2018). Risk Management İn The Internet Banking: The Case Of Kazakhstan. Economic Studies, 27(5).
- Singh, C., & Lin, W. (2020). Can Artificial Intelligence, Regtech And Charitytech Provide Effective Solutions For Anti-Money Laundering And Counter-Terror Financing Initiatives İn Charitable Fundraising. Journal Of Money Laundering Control.
- Soyhan, İ., Gurel, S., & Tekin, S. A. (2021). Yapay Zekâ Tabanlı Görüntü İşleme Tekniklerinin İnsansız Hava Araçları Üzerinde Uygulamaları. Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi, (24), 469-473.
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 485-508.
- Sürmen, Y. E. (2019). Endüstri 4.0 Ve Otomotiv Endüstrisi: Bursa İli Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşletmecilik Ve Ticaret Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.


- Şeker, E. (2020). Yapay Zekâ Tekniklerinin/Uygulamalarının Siber Savunmada Kullanımı. Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, 6(2), 108-115.
- Tamer, H. Y., & Övgün, B. (2020). Yapay Zekâ Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi. Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 75(2), 775-803.
- Topakkaya, A., & Eyibaş, Y. (2019). Yapay Zekâ Ve Etik İlişkisi. Felsefe Dünyası, 70(1), 81-99.
- Topsakal, Y. (2018). Akıllı Turizm Kapsamında Engelli Dostu Mobil Hizmetler: Türkiye 4.0 İçin Öneriler. Journal Of Tourism Intelligence And Smartness, 1(1), 1-13.
- Uğur, A., & Kınacı, A. C. (2006). Yapay Zekâ Teknikleri Ve Yapay Sınır Ağları Kullanılarak Web Sayfalarının Sınıflandırılması. XI. Türkiye'de İnternet Konferansı (İnet-Tr'06), Ankara, 1-4.
- Votintseva, L., Andreeva, M., Kovalenin, I., & Votintsev, R. (2019, March). Digital Transformation Of Russian Banking Institutions: Assessments And Prospects. In Iop Conference Series: Materials Science And Engineering (Vol. 497, No. 1, P. 012101). Iop Publishing.
- Yavuz, A. E., & Babuşcu, Ş. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Penetrasyon; İnternet Bankacılığı Ve Mobil Bankacılık Ürünlerindeki Penetrasyonun Analizi. Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 24-57.
- Yanık, R & Karadaş, A. (2013). E-Faturanın Türkiye Muhasebe Standartları Uyum Sürecine Uygun Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri. EKEV Akademi Dergisi, 17(57), 133-141
- Yanık, R & Sümer, S. (2019). Akademisyenlerin İslami Bankacılık Algısı. ATASOBED, 23(3), 1177-1190
- Yıldırım, B. F., & Özdemirci, F. (2019). Kurumlarda Örtük Bilginin Yapay Zekâ Destekli Tavsiye Sistemleri Aracılığıyla Ortaya Çıkarılması. Bilgi Yönetimi, 2(1), 34-43.
- Zang, Y., Zhang, F., Di, C. A., & Zhu, D. (2015). Advances Of Flexible Pressure Sensors Toward Artificial Intelligence And Health Care Applications. Materials Horizons, 2(2), 140-156.
- Zeren, D., & Keşlikli, İ. (2019). Programatik Reklamcılık: Kavram, İşleyiş Ve Potansiyeli Açısından Değerlendirmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28(2), 312-326.
- Zhang, X. Ve Dahu, W. (2019). Yapay Zekâ Algoritmalarının Görüntü İşlemede Uygulanması. Görsel İletişim Ve Görüntü Temsil Dergisi, 61, 42-49.
- Zinisha, O. S., Ivanenko, I. N., & Avdeeva, R. A. (2019). Artificial Intelligence As A Factor To Improve Bank Efficiency. Indo American Journal Of Pharmaceutical Sciences, 6(3), 6917-6919.

#### İnternet Kaynakları

- <https://docs.microsoft.com/tr-tr/azure/cognitive-services/luis/what-is-lui> (Erişim Tarihi 24.05.2021)
- <https://listelist.com/otomotiv-endustrisi-yapay-zeka/> (23.05.2021)
- <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/yapay-zekan%C4%B1n-tarih%C3%A7esi-ve-geli%C5%9Fim-s%C3%BCreci-cb4c73deb01d> (Erişim tarihi 12.04.2021)
- <https://tr.asseco.com/coezuemlerimiz/cagri-merkezi-ve-ses-teknolojileri/coezuemler/ivn-akilli-dis-arama-sistemi-669/> (Erişim Tarihi 29.04.2021)
- <https://www.endustri40.com/pazarlamada-kullanilan-yapay-zeka-araclari/> (Erişim Tarihi 23.05.2021)
- <https://www.havelsan.com.tr/haberler/guncel/havelsan-yapay-zekali-simulator-gelistirecek> (Erişim Tarihi 24.05.2021)
- <https://www.new.com.tr/blog/akilli-turizm-otelcilik-ve-yapay-zekâ-uygulam> (Erişim Tarihi 23.05.2021)
- <https://www.samsung.com/tr/apps/samsung-health/> (Erişim Tarihi 20.05.2021)
- <https://www.ssb.gov.tr/urunkatalog/tr/154> (24.05.2021)
- <https://www.tbb.org.tr/tr> (Erişim tarihi 03.04.2021)
- <https://www.turnitin.com/t> (Erişim Tarihi 18.05.2021)

# Türkiye’de Telekomünikasyon Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi\*

*The Effect Of Telecommunication Investments On Economic Growth In Turkey*

Hasan Topçu<sup>1</sup>  Alper Gedik<sup>\*\*2</sup> 

\* Beyşehir Commercial Activities Manager Konya Telecom Directorate Antalya Regional Directorate, Konya, Turkey

\*\* Department of Business Administration, Selcuk University, Konya, Turkey

Received: 18.08.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Ülkemizde ve dünyada yoğun şekilde işlenen Endüstri 4.0 kavramı aslında tüm sektörleri içine alan bir dijitalleşme süreci olarak görülmektedir. Telekomünikasyon sektörü ise Endüstri 4.0’ın yaygınlaşması adına en büyük katkıyı sağlayan sektörlerin başındadır.

Çalışmanın amacı Telekomünikasyon sektörü ile Türkiye ekonomisinin büyümesi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada. 2008 ve 2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak ekonomik gösterge olarak GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ve telekomünikasyon göstergesi olarak da XDSL (dijital abone hattı, internet kullanan abone sayısı) abone sayısı, Mobil Abone Sayısı, Sabit Yatırımlar ve Mobil yatırımlar ele alınmıştır. Johansen eşbütünlük yaklaşımı ile ARDL modeli tercih edilerek GSYH, Mobil Abone sayıları, XDSL, Sabit Yatırım ve Mobil Yatırım üzerinden değerlendirme yapılmıştır. ADF birim kök testi yapılarak durağanlık elde edilmiş ve çalışma Granger nedensellik testine tabi tutulmuştur.

Çalışmada yapılan Granger nedensellik analizi sonucuna bakıldığında sabit yatırımlar ile GSYH arasında çift yönlü, GSYH’den XDSL’e doğru tek yönlü bir ilişki tespiti yapılmıştır. Telekomünikasyon sektörünün sabit yatırımlarının artması GSYH’yi artırmakta ve GSYH’nin artması da sabit yatırımların artmasına neden olmaktadır. GSYH’nin artışı ise XDSL Abone sayısını artırmaktadır. GSYH ile mobil yatırımlar ve Mobil abone sayısı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Çalışmanın literatürdeki çalışmaları ve yöntemler ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Ekonomik Büyüme, Telekomünikasyon yatırımları Nedensellik analizi

## Abstract

The concept of Industry 4.0, which is intensively processed in our country and in the world, is actually seen as a digitalization process that includes all sectors. The telecommunication sector is one of the sectors that make the biggest contribution to the spread of Industry 4.0.

The aim of the study is to examine the relationship between the telecommunication sector and the growth of the Turkish economy. In the study, using the data between 2008 and 2020, GDP (Gross Domestic Product) as an economic indicator and XDSL (digital subscriber line, number of subscribers using the internet) subscriber number, Mobile Subscriber Number, Fixed Investments and Mobile investments as a telecommunication indicator are discussed. With the Johansen cointegration approach, ARDL model was preferred and the evaluation was made on GDP, Mobile Subscriber numbers, XDSL, Fixed Investment and Mobile Investment. Stationarity was obtained by performing ADF unit root test and the study was subjected to Granger causality test.

Looking at the result of the Granger causality analysis made in the study, a two-way relationship between fixed investments and GDP, and a one-way relationship from GDP to XDSL was determined. The increase in the fixed investments of the telecommunication sector increases the GDP and the increase in the GDP causes an increase in the fixed investments. The increase in GDP increases the number of XDSL Subscribers. No relationship was found between GDP, mobile investments and the number of mobile subscribers. It has been determined that the study is in parallel with the studies and methods in the literature.

**Keywords:** Economic Growth, Telecommunication Investments Causality Analysis

Topçu, H. & Gedik, A. (2021). Türkiye’de Telekomünikasyon Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 316-343. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52377>

\* Bu çalışma Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsünde yapılan “Türk Telekomünikasyon Sektörünün Türkiye Ekonomisi İle İlişkisinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

\*\* E-mail address: [alpergedik@selcuk.edu.tr](mailto:alpergedik@selcuk.edu.tr) (Corresponding author)

## 1. Giriş

Telekomünikasyon alanı artık zamanımızda kişisel ve kitle haberleşmenin temin edilmesinin oldukça ilerisinde, bilgi toplumunun esas altyapısını meydana getiren ve tek başına ticari ve iktisadi değeri bulunan stratejik bir alandır. Telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri kısa olarak; bilginin depolanması, işlenmesi ve dağıtılması adına gereken teknolojik altyapıyla beraber, bu teknolojilerin ulaşımı ve kullanımının düzenlenişinde gerekmekte olan iktisadi kuruluşları kapsayan bütünleşik bir sistem biçimde tanımlanabilir (Türedi, 2013:299).

Türkiye de Ticaret Bakanlığı Endüstri 4.0 sürecinin yakalanması için çalışmalarına hız vermiş, tüm sektörleri de birleştirerek bir yol haritası çizmiştir. Bu yol haritası çizilirken öncelikle 2016 yılında Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu 29. Toplantısının 2016/101 numaralı kararıyla sanayi alanında dijital dönüşüm platformunu oluşturmuştur ve geleceğe yön veren teknolojilerde işbirliği için devlet- özel sektör birlikleri de kurulmuştur. Yol haritasına bakıldığında en önemli etkenler arasında dijitalleşme gelmektedir. Dijitalleşmenin en önemli sektörü de telekomünikasyon sektörüdür.

Dünyadaki bütün sektörlerin rekabet edebilmelerinin önemli bir ön şartı olarak teknolojik altyapılarını geliştirmeleri ve müşteri tecrübesini kusursuz bir duruma getirmeleri ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon alanı için teknolojiye, varlığın önemli bir şartıdır. Telekomünikasyon sahasının bütün tarih boyunca önceliği teknolojik altyapı ve hizmet kalitesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Endüstri 4.0 devrimi ile başlayan dönemde ülkeler bu devrimi yakalamak için yol haritaları oluşturmuş ve üzerine çalışmalar başlatmıştır. Yapılan çalışmalarda akıllı sistemler yapay zekâ, teknoloji ihracatı gibi konular önem kazanmıştır. Tüm bu sistemlerin birlikte çalışabilmesi için de bu sistemlerin haberleşmesine ihtiyaç vardır. Aynı alanda olan makineler için haberleşme mümkün iken uzak mesafelerde olan makinelerin haberleşmesi internet üzerinden olmaktadır. İnternet ise telekomünikasyon sektörünün bir hizmetidir.

Bu nedenle çalışmada Endüstri 4.0'ın yaygınlaşmasında önemli rol üstlenen Türk Telekomünikasyon sektörünün verileri olan sabit ve mobil yatırımlar, mobil ve internet abone sayıları ile ekonomik büyüme göstergesi olan GSYH arasındaki ilişki incelenecektir.

Kurt (2007) yaptığı araştırmasında, telekomünikasyon alanının iktisadi büyümedeki önemi üstüne, değişik akademik çalışmalardan hareket etmek suretiyle, 1970-1999 seneleri arasında, Türk telekomünikasyon alanında etkili olan yerleşik işletmeci T.T. A.Ş.'nin yatırım verilerini kullanmıştır. Bu dönemde Türk telekomünikasyon yatırımları ile ülkelerin ekonomik göstergelerinin başında gelen ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bir ekonometrik analiz ile incelemiştir. Sonuç olarak telekomünikasyon yatırımlarıyla ekonomik büyüme göstergesi kabul edilen kişi başı GSYH arasında pozitif ve anlamlı çıktılara erişilmiştir. Çalışmanın sonunda telekomünikasyon yatırımlarına mobil yatırımların da dâhil edilmesi gerektiği ve bu sayede daha sağlıklı sonuçlara varılacağı tespit edilmiştir.

Buradan hareketle 2008 yılından 2020 yılına kadar elde edilen veriler üzerinden bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada Kurt (2007)'nin çalışması geliştirilerek Telekomünikasyon sektörünün sabit yatırımları ve abone sayılarına ilaveten mobil yatırımların da dâhil edildiği Granger nedensellik testi ile GSYH arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmektedir.

Bu çalışmamızda GSYH ve telekomünikasyon verileri arasında Granger Nedensellik Testi yapılarak GSYH ve Telekomünikasyon verileri arasındaki uzun dönemli ilişkiler incelenmiştir. Çalışma da kullanılacak olan kaynaklardan temin edilmiş verilerin doğru olduğu, rakamsal verilerin doğru olduğu, BTK ve diğer düzenleyici kuruluşların açıkladıkları verilerin doğru olduğu varsayılmıştır. Literatür taramasındaki çalışmaların araştırmaya olumlu katkı sağladığı başka bir varsayımdır. Araştırmada kullanılan verilerin sürekli yenilenmesi ise karşımıza bir kısıt olarak çıkmaktadır.

## 2. Telekomünikasyon ve Türk Telekomünikasyon Sektörü

Ülkemizde telekomünikasyon sektörü 2005 yılında beri büyümesini sürdürmektedir. Bu büyümeyi sağlayan en önemli faktörlerden biri de sektöre yapılan yatırımlardır. Telekomünikasyon denince aklımıza ülkemizde devlet eliyle kurulmuş olan ve özelleştirilmesi ile hayat serüvenine devam eden Türk Telekomünikasyon A.Ş. gelmektedir. Özelleştirme öncesi devlet eliyle yapılan yatırımların ve özelleştirme sonrasında mobil, sabit ve Tv pazarında tek entegre operatör olarak yolculuğuna devam eden Türk Telekomünikasyon A.Ş. tarafından yapıldığı bilinmektedir (DPT, 2007: 15)

Telefonun ülkemizde ilk kullanımı sadece iletişim ihtiyacımızı karşılamak içindi. Günümüzde ise internet sayesinde telefon için kullanılan kablolar insanları ve kurumları dünyaya bağlamak için kullanılmaktadır (Özer 2019: 17).

Transatlantik telgraf kablosu ilk kez 1858 senesinde ABD ve İngiltere'nin arasında çekilmiştir. Bu bağlantı uluslararası deniz taşımacılığı yapmakta olan işletmelerin faaliyetlerini öylesine kolay bir hale getirmiştir ki, bağlantı noktalarının ucunda olan şirketlerin birbirleri arasında haberleşme zamanı haftalarca devam ederken çekilen kablolar sayesinde dakikalar mertebesine inmiştir. Devletleri birbirlerine bağlayan deniz aşırı kablolar vasıtasıyla bireyler ve kurumlar dünyanın neresinde olursa olsun iletişimi koparmamaktadır (<https://tr.calgraf.com/4051321-first-transatlantic-cable> Erişim Tarihi: 30.12.2020).

Telekomünikasyon sektörü sürekli artan talep ve yaptığı yatırımlar ile büyümesini sürdürmektedir. 2020 2. Çeyrek rakamlarına bakarak sektörün genel durumu verilmiştir. Ülkemizde sabit internet kullanımı 15,3 milyonun üzerine yükselmiştir. Fiber yatırımlar sayesinde fiber hizmet alan abone sayısı (FTTH/FTTB) son bir yılda %18,9 büyüme göstermiştir. OECD ülkelerinin sabit internetin nüfusa yaygınlık oranı %31,4 iken ülkemizde %18,4 oranındadır. Burada büyümenin devam edeceği gözlemlenmektedir (Kabaklı ve Işık, 2020: 38-39).

Ülkemizde fiber yatırımların toplam uzunluğu yaklaşık 410 bin kilometredir. Fiber yatırımlar son dönemde artmakta ve bakır kablo yatırımından uzaklaşmaktadır. Mobil geniş bant pazarda nüfusa yaygınlık oranı %75,9 olarak görülmektedir. OECD ülkelerinin ortalaması ise %112,8 olduğu göz önüne alınırsa mobil pazarın büyümesi devam edeceği gözlemlenmektedir. Mobil telefon hizmetlerinin nüfusa yaygınlık oranı %98,3 olarak görünmekte ve aktif 4,5G abone sayısı 50,1 milyon adettir. Sürekli düşme eğiliminde olan sabit ses pazarının ise nüfusa yaygınlık oranı %14,5 seviyesindedir. (Türk Telekom, 2019).

Bu verilerden hareketle ülkemizin telekomünikasyon sektörünün büyümeye devam edeceği özellikle mobil genişbant pazarında ve sabit genişbant pazarında önemli düzeylere ulaşacağı öngörülmektedir. Yaşanan COVID salgını ile evlerine kapanan vatandaşlar gerek sosyal mecralar gerekse evden çalışmak adına genişbant sabit internete ihtiyaç duymuş ve sektör oyuncuları büyümelerini yukarı yönlü revize etmişlerdir. Sabit genişbant pazara yapılan yatırımlar sayesinde sektör hem ülke ekonomisine katkı sağlamakta hem de gelişmişlik göstergesi olan sabit interneti yaygınlaştırmaktadır.

## 2.1. Telekomünikasyon Kavramı

Telekomünikasyon kelimesine bakıldığında köken itibarıyla Yunancada 'uzak' manasına gelmekte olan tele kelimesiyle Latince 'paylaşmak' manasına gelmekte olan communicare kelimelerinden türetilen bir kavramdır. Dilimizde iletişim biçiminde adlandırmakta olan komünikasyon teriminin anlamı ise kişiler, bölgeler veya aygıtlar arasındaki information (bilgi)/data (veri) iletilmesi faaliyetidir. Başka bir söylemle yazı, duyum, simge, resim veya her türlü verinin radyo, tel, optikle değişik elektromanyetik dalgelerle yollanması, bütün yayılması veya alınması manasına gelmektedir. Ülkemizde telekomünikasyon alanını düzenlemek gereğiyle 2000 yılında yürürlüğe koyulan kanunda (4502 sayılı Kanun) telekomünikasyon, her çeşit işaret, sembol, görüntü ve sesin elektrik sinyallerine çevrilmesi mümkün olan her çeşit verilerin telsiz, elektrik, kablo, optik, manyetik, elektromanyetik, elektromekanik, elektrokimyasal ve başka iletim türlerinin aracılığı ile iletimi, yollanıp, alınışı biçiminde belirtilmektedir (Posbıyıköglü, 2005: 5).

## 2.2. Telekomünikasyon Sektörünün Gelişimi

İnsanlık geçmişten günümüze kadar duygu ve düşüncelerini karşısındakiyle paylaşmak için iletişime ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç temelde konuşarak giderilse de kimi zaman görmeye dayalı, kimi zamansa işitsel işaretlerin de devreye girdiği gözlemlenir. Görmeye dayalı işaretler içerisinde ateş, duman, ışık ve ayna; işitsel işaretlerin içinde de davul, boru ve ısılk bulunmaktadır (Uçankuş, 2000: 676). Bunlara örnek verilecek olunursa; eskiden Kızılderililer Kuzey Amerika düzlüklerinde haberleşmeyi duman aracılığıyla sağlamaktaydı (PTT, 2007: 5). Bu haberleşme sisteminde işaret verecek olan kişi, ateş üzerinden bir örtüyü sallayarak yükselmekte olan dumana belli başlı biçimler vererek uzakta bu işareti beklemekte olan diğer kişi (gözcü) dumanın almış olduğu biçimlere göre bu iletiyi yorumlamaktaydı. Afrika'da insanlarsa meydana gelen olayları davullarını çalıp haber etmekteydiler. Davulun her vuruşu başka bir anlam içermekteydi. Verilecek haber birbirinden belli uzaklıkta olan davulcu kişilerin aralarında iletimi sağlanır, böylece az bir süre içinde iletilecek olan bilgi bir hayli uzak olan yerlere aktarılabilirdi. Bu şekilde sağlanan haberleşmenin mekân ve zaman ile sınırlandırıldığı görülür. Böyle bir iletimde mekân değişince ya da zaman geçince iletilmekte olan haberleri

alıp ya da saklama şeklinde bir durum söz konusu olmamaktadır. Burada bahsedilen engel sebebi ile yıllar içinde değişik metotlar geliştirilmiş yazı, sayma çubukları, ip düğüm yazısı, piktogram, hesap taşları gibi yöntemlerin oluşmasına bir zemin hazırlamıştır (Şimşir, 2011: 9).

Medeniyet adına iletişim hususundaki birinci önemli gelişim İ.Ö. 3200'lü yıllarda yazının bulunmasıdır. Tarihi süreçte ilk defa Mezopotamya'da meclislerin kurulması ile demokrasinin yaşanmış olduğu Sümerler, günümüzde Irak'ta Fırat ve Dicle ırmaklarının arasındaki bölgede yaşamışlardır. Yazının icadının akabinde 68 edebi eser sunan Sümerlerde iletişimle alakalı ipuçlarına rastlanan vesikalar da bulunmaktadır. Bu vesikaların başındaysa "Enmerkar ve Aratta Beyi" isimli Sümer Destanı bulunmaktadır. Ortalama 4000 sene evvel yaşayan bir kâtibin eliyle kil tabletlerin üstüne çivi yazısıyla Sümer dilinde kaydedilen destan, yazılmasından yaklaşık 1000 sene evvel meydana gelmiş siyasi bir olayı aktarmaktadır (PTT, 2007: 6).

Bu eser iletişimin tarihteki ilk örneklerinden sayılmaktadır. Buradan hareketle tarihi süreçte neredeyse bütün topluluklar haberleşme olgusuna ciddi önem göstermiş ve iletişimin gelişimi için uğraşmışlardır. Tarih sahnesinde ilk posta teşkilatını Perslerin kurduğu bilinmektedir. Pers İmparatoru II. Kuros, posta hizmeti ve hatlarının meydana getirilmesine önem vermiştir. Devletin geniş alana yayılması sonucunda, daha hızlı haberleşebilmek adına atlı servisleri hazırlamıştır. Yunanlı tarihçi Ksenofon'un aktarmış olduğu bilgiye baktığımızda, imparator bir atın beslenmeksizin bir gün süresince ne kadar yol kat edebileceğini hesaplattırılmış ve belirlenmiş olan aralarda posta merkezleri oluşturularak, bu yerlerde dinlenen haberciler ve atlar bulundurmıştır. Böylelikle iletiler bu istasyonların aralarında süratli bir şekilde gidip gelmektedirler (Şimşir, 2011: 18).

Roma İmparatorluğunda görülmekte olan posta teşkilatıysa Perslerin taklit edilmesi üzerine oluşturulmuştur. Romanın posta teşkilatı, büyük bir menzil noktasına, postada kullanılan hayvanlara, seyahat edenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak vasıtaları bünyesinde bulundurmaktadır. Bu teşkilat gayet düzenli olup bütün eyaletlerde kurulu olduğu görülmektedir. Eyaletler vasıtasıyla sınırları büyük olan imparatorlukta nelerin yaşandığı konusunda kısacık bir zamanda bilgiye ulaşabiliyorlar ve imparatorun emirleri aynı hızla her tarafa ulaştırılabiliyordu. Sadece ikişer fersah arayla menziller oluşturulmuştur. Bütün yollarda, ortalama günlük otuz fersah yol kat edilmekteydi. Böylesi bir seyahati yapabilmek için imparatorluktan izin alınması gerekmekteydi. Her ne kadar postalar kamu hizmeti amacı ile oluşturulsa da bazı vakitlerde halkın özel işleri adına da posta hizmetinden yararlanmalarına izin verilmekteydi (PTT, 2007: 28).

Roma İmparatorluğunda haberlerin iletilmesinin yanı sıra pasif olarak adlandırılabilir, duyuru biçiminde değişik haber ulaştırma biçiminden de söz edilebilir. Bunlar zamanımızın gazetelerine benzer bir yapıdadır. Roma ve Eski Yunanda gündelik vakaları agorada, pazar alanında tellallarca ilanı gerçekleştirilmekteydi. Buna örnek olarak, Acta publica, acta diurna adlı zamanımız resmî gazetelerinin özelliğindeki haber araçlarının duvarlara asılmasıyla Roma'daki halka bilgi verilmekteydi (Şimşir, 2011: 19).

İnsanlığımızın medeniyet ve kültür tarihinde önemli bir yeri bulunan toplulukların iletişimle alakalı gelişimleri incelendiğinde, görülmüştür ki; neredeyse bütün medeniyetler kendisinden evvel bulunan iletişim metotlarını geliştirip kendisinden sonra gelecek olan nesillere bırakmıştır. Bu da her medeniyet için güvenilir ve süratli bir iletişim sisteminin önemli olduğunun bir göstergesidir. Tarihi süreçte varlıklarını devam ettirmiş uygarlıkların iletişimle alakalı gerçekleştirmiş olduğu yenilikler, zamanımız topluluklarında kullanılmakta olan telekomünikasyon yapısının oluşmasında ilham kaynağı olmuştur. Zamanımıza daha yakın sayılacak gelişimlere bakıldığında, Avrupa'daki posta kanalıyla ilk haberleşmenin IX. Asırda Rusya'da sağlanmış olduğunu görmektedir. Akabinde Fransa'da XIII. Asırda Paris Üniversitesi'nin kurmuş olduğu posta teşkilatı, Paris'te eğitim gören insanlara Avrupa'nın bazı bölgelerinden para transferi ve bazı noktalara mektupları ulaştırmakla vazifeliydi. Almanların posta teşkilatı, XV. Asrın diğer yarısında Tiro'l'de, İngiltere'nin posta teşkilatıysa 1635'li yıllara kadar kuruluşu beklemektedir (Afşar, 2017: 6).

Posta teşkilatlarının ve haberleşmenin gelişiminde Claude Chappe'nin optik telgraf araştırmaları bir dönüm noktasıdır. 1794 yılında insanların kullandıklarına sunulmuş olan optik telgraf, zamanımız telekomünikasyon sistemlerinin atası şeklinde ele alınmaktadır. Buna örnek olarak; Chappe sisteminden evvelki dönemde bir mesajın Paris Toulon 900 km'de bir mesafeye iletilmesi at üzerinde 3 gün, posta arabasıyla yedi gün zaman almaktaydı. Optik telgrafın yaşama geçişiyle bu zaman 12 dakikaya inmiştir (Headrick, 2002: 217).

Optik telgraf teknolojisi zamanımız telekomünikasyon teknolojilerine ulaşmada insanlığa hız kazandırmıştır. Zamanımızda kullanılmakta olan telekomünikasyon vasıtalarının birçoğu seksenli yıllardan bu yana kullanılmaya başlanılmış olan sayısal teknoloji mamulleri olmakla birlikte, İngiltere'de Cooke ve Wheatstone, ABD'deyse Mors eliyle

geliştirilen elektrikli telgraf çağdaş telekomünikasyon araçlarının zamanımız teknolojilerine başlangıç noktası şeklinde kabul edilmektedir (Şahin, 2006: 71).

Elektromanyetik ilk telgraf Sir Charles Wheatstone ve William Cooke isimli iki İngiliz psikiyatrist tarafından geliştirilmiştir. ABD’de ressam Samuel Finley Breese Morse tarafından 1838 yılında mors alfabesi geliştirilmiştir. 1838 senesinin 6 Ocak’ında Morse, yaşadığı odasına döşediği kabloların üstünden ilk hususi telgraf iletisini 5 km mesafedeki bir insana göndermeyi başarmıştır. İletmiş olduğu metindeyse; “sabır içinde beklemekte olan istediğini almaktadır” yazmaktadır (Homer, 2008: 61).

İlk telgraf hattıysa 1843 yılında Washington DC ile Baltimore arasında oluşturulmuştur. Oluşturulan hat 64 km’lik bir uzaklığı içermektedir. Bu hat üstünden 24 Mayıs 1844 gününde ilk mesajı Samuel Morse yollamış ve iletisinde “Tanrım, çalışıyor mu?” ifadesini kullanmıştır. 8 Nisan 1851 gününde ise bir grup iş adamının New York and Misissippi Valley Printing Telegraph Company ismiyle kurmuş olduğu bir haberleşme şirketinden ilk telgraf gönderimi gerçekleştirilmiştir. İlk defa 800 km’lik bir araya kablo döşenerek akabinde de Royal E. House’un bulduğu ve üzerinde harf ve rakamlar yerine noktalama işaretleriyle mors alfabesinin kodlarının bulunduğu telgraf aletini kullanıp ilk telgrafı yollamışlardır (Homer, 2008: 62).

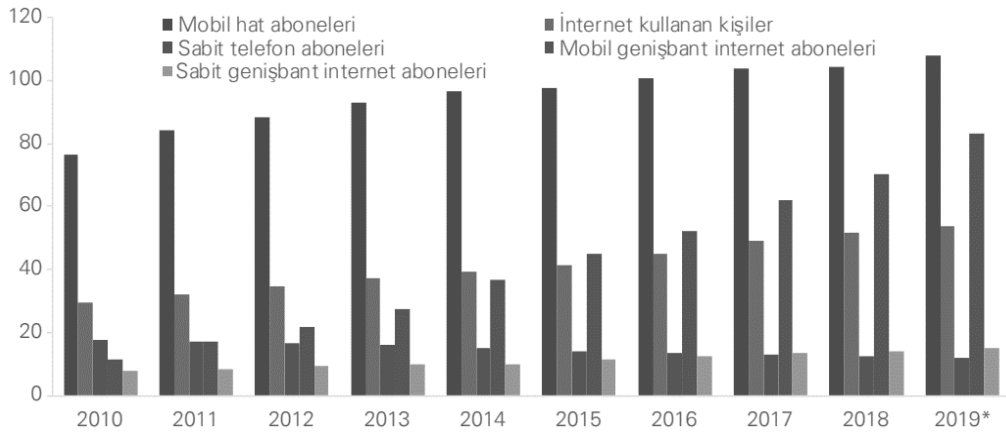
Bu şirket zamanımızda Western Union adıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Aleksander Graham Bell eliyle 1876 yılında patenti alınan telefonla beraber sadece yazılı iletinin değil seslerin de uzak yerlere aktarılması, iletişimde yeni bir devrin başlangıcıdır. 1878 yılında 25 hatta hizmet verebilen bir santral oluşturulmuş ve akabinde 1885 yılında Berlin’de yapılan bir konferansla standartlar tespit edilmiştir. Telefon teknolojisi, telgrafın tamamlayıcısı olmuş ve uzak mesafelerin aralarında telgraf kullanılması I. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir (Afşar, 2017: 7).

### 2.3. Dünyada Telekomünikasyon Sektörü

Zamanımızın tartışmasız olarak gelişmeye en açık sahalarının başında telekomünikasyon sektörü gelmektedir. Telekomünikasyon alanında talep ayağı, artan nüfus, katlanıp büyümekte olan dijitalleşme ve artan kentleşmeyle artarak devam etmektedir. Sektörel hizmetlere dair talebin, bir takım alt kalemlerinde düşüş sergilemesine rağmen, yukarı yönlü hareketin orta süreçte hız kesışı beklenmemektedir. Yaşanılan pandemi sürecinde pek çok işletmenin uzaktan çalışma durumuna geçışı ve eğitimin sanal ortamda sürmesi kuvvetli altyapı ve kesintisiz hizmet gereksinimini meydana getirmiştir. Bu durum Telekom işletmelerine olağanüstü bir talep biçiminde yansımıştır. Dünyanın bütününde, pandemiden kaynaklı karantina ve izolasyon faaliyetlerine paralel bir şekilde, ilk safhada veri trafiğinde % 75’e ulaşan önemli kullanım artışları gözlemlenmiştir (KPMG, 2020: 3).

Covid-19’un getirdiği küresel pandemi sebebiyle pek çok alanda büyüme ve yatırım ajandaları askıya alınmış olsa dahi, iletişim teknolojilerinin stratejik önemi gittikçe artmayı sürdürmektedir. Birleşme ve satın almada işlem rakamıyla ön plana çıkan Teknoloji, Medya ve Telekomünikasyon alanında, kuvvetli talep ele alındığında yeni iş anlaşmaları ve yatırımlar beklenmektedir. Sektör, çoğalan talebe rağmen oldukça önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Telekomünikasyon işletmeleri artık bir iletişim firması olmaktan fazla; teknoloji imal eden ve tüketici gereksinimleri daha ortaya çıkmadan bu gereksinimlere projeler geliştiren kuruluşlara dönüşmektedirler. Yoğun rekabet ortamında sektör teknolojik olarak farklı alanlara yatırım yapmaktadır. Teknoloji hayli hızlı bir şekilde gelişip tüketici davranışlarını değiştirirken 4. Endüstri devrimine önder olma amacı yüklenen telekomünikasyon firmaları, bir taraftan Araştırma Geliştirme yatırımlarını bir taraftan da altyapı yatırımlarını geliştirmeyi sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Telekom Birliği verileri göz önünde bulundurulduğunda, 2010-2019 yılları arasında yaygınlık rakamını kaybeden tek alt mecra sabit telefonlardır. 100 kişi başına düşmekte olan sabit hat telefon aboneliği sayısı 12’lere kadar gerilemekteyken, toplam kayıp % 32 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, sabit hat telefon aboneliği piyasasının 3/1 ortadan kalkmış olmasına karşılık mobil hat, mobil ve sabit geniş bant internet aboneliği alanlarında büyüme bir hayli yüksek olmuştur. 2019 senesinde 100 kişiye düşen mobil hat sayısı 108’e erişirken, mobil geniş bant internet kullanıcılarının sayısı da 83 şeklinde gerçekleşmiştir. İnternette ise küresel olarak her 100 kişiden 54’üne erişilmiş haldedir. Bu rakam, sabit telefonlar haricindeki başka bütün göstergelerde benzeri biçimde tarihi zirvesini yaşamaktadır (<https://docplayer.biz.tr/190892348>, Erişim Tarihi: 30.09.2020).



**Şekil 1. Dünya iletişim ve bilgi alanı yaygınlık oranları (100 kişi başına)**

Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). [https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/>\(\\*Geçici veriler\)](https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/>(*Geçici veriler))

Sektörün alt kırılımlarının 2010-2019 yıllarındaki gelişimiye çarpıcı bir tabloyu gözler önüne sunmaktadır. Bu yıllarda mobil genişbant ulaşımı 7 kattan fazla çoğalırken aynı rakamın sabit geniş bant ulaşımı adına iki katta kalmış olduğu görülmektedir (KPMG, 2020: 3).

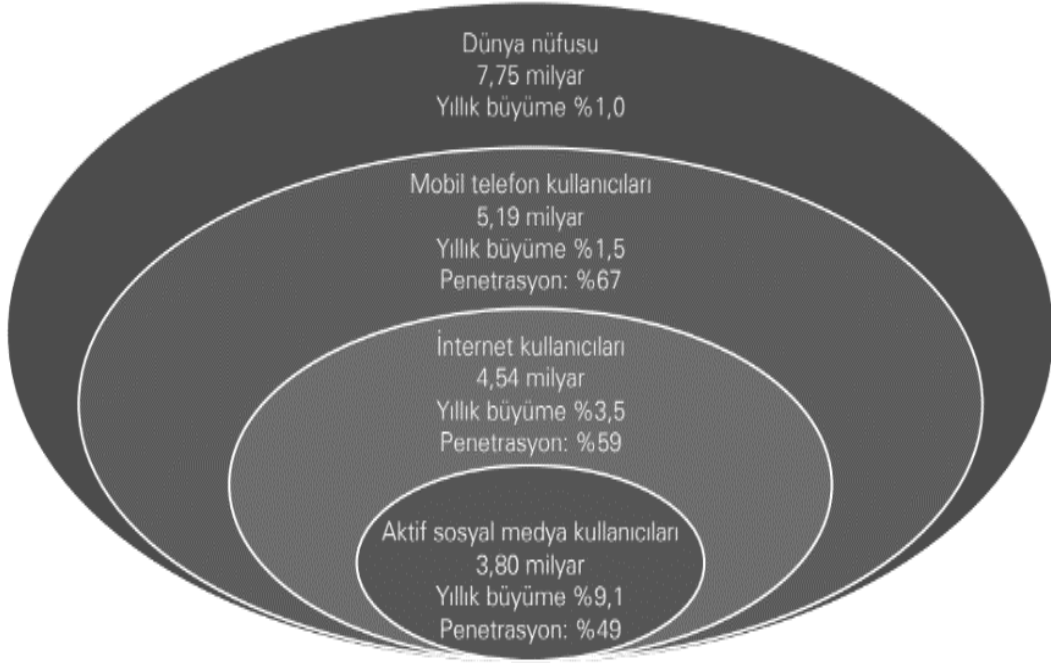
**Tablo 1. İletişim ve bilgi sektörünün dünyada yaygınlık oranları değişimi (2010-2019)**

Dünya Bilgi ve İletişim Sektörü Yaygınlık Oranları Değişimi (2010-2019)	
Mobil hat aboneleri	%41,1
İnternet kullanan kişiler	%83,1
Sabit telefon aboneleri	(%31,9)
Mobil genişbant internet aboneleri	%619,1
Sabit genişbant internet aboneleri	%95,5

Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

2020 senesi Ocak ayı ile beraber dünya üstündeki 7,8 milyar bireyin % 67'sinin kendisine ait bir akıllı telefonu bulunmaktadır. Nüfusun % 59'u (4,5 milyar) bireysel aktif internet kullanıcısıyken, sosyal medya içerisinde bulunan insan rakamıysa 3,8 milyardır. Bu da demek oluyor ki dünyamızın yarısının aktif olarak sosyal medyada hesabı bulunmaktadır. Bu sayılara büyüme kapsamından bakıldığında, dünya nüfusu % 1 olarak çoğalırken, mobil telefon kullanıcılarının %1,5; internet kullanıcılarının %3,5; sosyal medya kullanıcılarının ise %9 oranında büyümeyi yakalamış olduğuna ulaşılr. Özet olarak, küresel sosyal medya ordusu, dünya nüfusunun büyüme hızından 9 kat daha hızlı bir büyüme göstermiştir (Dijilopedi, 2020).

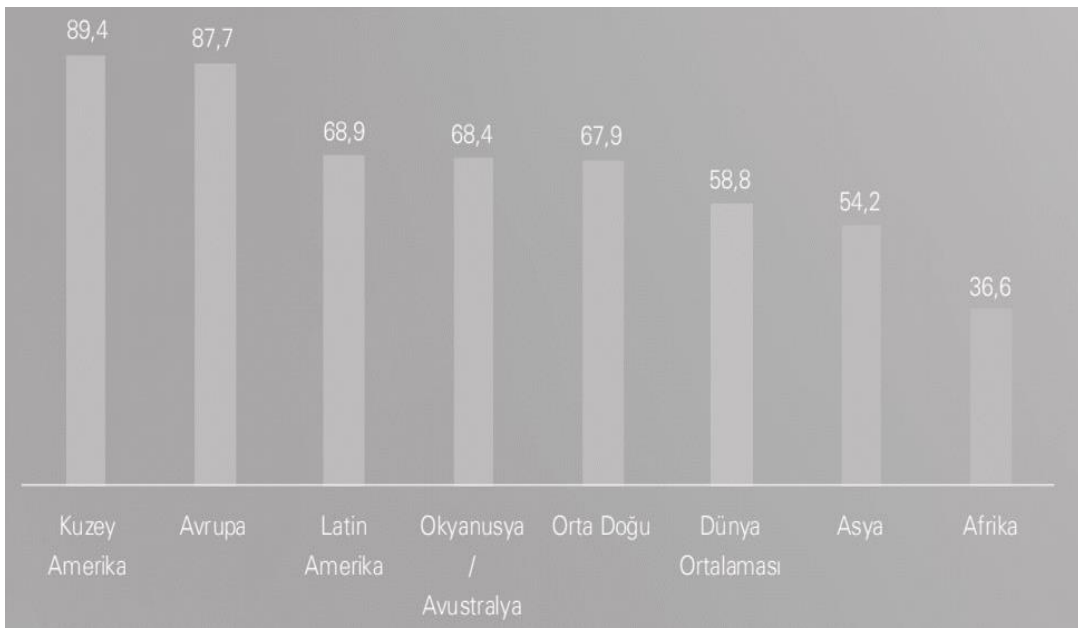
Şekil 2. Dünya geneli telekomünikasyon rakamları



Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sectorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

Bu rakamlardan hareketle, küresel olarak gelişmiş ekonomiler ve gelişimini sürdüren ekonomilerin aralarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin penetrasyon rakamları bakımından önemli değişiklikler bulunmaktadır. Gelir düzeyi, kentleşme ve yaşam koşullarından bir hayli etkilenmiş olan bu rakam, tahmin edileceği üzere Kuzey Amerika ve Avrupa'da maksimum seviyelerdeyken Afrika'da da minimum seviyededir. Kuzey Amerika'daki penetrasyon rakamı % 89'un, Avrupa'daki penetrasyon oranıysa % 87'nin üstünde seyir gösterirken Afrika adına bu rakam %37 dir. Dünya ortalaması oranı ise %59 olduğu görülmektedir (KPMG, 2020: 4).

Şekil 3. İnternet penetrasyon oranı (%)



Kaynak: <https://webrazzi.com/2020/> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

Verilen bütün rakamlar, teknoloji devriminin ve iletişim dünyasının büyüme hızını gözler önüne sermektedir. Bu da telekomünikasyon alanının ne kadar kritik olduğunu teyit etmektedir. Teknolojiyi elde edebilmek, tüketici gereksinimlerine cevap verebilmek, dinamikleri takip etmek ve bütün bunlara yön vermek için önemli uğraşlar sergileyen sektör oyuncuları, maksimum yatırımlar yapmayı sürdürüyor. 2019-2020 yıllarının düşük faiz/bol likidite şartları, işletmelerin finansman giderlerini nispeten daha basit idare edilebileceği yıllar olarak görülse de, yatırımların çokluğu ve rekabetin zorluğu; firmaların beklenen getirilerini elde etmesini geciktirip, mali kuvvetlerini olumsuz etkileme riskini içeriyor. Bu durum sektörde önemli satın alma veya birleşme hareketlerini tetikleyebileceği gibi ters istikamette verimlilik çoğaltıcı uzun vadeli çözümlerin de oluşmasına sebebiyet verebilir. Bütün bunların ilerisinde, ilgi içinde beklenen 5G teknolojisi, sektörü birçok bakımdan yepyeni bir döneme geçirme potansiyeline sahiptir (KPMG, 2020: 5).

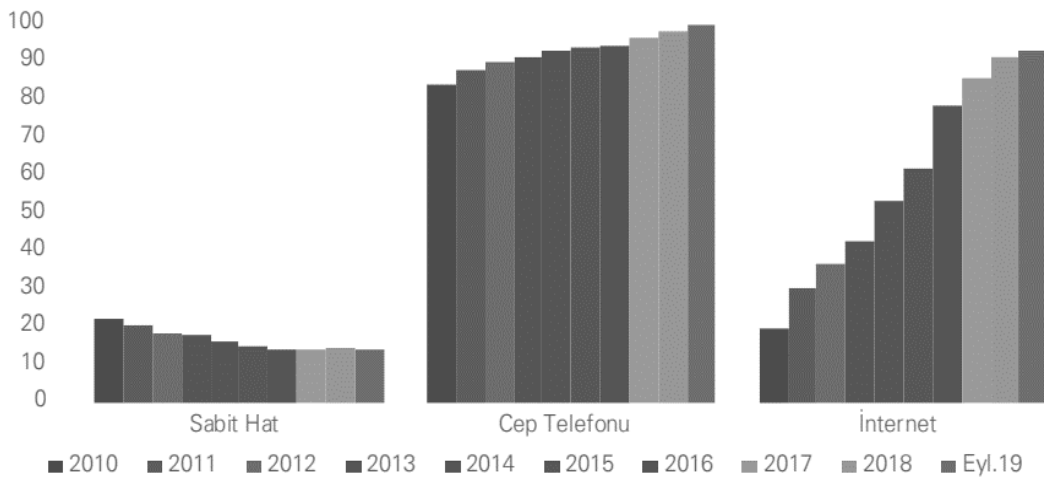
#### 2.4. Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörü

Ülkemiz telekomünikasyon sektörünün taşıdığı büyük potansiyel şüphesiz önemli boyuta ulaşmıştır. Sektörde rol alan olan aktörler, teknolojiyi ileri düzeyde kullanmakta ve kurumsal bütünlükleriyle birbirlerinden ayrılmış olan birçok bakımdan gelişmiş örgütlerdir. Bu aktörler var olan potansiyeli de büyümeye çevirebilmektedirler. Potansiyeli desteklemekte olan en önemli faktörlerin başında da hiç şüphe yoktur ki ülkemizin demografik yapısı gelmektedir (<https://dspace.ankara.edu.tr/> Erişim Tarihi: 30.09.2020)

Sektörün mevcuttaki sabit, mobil ve geniş bant abone rakamları sürekli artış eğilimindedir. Sektörün yaratmış olduğu değer, yalnızca haberleşme manasında değil, teknolojik atılımlarla da gittikçe artmaktadır. İşletmelerin önderlik etmiş olduğu teknolojik gelişmeler, küresel eğilimlere paralel bir biçimde ilerleme kat ederken gerek kişisel gerekse de kurumsal tüketicilerin istek ve tercihleri de işletmelerin atacağı adımlara yön vermektedir. Çağdaş yaşamın olmazsa olmaz bir bileşeni olan, birçok bakımdan hem kişilere hem de kuruluşlara önemli katkı sağlamakta olan sektör, stratejik statüsünü hem iletişim hem de bilgi teknolojileri manasında kuvvetlendirmeyi sürdürmektedir. Ülkemizde, küresel trendlere paralel bir biçimde sabit hat penetrasyonu düşerken mobil hat ve özellikle de mobil internet penetrasyonu hızla artmaya devam etmektedir (KPMG, 2020: 8).

2007 senesinde % 26 derecesinde bulunan sabit hat telefon abonelik rakamının nüfusa oranlanması, 2019 senesinin Aralık ayı itibari ile % 14’ün altında görünmektedir. Diğer taraftan 2007 ile 2019 seneleri arasında cep telefonu aboneliği ve internet aboneliğinde yaygınlık rakamları sırayla % 88’den % 100’e ve % 7’den % 93’e çıkmış bir vaziyette. Bu eğilime bakarak sisteminin ilerleyen senelerde de süreceği tahmin ediliyor (KPMG, 2020: 5).

Şekil 4. Penetrasyon (abone sayısının nüfusa oranı) (%)

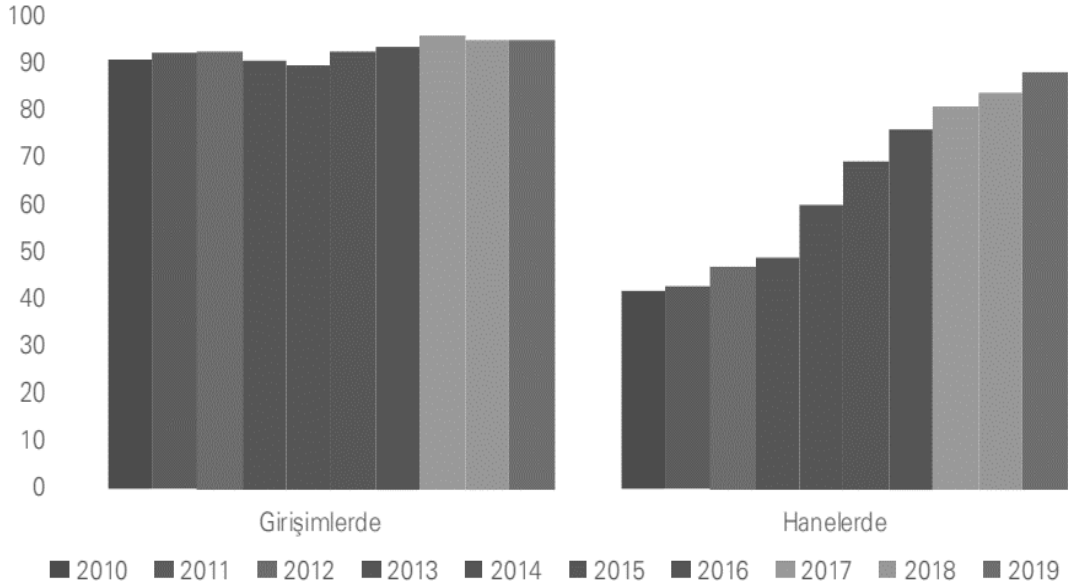


KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

Türkiye’de hem bireysel hem de kurumlara iletişim ve alışveriş dâhil olmak üzere teknolojik gelişmelerin sunmuş olduğu olanakların hızla benimsenmiş olduğu görülmektedir. Şirketlerin internet ulaşımı 2007 senesinde % 85 iken 2010 senesinde % 91’e, 2019 senesi geneliyle % 95’e erişmiş olduğu görülmektedir. Aynı çıktılara bireysel kullanıcı olarak bakıldığında sırayla % 20, % 42 ve % 88 derecesinde olduğu görülür. İnternet ulaşımının bireysel

kullanıcı eliyle böylesine önemli bir süratle özümsemesi alışveriş alışkanlıklarının değişim göstermesinden sosyal medya kullanma isteğine değin birçok esasa dayanmaktadır (KPMG, 2020: 8).

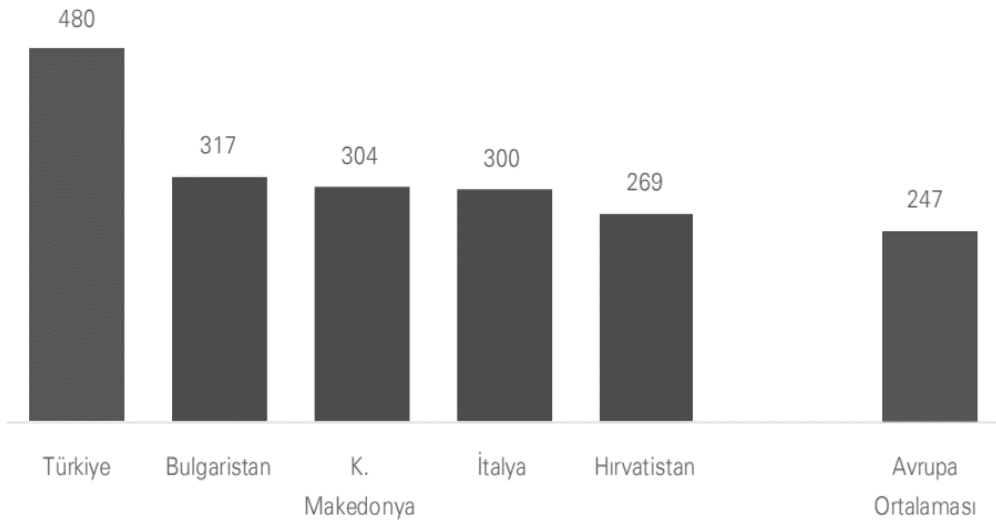
**Şekil 5. İnternet erişimine sahip olanların oranı (%)**



KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

Ülkemizde gerçekleştirilen telefon görüşmelerinin süreleri geleneksel bir biçimde Avrupa Birliğinde yapılan görüşme ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Kültürel alışkanlıkların beslemekte olduğu konuşma eğilimi, sektörde halen gelir oluşumunun kapasitesi bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Avrupa Birliğinde hayat süren asgari bir kişinin 2019 yılının Aralık ayı itibari ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesi zamanı aylık 213 dakikayken (2018 yılında bu sayı 250 dk.) bu rakam Türkiye adına ortalama 480 dakika (2018 yılında bu rakam 459 dk.) olarak gerçekleşmiştir. Bütün bunlar özetlenir ise, ülkemizdeki kullanıcılar Avrupa Birliği ortalamasının ortalama iki katı telefon görüşmesi gerçekleştirilirken, arada bulunan fark gitgide açılmaktadır (KPMG, 2020: 9).

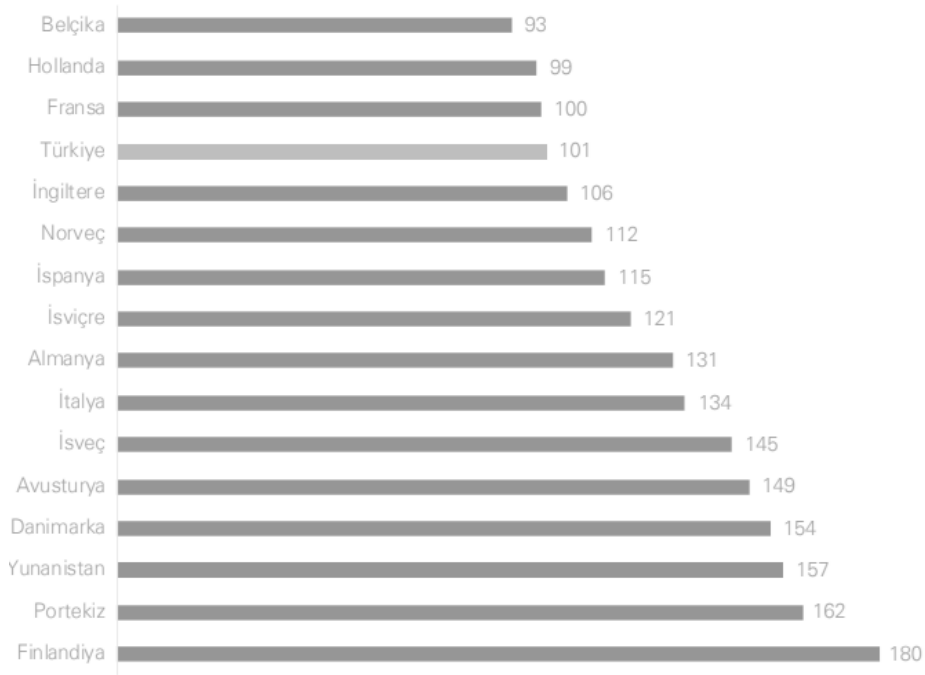
**Şekil 6. Mobil abone başına görüşme (dakika/ay)**



Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

AB ve Türkiye ekonomilerindeki mobil penetrasyon oranlarına bakıldığı zaman ülkemizin rakamlarının bir hayli arkalarda kaldığı görülmektedir. Türkiye’de birey başına yaklaşık 1 mobil hat düşerken mobil hat sayısı Finlandiya’da 1,8, Portekiz ve Yunanistan’da ise 1,6 olarak görülmektedir. Ülkemizdeki Telekomünikasyon sektörünün Avrupa Birliği devletlerine oranla daha da genç yapıda bulunmasının getirmiş olduğu bu çıktı büyüme potansiyelini ortaya koyan bir başka gösterge şeklinde kabul görmektedir. Elbette ki, bu noktada Türkiye’nin bölgesel gelir farklılıklarını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Konuyla alakalı açıklanmış bir resmi veri bulunmamakla beraber, gelir derecesinin ve kentleşmenin maksimum olduğu metropollerde mobil penetrasyon oranıyla daha kırsal iç kesimlerdeki bölgelerin oranın birbirinden önemli oranla ayrılmış olduğunu düşünmek yanlış değildir (Karagözoğlu, 2020a: 56-58).

Şekil 7. AB ve Türkiye ekonomilerindeki mobil penetrasyon oranları (%)

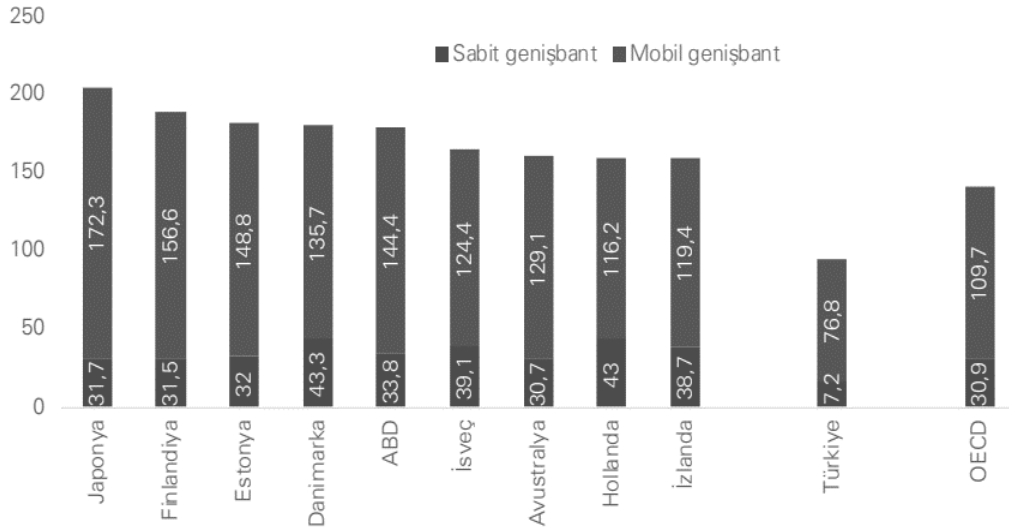


Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

Benzenen bir biçimde, genişbant internet yaygınlığı ele alındığında Türkiye’nin potansiyelin en üst düzeyde bulunduğu göze çarpmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) genelinde 2019 yılı Aralık ayında sabit genişbant internet yaygınlığı % 31’ken (2018 senesi % 30), ülkemizde yalnızca % 17 oranında kaldığı görülmektedir (2018 senesi % 16).

Mobil genişbant internet yaygınlığıysa Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü devletlerinde % 110 iken (2018 senesinde % 102), ülkemizde % 75 (2018 senesi % 75) oranıyla OECD ülkelerinin gerisindedir (KPMG, 2020: 10).

Şekil 8. Geniş bant internet yaygınlığı (%)

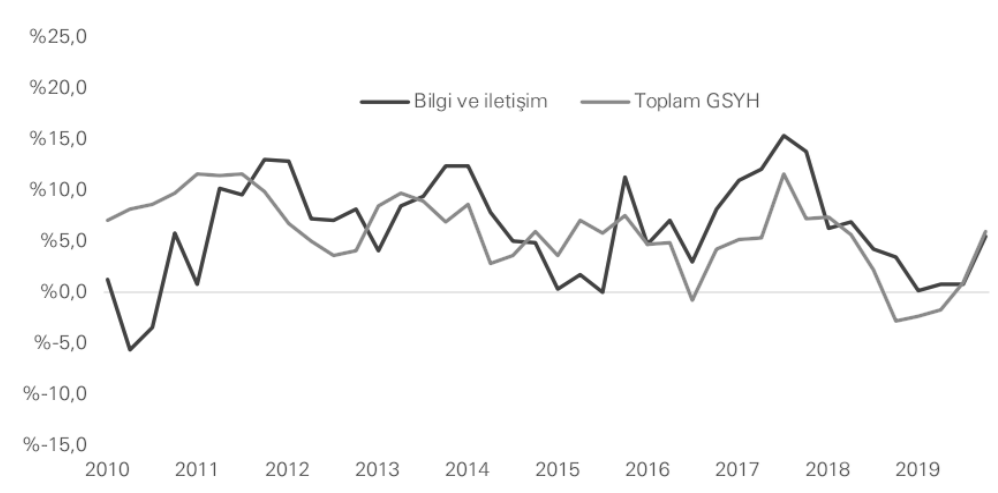


Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

#### 2.4.1. Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörü ile Ekonomik Büyüme

Telekomünikasyon sektörü, ülkenin GSYH’sindeki büyük dalgalanmalar karşısındaki direnen yapısıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. 2015 senesinin 3. çeyreğinde gelmiş olan sıfırın biraz altındaki büyüme miktarını göz ardı edersek büyüyen bir sektör olduğu görülür. 2018-2019 seneleri arasında da büyüme devam etmiştir. 2009-2019 yıllarını kapsayan çeyrek dönemler itibari ile büyüme ortalaması ülkenin genelinde % 4,9, sektör adınaysa ise % 5,5 derecesinde gerçekleşmiştir. Bu ortalamalara 2017-2019 yılları arasında % 3,8’e karşılık % 6,7 olarak gerçekleşmiştir (KPMG, 2020: 10).

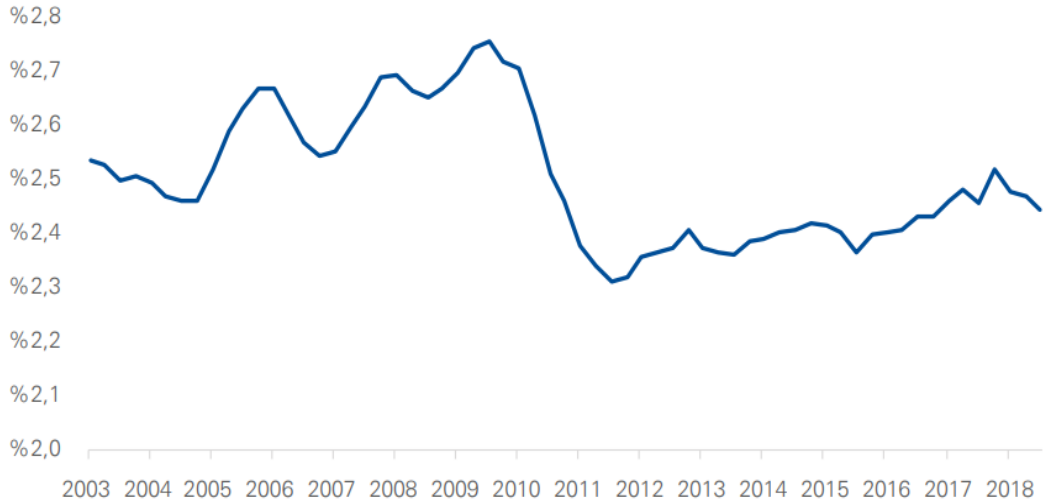
Şekil 9. Çeyrek dönemlik büyüme hızları



Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>

Sektörün büyümedeki sergilemiş olduğu performans genel büyüme performansının üstünde olmakla beraber toplam büyüklüğün içerisinde almış olduğu pay, seneler içinde önemli bir değişiklik sergilemiyor Sektörde 10 sene evelinde % 2,7 olan pay, uzun senelerdir % 2,4 - % 2,5 bandında gerçekleşmiş olduğu görülür.

Şekil 10. Bilgi ve iletişim alanının GSYH içindeki payı

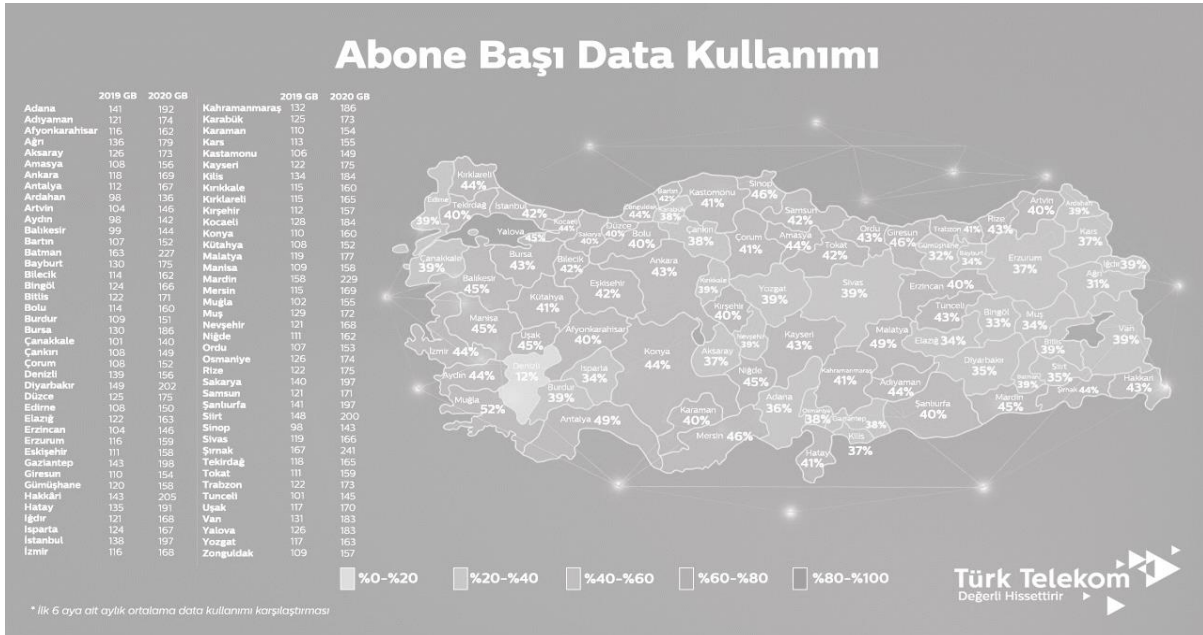


Kaynak: KPMG, (2020). Telekomünikasyon, Sektörel Bakış, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

#### 2.4.2. Türkiye’de Telekomünikasyonda COVID-19’un Yaptığı Etki

Pek çok işletmenin uzaktan iş görmeye geçişi, eğitim ve öğretimin sanal ortama geçmesiyle beraber kuvvetli altyapı ve kesintisiz hizmet gereksinimi Telekom işletmeleri üstünde inanılmaz talep oluşturmuştur. Küresel anlamda, Covid-19 ile birlikte izolasyon ve karantina faaliyetlere paralel bir şekilde, ilk safhada veri trafiğinde % 75’e varmakta olan ciddi artışlar yaşandı. Türk Telekom’un sabit internet abone sayılarının senenin ilk yarısındaki abone başına aylık ortalama data kullanılması, geçmiş senenin aynı periyoduna nazaran % 42 artış sergileyerek, 178 GB olmuştur. Abone başı ortalama datanın en fazla artış sağlamış olduğu vilayetler: Muğla (%52 artış), Malatya ve Antalya (%49 artış), Mersin ve Sinop (%46 artış) (Türk Telekom, 2020b).

Şekil 11. Abone başı data kullanımı



Kaynak: Türk Telekom, (2020b). Sermaye Piyasası Kurulu İ-14.1 Sayılı Tebliğ Göre Hazırlanmış 31.03.2020’de Sona Eren Ara Dönem Faaliyet Raporu, <http://www.ttyatirimciiliskileri.com.tr/> (Siteye Erişim Tarihi: 30.09.2020).

Güncel vaziyette telekom alanındaki gelişmeler aşağıdaki biçimde özetlenebilir (KPMG, 2020: 29):

- Telekom firmalarının hisse değerlerinde Covid-19 salgını sonrasında meydana gelen düşme, menkul kıymetler borsalarında meydana gelen genel düşmeye nispetle daha hafif düzeyde kalır. S&P 500 endeksinde, örnek olarak, senenin başlarından bu tarafa % 11,3 düşüş yaşanmışken, endeksin içindeki Telekom firmalarında düşüş rakamı % 7,4 biçimindedir
- Küresel olarak en fazla etkiyi Çin menşeli Telekom firmaları yaşamıştır. Ülkede son 20 senenin en fazla düşüşünü yaşayıp 2020 senesinin ilk çeyreğinde 15 milyon mobil abonelik düşüşü raporlanmıştır. Bu düşüş, işletme hatlarının iptal edilmesine bağlanmaktadır.
- Ülkemizdeyse, tahminlere göre 2020 yılının sonu itibariyle Bilgi ve İletişim'in GSYH içindeki oranının % 4 nispette artması bekleniyor.
- Ülkemizde mevcutta gelişmeye açık bulunan geniş bant penetrasyonunun, Covid-19'la beraber çoğalacağı yine öngörüler arasındadır.
- Covid-19 evvelinde, Kuzey Amerika, Çin ve Avrupa arasındaki 5G yarışı büyük bir trendeydi. Çin'in bu salgını daha süratli kontrol edip, ticari hareketliliğe daha erkenden başlaması, Çin'deki 5G yatırımlarının daha erken yapılmasına olanak tanımaktadır. Şimdilik ara verilmiş olan ticaret rekabetlerinin tekrardan başlayabilmesi ya da kısıtlamalar bu vaziyeti değiştirmektedir.
- Ülkemizdeki firmalar Covid-19 pandemisi başlamadan önce 5G yatırımlarını zaten başlatmıştı. Kurulmuş olan '5G Mükemmeliyet Merkezi', üniversitelerin BTK'yla imza altına almış olduğu '5G Vadisi Açık Test Sahası Protokolü', Vodafone'un Huawei'yle yapmış olduğu iş birliği şeklindeki faaliyetler işletmelerin bu tarafa hızlı trendini aleni bir şekilde sergiliyor. Başta dijitalleşmede süratli yol almakta olan sahalılar olmak üzere, 5G yatırımlarının sürmesi beklenmektedir.
- 5G'nin öneminin artmasıyla beraber, sağlık ve imalat sektörlerinde otomasyona dair yatırımların da artış göstereceğinin tahmini yapılmaktadır. Tedarik zincirinde meydana gelen aksaklıklar telekomünikasyon firmaları için bir takım handikaplar oluştursa da, pandeminin neden olduğu önemli trafik artışı ve iş şekilleri üstündeki yaptığı etkiler firmalar adına salgının akabinde de yapacağı etkiyi sürdürecektir önemli olanaklar oluşturuyor. Krizde iletişim ve haberleşme ağlarına karşı çoğalan isteğin, krizin akabinde de süreceği öngörüsünde bulunuyor.

#### 2.4.3. Türk Telekomünikasyon Sektörünün Tarihi Gelişimi ve Türk Telekomünikasyon A.Ş.

Ülkelerin ekonomi tarihlerine bakıldığında telekomünikasyon sektörünün devlet himayesinden çıkarılıp zamanla özelleştiği görülmektedir. Özelleşmenin asıl nedeni olarak da hantal ve bürokratik yapıdan kurtularak teknolojiye ayak uydurarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine katkıda bulunmasını sağlamaktır. Ülkemizde de durum buna paralellik göstermektedir (Türk Telekom, 2019).

Türk Telekomünikasyon sektörüne bakıldığında aklımıza gelen kurum devlet tarafından kurulan ve sonrasında özelleştirilen Türk Telekomünikasyon A.Ş.'dir. 2005 yılında yapılan ihale ile özelleştirilen kurumun sunduğu hizmetlerin ekonomiye katkısı değerlendirildiğinde Endüstri 4.0'ın yaygınlaşmasını sağlayacak önemli bir kuruluştur (Resmi Gazete, 2005).

Türk telekomünikasyon A.Ş. ortaklık yapısı ve devlet destekleri ile ülkemizin Endüstri 4.0'ı yakalamasında önem teşkil etmektedir. Dijitalleşme olarak değerlendirilen Endüstri 4.0 devrimi için akıllı fabrikalardan otonom cihazlara, nesnelerin internetinden akıllı robotlara ve 5G teknolojisine kadar tüm dijital alanlarda gelişime öncülük eden ve edecek bir kurumdur (Türk Telekom, 2019).

Telekomünikasyon sektörünün yapmış olduğu hizmetler, ekonominin büyümesini teşvik edip fakirliği düşürmekte ve uluslararası rekabeti çoğaltmaktadır. XX. Asırda bu hizmetler genel olarak devlet tekeliyle sunulmaktaydı. Özellikle maksimum batık maliyet, çapraz destek, imalatta sıfır marjinal maliyetin olması, ölçek ekonomileri ve dışsallık gibi nedenlerden dolayı bu hizmetler devletin tekelindeyken Amerika Birleşik Devletleri, Finlandiya ve Kanada'da ise telekomünikasyon hizmetleri devletin regülasyonu altında özel sektör tarafından verilmektedir (Giray, 2007: 11-12-13).

Telekomünikasyon hizmetlerinin devletin tekelinde sunulmasıysa gelişmekte olan devletlerde ve az gelişmiş devletlerde belli başlı problemlere sebebiyet vermektedir. Bu devletlerin ortak problemleri ise düşük verimlilik sonucu düşük özellikli hizmetlerin elde edilmesi ve bu hizmetlerin yüksek maliyetle temin edilmesi ve gereken yatırımların



yapılamamasından meydana gelmektedir. Aynı anda maksimum istihdam gibi problemlere de sebebiyet vermiştir (Tunçer, 2011:218).

Dünya devamlı gelişmekte ve yeni kuramlar ve buluşlarla kendini değiştirmektedir. Küreselleşmiş olan dünyanın etkisiyle de artık eski kuramlar ve sektördeki monopolistik yapı işleyişini yitirmektedir. Böylelikle devletler telekomünikasyon sektörüne ait kamu politikalarını yeniden gözden geçirmeye karar vermişlerdir. Seksenli yılların başında telekomünikasyon sektörüne dair gelişmeler hem gelişmiş devletlerde hem de az gelişmiş devletlerde monopolistik yapının değişen şartlara göre uyum sağlayamadığı ilan edilmiştir. Bu sebepten de reformlara gidilmeye karar verilmiştir. Değişen yaşam şartlarında süratle gelişmiş olan teknolojik şartların yarattığı etkiyle geleneksel ve klasik tekelci yapısını değiştirip özelleştirmeyi ve rekabeti meydana getirmiştir. Telekomünikasyon sahasının özelleştirilmeyle kırılması sayesinde işletme evlilikleri oluşmuş ve refah artışları meydana gelmiştir. Bu sayede rekabetin getirdiği avantajlardan dolayı ulusal operatörlerin yerini dünya çapında küresel operatörler almıştır (Kabaklarlı, 2013: 72).

Dünya’da hem gelişmiş devletler için hem de gelişmekte olan devletler için özelleştirme değişik gayelerle tatbik edilmiştir. Özelleştirme; mikro ekonomik, makroekonomik ya da siyasi sebeplerden dolayı yapılmış olabilmektedir. Mikro ekonomik nedenler arasında düşük verimlilik, düşük kaliteli hizmet, maksimum rakamlar ve uzun bekleme kuyruklarından dolayı müşterilerin memnuniyetsizlikleri sayılabilir. Makroekonomik nedenler; mali açıkların, iktisadi krizlerin yaşanması ve bu krizlerle mücadele içerisinde olmak, yabancı sermaye gereksiniminin karşılanması ve sektörü modernleştirebilmek, global piyasada rekabet edebilme kuvvetini çoğaltabilmek adına yapılmıştır. Siyasi sebeplerse, sektörün istihdam yapısını, yatırım ve fiyat seviyesini dış kuvvetlerden gelen müdahalelerin engellenmesini temin etmek gereğiyle yapılmış olduğu ifade edilebilir (Tunçer, 2011: 218).

Ülkemizin Telekom sektörüne tarihi açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine rastladığı görülür ve Sultan Abdülmecit tarafından kurulmuş olan (1840) Posta hane-i Amirane’ye dayanmaktadır (İçöz, 2003: 47).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra 1924 senesinde 406 sayılı kanunla Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü (PTT) oluşturulmuştur. Ülkemizde telekomünikasyon sektörü hizmetleri 1994 senesine değin PTT tarafından devlet tarafından sürdürülmekteydi. Bu tarihte PTT’nin telefon ve telekomünikasyon faaliyetleri ayrılıp T.C. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi biçiminde iki değişik işletme olarak faaliyet sergilemeye başlamışlardır (Resmi Gazete, 1964).

1.7.2005 tarihinde yapılan özelleştirme ile Türk Telekomünikasyon A.Ş.’nin %55 Hissesi Oger Telecoms Ortak Girişim Grubuna devredilmiştir. Bu özelleştirme Cumhuriyet tarihinin en yüksek bedelli ihalesi olarak tarihe geçmiştir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş. 179 senelik bir geçmişi olan ülkemizin ilk entegre telekomünikasyon operatörü olarak kayıtlara geçmiştir. Müşterilerin süratli değişmekte olan iletişim ve teknoloji gereksinimlerine en kuvvetli ve doğru biçimde yanıt vermek gereğiyle 2015 senesinde Türk Telekomünikasyon A.Ş., TT Mobil İletişim Hizmetleri A.Ş. ve TTNET A.Ş. tüzel kişiliklerini var olan biçimiyle koruyarak ve tabi oldukları mevzuat ve regülasyonlara bütünüyle uyup, “müşteri odaklı” ve bütünlük bir sisteme geçmiştir. Kişisel ve kurumsal hizmetler sahasında geniş hizmet ağı ve zengin mamul türliliğine sahip bulunan Türk Telekom, 2016 Ocak tarihiyle mobil, internet, telefon ve TV mal ve hizmetlerini Türk Telekom’un çatısının altında tek marka olarak bir arada toplamıştır (Türk Telekom, 2019).

Ülkemizin çoklu bir oyuncusu bulunan, Türk Telekom, 2020 3.çeyrek itibari ile 15,7 milyon sabit ulaşım hattı, 12,8 milyon geniş bant, 3,2 milyon televizyon ve 23,1 milyon mobil aboneye hizmet sunmaktadır. Türk Telekom Grubu işletmeleri ülkemizi yeni teknolojilerle bir araya getirme ve bilgi toplumuna dönüşümü hızlandırma vizyonuyla, 81 ilde 321 bin km fiber altyapısı ve 34.034 çalışan ile hizmet sunmaktadır (Türk Telekom, 2020).

Türk Telekomünikasyon A.Ş., PSTN ve toptan genişbant hizmetlerini vermekte olarak, mobil operatör TT Mobil İletişim Hizmetleri A.Ş., perakende internet hizmeti, IPTV, Uydu TV, Web TV, Mobile TV, Smart TV Hizmetleri sağlayıcısı TTNET A.Ş., yakınsama teknolojileri firması Argela Yazılım ve Bilişim Teknolojileri A.Ş., BT çözüm sağlayıcısı Innova Bilişim Çözümleri A.Ş., çevrimiçi eğitim yazılımları işletmesi Sebit Eğitim ve Bilgi Teknolojileri A.Ş., çağrı merkezi firması AssisTT Rehberlik ve Müşteri Hizmetleri A.Ş., proje geliştirme ve kurumsal risk sermayesi işletmesi TT Ventures Proje Geliştirme A.Ş., elektrik tedarik ve satış şirketi TTES Elektrik Tedarik Satış A.Ş.’nin, toptan veri ve kapasite servis sağlayıcısı Türk Telekom International’ın direkt; Türk Telekom International katılımlarının, Televizyon yayıncılığıyla isteğe bağlı yayıncılık (VOD) hizmetleri sağlayıcısı Net Ekran işletmelerinin, cihaz satış firması TT Satış ve Dağıtım

Hizmetleri A.Ş.'nin ve ödeme hizmetleri firması TT Ödeme Hizmetleri A.Ş.'nin ve rehberlik hizmetleri firması 11818 Rehberlik ve Müşteri Hizmetleri A.Ş.'nin ise dolaylı bir şekilde % 100'üne sahiptir (Breakingnews, 2019).

Not: 5 Şubat 2017 gününde yayımlanmış olan Resmi Gazeteye bakıldığında, Bakanlar Kurulunca, firmanın Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığına ait % 6,68 (%5 B Grubu, %1,68 D Grubu) nispetindeki hisselerinin Türkiye Varlık Fonu'na devrine karar verilmiştir (Türk Telekom, 2020a).

### 3. Literatür Çalışması

Telekomünikasyon sektörü ve ekonomik büyüme ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bu alanda genelde yurt dışı çalışmalara rastlanmıştır. 1963 yılında itibaren uluslararası alanda da bu tür çalışmalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde ise bu sektör adına 2002 yılında bu yana çalışmalar yapılmaktadır.

Aşağıda literatür incelemesi tablo halinde verilmektedir.

Hardy (1980)	15 gelişen ve 45 gelişmekte olan ülke	1960-1973	Telefon sayısının GSMH ile olumlu bir ilişki belirtilmiştir.
Dholakia ve Harlam'ın (1994)	Amerika'nın 50 eyalet	1990 senesine ait yatay-kesit veri seti	Kuruluşlardaki iş gören başına telefon abone sayısı ile iktisadi gelişim arasında karşılıklı pozitif ilişki belirtilmiştir.
Röller ve Waverman (1996)	21 OECD üyesi ülke	1970-1990	Telekomünikasyon sektörü altyapı yatırımlarıyla ekonomik büyümenin aralarındaki ilişki belirtilmiştir.
Madden ve Savage (1998)	27 Orta ve Batı Avrupa devleti	1990-1995	Telekomünikasyon sahasının iktisadi gelişme üstünde pozitif bağlamda ilişki belirtilmiştir.
Madden ve Savage (2000)	43 ülke	1973-1990	Telekomünikasyon altyapısıyla ekonomik büyümenin arasında kuvvetli ve pozitif bir ilişki belirtilmiştir.
Roller ve Waverman (2001)	OECD üye ülkeleri	1970-1990	Telekomünikasyon altyapısıyla GSYİH arasında pozitif ve kuvvetli bir ilişki belirtilmiştir.
Colecchia ve Schreyer (2002)	OECD üye ülkeleri	1980-2000	Bilgi ve iletişim teknolojisi sermaye birikiminin iktisadi gelişme üstündeki etkileşiminin ekonomik büyümeye pozitif taraflı katkı belirtilmiştir.
Dutta (2001)	15'i gelişmiş 15'i gelişmekte olan 30 ülke	1970-1993	Telekomünikasyon altyapısıyla büyümenin arasında olumlu bir ilişki belirtilmiştir.
Beil vd. (2005)	Amerika	50 senelik bir veri seti	Telekomünikasyon firmalarının yatırımlarını hızlandırıp ABD ekonomisini canlandırmayı hedefleyen politikaların başarılı olamayabileceği sonucuna ulaşmışlardır.
Ding ve Haynes (2006)	Çin'de 29 bölgede	1986-2002	Telekomünikasyon sektörü yatırımlarının hem bölgesel iktisadi gelişime, hem de

			birey başına düşmekte olan GSYİH arasında anlamlı ve pozitif sonuç belirtilmiştir.
Karner ve Onyeji (2007)	14 Afrika devleti, 13 Merkezi ve Doğu Avrupa (CEE) devleti	1999-2005	Özel sektör telekomünikasyon yatırımlarının iktisadi gelişme üstündeki etkisini anlamsız ilişki belirtilmiştir.
Sridhar ve Sridhar (2007)	63 devlet	1990-2001	Telekomünikasyon sektörü altyapısının iktisadi gelişme üstünde etkili olduğu belirtilmiştir.
Batuo (2008)	Afrika devletleri	1984-2005	Sektördeki altyapı yatırımları ve bölgesel gelişim arasında manalı ve olumlu bir etkileşim
Zahra vd (2008)	24 devlet	1985-2003	Telekomünikasyondan GSYİH'ya doğru bir nedensellik bulunduğu belirtilmiştir.
Shiu ve Lam (2008)	105 devlet	1980-2006	Avrupa devletleri ve yüksek gelirli devletlerde telekomünikasyonun gelişimi ve iktisadi gelişme arasında çift taraflı ilişkiyi belirtmişlerdir.
Choi ve Yi (2009)	207 devlet	1990-2000	İnternet kullanılmasının büyümeyi pozitif bağlamda etkilemiş belirtilmiştir.
Samimi ve Leadary (2010)	Gelişmekte olan 30 ülke	2001-2006	Bilgi ve iletişim teknolojilerinin iktisadi gelişim üstünde istatistiksel açıdan manalı ve olumlu bir etkinin bulunduğu belirtilmiştir.
Kooshki ve Ismail (2011)	OECD, BRICs, NICs devletleri	1990-2008	Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik gelişme olumlu etkisinin olduğu belirtilmiştir.
Farhadi ve Fooladi (2011)	Değişik gelir seviyesine sahip 159 devlet	2000-2009	Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılmasının ekonomik gelişme üstündeki olumlu yönü olduğu belirtilmiştir.
Niebel (2012),	Gelişmiş ve az gelişmiş 59 ülke	1995-2010	Bilgi ve iletişim teknolojileriyle iktisadi gelişim arasında olumlu bir ilişki belirtilmiştir.
Chavula (2013)	49 gelişmekte olan ülke	1990-2007	Büyümeyi en fazla arttıranın mobil hatlar olduğu belirtilmiştir.
Khong (2014),	Singapur	1990-2008	BİT'in Singapur'da bahse konu periyot adına milli geliri yaklaşık şekilde %1 oranında çoğaltmış ve sürdürülebilir iktisadi gelişimi de arttırdığı belirtilmiştir.
Kaur ve Malhotra (2014),	Hindistan	1976-2012	Telekomünikasyon altyapısıyla GSYİH arasında telekomünikasyondan GSYİH'ya

			doğru bir nedensellik tespiti belirtilmiştir.
Pradhan vd. (2014),	G20 devletleri	1991-2012	Birey başına düşmekte olan sabit hat, mobil hat ve internet kullanımını değerleriyle birey başına düşen GSYİH büyümesinin arasında iki yönlü bir nedensellik tespiti belirtilmiştir.
Kumar vd. (2016)	Çin	1980-2013	Cep telefonu kullanan kişi sayısı, telekomünikasyon aboneliğiyle iktisadi gelişme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunduğunu ve bu ilişkinin tarafı pozitif olduğu belirtilmiştir.
Pazarlıoğlu ve Gürler (2007),	AB çekirdek devletleri, üye devletleri ve aday devletler	1990-2004	Telekomünikasyon alt yapı yatırımlarında gerçekleşen %1 oranında bir artış ele alınmış olan devletlerdeki ekonomik gelişmeyi yaklaşık % 0.33 bir oranda çoğaltmakta olduğu belirtilmiştir.
Yamak ve Koçak (2007),	50 ülke	1993-2005	BiT'in yatırım harcamalarının ekonomik gelişme üstündeki etkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin bütünü adına negatif ve anlamsız olarak bulunmuş bunlarla beraber, G-8 devletlerinde bilgi teknolojisi yatırım harcamalarının büyüme üstünde hızlandırıcı etkisi oluşturduğu belirtilmiştir.
Kurt (2007)	Türkiye	1970-1999	Telekomünikasyon yatırımlarıyla iktisadi büyümenin göstergesi biçiminde kabul edilen birey başına düşen GSYİH arasında olumlu ilişki belirtilmiştir.
Yapraklı ve Sağlam (2010)	Türkiye	1980-2008	BiT'teki ilerlemenin iktisadi büyümeyi pozitif ve manalı bir biçimde arttırdığı belirtilmiştir.
Zeren ve Koç (2012)	Ülkemizin NUTS 3 seviye bölgesi	2000 senesindeki veriler	Telekomünikasyon alt yapısının büyüme üstünde hem küçük bölgeler hem de geneli kapsayan bir şekilde olumlu bir yönü bulunduğu belirtilmiştir.

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde sadece iki çalışmada anlamsız ilişki tespit edilmiş olup, diğer çalışmalarda anlamlı ilişki sonucuna ulaşılmıştır. Karner ve Onyeji (2007)'nin çalışmalarında Özel sektör telekomünikasyon yatırımlarının iktisadi gelişme üstündeki etkisini anlamsız bulmuşlardır. Tabloya göre birde Beil vd. (2005), 50 yıllık veri seti kullanarak yaptıkları çalışmalarında Telekomünikasyon firmalarının yatırımlarını hızlandırıp ABD ekonomisini canlandırmayı hedefleyen politikaların başarılı olamayabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Tabloda yer alan diğer tüm çalışmalarda Telekom yatırımlarının büyüme ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

#### 4. Çalışmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Endüstri 4.0 devrimi ile başlayan dönemde ülkeler bu devrimi yakalamak için yol haritaları oluşturmuş ve üzerine çalışmalar başlatmıştır. Yapılan çalışmalarda akıllı sistemler yapay zekâ, teknoloji ihracatı gibi konular önem kazanmıştır. Tüm bu sistemlerin birlikte çalışabilmesi için de bu sistemlerin haberleşmesine ihtiyaç vardır. Aynı alanda

olan makineler için haberleşme mümkün iken uzak mesafelerde olan makinelerin haberleşmesi internet üzerinden olmaktadır. İnternet ise telekomünikasyon sektörünün bir hizmetidir.

Bu nedenle çalışmada Endüstri 4.0'ın yaygınlaşmasında önemli rol üstlenen Türk Telekomünikasyon sektörünün verileri olan sabit ve mobil yatırımlar, mobil ve internet abone sayıları ile ekonomik büyüme göstergesi olan GSYH arasındaki ilişki incelenecektir.

Kurt (2007) yaptığı araştırmasında, telekomünikasyon alanının iktisadi büyümedeki önemi üstüne, değişik akademik çalışmalardan hareket etmek suretiyle, 1970-1999 seneleri arasında, Türk telekomünikasyon alanında etkili olan yerleşik işletmeci T.T. A.Ş.'nin yatırım verilerini kullanmıştır. Bu dönemde Türk telekomünikasyon yatırımları ile ülke ekonomisindeki gelişmeler arasındaki ilişkiyi bir ekonometrik analiz ile incelemiştir. Sonuç olarak telekomünikasyon yatırımlarıyla ekonomik büyüme göstergesi kabul edilen kişi başı GSYH arasında pozitif ve anlamlı çıktılara erişilmiştir. Çalışmanın sonunda telekomünikasyon yatırımlarına mobil yatırımların da dâhil edilmesi gerektiği ve bu sayede daha sağlıklı sonuçlara varılacağı tespit edilmiştir.

Buradan hareketle 2008 yılından 2020 yılına kadar elde edilen veriler üzerinden bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada Kurt (2007)'nin çalışması geliştirilerek Telekomünikasyon sektörünün sabit yatırımları ve abone sayılarına ilaveten mobil yatırımların da dâhil edildiği Grenger nedensellik testi ile GSYH arasındaki uzun dönemli ilişki incelenecektir.

Yapmış olduğumuz çalışmada birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Literatür araştırmasında yeterli akademik çalışmanın yer almaması bulguların karşılaştırılmasını ve analizini bir hayli güçleştirmektedir. Çalışmanın belirli bir süre içerisinde gerçekleştirilmek mecburiyetinde olması zaman kısıdını ortaya çıkarmıştır. Araştırmada kullanılmış olan verilerin sürekli yenilenmesi durumu da farklı bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma için maddi olanaklar ve ihtiyaç duyulan zaman da başka bir kısıttır.

## 5. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler ile Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışmada ülkemizde Türk Telekomünikasyon sektörünün GSYİH üzerine etkileri incelenmek üzere aşağıdaki yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Bu yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla elde edilen bulgular yöntem ve tekniklerin açıklamalarıyla birlikte aşağıda verilmektedir.

### 5.4. ADF Birim Kök Testi ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Zaman serilerinden incelenmesi gerekli en önemli taraflardan bir tanesi; zaman serilerinin durağan olup olmadığının belirlenmesidir. Seride kullanılan veriler arasında anlamlı ilişkilerin kurulabilmesi için analizde kullanılan verilerin durağan olması ve durağan olmayanların ise durağanlığının sağlanması gerekmektedir. Analizde kullanılan serilerin durağanlıkları Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Dickey ve Fuller (DF testi, 1979, 1981) zaman serilerindeki durağanlığı test edebilmek adına birim kök testini geliştirmişlerdir. DF testi zaman serisi değişkenlerinin otoregressif (AR) periyotla ifade edilip edilemeyeceğini gösterir. Yapılan test sonucunda hata teriminde otokorelasyon bulunması biçiminde zaman serileri birinci seviyeden otoregressif periyotla belirtilmemektedir (Göktaş, 2005: 35).

Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi yönteminde boş ve alternatif hipotez oluşturulmalıdır. ADF Birim Kök Testinde oluşturulan hipotezler;

H<sub>0</sub>: Seri durağan değildir (birim kök içermektedir).

H<sub>A</sub>: Seri durağandır (birim kök içermemektedir), olarak gösterilir.

Tablo 2. GSYH serisinin ADF birim kök testi sonuçları

ADF Test İstatistiği	Normal Form	-0.935693	%1	-3.581152	Prob. 0.7676
			%5	-2.926622	
			%10	-2.601424	
	Birinci Farklar Cinsinden	-3.347892	%1	-3.584743	Prob. 0.0184
			%5	-2.928142	
			%10	-2.602225	

Tablo 2’de verilmiş olan GSYH serisinin ADF test istatistiklerini incelediğimizde %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlı olması durumunda; Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak küçük olmasını ve prob. değerlerinin de kritik değerlerden büyük olması  $H_0$  hipotezinin reddedilemeyeceği anlamına gelir. Ayrıca serilerin durağan olmadıkları izlenirken, birinci dereceden farkları alınan serilerin test sonuçları değerlendirilerek test istatistiği değeri %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlı olması durumunda ise; Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük olması ve prob. değerlerinin de de 0,05 kritik değerinden küçük olması  $H_0$  hipotezi reddedileceği,  $H_A$  hipotezinin kabul edileceği anlamına gelir. Ayrıca seride birim kök testine göre herhangi bir sorun olmadığı yani serinin durağan olduğu belirlenmiş olur.

Buradan yola çıkarak serilerin durağan olmamalarından dolayı 1.dereceden farkları alınarak durağan bir duruma gelmeleri sağlanmıştır.

Tablo 3. Mobil abone serisinin ADF birim kök testi sonuçları

ADF Test İstatistiği	Normal Form	0.096243	%1	-3.571310	Prob. 0.9623
			%5	-2.922449	
			%10	-2.599224	
	Birinci Farklar Cinsinden	-5.642071	%1	-3.571310	Prob. 0.0000
			%5	-2.922449	
			%10	-2.599224	

Tablo 3’de verilen Mobil Abone serisinin ADF test istatistiklerine bakıldığında %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak küçük ve prob. değerleri de kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilemez. Aynı zamanda serilerin durağan olmadıkları takip edilirken, birinci dereceden farkları alınan Mobil Abone serisinin test sonuçları ele alındığında test istatistiği değeri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak bir şekilde büyük ve prob. değerleri de 0,05 kritik değerinden küçük olduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilmiştir.  $H_A$  hipotezi kabul edilir ve seride birim kök sorunu bulunmadığı ve serinin durağan olduğu kabul edilmiştir. Tablo sonucuna göre Mobil Abone serisinin durağan bulunmaması nedeniyle 1. dereceden farkları alınıp durağan bir duruma getirilmiştir.

Tablo 4. XDSL serisinin ADF birim kök testi sonuçları

ADF Test İstatistiği	Normal Form	0.898909	%1	-3.574446	Prob. 0.9947
			%5	-2.923780	
			%10	-2.599925	
	Birinci Farklar Cinsinden	-3.127428	%1	-3.574446	Prob. 0.0311
			%5	-2.923780	
			%10	-2.599925	

Tablo 4’de görüleceği üzere XDSL Serisi ADF test istatistikleri yer almaktadır. Verilere baktığımızda %1, %5 ve %10 anlamlılık derecelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak küçük ve prob. değerleri de kritik

değerlerden büyük bulunduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilemez ve serilerin durağan olmadıkları izlenirken, birinci dereceden farkları alınmış olan XDSL serisinin test sonuçları ele alındığında test istatistiği değeri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak bir şekilde büyük ve prob. değerleri de 0,05 kritik değerinden küçük bulunduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilmiştir.  $H_A$  hipotezi kabul edilir ve seride birim kök sorunu bulunmadığı ve serinin durağan olduğu kabul edilmiştir. Tablo sonucuna göre XDSL serisinin durağan bulunmaması nedeniyle 1. dereceden farkları alınıp durağan bir duruma getirilmiştir.

**Tablo 5. Sabit yatırım serisinin ADF birim kök testi sonuçları**

<b>ADF Test İstatistiği</b>	<b>Normal Form</b>	0.096243	%1	-3.571310	<b>Prob.</b>
			%5	-2.922449	0.9623
			%10	-2.599224	
	<b>Birinci Farklar Cinsinden</b>	-20.80466	%1	-3.571310	<b>Prob.</b>
			%5	-2.922449	0.0001
			%10	-2.599224	

Tablo 5’de verilmiş olan Sabit Yatırım serisinin ADF test istatistiklerine baktığımızda %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak küçük ve prob. değerleri de kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilemez ve serilerin durağan olmadıkları takip edilirken, birinci dereceden farkları alınan Sabit Yatırım serisinin test sonuçları ele alındığında test istatistiği değeri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak bir şekilde büyük ve prob. değerleri de 0,05 kritik değerinden küçük bulunduğundan dolayı  $H_0$  hipotezi reddedilmiştir.

$H_A$  hipotezi kabul edilir ve seride birim kök sorunu bulunmadığı ve serinin durağan olduğu kabul edilmiştir.

Tablo sonucuna göre Sabit Yatırım serisinin durağan bulunmaması nedeniyle 1. dereceden farkları alınıp durağan bir duruma getirilmiştir.

**Tablo 6. Mobil yatırım serisinin ADF birim kök testi sonuçları**

<b>ADF Test İstatistiği</b>	<b>Normal Form</b>	-6.502414	%1	-3.574446	<b>Prob.</b>
			%5	-2.923780	0.0000
			%10	-2.599925	
			%10	-2.599925	

Tablo 6’da Mobil Yatırım Serisinin ADF Birim Kök Testine bakıldığında normal form da ya da düzey değerlerinde durağan olduğu için serinin farkı alınmadan analize dâhil edilmiştir.

Genel olarak serilerin ADF test istatistiklerinin değerlendirilmesinde serilerin durağan olmamasından dolayı birinci derece farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiştir.

### 5.5. ARDL Sınır Testi ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Değişkenlerin aralarındaki uzun dönem ilişkilerin incelenmesinde genellikle eş bütünleşme metodu kullanılmaktadır. Pesaran ve Shin (1999) ile Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olan ARDL sınır testi yaklaşımının geleneksel olarak kullanılan Engle and Granger (1987), Johansen-Juselius (1990) ve Johansen (1987, 1989) gibi eş bütünleşme yaklaşımlarına göre bazı avantajları bulunmaktadır (Öz bilgi, 2020: 141):

- Geleneksel eş bütünleşme yaklaşımlarında kullanılmakta olan değişkenlerin aynı seviyeden bütünleşik bir şekilde olması gerekirken, ARDL modelinde kullanılmakta olan değişkenlerin hepsinin aynı seviyeden bütünleşik olmasına gerek yoktur. ARDL modelinde  $I(0)$  ve  $I(1)$  değişkenleri aynı anda beraber kullanılabilir. Lakin hiçbir değişkenin ikinci veya daha fazla seviyeden bütünleşik bulunmaması gereklidir (Özata, 2017: 134).

- Kısa ve uzun dönem parametreler beraber tahmin edilebilir.
- Analizde bulunan değişkenler değişik gecikme uzunluklarına sahip olabilirler.

• Bu model küçük örneklemelere de tatbik edilebilmektedir. Sınırlı gözlem rakamına sahip olduğu zamanda da dahi güvenilir ve tutarlı sonuçları sunmaktadır (Esen ve Özata, 2017, 48-49).

Çalışmada bu şekilde avantajları bulunan ARDL modeli tercih edilerek GSYH, Mobil Abone sayıları, XDSL Abone Sayıları, Sabit Yatırım ve Mobil Yatırım üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

ADF birim kök testleri ile durağan hale getirilen serilerin, aralarındaki ilişkilerin tespiti için en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. En uygun gecikme uzunluğunu belirlemede Akaike Bilgi Kriteri(AIC) kullanılarak gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiştir.

Aşağıda ARDL Sınır testi sonuçları sunulmaktadır:

**Tablo 7. ARDL Sınır Testi Sonuçları**

Test Statistic	Value	k
F-statistic	4.362407	4
Critical Value Bounds		
Significance	I0 Bound	II Bound
% 10	2.2	3.09
% 5	2.56	3.49
% 2,5	2.88	3.87
% 1	3.29	4.37

Tabloya baktığımızda F-istatistik değeri üst sınır değerlerinden daha büyük olduğu görülmektedir. Tabloya göre % 2.5, %5, ve %10 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmektedir (uzun dönem ilişkinin olmadığını ileri süren boş hipotez reddedilmektedir).

Hata düzeltme terimi katsayısı (-1,78) olması gerekmektedir. Ayrıca negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması uzun dönemli ilişkinin olduğu göstermektedir.

Değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem dengesinden kısa süreli sapmaların her çeyrekte %178 oranında uzun dönemli dengeye doğru düzeldiğini göstermektedir.

### 5.6. VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi ve Sonuçların Değerlendirilmesi

Sims (1980) tarafından geliştirilmiş olan model Granger nedensellik testi modelini esas almaktadır. Bu modelde iki içsel değişken bulunursa, bunların her biri hem kendi hem de diğer içsel değişkenin belirli bir döneme kadarki gecikmeli değerleriyle ilişkilendirilmektedir (Akyüz, 2018).

Sims, yapısal modeldeki içsel-dışsal ayırımını eleştirmektedir. Bunun haricinde bu ayırımın suni şekilde bulunduğunu ifade eder. Yt ve Xt serilerini ele alınacak olunursa VAR modeli (Ertok, 2000: 404) aşağıdaki formül gibidir:

$$\begin{aligned}
 Y_t &= \alpha + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \\
 X_t &= \alpha + \sum_{j=1}^m \theta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \vartheta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t}
 \end{aligned}
 \tag{1}$$

Formüldeki  $\varepsilon_{1tt}$  ve  $\varepsilon_{2tt}$  hata ifadesidir. Y'nin gecikmeli değerleri X değişkenini ve X'in gecikmeli değerleri Y değişkenini etkiler. Bu modelde denklemlerin sağ tarafında sadece gecikmeli değişkenler bulunduğundan en küçük kareler yöntemiyle bulunacak değerler tutarlı olacaktır.

2003 yılında Robert F. Engle ile beraber Ekonomi alanında Nobel Ödülünü alan Clive W. Granger'in Econometrica'da 1969 senesindeki makalesinde geliştirmiş olduğu nedensellik testleri bugün iktisat ve ekonometride değil, diğer temel bilimler, mühendislik bilimleri ve medikal de çokça kullanılmaktadır.



Tanım olarak, rastsal bir X değişkeninin geçmişi, bütün olası ilgili diğer etkenler ve rastsal olmayan bilgiler de dikkate alındıktan sonra, diğer bir rastsal Y değişkeninin geleceğinin daha iyi tahmin edilmesini sağlıyorsa, X değişkeni Y'nin Granger-nedenidir denir (Engle ve Grenger, 1969).

Granger (1969) nedensellik testini şöyle tanımlamaktadır; şayet Yt değişkeni, Xt değişkeninin geçmiş değerleri kullanılmış olduğunda vaziyete göre daha iyi tahmin edilebiliyor ise Xt, Yt'nin Granger sebebidir denilir. Xt ve Yt değişkenlerinin durağan bulunduğu varsayımıyla Granger nedensellik testi, ifade edilen 1 ve 2 numaralı Vektör Otoregresif (VAR) modellerin tahminini gerektirmektedir (Engeloğlu ve Meral, 2015: 143):

$$\begin{aligned} Y_t &= \alpha_1 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + e_{yt} \\ X_t &= \alpha_2 + \sum_{i=1}^n \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j Y_{t-j} + e_{xt} \end{aligned} \quad (2)$$

Nedenselliğin analizinde ise aşağıdaki gibi belirtilmiş olan H0 ve HA hipotezlerinin anlamlılıkları sınanır. Buradan hareketle H0 hipotezinin reddedilmesi halinde değişkenlerin içerisinde nedensellik ilişkisinin varlığı ileriye sürülebilir.

$$\begin{aligned} H_0: \sum_{i=1}^n \beta_i &= 0 \text{ veya } X_t, Y_t' \text{nin nedeni değildir.} \\ H_A: \sum_{i=1}^n \beta_i &\neq 0 \text{ veya } X_t, Y_t' \text{nin nedenidir.} \end{aligned}$$

Nedensellik yaklaşımına ilk önemli teorik ve ampirik katkı 1980 senesinde Sims tarafından getirilmiştir. Sims, nedenselliği geleceğin günümüzün sebebi olamayacağı hakikatinden yola çıkıp açıklayan bir Nedensellik Testi geliştirilmiştir (Engeloğlu ve Meral, 2015: 143).

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre GSYH ile Telekomünikasyon verilerin değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Tablodan da görüleceği üzere GSYH XDSL'in Granger nedenidir, Sabit yatırımlar GSYH'nin Granger nedenidir ve GSYH Sabit yatırımların Granger nedenidir sonucuna ulaşılmıştır.

**Tablo 8. Granger nedensellik tablosu**

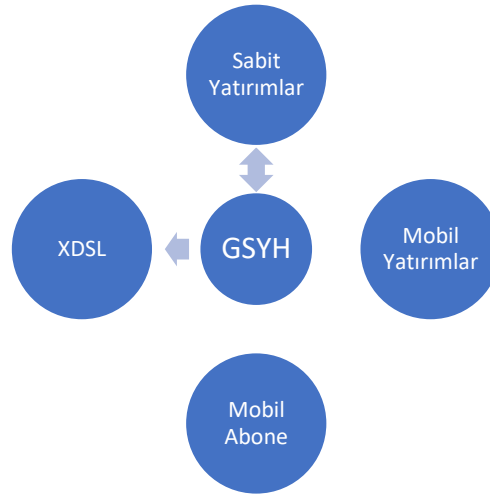
H0 Hipotezi	Veri	All	Prob. Değeri
XDSL, GSYH'nin nedeni değildir.	50	0.0002	0.3399
Mobil abone sayısı GSYH'nin nedeni değildir.	50		0.9032
Mobil yatırımlar GSYH'nin nedeni değildir.	50		0.8744
Sabit Yatırım, GSYH'nin nedenidir.	50		0.0106
GSYH, XDSL'nin nedenidir.	50	0.0469	0.0446
Mobil abone XDSL'nin nedeni değildir.	50		0.1253
Mobil yatırımlar XDSL'nin nedeni değildir.	50		0.6540
Sabit yatırımlar XDSL'nin nedeni değildir.	50		0.2946
GSYH, Mobil Abone'nin nedeni değildir.	50	0.2206	0.3518
XDSL, Mobil Abone'nin nedeni değildir.	50		0.3005
Mobil yatırımlar, Mobil Abone'nin nedeni değildir.	50		0.7336
Sabit yatırımlar, Mobil Abone'nin nedeni değildir.	50		0.8519
GSYH, Mobil Yatırımların nedeni değildir	50	0.5509	0.2367
XDSL, Mobil Yatırımların nedeni değildir	50		0.3744
Mobil abone, Mobil Yatırımların nedeni değildir	50		0.9196
Sabit yatırımlar, Mobil Yatırımların nedeni değildir	50		0.8198
GSYH, Sabit Yatırımların nedenidir.	50	0.0001	0.0025
XDSL; Sabit Yatırımların nedeni değildir.	50		0.8688
Mobil Abone, Sabit Yatırımların nedeni değildir.	50		0.6731
Mobil Yatırımlar, Sabit Yatırımların nedeni değildir.	50		0.9412

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sabit yatırımlar ile GSYH arasında çift yönlü, GSYH'den XDSL'e doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durumu aşağıdaki gibi maddeler halinde özetleyebiliriz.

- Ülkemizin GSYH' sının artması Telekomünikasyon Sektöründe Sabit Yatırımları artırmaktadır. Çift yönlü ilişki olduğu için Telekomünikasyon sektörünün sabit yatırımları artırması da GSYH 'yı artırmaktadır. Aralarında uzun dönemli anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

XDSL (sabit internet abone sayısı) ile GSYH arasında da tek yönlü bir ilişki vardır. Ülkenin GSYH 'sının artması da Telekomünikasyon sektöründeki sabit internet abone sayısını artırmaktadır. Tek yönlü ilişki olduğu için sektörün XDSL abone sayısının artması ile ülkenin GSYH 'sının arasında bir ilişki yoktur. COVID dönemini örnek verirse evden çalışma, sosyal mecralara erişim ve online eğitime geçilen bu dönemde telekomünikasyon sektörünün XDSL abone sayısını artırmıştır bu artış ise ülkenin GSYH 'nın arttığı anlamına gelmemektedir.

Şekil 12. Granger nedensellik testi bulguları



- GSYH ile diğer değişkenler arasında ilişkiye rastlanmamıştır. Bu da demek oluyor ki GSYH ile Telekomünikasyon sektörü mobil yatırımlarının arasında bir ilişki olmadığı gibi Telekomünikasyon Sektörü mobil yatırımları ile GSYH arasında da bir ilişki yoktur.
- GSYH ile diğer bir değişken Mobil Abone Sayısı değerlendirildiğinde ise Mobil abone sayısı ile GSYH arasında bir ilişki olmadığı gibi GSYH ile de sektörün mobil abone sayısı arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur.

## 6. Sonuç Ve Öneriler

Telekomünikasyon sahasının altyapısında gerçekleşen gelişimler ülkelerin ekonomik büyümesine hem ileri yönlü hem geri yönlü etki eder. Telekomünikasyon alanındaki gelişmeler yeni yatırımlarında oluşması demektir. Yeni yatırımların oluşumu istihdamın artması demektir. Artan istihdam sayesinde alım gücü artan bireylerin ekonomik harcamaların artması da ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyecektir.

Telekomünikasyon sektörü ekonomiyi doğrudan ve dolaylı etkileyen bir yapıdadır. Sektör yıllarca çok fazla gelişim sergilemiş ve gelişmeye devam etmektedir. Haberleşme ihtiyacının karşılanması ile başlayan serüven hızlanarak tüm sektörler etki ederek devam etmektedir. Bilgiye ulaşmak kolaylaştıkça işlem maliyetleri de düşmektedir.

Artık günümüzdeki internet olgusu ile her şey yapılabilir. Amerika'daki bir ürüne bakıp satın alma kararı verilebiliyor, akıllı uygulamalar ile ticaret yapabiliyoruz, ekonomimizi cep telefonları üzerinden yönetebiliyoruz. Akıllı nesnelere, temassız ödeme yöntemleri, yapay zekâ vb. hızla hayatımıza girdi ve aktif kullanım alanları buldu. Giyilebilir teknolojiler sayesinde hayatımız daha da kolaylaştı. COVID döneminde çok işimize yarayan akıllı saat ya da bileklikler ile kandaki oksijen seviyesinin ölçülmesi önleyici sağlık hizmetlerine bir örnek olarak verilebilir. Ülkemizde kullanılan Hayat Eve Sığar uygulaması ile COVID vakalarının takibinin yapılması karşımıza başka bir örnek olarak çıkmaktadır. Tüm kullanılan bu teknolojilerin birbiri ile haberleşmesi için internete ihtiyacı var, 5G teknolojisi gündemi ile birlikte telekomünikasyon sektörü ülkenin gelişmesinde en önde gelen sektörler arasında yerini almıştır.

Tüm dünyanın hızla yakalamaya çalıştığı Endüstri 4.0 devrimi ülkemiz açısından da önemlidir. Bu devrim ile birlikte yaşam biçimimiz değişecek ve hızla dijital bir yolculuğa çıkacağız. Tüm ülke olarak bu yolculukta başarılı

olabilmemiz için öncelikle altyapı yatırımlarını tamamlayıp bilişim teknolojileri geliştirerek, yüksek teknoloji ürünü üreterek dünya ticaretinde yerimizi almalıyız.

Çalışmada Endüstri 4.0 ile birlikte Endüstri 4.0'ın gelişmesinde ve yayılmasında en önemli etken olan telekomünikasyon sektörü incelenmiştir. Tüm detayları ile ele alınan sektörün ülkemiz ekonomisi ile arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Çalışma 4 bağımsız 1 bağımlı değişken kullanılarak yapılmıştır. Telekomünikasyon verileri olarak Mobil Yatırımlar, Sabit Yatırımlar, Mobil Abone Sayısı ve XDSL abone sayısı ile ekonomik veri olarak da GSYH verileri kullanılmıştır.

2008 ile 2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan çalışmamızda H0: Seri durağan değildir (birim kök içermektedir). HA: Seri durağandır (birim kök içermemektedir).hipotezlerine yer verilmiştir. H0: hipotezini taşıyan değerlerin 1. dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmiş ve Ha hipotezi kabul edilerek Grenger Nedensellik testi analizi yapılmıştır.

Telekomünikasyon sabit yatırımları ile GSYH arasında çift yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde GSYH arttıkça telekomünikasyon sektörü sabit yatırımları da artmaktadır. Refah düzeyi artan vatandaşlar evlerine ya da açtıkları iş yerlerine yatırım talep etmekte ve ilgili sektör paydaşları da vatandaşın isteğine cevap vermek ve kazanç sağlamak için telekomünikasyon yatırımları yapmaktadırlar. Buradaki yatırımdan kastımız en saf hali ile kablo çekmek, sabit bir yatırım yapmaktır. Refah düzeyi ile sabit yatırımlar doğru orantılı olarak artmaktadır. GSYH'nin arttığını gören yatırım yapan kuruluşlar yaptıkları yatırımları da artırmaktadırlar.

Telekomünikasyon sektörü sabit yatırımlarının artması da GSYH'yı artırmaktadır. Yatırım yapan sektör paydaşları yatırım yaparken, ürün alacak üretim artacak yeni teknoloji alacak, istihdam ve yeni teknoloji yatırımları yapılacak, aldığı teknolojiyi ya da hizmet için kullandığı argümanlarını vatandaşa ulaştırmak için istihdam yaratarak devam eden bu süreç hem ülke ekonomisine, hem de refah seviyesine olumlu katkı yapacaktır.

XDSL abone sayısı ile GSYH arasında GSYH dan XDSL'e doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. GSYH'nin artması internet kullanım miktarını artırmaktadır. Refah düzeyi iyileşen kişiler hanelerine ya da iş yerlerine internet hizmeti almak istemektedirler. XDSL abone sayısından GSYH 'ya doğru bir ilişki saptanamamıştır.

GSYH'nin mobil yatırımlar ile herhangi bir ilişkisi tespit edilememiştir. Telekomünikasyon mobil yatırımlarının artması ya da azalması GSYH'yi etkilememektedir, aralarında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu ilişkinin saptanamamasının en büyük nedenlerinden birisi ülkenin %99'unun 2008 öncesi mobil yatırım almış olması düşünülmektedir.

Mobil abone sayısı ile GSYH'nin arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmadığı gibi GSYH'nin mobil abone sayısı ile alakalı bir ilişkisi de yoktur. Ülkemizde mobil hat ihtiyaç olarak görülmekte ve GSYH'ı etkilememektedir. Vatandaşlar ihtiyaçları olduğu için bütçesinden belli bir pay ayırarak mobil abonelik yapmaktadırlar. GSYH'nin artması ya da azalması mobil yatırımları etkilemediği gibi mobil abone sayısının artması ya da azaltmasını etkilememektedir.

Yine çalışmamıza baktığımızda GSYH ile diğer değişkenler arasında ilişkiye rastlanmamıştır. Buradan hareketle GSYH ile Telekomünikasyon sektörü mobil yatırımlarının arasında bir ilişki olmadığı gibi Telekomünikasyon Sektörü mobil yatırımları ile GSYH arasında da bir ilişkinin bulunmadığı izlenilmektedir.

Çalışmada tekrardan GSYH ile diğer bir değişken Mobil Abone Sayısı ele alındığında Mobil abone sayısı ile GSYH arasında bir ilişkinin bulunmadığı gibi GSYH ile de sektörün mobil abone sayısı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Devletler sabit yatırımları destekleyerek sabit genişbant internet kullanımının yaygınlaşması için çeşitli politikalar izlemektedirler. Çalışmamız da genişbant internet kullanımının ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren bir parametre olduğu sonucunu doğrulamaktadır. Yapılacak yeni çalışmalar için mobil yatırımlar ve abone sayılarının değil dijital yatırımların GSYH ile ilişkisine bakmak daha anlamlı olacaktır.

Sektörün geleceği ve ekonomik kazanç için önerilerimiz ise; özel sektör ve devlet teşvikleri ile telekomünikasyon sektörünün desteklenerek yatırımların artırılması sağlanmalı. Dijitalleşme için destek paketleri çıkarılarak girişimciler desteklenmeli. Dijital Ar-Ge kavramı oluşturularak kurumlarda istihdam sağlanmalı. İş süreçleri yeniden gözden geçirilerek nitelikli ve ihtiyaca uygun eğitim faaliyetleri düzenlenmeli. 5G teknolojileri yerli olarak üretiliyor, geliştirilmeli ve dünyaya ihracı sağlanmalıdır.

## KAYNAKÇA

- Afşar, Y. (2017). Türkiye'de Telekomünikasyonun Gelişimi Ve Talebinin ARDL Yaklaşımı İle Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Batuo, E. (2008). The Role of Telecommunications Infrastructure In The Regional Economic Growth of Africa, *The Journal of Developing Areas* 4.
- Breakingnews (2019). Ülkenin ilk Abonelikli Bağış Sistemi (Erişim Tarihi: 15.12.2019) <https://www.breakingnews.com.tr/haber/ulkenin-ilk-abonelikli-bagis-sistemi-464>
- BTGM, (2019). *Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü Ar&Ge Merkezleri* (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://btgm.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=5d5aac7b-1a4f-47c4-816e-6041c004fe3f>
- Chavula, H., K, (2013). Telecommunications Development and Economic Growth in Africa. *Information Technology for Development*, Volume: 19.
- Choi, C. and Yi M. H. (2009). "The Effect of the Internet on Economic Growth: Evidence From Cross-Country Panel Data" *Journal of Policy Modeling*, Korea.
- Colecchia, A. and Schreyer, P. (2002). The Contribution of Information and Communication Technologies to Economic Growth in Nine OECD Countries, *OECD Economic Studies* No. 34, 2002/1.
- Datta, A. and Agarwal, S. (2004). Telecommunications And Economic Growth: A Panel Data Approach, *Applied Economics*.
- Dholakia R. R. and Harlam, B. (1994). Telecommunications and Economic development Econometric Analysis of the US Experience, *Telecommunications Policy*.
- Ding, L. and Haynes, K. (2006). The Role of Telecommunications Infrastructure In The Regional Economic Australasian *Journal of Regional Studies* Growth of China.
- DPT. (2007). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Dutta, A. (2001). Telecommunications and Economic Activity: An Analysis of Granger Causality, *Journal of Management Information Systems*.
- Dünya Bankası, (2019). <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators#> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).
- Farhadi, M. and Fooladi M. (2011). The Impact of Information and Communication Technology Use on Economic Growth, 2011 International Conference on Humanities, *Society and Culture*, Singapore.
- GE Türkiye, (2017). *Türk Telekom Ve Ge Dijital, Endüstri 4.0 Devrimi İçin Güçlerini Birleştirdi*, <https://www.ge.com/news/press-releases/t%C3%BCrk-telekom-ve-ge-dijital-end%C3%BCstri-40-devrimi-i%C3%A7in-g%C3%BC%C3%A7lerini-birle%C5%9Ftirdi> (Erişim Tarihi: 27.09.2020).
- GE Türkiye, (2019). *Dijital*, <https://www.ge.com/tr/i%C5%9F-alanlar%C4%B1m%C4%B1z-sayfas%C4%B1/dijital> (Erişim Tarihi: 29.11.2020).
- Giray, Filiz. (2007). Telekomünikasyon Sektöründe Liberalizasyon ve Türkiye'deki Durum. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (2), s. 11-13.
- Hardy, A. P. (1980). The Role Of The Telephone İn Economic Development *Telecommunications Policy*
- Headrick, Daniel, (2002). Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağındaki Bilgi Teknolojileri 1700-1850. (Çeviri: Zülal Kılıç), Ankara: Kitap Yayınevi.
- Homer, Trevor, (2008). *İlklerin Kitabı*. (Çeviri: Belma Dehni). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- İçöz, Özge, (2003). *Telekomünikasyon Sektöründe Regülasyon ve Rekabet*. Uzmanlık Tezleri Serisi. Ankara: Rekabet Kurulu Yayını, Yayın No: 98.

- Kabaklarlı, Esra, (2013). Türkiye’de Halka Arz Yöntemiyle Gerçekleşen Özelleştirmelerin Etkinlik Analizi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kabaklarlı, Esra ve Işıcık, Şeyda, (2020). Türkiye Telekomünikasyon Sektörüne Genel Bakış, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12 Sayı: 1, s. 38-41.
- Karner J. and Onyeji, R. (2007). Telecom Private Investment and Economic Growth: The Case of African and Central&East European Countries, *Jönköping International Business School, Bachelor Thesis*, İsveç.
- Kaur K. and Malhotra N. (2014). Telecommunications and Economic Growth in India: Causality Analysis, *International Journal of Research in Business Management*, Vol; 2, Issue: 5.
- Khong V. M. (2014). “Information and Communication Technology (ICT) and Singapore’s Economic Growth”, Electronic Copy Available Journal of Information, Economics and Policy
- Kooshki, M. F. and Ismail R. (2011). The Impact Of Information And Communication Technology Investment Externalities On Economic Growth In Newly Industrialized Countries, *International Conference On Business And Economic Research*.
- KPMG, (2018). *Sektörel Bakış 2018 – Telekomünikasyon* (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2018/01/sektorel-bakis-2018-telekomunikasyon.html>
- KPMG, (2020). *Telekomünikasyon, Sektörel Bakış*, (Erişim Tarihi: 30.09.2020). <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/05/sektorel-bakis-2020-telekomunikasyon.pdf>
- Kumar. R. R. Staurvermann P. J. and Samitas, A. (2016). “The Effectsof Ict On Output per worker: A study Of The Chinese Economy”, *Telecommunications Policy* Volume 40, Issues 2–3, March 2016.
- Kurt A. (2007). *Türk Telekomünikasyon Sektörü İle Ülke Ekonomisindeki Gelişmeler Arasındaki İlişkinin Varlığının Ekonometrik Analizi*, I. Haberleşme Teknolojileri ve Uygulamaları Sempozyumu (HABTEKUS- 07).
- Madden G. and Savage J. S. (1998). CEE Telecommunications Investment And Economic Growth, *Information Economics and Policy*.
- Madden G. and Savage, J. S. (2000). R&D Spillovers, Information Technology And Telecommunications, And Productivity In ASIA and the OECD *Information, Information Economics and Policy*
- Niebel, Thomas, (2012). “ICT and Economic Growth –Comparing Developing, Emerging and Developed Countries, *Center For European Economic Research*, <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp14117.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).
- Özer, M. Aizat, (2019). Türkiye’de Cep telefonunun Toplumsal Anlamı Üzerine Nitel Bir Çalışma. Adnan Menderes Üniversitesi, Dördüncü Kuvvet Dergisi. 2 (1), s. 17. Pazarlıoğlu, M. V. ve Gürler K. Ö. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 508.
- Posbıyıkoglu, Selin, (2007). Telekom Sektöründe Yeni Trendler Ve Yeni Ekonomi Açısından Değerlendirmeler, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pradhan, R.; Arvin M.; Neville R. N. and Samadhan K. B. (2014). “Economic Growth and the Development of Telecommunications Infrastructure in The G-20 Countries: A Panel-VAR Approach *Telecommunications Policy*, Volume 38, Issue 7,
- PTT. (2007). Geçmişten Günümüze Posta. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.
- Resmi Gazete (1964). 18 Haziran 1994, Sayı: 2, 1964. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21964.pdf> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- Resmi Gazete, (2005). Bakanlar Kurulu Kararı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/08/20050802-1.htm> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- Rölller, L. H. and Waverman. L. (1996). Telecommunications Infrastructure and Economic Development: A Simultaneous Approach, *Social Science Research Center* Berlin, Germany.

- Samimi, A. J. and Ledary L. B. (2010). ICT and Economic Growth: New Evidence from Some Developing Countries, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, Australia.
- Shiu, A. and Lam, P. (2008). Causal Relationship Between Telecommunications And Economic Growth In China And Its Regions, *Regional Studies*.
- Sridhar, K. S. and Sridhar V. (2007). Telecommunications Infrastructure and Economic Growth: Evidence From Developing, *Countries Applied Econometrics and International Development*.
- Şimşir, Mehmet, (2011). İlk Dönem İslam Tarihinde Haberleşme (Raşid Halifeler Dönemi Sonuna Kadar). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tunçer, Mehmet (2011). Özelleştirme Sonrası Türk Telekom. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 61-62, s. 218. TÜBİTAK (2016). *Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu.
- TÜİK, (2018). Temel İstatistikler. (Erişim Tarihi: 15.12.2019) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, (2020). Temel İstatistikler, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- Türedi, S. (2013). Bilgi Ve İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 7, s. 299.
- Türk Telekom (2019). *İlk Bakışta Türk Telekom* (Erişim Tarihi: 15.12.2019) <https://www.turktelekom.com.tr/hakkimizda/Sayfalar/ilk-bakista-turk-telekom.aspx>
- Türk Telekom, (2020a). *Yatırımcı İlişkileri*, <http://www.ttyatirimciiliskileri.com.tr/tr-tr/turk-telekom-grubu/turk-telekoma-yatirim/sayfalar/ortaklik-yapisi.aspx> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).
- Türk Telekom, (2020b). Türkiye'nin Data Kullanımı 178 Gb'ı Aştı, <https://medya.turktelekom.com.tr/turkiyenin-data-kullanimi-178-gbi-asti/> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- TÜSİAD (2016). *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklik Olan Sanayi 4.0-Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi*. Türkiye Sanayici ve İş İnsanları Derneği, İstanbul, <http://www.tusiad.org/indir/2016/sanayi-40.pdf> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).
- Uçankuş, Hasan Tahsin, (2000). Arkeoloji. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ulusoy, Ezgi, (2019). Türkiye'de Endüstri 4.0'ın Otomotiv Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Yamak, R. ve Koçak, N. A. (2007). Bilgi Teknolojisi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri 1993-2005, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Yapraklı, S. ve Sağlam, T. (2010). Türkiye'de Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1980-2008), *Ege Akademik Bakış*, C.: 10, S.: 2.
- Zahra, K.; Pervez A. and Mahmood A. (2008). Telecommunication Insfature Development And Economic Growth A Panel Data Approach, *The Pakistan Development Review*, Pakistan.
- Zeren, F. ve Koç, Y. A. (2012). Türkiye'de Telekomünikasyon Altyapısının Ekonomik Gelişmişliğe Etkisi: Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Yöntemi". *Sosyoekonomi Journal, Sosyoekonomi Society*, Issue: 17.
- <http://www.computinghistory.org.uk/det/6170/Zuse-Z1-built-by-Konrad-Zuse/> (Erişim Tarihi: 22/04/2020)
- <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Timeline%20of%20computing%201950%E2%80%9379> (Siteye Erişim Tarihi: 17/08/2020)
- <https://www.computerhope.com/history/198090.htm> (Erişim Tarihi: 17/08/2020)
- <http://www.computerhistory.org/timeline/> (Erişim Tarihi: 17/08/2020)
- <http://www.internetlivestats.com/> (Erişim Tarihi: 17/08/2020)
- <http://www.inglobetechnologies.com/digitalmanufacturing-the-third-industrial-revolution/> (Erişim Tarihi: 17/08/2020)

<https://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-gelecege-bakis-ve-beklentiler/> (Erişim Tarihi: 17/08/2020)

<https://www.akinsoft.com.tr/as/etkinlik/robotik/2017/ilkinsansirobot/> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

<https://www.kocsistem.com.tr/sektorler/telekom/> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

<https://docplayer.biz.tr/190892348-Telekomunikasyon-sektorel-bakis-kpmg-com-tr.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

<https://webrazzi.com/2020/02/03/we-are-social-digital-2020-raporunda-turkiye-ozelinde-one-cikanlar/> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/27816/827.pdf?sequence=1> (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

<https://tr.calgraf.com/4051321-first-transatlantic-cable> (Erişim Tarihi: 30.12.2020).

# Covid-19 Pandemi Sürecinin Muhasebe Meslek Elemanları Üzerindeki Etkisi: Yalova Örneği\*

*The Impact of the Covid-19 Pandemic on Accounting Professionals: The Case of Yalova*

Nuraydın Topcu\*\*<sup>1</sup> 

Vedat Demirkol <sup>1</sup> 

<sup>1</sup> Department of Business Administration, Yalova University, Yalova, Turkey

Received: 07.07.2021

Accepted: 27.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Covid-19 pandemi süresince insanların en önemli kaygısı kendi sağlıkları ve güvenlikleri olmuştur. Covid-19 salgını ekonomik, politik ve sosyal alanların çoğunu etkilemiş, işletmeler de bu yeni duruma uyum için bazı tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Birçok işletme iş süreçlerini değiştirerek uzaktan çalışmak zorunda kalmıştır. Muhasebe mesleği de bu yeni duruma uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın amacı, Yalova Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası (Yalova SMMMO) üyesi muhasebe meslek mensuplarının ve stajyer mali müşavirlerin Covid-19 salgınından nasıl etkilendiğini araştırmaktır. Bu kapsamda, bu muhasebe meslek mensuplarına bir anket uygulanmıştır. Covid-19 öncesi ve Covid-19 sürecinde karşılaşmış oldukları değişkenler arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlere göre, muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 öncesine göre çalışma saatinde ve iş yükü seviyesinde bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak gelirlerinde, alacakların tahsilinde, iş yükünde, iletişim ve iş stresi seviyesinde, uzaktan çalışma sıklığında Covid-19 öncesine göre anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %89,8'i bu süreçte herhangi muhasebe paket programını satın almadıklarını ifade etmişlerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Pandemi, Covid-19, Uzaktan Çalışma, Muhasebe Mesleği

## Abstract

During the Covid-19 pandemic, people's top concerns have been their health and safety. The Covid-19 pandemic has affected most of the economic, political, and social fields. Companies have had to adapt to this new situation. Many companies have had to work remotely by changing their business processes. The accounting profession also has to adjust to this unique situation. This study aims to investigate how the members of the Yalova Chamber of Certified Public Accountants and CPA trainees are affected by the Covid-19 pandemic. In this context, a questionnaire was applied to these accounting professionals. This study aims to determine the difference between the professional variables that professional accountants encountered before and during the Covid-19 period. The research results showed that the Covid-19 pandemic significantly affected the activity of accounting professionals in Yalova. According to the analysis, this study found no significant difference in professional accountants' working hours and workload compared to the pre-Covid-19 period. However, there is a significant difference in their income, collection of receivables rate, workload, communication, and work stress level, remote working-level compared to the pre-Covid-19 period. In addition, 89,8 % of the participants stated that they did not purchase any accounting software program during the Covid-19 pandemic.

**Keywords:** Pandemic, Covid-19, Remote Working, Accounting Profession

Topcu, N. & Demirkol, V. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Muhasebe Meslek Elemanları Üzerindeki Etkisi: Yalova Örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 344-353. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52026>

\* Bu çalışma, 9-11 Haziran 2021 tarihleri arasında, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 2. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* E-mail address: nuraydin.topcu@yalova.edu.tr (Corresponding author)



## 1. Giriş

2019 sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde bir sağlık krizi olarak ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, daha sonraki süreçte ekonomik ve sosyal hayatı büyük ölçüde etkilemiştir. Covid-19 salgını döneminde insanların en önemli kaygısı kendisi ve çevresindeki insanların sağlıkları olmuştur. Bu sebeple pandemi tedbirleri kapsamında işletmeler kapatılmış veya üretim seviyelerini azaltmış, işletmelerin karşılaştıkları belirsizlik ve riskler artmış, çalışanlar uzaktan çalışmak zorunda kalmışlar, işletmeler mal ve hizmetlerin tedarikinde, alacakların tahsilinde sorunlarla karşılaşmış, devletler işletmeler ve çalışanlar için bazı ekonomik destek programları açıklamak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden Covid-19 pandemisinden, etkilenmeyen çalışan, işletme ve meslek kalmadığı ifade edilebilir. Muhasebe ve müşavirlik alanında çalışanlar genel sistem teorisi gereği genel ekonomik ekosistemin bir parçası ve ekosistem içerisinde devlet ve işletmeler arasında muhasebe ve müşavirlik hizmetleri vermelerinden dolayı, herkesi etkilediği gibi bu alanda çalışan kişiler de Covid-19 pandemisinden etkilenmiştir.

Ekonomik ve sosyal etkileriyle birlikte Türkiye'de binlerce meslek mensubu Covid-19'a yakalanmış ve yaklaşık 130 meslek mensubu hayatını kaybetmiştir (Akdemir, 2021). Araştırma kapsamında olan Yalova Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına bağlı 3 meslek mensubu Covid-19 pandemisinden kaynaklı olarak vefat etmiştir. Yalova ilinde 30 meslek mensubu ise bu süreçte Covid-19'a yakalanmıştır. Ayrıca meslek mensuplarının bu dönemde "pandemiye yakalanırım" veya "aile üyelerime bu virüsü bulaştırırım" gibi endişeler psikolojilerini bozmuş ve de kendilerini yıpratmıştır

Bu çalışmada, Yalova SMMM üyesi muhasebe ve müşavirlik alanında çalışanların Covid-19 sürecinde karşılaştıkları sorunların Covid-19 öncesine göre karşılaştırma yapılacak, Covid-19 öncesine göre anlamlı bir farklı olup olmadığını, muhasebecilerin uzaktan çalışma ile ilgili yaklaşımlarını ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, serbest muhasebeci ve mali müşavirler, serbest muhasebecileri ve stajyer muhasebecilerin Covid-19 sürecinde ve Covid-19 öncesine iç ve dış faktörler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

## 1. Literatür Araştırması

Covid-19'un muhasebe meslek mensuplarının üzerindeki etkilerini ve sonuçları incelemeye önce kısaca muhasebe mesleğinin ne yaptığının, muhasebe meslek mensuplarının yaptıkları işin niteliği, muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri nasıl yaptıklarını, muhasebe meslek elemanlarının genelde karşılaştıkları sorunların ele alınması gereklidir. Bu çerçevede meslek mensuplarının faaliyette buldukları iç ve dış faktörlerden kaynaklanan veya mesleklerini icra ederken karşılaştıkları sorunlar ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde meslek mensuplarının verdikleri hizmetlerin tahsilat sorunu (Biyar, 2012; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Yıldırım ve Güney, 2012; Alagöz ve Ceran, 2007; Katkat Özçelik, 2018; Uzay ve Güngör, 2004), haksız rekabet (Biyar, 2012; Deran, vd., 2016, Uzay ve Güngör, 2004; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Katkat Özçelik, 2018), iş yükü veya seviyesi (Alagöz ve Ceran, 2007; Deran vd., 2016; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Katkat Özçelik, 2018; Arıkan, 2006; Uzay ve Güngör, 2004), yapılan işe bağlı olarak alınan ücretin düşük olması (Deran vd., 2016; Uzay ve Güngör, 2004; Yıldırım ve Güney, 2012), mevzuatın sürekli değişmesi (Alagöz ve Ceran, 2007; Deran vd., 2016, Uzay ve Güngör, 2004, Kalaycı ve Tekşen, 2006; Yıldırım ve Güney, 2012; Katkat Özçelik, 2018), muhasebecilerin sorumluluğunun fazla olması (Uzay ve Güngör, 2004; Hacıhasanoğlu ve Karaca, 2014) ve mesleki saygınlığının olması (Biyar, 2012) ile ilgili mesleki sorunlar araştırılmıştır.

Araştırma verilerinin elde edilmesinde birincil veri elde etme yöntemi olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket sorularının hazırlanmasında öncelikle muhasebe meslek mensuplarının en çok karşılaştıkları yukarıda ifade edilen sorunlar ile ilgili literatür taranarak bu alanda yapılmış olan araştırmalardan (Alagöz ve Ceran, 2007; Deran vd., 2016; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Katkat Özçelik, 2018; Arıkan, 2006; Uzay ve Güngör, 2004; Alagöz ve Ceran, 2007; Deran vd., 2016; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Katkat Özçelik, 2018; Arıkan, 2006; Uzay ve Güngör, 2004) ve (Papadopoulou ve Papadopoulou, 2020) yararlanılarak anket soruları hazırlanmıştır. Bu çalışmada ise muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 öncesi karşılaştıkları bu sorunlarla Covid-19 esnasında karşılaştıkları bu sorunların seviyesi arasında herhangi bir anlamlı farklılığın olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Durumsallık Yaklaşımı, Genel Sistem ve Kurumsallık Teorisine göre işletmeler içinde buldukları iç ve dış koşullarına uyum sağlamaya ve koşulların gerekliliği olan tedbirleri almak zorundadırlar. Öncelikle muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 sürecine yaklaşımları veya tepkileri sahip oldukları iç ve dış çevrenin koşullarına göre değişmiştir. Bu kapsamda Albitar ve diğerleri (2020), Covid-19'un sosyal mesafesinin denetim ücretlerini, işletme değerlendirmesini, insan sermayesini denetlemeyi, denetim prosedürlerini, denetim personeli maaşlarını ve denetim çabasını ve sonuçta denetim kalitesini etkileyebileceğine inanmaktalar. Muhasebe meslek çalışanlarının etkilenmesine yönelik yapılan

çalışmalarda, işletmelerin muhasebe meslek mensuplarının iş yoğunluğu, gelir kaybı personel istihdam edilme yönetimi, devlet desteği veya mesleki birliklerin destekleri, uzaktan çalışma, Covid-19 süresince müşterilerle iletişim, alacakların tahsil edilmesi sorunu gibi değişkenlerle Covid-19 öncesi ve sonrasına yönelik yaptıkları araştırmada anlamlı farklılık tespit etmişlerdir (Papadopoulou ve Papadopoulou, 2020). Ayrıca Covid-19'dan kaynaklanan fiziksel kısıtlamalar ve ekonomik zorluklar, muhasebecilerin üretkenliğini, işlerini gerçekleştirme becerilerini, müşteriler ve iş arkadaşlarıyla ilişkileri sürdürme becerilerini ve gelecekteki hizmetleri potansiyel müşterilere satma becerisini de engellemiştir (Heltzer ve Mindak, 2021).

Şu ana kadar muhasebe alanında Covid-19 ile ilgili çok az çalışma yapılmıştır. Muhasebe alanında yapılan çalışmalar genel de Covid-19 süreciyle beraber ortaya çıkan ekonomik belirsizliklerin ve risklerin muhasebeleştirme ve finansal raporlamaya olan etkisi (Demir, 2020; Özdemir, vd., 2020) ve denetçilerin Covid-19 sürecinde veri elde etmede yaşadıkları sorunlar ve işletmelerin karşılaştıkları belirsizliklerin işletmelerin sürekliliğine, bağımsız denetimin planlanmasına, kanıt elde edilmesine ve raporlanmasına bağımsız denetime olan etkisi incelenmiştir (Karakaya, 2020; Köse ve Ağdeniz, 2020; Adana ve Özbirecikli, 2020). Ayrıca Covid-19 tedbirleri kapsamında eğitim kurumları kapanması sebebiyle muhasebe eğitimi uzaktan yapılmak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Covid-19 süresince muhasebe alanında değerlendirme, performans ölçümü vb. konular ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Sangster vd., 2020:432) ve ayrıca Covid-19 süresince muhasebe meslek mensuplarının iş yoğunluğu, gelir kaybı, muhasebe meslek elemanlarına (Papadopoulou ve Papadopoulou, 2020) ve iş stresi (Kardeş Selimoğlu vd., 2021), mesleki tükenmişlik (Buyruk Akbaba ve Bulut, 2021) olan etkisiyle ilgili çalışmalar yapılmıştır.

## 2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Yalova ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde Covid-19 öncesi ve Covid-19 sürecinde karşılaştıkları mesleki sorunlar arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

## 3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın ana kütlesi, Yalova Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirleri Odası üyesi muhasebe ve müşavirlik mesleğini filli olarak icra eden 187 meslek mensubundan ve Yalova SMMM üyesi meslek mensuplarının yanında çalışan stajyer mali müşavir adaylarından oluşmaktadır. Araştırmanın anket formu Google Documentation uygulaması üzerinden hazırlanarak, 2021 yılının Nisan ve Mayıs aylarında internet üzerinden araştırma kapsamında olan meslek mensuplarına gönderilmiştir. Gönderilen anketlerden 59 geri dönüş olmuştur. Toplam anakütlenin bir kısmının muhasebe mesleğini de aktif olarak yerine getirmediği düşünüldüğünde Toplam ana kütlede yaklaşık %30'undan geri dönüş olduğu görülmektedir.

Araştırmanın anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının cinsiyeti, mesleki unvanı, eğitim düzeyi, çalışma şekli, mesleki deneyimi, pandemi döneminde muhasebe paket programı satın alıp almadıkları, pandemi öncesi ve sürecinde mesleki gelir tutarı, pandemi öncesi ve sürecinde mesleki çalışma süresi gibi sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, pandemi öncesi ve sürecinde muhasebe meslek mensuplarının iş yoğunluğu, muhasebe ve meslek ücretlerinin tahsil seviyesi, iş yükü, iş stresi, müşterilerle iletişim, uzaktan çalışma seviyesine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Bu bölümdeki sorular 5'li likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. "Çok Düşük", "Düşük", "Orta", "Yüksek", "Çok Yüksek" ve "Hiçbir Zaman", "Nadiren", "Ara Sıra", "Genellikle", "Her Zaman" seçenekleriyle ölçek hazırlanmıştır. Bu ölçeklerin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,751 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada rastgele örneklem seçimiyle anket formunu cevaplayacak kişiler seçilmiştir. Anket verileri IBM SPSS 26 paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde güvenilirlik, normallik testi, frekans dağılımları, non parametrik testlerden Wilcoxon, Mann Whitney U ve parametrik T-testi gibi istatistiksel analizler yapılmış ve Tablo 1'de yer alan hipotezler test edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Covid-19 öncesi ve esnası gelir seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H2: Covid-19 öncesi ve esnası mesleki tahsilat sorunu seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H3: Covid-19 öncesi ve esnası iş yükü seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H4: Covid-19 öncesi ve esnası iş stresi seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H5: Covid-19 döneminde muhasebe uygulama ve paket programı alımı yapılmamıştır.
H6: Covid-19 öncesi ve esnası uzaktan çalışma seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H7: Covid-19 öncesi ve sonrası uzaktan çalışma seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H8: Covid-19 dönemi ve sonrası uzaktan çalışma süresi arasında anlamlı farklılık yoktur.
H9: Covid-19 öncesi ve esnası mükelleflerle iletişim seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur.

#### 4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümde anket sonucunda elde edilen bulgular tartışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle frekans dağılımları sunulmuş ve hipotezler test edilmiştir. Buna göre Tablo 2'ye göre, ankete katılanların yaklaşık %54,2'si kadın ve %45,8'ide erkeklerden oluşmaktadır. Çoğunluğu 50 yaş altı olan kişilerden (%78), %22'side 51 yaşın üzerindedir. Ayrıca, ankete katılanların büyük bir kısmı lisans derecesine sahip (%62,7) ve serbest muhasebesi ve mali müşavir (%71,2) olarak çalışmaktadırlar. Çalışmaya katılanların %66,1'i büro sahibi ve ortağı olan kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Frekans Dağılımları

	Frekans	Yüzde (%)
<b>Cinsiyet</b>		
Erkek	27	45,8
Kadın	32	54,2
<b>Yaşınız</b>		
30 ve altı	6	10,2
31-40	23	39,0
41-50	17	28,8
51 ve üstü	13	22,0
<b>Öğrenim Seviyesi</b>		
Orta Öğretim	4	6,8
Ön lisans	3	5,1
Lisans	37	62,7
Lisansüstü	15	25,4
<b>Mesleki Unvan</b>		
SMMM Stajyeri	7	11,9
Serbest Muhasebeci	3	5,1
SMMM	42	71,2
SMMM-Bağımsız Denetçi	7	11,9
<b>Çalışma Şekli</b>		

Büro Sahibi/Ortağı	39	66,1
İş Akdi ile Çalışmaktayım	20	33,9
<b>Mesleki Deneyim</b>		
5 ve altı	11	18,6
6-10	10	16,9
11-15	8	13,6
16-20	9	15,3
21 ve üstü	21	35,6
<b>Toplam Gözlem Sayısı</b>	<b>59</b>	

#### 4.1. Covid-19 Sürecinde Gelir Kaybı

Muhasebe meslek elemanlarının esas geliri, muhasebe ve müşavirlik alanında hizmet verdikleri kişilerden ve kurumlardan elde ettikleri gelirlerden oluşmaktadır. Covid-19 sürecinde işletmelerin tamamen veya kısmen kapanması veyahut bazı işletmelerin faaliyetlerini sonlandırması ya da ekonomik durgunluk sonucunda çoğu sektörde işletmelerin gelirlerinde veya kârlarında önemli düşüşler olmuştur. İşletmelere muhasebe ve müşavirlik alanında hizmet veren kişileri de etkilemiştir. Bu durum ise muhasebe ve müşavirlik alanında çalışan kişilerin gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca muhasebe meslek elemanlarının mesleki ücreti tahsil etme sorunları daha da artmıştır. Tablo 3'te yer alan Paired Samples T testi sonucuna göre Covid-19 öncesi sırasına göre muhasebe meslek mensuplarının gelirlerinin seviyesinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ( $p=0,00<0,05$ ). Bu kapsamda "H1: Covid-19 öncesi ve esnası gelir seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur." reddedilmiştir. Meslek mensuplarının Covid-19 öncesine göre Covid-19 öncesine gelirlerinde önemli düşüş olduğu görülmektedir.

**Tablo 3. Gelir Kaybı**

	n	$\bar{X}$	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Covid-19 ÖNCESİ ortalama aylık geliriniz.	59	3,0678	1,50705	,19620	58	5,204	,000
Covid-19 SIRASINDA ortalama aylık geliriniz.	59	2,4068	1,19075	,15502			
Covid-19'dan ÖNCE muhasebe ve müşavirlik ücretlerinin tahsil sorunu.	59	3,2203	,85234	,11096	58	-2,068	,043
Covid-19 SIRASINDA muhasebe ve müşavirlik ücretlerinin tahsil sorunu.	59	3,5254	1,34364	,17493			

Tablo 3'ye yer alan Paired Samples T testi sonucuna göre, anlamlılık seviyesi ( $p=0,043<0,05$ ) olduğundan dolayı "H2: Covid-19 öncesi ve esnası mesleki tahsilat sorunu seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur." hipotezi reddedilmiştir. Covid-19 öncesine göre muhasebe ve müşavirlik ücretlerinin seviyesinde anlamlı bir farklılığının olduğu görülmektedir. Bu kapsamda anketin açık uçlu bölümünden elde edilen cevaplara göre cevap veren katılımcılar mükelleflerin mesleki ücretleri erteledikleri ve çok düşük düzeyde ödeme yaptıklarını ifade etmişlerdir. Anketlerden elde edilen veriler analiz edildiğinde Covid-19 öncesi ve Covid-19 sürecinde muhasebe meslek elemanlarının elde ettikleri gelir karşılaştırıldığında muhasebe meslek elemanlarının gelirlerinde azalma olduğunu bazı mükelleflerin bu dönemde ücret verme konusunda istekli olmadıkları veya meslek mensuplarının düzenli muhasebe ücretlerinin tahsilinde sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

#### 4.2. Covid-19 Sürecinde İş Yükü ve Günlük Çalışma Süresi

Mali müşavirlerin ve muhasebe meslek mensuplarının başlıca sorunları arasında angaryalar ve gelişen teknolojiyle azalması beklenen ama hep artan iş yükü olarak görülebilir (Ulusoy, 2020). Daha önce yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere, muhasebe meslek elemanları genelde en çok dile getirdiği konuların ve karşılaştıkları sorunların başında iş yükü gelmektedir (Alagöz ve Ceran, 2007; Deran vd., 2016; Kalaycı ve Tekşen, 2006; Katkat Özçelik, 2018; Arıkan, 2006; Uzay ve Güngör, 2004). İş yükü yoğunluğu kavramı, çalışana işyerinde yüklenen işin normalin üzerinde olduğuna yönelik genel algıdır (Keser, 2006:105). Diğer bir ifade ile zaman baskısı (sıkı teslim tarihleri, mesai ve hafta sonu çalışma), yüksek çalışma hızı ve iş yükü miktarının yüksek olması (aşırı iş yükü) gibi çalışma talebinin birçok boyutunu kapsayan bir kavramdır (Skinner ve Pocock, 2008:306). Muhasebe mesleğinde iş yoğunluğunu ekonomik gelişmeler, yasal düzenlemeler ve işletmelerin talepleri gibi nedenlerle artmaktadır. Bu kapsamda Covid-19 pandemi sürecinde kamu kurumlarının bazı vergisel bildirimleri veya beyannameleri (KDV, Muhtasar, Ba-Bs formları) ertelemesine rağmen kısa çalışma ödeneği, nakit ücret desteği, ücretsiz izinlerin sisteme girilmesi vb. işletme sahipleri veya yöneticileri tarafından yapılması gereken işlemlerin muhasebe meslek mensupları tarafından yapıldığını da ifade etmişlerdir. Bu kapsamda Tablo 4'te yer alan iş hacmi analiz ve yapılan Paired Samples Test sonuçlarına göre, anlamlılık seviyesi ( $p=0,139>0,05$ ) olduğundan dolayı, Covid-19 öncesi ve Covid-19 esnasında iş hacmi seviyesi arasında herhangi anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Böylece "H3: Covid-19 öncesi ve esnası iş yükü seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur." Hipotezi kabul edilmiştir. Yani Covid-19 sürecinde Yalova SMMMO üyesi meslek mensuplarının iş yükünde önemli derecede azalma meydana getirmemiştir

**Tablo 4. İş Hacmi Analiz Sonuçları**

	$\bar{X}$	N	Standart Sapma	Standart Hata	sd	t	p
Covid-19 ÖNCESİ iş hacmi seviyesi.	3,1186	59	,81123	,10561	58	-1,499	,139
Covid-19 SIRASINDA iş hacmi seviyesi.	3,3051	59	1,14853	,14953			

Benzer bir şekilde Covid-19 ve Covid-19 sırasındaki çalışılan günlük çalışma süresi ile ilgili analiz yapıldığında, öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri analiz edilmiştir. Yapılan analiz de Covid-19 öncesiyle ve Covid-19 süreciyle ilgili günlük çalışma verilerinin normal dağılım göstermedikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple, Non-Parametric Testlerden Wilcoxon Testi uygulanmıştır. Tablo 5'te yer alan analiz sonuçlarına göre, Covid-19 öncesi ve sırasındaki çalışma saati süresinin anlamlılık seviyesi ( $0,957>0,05$ ) olduğundan dolayı "H8: Covid-19 dönemi ve sonrası uzaktan çalışma süresi arasında anlamlı farklılık yoktur." hipotezi kabul edilmiştir. Yani muhasebe meslek mensupları Covid-19 öncesi ve pandemi esnasında mesleklerine aynı mesai ayırmışlardır. Kamu kurumlarının bu dönemde getirdikleri bazı yeni uygulamaları meslek mensuplarının çalışma sürelerinin aynı seviyede kalmasını sağlamıştır.

**Tablo 5. Günlük Çalışma Analiz Sonuçları**

	Covid-19 SIRASINDA günlük çalışma saatiniz. - Covid-19 ÖNCESİ günlük ortalama çalışma saatiniz.
Z	-,053 <sup>b</sup>
Asymp. Sig. (2-tailed)	,957
a. Wilcoxon Signed Ranks Test	
b. Based on positive ranks.	

**Tablo 6. Günlük Çalışma Ortalaması**

		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Covid-19 SIRASINDA günlük çalışma saatiniz. - Covid-19 ÖNCESİ günlük ortalama çalışma saatiniz.	Negative Ranks	14 <sup>a</sup>	12,68	177,50
	Positive Ranks	12 <sup>b</sup>	14,46	173,50
	Ties	33 <sup>c</sup>		
	Total	59		
a. Covid-19 SIRASINDA günlük çalışma saatiniz. < Covid-19 ÖNCESİ günlük ortalama çalışma saatiniz.				
b. Covid-19 SIRASINDA günlük çalışma saatiniz. > Covid-19 ÖNCESİ günlük ortalama çalışma saatiniz.				
c. Covid-19 SIRASINDA günlük çalışma saatiniz. = Covid-19 ÖNCESİ günlük ortalama çalışma saatiniz.				

#### 4.3. Covid-19 Sürecinde İş Stresi

İş stresi, çalışanın ve iç/dış çevresi arasında olan etkileşim sonucunda ortaya çıkan gerilim olarak ifade edilebilir (Efeoğlu ve Özgen, 2007:239). Bu kapsamda Covid-19 süreciyle birlikte her meslek grubunda olduğu gibi muhasebe meslek mensuplarının da en önemli endişesi kendi ve çevresindeki insanların sağlıkları olmuştur. Yine meslek mensuplarının bu dönemde Covid-19'a yakalanma endişesi veya işin tam zamanında yetiştirilmeme, yasal ceza yaptırım korkusu, iş yükü ve maddi sıkıntılar insanlar üzerinde stres oluşturmuş bu durum da iş stresine neden olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 6'da yer alan ve araştırmadan elde edilen veriler incelendiğinde, anlamlılık seviyesi ( $p=0,00<0,05$ ) olduğundan dolayı Covid-19 yapılan Covid-19 öncesi ve sonrası arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu kapsamda "H4: Covid-19 öncesi ve sonrası iş stresi seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur." Hipotezi reddedilmiştir. Covid-19 sürecindeki iş stresinin Covid-19 öncesine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca anketin açık uçlu sorular bölümünde katılımcılar, bu dönemde Covid-19'a yakalanma korkusu, artan iş yükü (nakit ücret desteği ve kısa çalışma ödeneği gibi mükelleflerin düzenlemeleri gereken bazı işlemlerin/evrakların kendilerinin hazırlamaları), personel eksikliği, devletin ve odaların yetersiz destekleri gibi nedenler iş stresini artırdığını da ifade etmişlerdir.

**Tablo 6. İş Stresinin Analiz Sonuçları**

	$\bar{X}$	N	Standart Sapma	Standart Hata	sd	t	p
Covid-19'dan ÖNCE işle ilgili stres seviyesi.	3,4068	59	,94902	,12355	58	-6,338	,000
Covid-19 SIRASINDA işle ilgili stres seviyesi.	4,0678	59	,98023	,12761			

#### 4.4. Covid-19 Sürecinde Muhasebe ve Teknoloji Kullanımı

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının %89,8'i bu dönemde herhangi bir muhasebe uygulamasını veya programını satın almadığını ifade ederken, katılımcıların %10,2'si de muhasebe uygulamasını veya paket programını satın aldığını ifade etmiştir. Bu sonuç Covid-19 pandemi öncesinde muhasebe mesleğinde yoğun bir teknoloji yatırımı bulunduğu ve muhasebe mesleğinde yoğun olarak teknoloji kullanıldığını göstermektedir. Bu durum Covid-19 sürecinde muhasebe meslek mensuplarının işini kolaylaştırmış ve muhasebe mesleğinin uzaktan çalışmaya en uygun mesleklerden biri olduğunu göstermiştir.

Tablo 7. Muhasebe Programı veya Uygulaması Satın Alma Frekans Sonuçları

Covid-19 pandemisi esnasında herhangi bir muhasebe programı veya uygulamasını satın aldınız mı?		
	Frequency	Percent
Evet	6	10,2
Hayır	53	89,8
<b>Total</b>	<b>59</b>	<b>100,0</b>

#### 4.5. Covid-19 Sürecinde Uzaktan Çalışma

Covid-19 süreciyle beraber çok sayıda meslekte uzaktan çalışma konusu gündeme gelmiştir. Çalışanların uzaktan çalışabilmesi için öncelikle yapılan işin uzaktan yapılmaya uygun olması ve işletmenin uzaktan çalışmayı yürütebileceği teknik alt yapıya sahip olması gereklidir. Bu kapsamda muhasebe mesleği uzaktan çalışmaya en uygun mesleklerden biri olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü muhasebe mesleğinin her alanında yoğun olarak teknoloji kullanılmaktadır. Uzaktan çalışma ile ilgili analiz sonuçların yer aldığı Tablo 8'e göre, her bir uzaktan eğitim ile ilgili hipotezin anlamlılık seviyesi ( $p=0,00<0,05$ ) olduğundan dolayı H6, H7 ve H8 hipotezleri reddedilmiştir. İşletmelerin muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 öncesi, Covid-19 esnasında ve Covid-19 sonrasındaki uzaktan çalışma yapıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Uzaktan Çalışma Analiz Sonuçları

	$\bar{X}$	N	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Covid-19 salgınından ÖNCE uzaktan çalıştınız mı?	1,7458	59	,77889	,10140	58	-7,300	,000
Covid-19 salgını SIRASINDA uzaktan çalıştınız mı?	2,7119	59	1,20417	,15677			
Covid-19 salgınından ÖNCE uzaktan çalıştınız mı?	1,7458	59	,77889	,10140	58	-2,699	,009
Covid-19 SONRASI (normalleşme döneminde) uzaktan çalışmayı düşünüyor musunuz?	2,1017	59	1,01191	,13174			
Covid-19 salgını SIRASINDA uzaktan çalıştınız mı?	2,7119	59	1,20417	,15677	58	4,685	,000
Covid-19 SONRASI (normalleşme döneminde) uzaktan çalışmayı düşünüyor musunuz?	2,1017	59	1,01191	,13174			

#### 4.6. Covid-19 Sürecinde Müşterilerle İletişim

Meslek mensupları mesleki faaliyetlerini sürdürebilmesi için öncelikle meslek mensuplarının ve çalışanlarının sağlıklarının koruyabilmesi ve olası bulaş riski seviyesini düşebilmesine bağlıdır. Bunun için yetkili kurumlar tarafından yayımlanan tedbir rehberlerine uymaları ve müşterilerle teması en alt seviyeye indirmeleri gereklidir. Covid-19 sürecinde pandemi tedbirleri kapsamında çok sayıda işletme kişiler arası iletişimi sınırlandırmış ya da teknolojik araçlarla müşterileriyle iletişimi sürdürmeye çalışmıştır.

Tablo 9. Covid-19 sürecinde Müşterilerle İletişim

	$\bar{X}$	N	Standart Sapma	Standart Hata	sd	t	p
Covid-19'dan ÖNCE müşterilerle iletişim.	3,6441	59	,88596	,11534	58	3,496	,001
Covid-19 SIRASINDA müşterilerle iletişim.	3,1864	59	1,10601	,14399			

Tablo 9'da yer alan analiz sonuçlarına göre, bu hipotezin anlamlılık seviyesi ( $p=0,00<0,05$ ) olduğundan dolayı, Covid-19 öncesine göre müşterilerle iletişim seviyesine Covid-19 öncesine göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu kapsamda "H9: Covid-19 öncesi ve esnası mükelleflerle iletişim seviyesi arasında anlamlı farklılık yoktur." hipotezi reddedilmiştir. Yani Covid-19 öncesine göre muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 sürecinde Covid-19 pandemi tedbirleri kapsamında, hizmet verdikleri işletmelerle iletişimlerini sınırlandırdıklarını ifade edebiliriz.

## 5. Sonuç

Covid-19 işletmeleri ve bireyleri sosyal ve ekonomik olarak etkilemiştir. Bu dönemde daha fazla uzaktan çalışma gündeme gelmiştir. Bu çalışmada, Yalova ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 salgınından nasıl etkilendiğini araştırılmıştır. Yapılan bu çalışma da muhasebe meslek elemanlarının Covid-19 öncesi döneme göre, gelirlerinde, çalışma saatlerinde, iş stresinde, teknolojik yatırım ve uzaktan eğitim öncesine göre durumlarıyla karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Covid-19 döneminde işletmelerin tam veya kısmi kapanması sebebiyle muhasebe meslek mensuplarının Covid-19 öncesine göre gelirlerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının en çok yakındıkları konulardan biri olan mesleki ücretlerin tahsili seviyesinde artış olmuştur. Devletin bazı vergisel bildirimleri ertelemesine rağmen, kısa çalışma ödeneği ve nakit ücret desteği gibi bazı yeni bildirimleri muhasebe meslek mensuplarının yapması sebebiyle çalışma saatinde Covid-19 öncesine göre herhangi anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Ancak muhasebe meslek mensuplarının iş yükünde, iş stresinde ve müşterilerle iletişimde Covid-19 öncesine göre anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışma da elde edilen diğer bir bulgu da katılımcıların %89,8'i bu süreçte herhangi muhasebe paket programını satın almadıkları tespit edilmiştir. Mesleki gelirlerin önemli oranda azaldığı ve uzaktan çalışma sıklığının önemli oranda arttığı bu dönemde, muhasebe meslek mensuplarının daha önce teknolojiye yaptıkları yatırımların önemi daha da iyi anlaşılmıştır. Bu durum muhasebe meslek mensupları açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Muhasebe meslek elemanların Covid-19 esnasında ve sürecinde uzaktan çalışma sıklığı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu kapsamda pandemi sürecinde kazanılan bazı alışkanlıkların pandemi sonrasında da devam edeceğini öngörülebilir. Meslek mensuplarının pandemi sürecinin çalışma yapısını uzaktan çalışma açısından etkileyeceğini ortaya koymaktadır.

## Kaynakça

- Adana, B. A. & Özbirecikli M. (2020). Bağımsız Denetim Sürecinin Covid-19 Salgınının Etkileri Açısından Değerlendirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(2), 2080-2093.
- Akdemir, Y. (2021), Başkanla Mesleki Gündem 3, Erişim Tarihi: 10.05.202, <https://www.youtube.com/watch?v=d0YVskAWOUo>,
- Alagöz, A. & Ceran, Y. (2007). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları, Meslek Örgütünden Beklentileri ile Mesleki Vizyon Algılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Konya İli Uygulaması. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(14), 291-312.
- Albitar, K., Gerged, A.M., Kikhia, H. & Hussainey, K. (2020). Auditing in times of social distancing: the effect of Covid-19 on auditing quality. International Journal of Accounting & Information Management, 29(1),169-178.
- Arıkan, Y. (2006). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Uygulamalarındaki Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerilerimiz. Mali Çözüm, 75, 13-19.
- Bıyan, Ö. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi. Sosyo Ekonomi Dergisi, 17 (17), 106-134.



- Buyruk Akbaba, A. N. & Bulut, N. (2021). Pandemi Sürecinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *European Journal of Managerial Research*, 5(1), 35-48.
- Deran, A., Erdurdu, İ. & Keleş, D. (2016). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunları ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Demografik Özellikler ve Faaliyet Gösterilen Ekonomik Çevre Açısından Değerlendirilmesi: Ordu Örneği. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 84-109.
- Efeoğlu, İ. & Özgen, H. (2007). İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 237-254.
- Hacıhasanoğlu, T. & Karaca, N. (2014). Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (19)4,153-170.
- Heltzer, W. & Mindak, M. (2021). Covid-19 and the Accounting Profession. *Journal of Accounting, Ethics and Public Policy* 22(2), 151-205.
- Kalaycı, Ş. & Tekşen, Ö. (2006). Muhasebe Mesleğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Isparta İl Merkezi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 31, 90-101.
- Karakaya, G., (2020). COVID- 19 Gündeminde İşletme Sürekliliği ve Bağımsız Denetim İlişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 14-29.
- Katkat Özçelik, M. (2018). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Sorunları ve Bu Sorunların Cinsiyet Boyutu: Artvin ve Rize Örnekleri. *Karadeniz Araştırmaları XV/58*, 99-125.
- Keser, A. (2006). Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Yükü Düzeyi ile İş Doyumu İlişkinin Araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 100-119.
- Köse, T. & Ağdeniz, Ş. (2020). Covid-19 Salgınının BDS 570 İşletmenin Sürekliliği Standardının Uygulama Sürecine Etkileri. *Mali Cözüm Dergisi*, 30(161), 69-94.
- Papadopoulou, S. & Papadopoulou, M. (2020). The Accounting Profession Amidst the Covid-19 Pandemic. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*. 10(2),2162-3082.
- Sangster, A. G. S. & Flood B. (2020). Insights into accounting education in a Covid-19 world. *Accounting Education*, 29(5), 431-562.
- Skinner, N. & Pocock, B. (2008). Work—life conflict: Is work time or work overload more important?. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 46(3), 303-315.
- Kardeş Selimoğlu, S., Cengiz, A., Özdemir, A. & Yalı, B. (2021). Covid-19 ile Birlikte Muhasebe Mesleğindeki Stresin Yeni Halleri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 21(63), 1-18.
- Serçemeli, M. & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açuları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Uzay, Ş. & Güngör, Ş. (2004). Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 22, 94-104.
- Ulusoy, A. (2020). Yenisafak, Mali Müşavirlerin Sorunları. Erişim Tarihi:24/05/2021, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmet-ulusoy/mali-musavirlerin-sorunlari-ve-beklentileri-2-2055561>.
- Yıldırım, S. & Güney, S. (2012). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Genel Sorunları: Erzurum İli Örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 36, 35-48.

# Avrupa Birliği'nin Sosyal Dışlanma Yaklaşımını Yeni Riskler Bağlamında Düşünmek

*Thinking of the European Union's Social Exclusion Approach in the Context of New Risks*

Osman Çekici<sup>\*1</sup>  Erdal Bayrakçı<sup>2</sup> 

<sup>1</sup> *Social Sciences Institute, Necmettin Erbakan University, Konya, Turkey*

<sup>2</sup> *Department of Political Science and Public Administration, Necmettin Erbakan University, Konya, Turkey*

Received: 02.08.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Sosyal dışlanma yaklaşımı, Avrupa Birliği'nin sosyal ve ekonomik nitelikli sorunlarla baş etmede benimsediği kapsayıcı bir bakış açısını temsil etmektedir. Kavram ilk olarak 70'li yıllarda ortaya çıkmış, 80'li yıllarda gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmış ve 90'lı yıllarda AB'nin temel sosyal politika uygulamaları ve gelecek projeksiyonlarını içeren bir yaklaşım haline gelmiştir. Esas itibarıyla sosyal dışlanma, çeşitli sebeplerle toplum ile bütünleşmede yaşanan yetersizlik durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla kavram, toplumsal katılımın tersine, çoğunlukla dışsal nedenlerle ortaya çıkan bir toplumdaki tecrit edilme halini yansıtmaktadır. Bu çalışmada AB'nin sosyal dışlanma yaklaşımı, sosyal refah devleti tecrübesinin çağdaş bir yansıması olarak değerlendirilmekte, 2008 finansal krizi ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid- 19 krizi bağlamında Avrupa Birliği sosyal dışlanma yaklaşımının geleceğine dair tespit ve öneriler ele alınmaktadır. Bu kapsamda kriz dönemlerinde, ekonomik önceliklerin öne çıktığı ve ülkelerin kalkınmanın sosyal boyutlarını ihmal etme eğiliminde oldukları çıkarımından hareketle, AB'nin özellikle Covid- 19 krizi sürecinde uyguladığı politikalar, buna yönelik eleştiriler ve sosyal dışlanma özelinde Avrupa sosyal politikasının geleceği tartışılacaktır.

**Anahtar Sözcükler:** Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme, Avrupa Birliği, 2008 Krizi, Covid- 19 Salgını

## Abstract

Social exclusion approach represents an inclusive perspective adopted by European Union in dealing with social and economic problems. Exclusion concept emerged in 70s, became widespread in developed countries in 80s and it has become an approach that includes EU's basic social policy practices and future projections. Social exclusion essentially refers to inability to integrate with society for various reasons. Therefore, the concept reflects the state of isolation from a society that occurs mostly for external reasons, as opposed to social participation. In this study, EU's social exclusion approach is evaluated as a contemporary reflection of the social welfare state experience, then development of social policy and main problem areas in the EU are discussed and some suggestions put forward based on 2008 financial crises and Covid- 19 pandemic that dominated 2020. In this context, the policies implemented by the EU especially during the Covid- 19 crises, its criticisms and the future of the European social policy will be discussed based on the inference that economic priorities come to fore and countries tend to neglect social dimensions of development in times of crises.

**Keywords:** Social Exclusion, Social Inclusion, European Union, 2008 Financial Crises, Covid- 19 Pandemic

Çekici, O. & Bayrakçı, E. (2021). Avrupa Birliği'nin Sosyal Dışlanma Yaklaşımını Yeni Riskler Bağlamında Düşünmek. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 354-367. <http://dx.doi.org/10.29228/javstudies.52222>

\* E-mail address: [m.osman.cekici@gmail.com](mailto:m.osman.cekici@gmail.com) (Corresponding author)

## 1. Giriş

Sosyal dışlanma kavramı, toplumsal katılımıda yaşanan sorunları, toplumdaki uzaklaşma ve tecrit edilmişlik halini, ekonomik ve sosyal hayata entegre olamama durumunu ifade etmektedir. Kavramın gelişim çizgisine bakıldığında Avrupa Birliği'ne özgü tartışmaların, refah devleti tecrübelerinin ve AB'nin geleceğine ilişkin varsayımların bu yönde etkili olduğu görülmektedir. Sosyal dışlanmaya karşı alınması gereken önlemler ve stratejiler noktasında ortaya konulan düzenlemeler de, büyük oranda Birliğin tecrübelerini yansıtmaktadır.

Bu doğrultuda refah devletinin gözden düşmesi ve neoliberal politikaların yeniden güç kazanmaya başladığı 80'li yıllarda yaşanan gelişmeler ile sosyal dışlanma yaklaşımının gelişimi paralellik arz etmektedir. Bu dönemde sosyal devlet anlayışında yaşanan dönüşüm enflasyon ve işsizlik gibi yapısal sorunlarla birleşmiş, ekonomik gelişme sürecinde toplumdaki korunmaya muhtaçların ve dezavantajlı kesimlerin durumu çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği bu sorunların çözümünü, ekonomik temelli olarak kurulan birliğin sosyal entegrasyonuna katkı yapması planlanan yaklaşımlar geliştirmekte bulunmuş, sosyal dışlanmayla mücadele yaklaşımı ise bu genel çerçeveyi nitelendiren bir kavram olarak gelişmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, öncelikle AB'nin sosyal dışlanma yaklaşımının kavramsal boyutunu incelemek, kavramın ortaya çıktığı dönemden itibaren gelişimini ortaya koymak ve bu anlamda Birliğin yaptığı düzenlemeleri ele almaktır. Sonrasında ise 2008 Finans Krizi ve 2020 yılının başlarında tüm dünyayı etkisi altına alan ve aşılama çalışmalarına rağmen ortaya çıkan yeni varyantlar sebebiyle hangi yönde evrileceği belirsizliğini koruyan ve küresel düzeyde bir tehdit olmaya devam eden Covid-19 salgınının Avrupa Birliği üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu anlamda krizler, AB gibi ekonomik bir yapı olmanın ötesinde, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi de hedefleyen ulus üstü bir siyasi organizasyon için, meydan okumaları olduğu kadar yeniden yapılanma atılımları için fırsat olma özelliğini de beraberinde taşımaktadır. AB 2030 Stratejisi'nin, bu krizlerden çıkarılacak dersler doğrultusunda, ekonomik hedefleri sosyal bağlantılarla güçlendiren, kapsayıcı, yeşil ve dijital dönüşüme uygun şekilde hazırlanması gerektiği dile getirilmektedir.

## 2. Sosyal Dışlanma Kavramı

Sosyal dışlanma, Avrupa sosyal politikasının temel kavramlarından biri olarak öne çıkmakta ve kavram üzerinde güncel tartışmalar devam etmektedir. Öte yandan sosyal dışlanmanın genellikle yoksulluk, dezavantajlılık ve ayrımcılık gibi çok boyutlu kavramlarla birlikte ele alınması, sosyal dışlanma tartışmalarını daha karmaşık hale getirmektedir. (Yıldırım, 2014: 92). Bu anlamda sosyal dışlanmayı, yoksulluk gibi problemleri farklı bir perspektifle yeniden tartışmaya açan ve yukarıda ifade edilen ayrımcılık ve toplumda dezavantajlı duruma düşmek gibi tartışmalara farklı bir boyut kazandıran güncel bir kavram olarak ifade etmek mümkün görünmektedir.

Çeşitli aktörler tarafından birçok farklı sosyal dışlanma tanımının ortaya konulmuş olması, kavram üzerinde bir uzlaşmaya varılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ortak bir tanım geliştirmeye çalışmak yerine, sosyal dışlanmanın genel çerçevesi, sorunu ortaya çıkaran sebepler, kavramın ilişkili olduğu diğer sorun alanları gibi unsurlar üzerinden tartışmayı sürdürmek daha yararlı görünmektedir.

Genel bir şekilde ifade etmek gerekirse sosyal dışlanma, insanların içinde yaşadıkları toplumla bağlar kurmasını sağlayan siyasi, ekonomik, sosyal ve sivil nitelikli haklara toplumdaki bazı kişilerin veya grupların ulaşamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında sosyal dışlanmayı belli başlı nitelikleri ile tarif etmek de mümkündür: Bunların başında kavramın, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelebilecek sosyal problemlerle ilişkili olduğunu ifade eden *çok boyutluluk* özelliği gelmektedir. *Görelilik* bir olgu olarak sosyal dışlanma, kavrama farklı toplumlarda farklı anlamlar atfedilebileceğini, *dinamiklik* özelliği ise sosyal dışlanmanın durağan olmayan bir süreç olduğunu ifade etmektedir. (Şahin, 2009: 72).

2010 yılı Avrupa Konseyi tarafından *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı* olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan bir raporda sosyal dışlanma, toplumsal yapıya katılımıda yaşanan zorluklarla ilişkilendirilmekte ve kavram karmaşık, çok boyutlu, çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak ifade edilmektedir. Buna göre toplumdaki bazı bireyler, yoksulluk, gelir yetersizliği, ayrımcılık gibi nedenlerle toplumun dışına itilmekte, bu durum ise kişileri işgücü, gelir ve eğitim fırsatlarından uzaklaştırmakta, sosyal aktivitelere, toplumsal ağlara ve siyasi karar alma süreçlerine katılımlarını engellemektedir. (Eurostat, 2010: 7). Başka bir çalışmada sosyal dışlanma, maddi ve maddi olmayan unsurları içeren farklı süreçlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir kavram olarak ortaya konulmaktadır. Buna göre,

bireylerin toplumsal yaşama katılımlarını sağlayan ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardan birinde yaşanacak yoksunluk, döngüsel olarak diğer alanlarda da yoksunluklara yol açabilecektir. (Tartanoğlu, 2010: 2).

Farrington sosyal dışlanmayı tanımlamaya yönelik kapsamlı bir analiz gerçekleştirmiştir. Buna göre sosyal dışlanma tanımları temel olarak *süreçler*, *insanlar* ve *çevre* başlıkları altında incelenebilir. Bu doğrultuda ilk olarak sosyal dışlanma, çok boyutlu ve birbiriyle bağlantılı dinamik *süreçler* olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak dışlanma bireyler ve toplum arasındaki bağların kopması şeklinde anlaşılmalı ve toplumdaki herkesi etkilemektedir. Son olarak üçüncü grup tanımlar, toplumu ekonomik, sosyal ve kurumsal çarklardan oluşan bir sisteme benzetmekte, kaynak yetersizliği, işgücü piyasalarından dışlanma gibi nedenlerle sosyal dışlanmanın ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir. (Farrington, 2002).

Sosyal dışlanma literatürüne yaptığı katkılarla bilinen de Haan, sosyal dışlanmayı geniş bir çerçevede, bazı kişilerin ya da grupların içinde yaşadıkları toplumdan çeşitli sebeplerle kısmen ya da tamamen dışlanmaları süreci olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda sosyal dışlanma, kısaca topluma katılma veya bir sosyal yapının parçası olarak kabul edilmeyi ifade eden sosyal bütünleşme kavramının karşıtı olarak değerlendirilmektedir. (2000: 25- 26).

Sosyal dışlanma, mekânsal olarak bir topluma dâhil olan bireylerin, içinde yaşadıkları toplumun normal sayılan eylemlerine katılmamaları olarak da ifade etmektedir. Burada normal eylemler ifadesi, tüketim, tasarruf ve üretim eylemleri ile birlikte siyasi ve sosyal alanlardaki eylemleri de kapsamaktadır. Ayrıca yazar tarafından yapılan sınıflandırmada, sosyal dışlanmanın çok katmanlı yapısının anlaşılabilmesi için aşağıdaki unsurların dikkate alınması gerektiği ortaya konulmaktadır: (Peace, 2001: 21- 28).

- Sosyal dışlanmaya uğrayan kişiler için kategoriler (topraksız köylüler, evsizler, engelliler vb.)
- Sosyal dışlanmanın farklı türleri (ekonomik, sosyal, kültürel, mekânsal vb.)
- Sosyal dışlanmayı vurgulayan faktörler (eğitim, sağlık, sosyal güvenliğe erişim kısıtı, sosyo-kültürel ve etnik ayrımcılık, düşük yaşam standardı, eğitimsizlik, sosyal ve mekansal izolasyon vb.)
- Dışlanmayı ve dışlananları anlatmak için kullanılan metaforlar (tuzak, döngü, çöküş, asgari vb.)
- Dışlanmanın yapısal nedenleri (işgücü piyasasında yaşanan sorunlar, dışlanmaya yol açan çevresel nedenler)
- Sosyal dışlanmanın psiko-sosyal etkileri (toplumdan kopma, kimlik krizleri, mental sorunlar, aile bağlarının ve sosyal ilişkilerin yitirilmesi vb.)

Başka bir çalışmada ise sosyal dışlanma vatandaşlık hakları ile ilişkilendirilmekte, vatandaşlık haklarını oluşturan medeni haklar ve siyasi haklarla birlikte üzerinde durulması gereken alanın sosyal haklar meselesi olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda bireylerin yaşadıkları toplumun standartları ölçüsünde refaha ve sosyal güvenliğe sahip olmakta ve eğitim, sağlık, konut ve sosyal hizmetler gibi haklardan yararlanmada yaşanan yoksunluklar sosyal dışlanma sürecinin kapsamında değerlendirilmektedir. (Sapancalı, 2005: 56- 57)

### 3. Sosyal Dışlanma Yaklaşımının Gelişimi

Dışlanma olgusu 1960'lı yıllarda Fransa'da tartışmalara konu olmaya başlamış, fakat 80'li yıllardaki krizlere kadar yaygın bir kullanım alanına sahip olmamıştır. Kavramın ilk ortaya çıktığı dönemlerde çeşitli aktörler tarafından toplumdaki yoksullara ilişkin '*les exclus*' (*dışlanmışlar*) tabirinin kullanıldığı, savaş sonrasında yakalanan ekonomik büyüme trendinin yavaşladığı kriz dönemleri ile birlikte ise toplumsal sorunlara ilişkin tartışmalarda dışlanmanın daha geniş yer tutmaya başladığı ifade edilmektedir. Bu anlamda sosyal dışlanma tabirinin ilk kullanımına yönelik olarak genellikle, Rene Lenoir tarafından 1974 yılında yayınlanan '*Les Exclus: Un Français sur dix*' (*Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri*) isimli kitabına atıf yapılmaktadır. (Silver, 1994: 532).

Eserde, Fransız toplumunda her on kişiden birinin toplumdan dışlanmış olduğunu belirtmiştir. Buna göre toplumdan tecrit edilmiş olan bu gruplar, engelliler, suçlular, bakıma muhtaç olan yaşlılar, istismara uğrayan çocuklar, uyuşturucu bağımlıları, intihara meyilli olanlar, yalnız yaşayan ebeveynler, sorunlu aileler, asosyal insanlar gibi '*sosyal uyumsuzluk*' içindeki diğer gruplarla birlikte topluma katılımda zorluk yaşayan ve toplumdan dışlanan unsurları meydana getirmektedir. (Bildirici, 2011: 28).

1980'li yıllarda Avrupa Birliği genelinde artan işsizlik, gelir eşitsizliğinin yoğunlaşması, yoksulluğun ve kentsel sosyal problemlerin artması neticesinde, 90'lı yılların ortalarından itibaren sosyal dışlanma konusu politika tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bu yönde olmak üzere toplumda dışlanmış grupların varlığı, sosyal yapının ve demokratik siyasi düzenin devamlılığı için en büyük tehlike olarak görülmüştür. (Lovering, 1998: 36). Dolayısıyla sosyal

dışlanma kavramını, Birlik içerisinde artan ekonomik ve sosyal problemlere, sosyal koruma sistemlerine duyulan ihtiyacın artmasına ve sosyal yapının değişmesi nedeniyle artan sorunlara karşı çözüm üretme isteğinin bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir sorun olarak gündeme gelen sosyal dışlanma, zamanla Avrupa ülkelerinde kavram ve siyasa düzeyinde yaygınlaşmış, 90'lı yıllarda sosyal dışlanma tartışmaları işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve istihdam gibi olgularla birlikte açıklanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda sosyal dışlanmaya yönelik yaklaşımların gelişmesi ve kavram üzerinde artan ilgi, temelde ekonomik bir yapı üzerine kurulan AB'de zamanla sosyal politikaya ilişkin süreçlerin genişlemesi ve Birlik düzeyinde sosyal alan düşüncesinin yaygınlaşması ile ilişkilendirilmektedir. (Sapançalı, 2005: 60)

Sosyal dışlanma düşüncesinin Avrupa'da yayılmasında AB'nin önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Birliğin sosyal dışlanmayı politika söylemine ve araştırma gündemine dâhil ederek daha geniş çerçevede tartışılmasına olanak sağladığı, böylece 90'lı yıllara değin sınırlı tartışmalara konu olan kavramın, 2000 Lizbon Stratejisi ile birlikte AB sosyal politikasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. (Tuparevska vd., 2020: 179).

Dally Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanmanın gelişimini iki evreye ayırarak incelemektedir. Birinci evre 1989-1994 dönemini kapsamakta ve Birliğin sosyal dışlanmayı söylem düzeyinde tartışmaya başladığı, sosyal dışlanmayı istenmeyen ve düzeltilmesi gereken bir durum olarak ele alarak, üye ülkelere dışlanmaya yönelik bağlayıcı olmayan tavsiyeler ve düzenlemeler önerdiği daha pasif bir dönemi ifade etmektedir. İkinci evre ise Lizbon Stratejisi ile başlamaktadır. Bu dönemde Birlik sosyal dışlanmaya karşı daha aktif bir tutum sergilemeye başlamış ve üye ülkelere sosyal dışlanmayla mücadelede sosyal politikalar geliştirme yükümlülüğü getirilmiştir. (2006: 6- 7).

Bunun yanında 1997 Amsterdam Anlaşması da, AB'de sosyal dışlanma yaklaşımının gelişiminde önemli kilometre taşlarından biri olarak gösterilmektedir. Anlaşmanın 136. maddesi, sosyal dışlanma sorunu ile mücadeleyi Birliğin hedefleri arasında koymuş, 137. maddesi ise AB'nin yürütme organı olan Avrupa Konseyi'ni sosyal dışlanma ile mücadelede yeni yaklaşımlar geliştirmek ve bu konudaki gelişmeleri izlemekle görevlendirmiştir. (Erdoğan, 2004).

Bu dönemde Avrupa Komisyonu tarafından temel politika çerçevesi olarak, sosyal koruma ve sosyal içermenin sağlanması amacıyla *Açık Koordinasyon Yöntemi (Open Method of Coordination)* geliştirilmiş ve *sosyal içirme*, Avrupa sosyal koruma alanının ana sütunlarından biri haline gelmiştir. Takip eden yıllarda 2010 yılı *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Avrupa Yılı* olarak belirlenmiş, ayrıca komisyon tarafından belirlenen sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele hedefi, Avrupa 2020 Stratejisi'nde yer alan beş temel hedeften biri olarak açıklanmıştır. (Tuparevska vd., 2020: 180).

#### 4. Sosyal Dışlanmanın Kapsamı

Refah devletinin yaşadığı krizler sonrasında 80'li yıllardan itibaren ekonomik bir yeniden yapılandırma sürecine girilmiş ve Batı dünyasında esnek istihdamın yaygınlaştığı, işsizliğin ve bu doğrultuda yoksulluğun arttığı gözlemlenmiştir. Yine bu dönemde refah devleti sonrasında benimsenen neoliberal yaklaşımlarla uyumlu olarak sosyal korumanın ve sosyal güvenliğin kapsamının daraltıldığı görülmüştür. Bu kapsamda ortaya çıkması kaçınılmaz olan sosyal problemlere karşı yeni ve kapsayıcı bir yaklaşım olarak sosyal dışlanma anlayışı, ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmış ve '*Avrupalı*' bir kavram olarak AB sosyal politikasının temel parametresi haline gelmiştir. (Erdoğan, 2004).

Ortaya çıktığı dönemde sosyal güvence sisteminin dışında kalanları anlatmak için kullanılan dışlanma kavramının kapsamı zamanla genişlemiş ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Lizbon Avrupa Konseyi'nde kavram yoksullukla birlikte bütünlüklü olarak ele alınmış ve sosyal dışlanma ile mücadele Birliğin en önemli gelecek hedefleri arasında sayılmıştır. Bu süreçte geliştirilen Açık Koordinasyon Yöntemi çerçevesinde, üye devletlere Ulusal Eylem Planları (*National Action Plans*) hazırlamaları ve bu doğrultuda sosyal dışlanmayla mücadelede sosyal içirme politikaları geliştirmeleri yükümlülüğü getirilmiştir. (Gökbayrak, 2005). Bu doğrultuda sosyal dışlanmanın, üye devletlerin bağımsız olarak karar verecekleri bir sosyal politika alanı olmaktan çıkarılarak Kıta'da sosyal dışlanma ile mücadele hedefinin Birliğe ve üye devletlerin ortak sorumluluğuna havale edildiği ifade edilebilir.

Bhalla ve Lapeyre, sosyal dışlanmanın karşıtı olan sosyal bütünleşmeyi, kalkınmanın ana göstergelerinden biri olarak ele alınması gereken bir kavram olarak incelemektedir. Buna göre belirli bir zaman dilimi içerisinde sosyal dışlanmanın hangi yönde değişim gösterdiği, kalkınma tartışmalarında dikkate alınması gereken bir bileşen olmaktadır. Ayrıca yazarlar sosyal dışlanmanın birçok gelişmekte olan ülkede fazla dikkat çekmediğini ifade ederek aşağıdaki sorulara yanıt bulmaya çalışmaktadır: (Bhalla and Lapeyre, 1997: 413- 414).

- Ülkelerin sosyal dışlanma konusunda farklı yaklaşımlar benimsemesi gelişme düzeylerinin farklı olmasından ve ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlara farklı ağırlıklar atfetmelerinden mi kaynaklanmaktadır?
- Refah devleti tecrübesinin yokluğu, dışlanma gibi yeni yaklaşımların yerleşmesine engel mi olmaktadır?
- Sosyal dışlanma yaklaşımı basitçe yoksulluk kavramının genişletilmesinden mi ibarettir, değilse dışlanma ve yoksulluk kavramları nasıl farklılaşmaktadır?
- Sosyal dışlanma kavramı küresel düzeyde ne anlam ifade etmektedir, bunun yerine dışlanma Avrupalı bir yaklaşım olarak mı değerlendirilmelidir?

Kimi çalışmalarda ise sosyal dışlanma *yeni yoksulluk* kavramı ile birlikte anılmaktadır. Yeni yoksulluk, 80'li yıllardan itibaren gelişen ve dönüşen neoliberal politikalarla birlikte yoksulluğun da yeni bir niteliğe büründüğünü ve küreselleşme ile birlikte artan gelir eşitsizlikleri ve adaletsizlikler sonucunda kendini gösteren bir yoksulluk formu olduğu ifade etmektedir. Yeni yoksulluğu farklı ülke dinamiklerinden yola çıkarak açıklamakta sınıf-altı (*underclass*), dışlanma, kentsel yoksulluk gibi toplumsal tabakalaşmanın yeni bir düzeyini açıklayan olgular kullanılmaktadır. Bu doğrultuda özellikle AB'deki gelişmelere paralel olarak yoksulluktan sosyal dışlanmaya doğru bir dönüşümün gerçekleştiği ve bu kavramın yalnızca maddi eksiklikleri değil, sosyal katılımı düşüşü, enformel ağların büyümesini ve insan hakları ihlallerinin artmasını içerdigi ifade edilmektedir. (Karakaş, 2010: 10).

Amartya Sen, sosyal dışlanmaya ilişkin temelde birincil ve ikincil nedenlerden oluşan bir ayırım yapılabileceğini söylemektedir. Buna göre toplumdaki dışlanma, sosyal ilişkilerin zayıflığı ve toplumun bir parçası olamama dışlanma sorununun içsel nedenleri arasında sayılmaktadır. Öte yandan sonuçları itibariyle dolaylı olarak dışlanma sorununa yol açabilen kredi piyasalarından dışlanma ya da topraksızlık gibi kişileri sosyal ve ekonomik fırsatlara erişimden yoksun bırakan ve bireylerin yaşamını yoksunlaştıran daha dışsal, ikincil nedenler de değerlendirmeye alınmalıdır. Ayrıca Sen, dışlanmanın aktif ve pasif dışlanma olarak da incelenebileceğini, söz gelimi bazı grupların siyasi temsil imkânlarından mahrum bırakılmasının aktif dışlanma olarak; durgunluk yaşayan ekonomilerde herhangi bir kasıt olmadan sosyal süreçlerden dışlanmanın ise pasif dışlanma olarak incelenebileceğini ortaya koymaktadır. (2000: 12- 15).

Avrupa Sosyal Politika Bildirisi'nde sosyal dışlanmanın kapsamı yaklaşık olarak 15 başlıkta ele alınmıştır. Bunlar toplumsal tecrit, yasal ve siyasi dışlanma, yeni yoksulluk, asgari bir yaşantı düzeyinden dışlanma, kültürel dışlanma, aileden ve sosyal çevreden dışlanma, refah toplumundan dışlanma, uzun erimli yoksulluk, ekonomik yaşantıdan dışlanma, mutlak yoksulluk, ihtiyaç düzeyi, işgücü piyasalarına yeniden eklenememe, işgücü piyasalarından dışlanma ve ekonomik dışlanmadır. (Bölükbaşı, 2008: 6).

2010 yılında Eurostat tarafından yayınlanan *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadele Raporu*'nda ise sosyal dışlanma göstergeleri, gelir yoksulluğuna ve sosyal güvenlik zafiyetine neden olan uzun süreli işsizliği içeren *işgücü piyasalarından dışlanma*, yetersiz eğitim ya da temel eğitim olanaklarından mahrum olma anlamında *eğitim süreçlerinden dışlanma*, temel ve yeterli düzeyde sağlık hizmetine erişimin kısıtlı olması yönünden *sağlık ile ilgili dışlanma*, kabul edilebilir kaliteli bir mekânda yaşama imkânından mahrum olmayı içeren *konut ile ilgili dışlanma* ve aile ve toplumla temas kuramama, sosyal katılımın getirilerinden yararlanama ve bilgi teknolojilerine erişimde yetersizlikleri ifade eden *sosyal ağlardan ve bilgi toplumundan dışlanma* şeklinde beş başlıkta ele alınmaktadır. (Eurostat, 2010: 63- 64).

Görüldüğü gibi, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı toplumsal bütünleşmenin önündeki en önemli engel olarak gören, bu doğrultuda ekonomik öncelik ve hedeflerin, sosyal yönü kuvvetli ve geniş kapsamlı yaklaşımlarla takviye edilmesi gerektiği görüşünü benimseyen AB, 90'lı yıllardan itibaren bu yönde önemli düzenlemeler yapmıştır. Günümüzde de sosyal ve ekonomik nitelikli sorunlarla mücadelede Birlik, sosyal dışlanma yaklaşımını benimsemekte ve gelecek projeksiyonlarında sosyal içirme ve bütünleşmeye önemli bir yer ayırmaktadır.

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında sosyal dışlanma kavramının genel ifadesi, dışlanma yaklaşımının daha çok Avrupa merkezli bir kavram olarak gelişimi ve bu yönde Birliğin attığı adımlar ile sosyal dışlanmanın geniş kapsamı ifade edilmiştir. Sonraki başlıklarda ise AB'de dışlanmayla mücadele ve bu kapsamdaki hedefler incelenecek ve 2008 Krizi ve küresel koronavirüs salgınına içine alan yeni riskler çerçevesinde Birliğin 2030 Stratejisi'nin nasıl şekillenebileceği tartışılacaktır.

## 5. AB'nin Sosyal Dışlanma ile Mücadele Hedefleri

Sosyal dışlanma, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi olumsuz sonuçlar üreten bir sorun olarak ele alınmaktadır. Bireysel düzlemde, kişilerin toplum ve aile ile olan bağlarının yitirilmesi, fiziki ve ruhsal sağlığın zedelenmesi, stres, kaygı ve sosyal katılımın azalması dışlanmanın olumsuz sonuçlarıdır. Sosyal planda ise sosyal değerlerin ve sorumluluğun anlamını yitirmesi, yabancılaşma, sosyal patlama riskinin yükselmesi ve suç oranlarının artması gibi toplumun geleceğini tehdit edebilecek şekilde olumsuzlukların ortaya çıkması muhtemeldir. (Çakır, 2002: 99- 100).

Daha önce belirtildiği gibi, sosyal dışlanma ile mücadele hedefleri doğrultusunda Amsterdam Anlaşması önemli bir eşik teşkil etmektedir. Bu anlaşmayla AB, üye ülkelerin dışlanma ile mücadelelerinin desteklenmesini ve Birliğin bu yönde ortak sorumluluk mekanizmaları üretmesini taahhüt etmiştir. Bu kapsamda sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal ve ekonomik (istihdam) boyutlar birlikte düşünülmesi gerektiği ifade edilmektedir. (Sapançalı, 2005: 89).

Bu doğrultuda 2000 yılında gerçekleştirilen Nice Avrupa Konseyi'nde yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele hedefi doğrultusunda dört ortak hedef belirlenmiştir. Ülkelerin hazırlayacakları Ulusal Eylem Planları'nın temelini oluşturan bu hedefler aşağıdaki gibidir: (European Council, 2000).

- İstihdama katılımı kolaylaştırmak, tüm kaynaklara, haklara, mal ve hizmetlere ulaşımı sağlamak
- Dışlanma risklerini engellemek
- Toplumdaki en korunmasız ve zayıflara yardım etmek
- Dışlanma ile ilgili tüm tarafları harekete geçirmek

90'lı yıllardan itibaren sosyal dışlanmayı temel sosyal politika önceliklerinden biri haline getiren Avrupa Birliği, 2010 yılına kadar olan sürede Lizbon Stratejisi hedefleri yönünde hareket etmiştir. Mart 2010'da Lizbon Stratejisi'nin kapanışı yapılmış ve yerini *Avrupa 2020: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi* almıştır. Büyük oranda 2008 mali ve ekonomik krizinin ürünü olan strateji, ilk olarak krizden çıkmayı amaçlamış, orta ve uzun vadede ise akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedefleri kapsamında istihdam, sosyal içerme, eğitim, Ar-Ge, iklim ve enerji alanlarında birbirini destekleyen hedefler belirlemiştir. (Yıldırım, 2014: 104).

Bu kapsamda 2020 yılı için AB hedefleri aşağıdaki gibidir: (Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 2010).

- 20- 64 yaş arası çalışabilir nüfusun istihdam oranının %69'dan %75'e çıkarılması
- GSYİH'nin %3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması yönündeki hedefin gerçekleştirilmesi, özel sektörün Ar-Ge yatırımları için uygun koşulların oluşturulması ve yenilikçilik takibi için yeni göstergeler geliştirilmesi
- Sera gazı salınımının 1990 yılına kıyasla en az %20 azaltılması, %20 oranında enerji verimliliği sağlanması ve Birliğin enerji tüketiminde yenilenebilir enerjilerin payının %20'ye çıkarılması
- Eğitim alanında, okulu erken bırakanların oranının %15'ten %10 seviyesine düşürülmesi, 30- 34 yaş arasındaki yüksek öğrenim mezunu oranının %31'den %40 düzeyine çıkarılması
- 20 milyon kişinin yoksulluktan kurtararak, yoksulluk sınırı altında yaşayan AB vatandaşlarının oranının %25 azaltılması

## 6. Yeni Riskler Çerçevesinde Sosyal Dışlanma Yaklaşımının Geleceği: 2008 Krizi ve Covid- 19 Salgını

2000'li yıllarda küresel olarak ilk ve büyük meydan okumanın 2008 Finansal Krizi ile gerçekleştiği söylenebilir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma açısından bakıldığında, krizin neden olduğu başta işsizlik olmak üzere sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek için birçok ülke geniş önlemler almak zorunda kalmıştır. AB'nin 2020 Hedefleri'nin de bu anlamda ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe vurgu yaptığı, sosyal dışlanma karşısında sosyal içerme kavramını hedefleri arasına kattığı ve sosyal politikada dışlanma ile mücadele temelinde bir devamlılık gözettiği görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde 1990'lı yıllarda başlayan siyasallaşma sürecinin, 21. yüzyıla girerken ortak para birimine geçiş hamlesiyle desteklenmesi ve 2004 yılında gerçekleştirilen Doğu Genişlemesi, Avrupa bütünleşmesi adına önemli gelişmelerdir. Ancak Birliğin bu başarıları perçinleyecek yasal ve kurumsal dönüşümleri gerçekleştirmekte zorlanması ciddi bir problem olmuştur. 2008 Krizi'nin Avrupa Birliği'ne sıçraması ve avro krizine neden olması ise AB'yi büyük bir sorunla yüzleşmek durumunda bırakmıştır. Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz gibi çevre ülkelerinde yayılan finansal buhran avro bölgesinin geleceği konusunda tartışmaları yoğunlaştırmış, dinamik ekonomilere sahip olan ve cari fazla veren merkez ülkeleri ise krizin asıl nedeni olarak, krizdeki ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmemelerini

göstermiştir. Bu anlamda Birliğin ekonomik olarak bütünleşmiş, fakat siyasi olarak parçalı yapısının sorun teşkil ettiği ifade edilmektedir. (Öniş ve Kutlay, 2012: 4- 6).

Avrupa Komisyonu, 2010 yılında yayınladığı bir raporda tüm dünya ile birlikte Avrupa'nın da büyük bir dönüşüm içerisinde olduğunu ve 2008 yılında baş gösteren küresel krizin, ekonomik ve sosyal alanlarda son yıllarda gerçekleştirilen ilerlemeleri ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Bu anlamda Birliği çeşitli yapısal sorunlarla baş etmek zorunda bırakan krizlerin ancak ortaklaşa hareket ederek aşılabileceği, Avrupa 2020 Stratejisi'nin de bu yönde, bilgiye ve yeniliğe açık, verimli ve sosyal- bölgesel bütünleşmeyi destekleyen bir yapıda olması gerektiği ortaya konulmuştur. (European Commission, 2010: 5).

Medanipour vd., ülkelerin hızlı ekonomik gelişme gösterdikleri ve sosyal anlamda ciddi problemlerin yaşanmadığı ilerleme dönemlerinde dahi ortadan kalkmayan yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunların, kriz dönemlerinde çok hızlı bir şekilde gündeme taşındığını ifade etmektedir. Yazarlar Avrupa Birliği bağlamında, sosyal politika söylemlerinin dönem dönem yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında gidip geldiğini vurgulamaktadır. Buna göre 90'lı yıllardan 2010 yılına kadar olan dönemde AB'nin oluşturduğu kolektif mekanizma, Fransız sosyal politikasının bir yansıması olan dışlanma söyleminin, bütün olarak Birliğin ve tek tek üye devletlerin sosyal politikalarına aktarılmasında katalizör işlevi görmüştür. Bu dönemde gelir yoksulluğu ve bölüşüm sorunlarından çok, yoksunluğun ve dışlanmanın sosyal, kültürel ve ekonomik çok boyutlu yapısının dikkate alındığı görülmektedir. 2008 Krizi sonrasında ise, ekonomik önceliklerin ve büyümenin yeniden esas gündemi oluşturmaya başladığı, sosyal politikada dışlanmaya yoksulluğun eşlik ettiği ve *aktif içermeye (active inclusion)* politikaları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede istihdamın en önemli araç olarak yeniden kurgulandığı görülmüştür. (2015: 1- 12)

2008 Finansal Krizi'nden sonraki risk haritasında, şimdiden 1930'ların Büyük Buhranı ile karşılaştırılmaya başlanan ve tüm dünyayı başta ekonomik alanda olmak üzere büyük bir resesyonun eşiğine getiren Çin kaynaklı Covid-19 salgını gelmektedir. Birçok çalışmada küresel salgının yıkıcı etkilerinin 2008 Krizi'nden çok daha büyük olabileceği tahminleri yer almaya başlamıştır. Bu nedenle ikinci kriz dönemi olarak 2020 yılının başlarından itibaren tüm dünyayı ve özelde de AB'yi etkisi altına almaya başlayan koronavirüs salgını ele almak gerekmektedir. Bu doğrultuda Avrupa 2020 Stratejisi yerine ikame edilecek, fakat henüz açıklanmamış olan 2030 Stratejisi'nin büyük oranda Covid- 19 salgının ekonomik ve sosyal etkileri doğrultusunda hazırlanacağı düşünülmektedir.

OECD, salgının başlarında yayınladığı ara değerlendirme raporunda oldukça karamsar bir tablo çizmiştir. Buna göre koronavirüs salgınının aşağı yönlü riskleri de içine alacak şekilde yayılması ve büyüme görünümünün beklenenin çok altına düşmesi durumunda hükümetlerin önemli bir zayıflığa cevap verme zorluğu ile karşı karşıya kalacakları ifade edilmektedir. Zayıf büyümenin hâkim olacağı bu şartlar, talebi desteklemek ve genel yaşam standartlarını yükseltmek yönünde eğitim ve sağlık harcamalarını da içine alacak şekilde güçlü kamu yatırımlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. (OECD, 2020: 14- 15).

Yardım kuruluşu Oxfam'ın yaptığı analizlere göre, devletlerin Covid-19'un yayılımını engellemek için ekonomik faaliyetleri durdurmaları, dünya nüfusunun %6 ila %8'inin yoksullaşmasına, küresel yoksullukla mücadelenin ise en az on yıl geriye gitmesine neden olabilecektir. Raporunda krizin, hem küresel anlamda hem de ülkelerin kendi içlerinde mevcut eşitsizlikleri daha da belirginleştirdiği, özellikle yoksul ülkelerin kriz şartlarından daha çok etkileneceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda kuruluş, gelişmekte olan ülkelerin borç ödemelerinin ertelenmesini, yeni uluslararası finansal kaynaklar yaratılmasını ve ekonomik teşvik paketleri ile salgından en çok etkilenen küçük işletmeler ve işçilerin desteklenmesini önermektedir. (TGMP, 2020).

Pietzcker Covid- 19 Krizi'ni, 11 Eylül 2001 sonrası dönemini, 2008 küresel finans krizini ve 2012- 2014 Avrupa Ekonomik Krizi'ni de içine alan yoğun bir durgunluk döngüsünün parçası olarak değerlendirmektedir. Buna göre, önceki kriz dönemlerinde ağır bütçe sorunları nedeniyle kamu yatırımlarının ihmal edilmesi, beklenmedik bir şekilde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid- 19 salgınının yıkıcı etkilerini güçlendirmiştir. Salgınla mücadele sürecinin devasa kamusal araçlar ve kaynaklar gerektirmesi ve ulus üstü yapıların büyük oranda etkisiz kalmaları nedeniyle devletlerin güçlü ekonomik oyuncular olarak hareket etmeleri de salgının başka bir boyutunu oluşturmaktadır. (Pietzcker, 2020: 28- 29).

Covid- 19'un küresel ekonomide meydana getirdiği kriz, daha önce yaşananlardan farklı olarak arz, talep ve finans şoklarının eş zamanlı olarak yaşandığı çok boyutlu bir kriz olarak tezahür etmektedir. Buna göre küresel salgın, kısıtlamalar nedeniyle birçok sektörde faaliyetlerin durması, gelir kaybı nedeniyle talep yönlü daralma yaşanması, tedarik zincirlerinde yaşanan şoklar ve istihdam kayıpları nedeniyle arz şokunun yaşanması ve finansal varlık



değerlerinin buharlaşması gibi gelişmelerin aynı zamanda yaşandığı bir krizi ifade etmektedir. (Voyvoda ve Yeldan, 2020: 4).

Günümüzde ülke ekonomilerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olması nedeniyle koronavirüs salgınının dünya çapında yayılması kaçınılmaz olmuş ve salgının ekonomik ve sosyal alanda neden olduğu olumsuzluklar nedeniyle global ekonominin birbirine bağlı alanlarında çöküşler meydana gelmiştir. (Öztürk Günar ve Günar, 2020: 143). OECD verilerine göre küresel ekonomi 2020 yılında yüzde 3.4 daralmıştır. Gelişmiş ekonomilerin 2020’de ortalama yüzde 4.9 küçüldüğü tahmin edilirken, Avro Bölgesi ekonomisinde daralmanın ise %6.6 seviyesinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. (AA, 2020).

Böylelikle 2020 yılı, salgının tüm dünyayı etkisi altına aldığı, küresel talebin azalması ve zorunlu üretim kısıtlamaları nedeniyle dünya ticaretinde önemli düşüşlerin kaydedildiği, hükümetlerin ise salgının ekonomik bir çöküşe neden olmasını engellemek adına büyük mali teşvikler ve parasal genişleme politikaları ortaya koyduğu ve salgının belli oranda kontrol altına alındığı bir dönem olmuştur. (SBB, 2020: 3- 4).

2020 yılı sonlarında ise aşı geliştirme çalışmalarının olumlu sonuç verdiği ifade edilmiş ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından bazı aşılara acil kullanım onayı verilmiştir. DSÖ’nün 2021 yılı Temmuz ayı verilerine göre, Covid- 19’un ‘salgın’ olarak ilan edildiği Mart 2020’den bugüne 184 milyon insan koronavirüse yakalanırken, 4 milyona yakın kişi ise yeni tip koronavirüs nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Dünya genelinde aşılama çalışmaları devam ederken, ikinci doz aşı yaptıranlar da dâhil olmak üzere toplamda 3 milyar dozdan fazla aşı uygulanmıştır. (WHO, 2021).

Öte yandan aşı uygulamalarında yaşanan eşitsizlikler de dikkat çekmektedir. Buna göre aşılama çalışmaları zengin ülkelerde fakir ülkelere göre 25 kat daha hızlı ilerlemektedir. Covid- 19 aşılarının %40’ı küresel nüfusun %11’ini temsil eden 27 zengin ülkeye gitmişken, %11’lik gelir düzeyi en düşük ülkelere giden aşı miktarı ise %1, 6 ile sınırlı kalmıştır. (BBC, 2021). Our World in Data istatistikleri de benzer bir duruma işaret etmektedir. Buna göre küresel nüfusun %25.3’üne en az bir doz aşı uygulanmıştır, devam eden süreçte küresel olarak günlük 30 milyona yakın aşı uygulanmaktadır. Düşük gelirli yoksul ülkelerde en az bir doz aşılananların oranı ise %1 seviyesindedir. (Our World in Data, 2021).

Aşılama çalışmalarıyla birlikte normal hayata dönüşün, sınırların tekrar açılmasının ve ekonomilerin çarklarının yeniden dönmesinin sinyalleri güçlü bir şekilde verilirken, salgının nihai anlamda kontrol altına alındığını söylemek zordur. Covid- 19’un bulaşıcılığı yüksek yeni varyantlarının ortaya çıkması ve dünya genelinde yayılması yanında, yeni varyantların aşılara belli ölçüde direnç geliştirmesi de salgının geleceğine dair belirsizlikleri artırmaktadır. (Euronews, 2021). Bu anlamda salgının seyri ve geleceği konusunda her ne kadar ilerleme sağlanmış olsa da oldukça kaygan bir zemin üzerinde durduğumuz anlaşılmaktadır.

Her siyasi yapıda olduğu gibi, AB’nin de kriz zamanlarında uyguladığı politikalar çeşitli eleştirilere tabi tutulmaktadır. Söz gelimi göçmen krizini ya da finansal krizleri kontrol altına almakta zorlanan Birlik bu noktada eleştirilmektedir. Covid- 19 krizine karşı, Birlik olarak ortak bir hareket planının ortaya konulamaması, İtalya örneğinde olduğu gibi ülkelerin Birlik ruhunu değil ulusal çıkarları öne çıkarmaları ise, AB bütünleşmesine yönelik eleştirilerin ve sorgulamaların güç kazanmasına neden olmuştur. (Verhofstadt, 2020).

Ülger’e göre Avrupa’da ulusal sağlık sistemlerini hazırlıksız yakalayan Covid- 19 salgınının etkilerinin bu denli yoğun yaşanmasında bazı sebepler öne çıkmaktadır. Öncelikle, sağlık sektörünün Birliğin yetki devri kapsamında olmaması, Birliğin etkili ve bütüncül bir sağlık politikası uygulamasına engel olmuştur. Öte yandan koronavirüs salgınının yıkıcı etkilerinin, Birliğin karşılaştığı diğer meydan okumalarla birleşmesi de sorunları artırmaktadır. Demokrasi geçmişi zayıf olan ülkelerin Birliğe adapte olmakta zorlanmaları, avro krizinin yarattığı sorunların aşılamaması, ekonomik krizlerle birlikte ulusalcı akımların güçlenmesi, yabancı düşmanlığının ve islamofobinin artması gibi sorunlara salgının da eklenmesi Avrupa’ya ve Avrupa bütünleşmesi idealini tehdit etmektedir. (2020: 68- 69).

Öte yandan Birliğin salgının hızla yayılması karşısında harekete geçmekte zorlanması ve krizin muhtemel etkilerini doğru değerlendirmekte geç kalmasının diğer nedenleri arasında, AB’nin krizlere hızlı tepki verebilmesini önleyen bürokratik bir yapıya sahip olması ve üye devletlerin Birliğe kaynak ve yetki aktarımında isteksiz davranmaları gibi etkenler gösterilmektedir. Bu anlamda Birlik üyelerinin AB bütçesine yaptıkları katkıların oldukça sembolik kalması, krizlere müdahale edilmesi gerektiğinde ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşamamasına ve kayıpların artmasına neden olmaktadır. AB gibi uluslar üstü bir siyasi yapının kendisini oluşturan bileşenlere bu denli bağımlı olmasının sonuçları, Covid- 19’da olduğu gibi kriz zamanlarında kendini daha çok hissettirmektedir. (Nas, 2020).

2020 yılının başlarından itibaren negatif makroekonomik sonuçları küresel düzeyde hissedilmeye devam eden Covid- 19'un, Avrupa Birliği için önemli bir dönüm noktası olacağı belirtilmektedir. Küresel iktisadi yapının, ulusal politikaların ve sağlık sistemlerinin kısa bir süre içerisinde istikrarını kaybetmesine neden olan Covid- 19 salgını, Pietzcker'e göre Avrupa Birliği'nin zayıflıklarını ortaya çıkarmıştır. Salgının başlarından itibaren bütüncül bir AB siyasetinin ortaya konulamamış olması, üye devletler arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmakta ve başta ekonomi olmak üzere siyasetin diğer alanlarının ulusal politikalara yönlendirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca Birliğin zengin üyeleri, zaten sorunlu olan iktisadi yapıları Covid- 19 krizi ile birlikte iyice sarsılan güneyli komşularının yükünü paylaşmayı reddetmektedir. Bu durum güçlü bir siyasi birlik fikrinin zayıflamasına neden olmaktadır. (Pietzcker, 2020: 20- 24).

Özetle Covid- 19 salgını, AB'de "bütünleşme ruhunun yıprandığı" bir dönemde ortaya çıkan ve Anayasa Krizi, 2008 Finansal Krizi, Göç Krizi ve İngiltere'nin Birlikten ayrılması gibi geniş kapsamlı bir krizler döngüsünün son halkası olarak değerlendirilmektedir. Fakat ortaya konulan tüm eleştirilere ve olumsuz gelişmelere karşın Birliğin salgın sonrası dönemde tamamen zayıflayacağını ya da etkisizleşeceğini söylemek mümkün değildir. AB kurumlarının ve siyasetçilerin krizlerden ders çıkararak sistemin aksayan taraflarını revize etmeleri ve AB bütünleşmesine yeni boyutlar kazandırmaları mümkün görünmektedir. (Ülger, 2020).

Bu kapsamda salgından çıkarılacak ilk dersin, olası bir sağlık krizinde harekete geçmek için yeterli yetkiye ve kaynağa sahip olmayan sağlık idareleri yerine, yeterli fonlarla desteklenen ve gerekli yetkiler ile donatılmış bir Avrupa Sağlık Ajansı'nın kurulması olduğu ifade edilmektedir. Böyle bir sağlık mekanizmasının kurulması, bir yandan ulusal sağlık önlemlerinin koordinasyonunda, diğer yandan da Birlik düzeyinde alınabilecek önlemlerin uygulanmasında kritik rol oynayacaktır. Bu yöndeki politikaların ekonomi ve güvenlik politikalarına entegre edilmesi ile, salgın sonrasında karşılaşılabilecek olan büyük ekonomik ve mali sorunların üstesinden gelmek daha olası görünmektedir. (Verhofstadt, 2020).

Bu doğrultuda Avrupa Parlamentosu, Birliğin gelecekteki olası sağlık krizleriyle başa çıkma kapasitesini güçlendirmek amacıyla 2021- 2027 dönemi için Avrupa Sağlık Programı'nı (*New EU4Health Programme*) kabul etmiştir. 5.1 milyar Euro bütçeli program kapsamında devletlerin sağlık politikalarının güçlendirilmesi ve sağlık alanında yapılacak yatırımların ve yeniliklerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. (European Parliament, 2021).

Öte yandan Covid- 19'un insan yaşamına yönelik doğrudan ve acil bir tehdit oluşturması, salgının diğer krizlerden ayrı değerlendirilmesi gerektiği de ortaya konulmaktadır. Salgının beklenmedik bir gelişme olarak küresel bir tehdit oluşturması ve 2021 yılının başlarından bu yana devam eden aşılama çalışmalarına rağmen Covid- 19'un yeni türlerinin ortaya çıkmaya devam etmesi sebebiyle salgının önümüzdeki süreçte ne yöne evrileceğinin belirsiz olması gibi nedenlerle, AB'ye yönelik eleştirilerin de bu gelişmeler doğrultusunda yapılması gerektiği ifade edilmektedir. (Öztürk Günar ve Günar, 2020: 151).

King ise, bütünleşik AB idealinin bir gerileme içerisinde olduğunu, fakat Covid- 19 gibi krizlerin büyüme ve gelişme fırsatlarını da içinde barındırdığını ifade etmektedir. Buna göre Birlik, katı kurullarla siyaset yapma biçiminden yeni gelişmelere uyum sağlayabilecek esnek bir yönetim biçimine geçiş yapmalıdır. Hükümetlerin salgınla başa çıkmak amacıyla yaptıkları kamu harcamalarının, Birliğin hükümet açıklamaları ve borçlarını sınırlandıran AB İstikrar ve Büyüme Pakti'nin kısıtlamalarından muaf tutulacağını açıklanması, Avrupa Komisyonu'nda bu yönde bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir. (King, 2020).

Birçok eleştiriye maruz kalmasına ve salgınla mücadelede etkisiz kaldığı ifade edilmesine rağmen AB'nin geç de olsa, salgınla mücadele sürecinde üye ülkelere ek ödenek tahsisi yapılmasını, ortak acil tıbbi teçhizat stoku oluşturularak Birlik dayanışmasının hareket geçirilmeye çalışılmasını, Avrupa İstikrar Mekanizması'nın kriz önleme ve krizlerin yönetimi konusunda rolünün güçlendirilmesini ve salgında olağandışı sorunlarla karşı karşıya kalan üye ülkelere verilecek borçların finansmanı için yeni bir enstrüman oluşturulmasını içeren programları uygulamaya koyabildiği ifade edilmektedir. (İKV, 2020).

Özetle Covid- 19 krizi, Avrupa Toplum Modeli'nin yeni şartlar dikkate alınarak yeniden yorumlanması ve Birliğin kendi iç dengesizlikleri üzerine yoğunlaşması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Birçok platformda AB'nin büyük oranda doğal sınırlarına ulaştığı görüşleri kabul edilmeye başlanmıştır. Üstelik Birliğe yeni üyelerin dâhil olmaması, İngiltere'nin Brexit kararı ve kıtadaki bazı ülkelerin de Birlikten çıkmayı tartışmaları gibi gelişmeler, AB'nin önümüzdeki süreçte kendi içine kapanma ve Birlik ruhunu derinleştirmenin yollarını arayacağı beklentilerini güçlendirmektedir. Covid- 19 salgını ile mücadele sürecinde ise özellikle sağlık alanında ortak adımlar atılması ihtiyacının güçlü bir şekilde ortaya

çıkması ve büyük oranda ekonomik nedenlerden ötürü üye ülkelerin devam eden süreçte birbirine daha fazla yakınlaşacağı tahmin edilmektedir. (Özkural- Köroğlu ve Anarat, 2020: 49- 50)

Sonuç itibariyle, AB'nin Covid- 19 gibi acil hareket edilmesini gerektiren salgın hastalık durumlarında veya yukarıda ifade edilen ekonomik krizler, Birliğin genişleme yaklaşımlarından doğan sorunlar, göç krizi ya da herhangi bir uluslararası gelişmeye müdahil olunması gibi meselelerde bir bütün olarak hareket edebilmesi AB'nin daha fazla yetki ve kaynağa sahip olabilmesine bağlı görünmektedir. Bu noktada Birliğin krizlere karşı etkili bir şekilde varlık gösterebilmesi ve ekonomik bir yapı olmanın yanında sosyal ve kültürel bir bütünlük olma idealini de hedefleyen AB'nin varlığını devam ettirebilmesi doğrultusunda üye ülkelerin AB bütçesine ve kurumlarına kaynak ve yetki aktarımında uzlaşmaları gerekmektedir. (Nas, 2020).

Tüm bu gelişmelerin ötesinde dikkate alınması gereken en önemli hususlardan biri de Avrupa bütünleşme sürecinin, Birliğin karşılaştığı meydan okumalar ve büyük krizler sonucunda gerçekleşmiş olduğudur. Bu anlamda AB'nin krizleri yönetme ve aşma becerisiyle siyasi, ekonomik ve sosyal bütünleşme yönünde önemli ilerlemeler kaydettiği, Covid- 19 salgınının da bu kapsamda Birliği gelecekteki krizlere daha dayanıklı hale getirecek bir öğrenme sürecini ve yeniden yapılanma yönünde fırsatları içinde barındırdığını ifade etmek gerekmektedir. (Öztürk Günar ve Günar, 2020: 152).

Bu kapsamda çalışmada AB'nin yakın dönemde karşı karşıya kaldığı krizler ve bu krizlere yönelik olarak geliştirdiği politikalar ele alınarak, Birliğin sosyal politika ajandasının temelini oluşturan sosyal dışlanma karşıtı yaklaşımın gelişimi ve gelecekte ne yönde evrilebileceği takip edilmeye çalışılmıştır. 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında Birlik, akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi hedefleyen bir ekonomi stratejisini benimsemiş, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal içerme kavramı öne çıkarılmıştır. 2020 yılı başlarından itibaren küresel çapta etkili olan Covid- 19 salgını ise AB'nde ulusal sağlık sistemlerini savunmasız yakalamış, Birliğin salgına karşı bütüncül ve etkili bir yanıt vermekte zorlanması ise eleştirileri beraberinde getirmiştir. Ancak Birliğin salgın sürecinde yaşananlardan ders çıkararak gerekli düzenlemeleri yapacak ve Avrupa bütünleşmesini güçlendirebilecek kapasitede olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle sağlık alanında Birliğe yeterli yetki ve kaynak aktarımının yapılması, gelecekte ortaya çıkabilecek sağlık krizlerine karşı gerekli müdahalenin zamanında yapılması için elzem görünmektedir. Bu doğrultuda Avrupa sosyal politikasının, daha özel olarak sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı geliştirilecek politikaların geleceği, Birliğin bundan sonra ortaya koyacağı kararlılıkla şekillenecektir.

Salgın sürecinde Avrupa bütünleşmesinin sosyal boyutunun hayata geçirilmesinin her zamankinden daha önemli hale geldiği, bu bağlamda üye ülkelerin salgın sonrasında ekonomilerini sürdürülebilir, dirençli ve dijital dönüşüme uygun olarak yeniden inşa etmeleri amacıyla ortaya konulan 750 milyar Euro tutarındaki kurtarma paketinin (*NextGenerationEU*) Sosyal Avrupa'nın inşasında önemli bir fırsat olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlamda salgın sonrası dönem için oluşturulan olağanüstü kaynaklar, Avrupa Sosyal Sütunu ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda üye ülkelerin yapacakları reformlar için önemli bir fırsat sunmaktadır. Her beş Avrupa vatandaşından birinin yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele ettiği ve salgınla birlikte Sosyal Avrupa'ya duyulan ihtiyacın giderek arttığı düşünüldüğünde, sosyal gündemin AB karar alma sürecinin en üst düzeyinde ele alınması gerektiği savunulmaktadır. (BalkanInsight, 2021).

Avrupa Halk Sağlığı Birliği (EPHA), salgının çok öncesinde 2018 yılında 23 milyonu çocuk olmak üzere 110 milyon Avrupa vatandaşının yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile baş etmek zorunda kaldığını, günümüzde ise tüm dünya ile birlikte AB'nin de 2008 krizinden daha şiddetli bir krizle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Avrupa Komisyonu, Covid- 19 krizinin Avrupa'yı ciddi bir durgunluğa sürükleyeceğini tahmin etmektedir. Bu durumun ise sağlık krizlerini ve sosyoekonomik eşitsizlikleri derinleştirilmesi kaçınılmazdır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Avrupa 2020 Stratejisi yerine, BM 2030 Ajandası, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) ve Paris İklim Anlaşması ile uyumlu bir şekilde Avrupa 2030 Stratejisi'nin geliştirilmesini istenmektedir. Bu bağlamda 2030 Stratejisi'nin kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme yanında istikrarı, yoksulluğun ve dışlanmanın azaltılmasını, çevrenin korunmasını ve dijital dönüşümü öncelmesi önerilmektedir. (EPHA, 2020).

Çocuklara Yatırım için Avrupa İttifakı ise, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları dengeli bir şekilde kurgulayan ve kapsamlı ve sürdürülebilir Avrupa 2030 Stratejisi'nin oluşturulması için ilgili Avrupa kurumlarına aşağıdaki tavsiyeler doğrultusunda çağrıda bulunmaktadır: (EU Alliance for Investing in Children, 2020: 2- 3).

- Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (*European Pillar of Social Rights*) ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu ve sosyal yönü kuvvetli bir Avrupa Stratejisi geliştirilmeli,

- Yoksullukla mücadele ve özellikle çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılması için orta vadeli iddialı hedefler konulmalı ve bu hedeflerin kapsamı zamanla genişletilmeli,
- Avrupa Komisyonu ve diğer ilgili kurumlar, Avrupa'nın sosyal ve ekonomik politikalarında tutarlılık ve bütünlük sağlamalı,
- Bu hedefler doğrultusunda hazırlanacak 2030 Stratejisi, AB tarafından kararlılıkla finanse edilmeli,
- 2030 Stratejisi'nin tasarımı, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde sivil toplumun ve sosyal ortakların anlamlı bir şekilde denkleme dâhil edilmeleri sağlanmalıdır.

## 7. Sonuç

Sosyal dışlanma, toplumdaki bireylerin ya da grupların içinde buldukları sosyal yapıya katılımlarının kısıtlı olmasını, bu grupların başta iş gücü piyasaları olmak üzere ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardan mahrum kalmasını ifade etmektedir. Sosyal dışlanma, başta yoksulluk olmak üzere, işsizlik, eşitsizlik ve ayrımcılık gibi kavramlarla da yakından ilişkilidir. Çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak nitelenen sosyal dışlanma durumu, yoksulluğun maddi ve maddi olmayan boyutlarını da içine alan ve daha geniş bir anlam alanı vaat eden bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan dünyada sosyal dışlanmaya ilişkin artan vurguların olduğu ifade edilmesine karşın, sosyal dışlanma ile mücadeleyi sosyal politikasının merkezine yerleştiren ve gelecek projeksiyonlarını bu yönde oluşturan yapı Avrupa Birliği'dir. Birlik 1960'lı yıllarda Fransa'da toplumdaki dışlanan kesimleri anlatmak için kullanılmış olan dışlanma kavramını, 90'lı yıllarda yeni bir anlam kümesi içine yerleştirerek kurgulamış ve Lizbon Stratejisi bu anlamda bir dönüm noktası olmuştur. 2010 yılı Birliğin Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı ilan edilerek konuya verilen önem yeniden ifade edilmiştir. 2020 Avrupa Stratejisi ise, AB'nin akıllı, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme hedefi doğrultusunda belirlenen ve 2008 Krizi'nin Birlik üzerindeki etkileri üzerine şekillenen bir belge olarak ilan edilmiştir.

Covid- 19 Krizi ise, AB'nin son çeyrek asırda karşılaştığı Anayasa Krizi, Genişleme Sorunu, Avro Krizi ve Göç Krizi gibi krizler döngüsünün son ve en yıkıcı halkasını oluşturmaktadır. Birlik, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan sağlık krizinin bir ekonomik krize dönüşmesi sürecinde ilk başta oldukça kararsız bir tutum sergilemiş, üye ülkeler ise krizin ilk dönemlerinde kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmıştır. Bu anlamda krizin, AB'yi hazırlıksız yakaladığı ve zayıflıkların görünür hale gelmesine neden olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan salgının insan yaşamına doğrudan bir tehdit oluşturması ve ulusal acil önlemleri gerekli kılması Birliğin geleceğine yönelik tartışmaları en azından şimdilik anlamsız kılmaktadır. Nitekim 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Birlik kurumları çeşitli önlemler açıklamaya başlamışlardır.

Birliğin attığı ve atmaya vaat ettiği bu adımlar, önümüzdeki süreçte bütünlük yönünde daha fazla çaba gösterileceğini düşündürmektedir. Üstelik salgının tüm dünyada ekonomik bir yıkıma yol açmış olması, üye ülkeler arasında işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan her ne kadar meydan okumalarla karşılaşsa da, doğal sınırlarına ulaşan Birliğin bu şartlar altında genişleme yerine derinleşmeye ağırlık vereceği, özellikle sağlık alanında kurulacak ortak mekanizmalarla üye ülkelerin risklere karşı korunmasına çalışacağı düşünülmektedir. Salgın öncesinde dahi toplam nüfusunun neredeyse 5'te 1'i yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya olan AB'de, kriz şartlarının derinleştirdiği sorunlarla mücadele ve bu sorunlara karşı daha savunmasız olan grupların kapsamı genişletilmiş sosyal politikalarla korunması gerektiği ortadadır.

Ancak salgın sona erse dahi önümüzdeki yıllarda Birliğin ve üretmeyi vaat ettiği sosyal politikaların geleceğini öngörmek hiç de kolay değildir. Küresel kriz şartlarında önce 2008 Krizi, daha sonra ise Covid- 19 Salgını nedeniyle refah rejimlerini revize etmek durumunda kalan AB ülkelerinin ortak siyasal ve kültürel değerlerini yitirmeleri ve popülist hareketlerin yükselmesi ile sonuçlanabilecek bu süreçte, konumuz bakımından yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunlara karşı Birlik içerisinde üretilebilecek çözümlerin geleceği tartışmalıdır. Birliğin krizlerle baş etmede yeterli yetki ve kaynaklara kavuşturulması ve Birlik olarak atılacak adımlar üzerinde uzlaşılabilirliği durumunda ise AB siyasalarının daha kapsayıcı ve bütünlük arz eden bir görünüme kavuşacağı tahmin edilmektedir.

Sosyal politikalar ile ekonomik gelişmenin sosyal kalkınma ile desteklenmesine duyulan ihtiyacın arttığı ve insanların yoksulluk ve dışlanma kısıtlarından kurtarılması amacıyla kamu harcamalarının yoğunlaştığı kriz dönemleri, hükümetlerin eşitsizliklerin azaltılması ve yoksulluk/ dışlanma gibi sosyoekonomik sorunlarla mücadele hedefleri doğrultusunda önemli fırsatları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu amaçla bir taraftan ekonomik göstergelerin kısa vadede salgın öncesi duruma döndürülmesi ve iyileşmenin kalıcı hale getirilmesi için çaba göstermek, diğer yandan ise krizden en çok etkilenen yoksulları ve düşük gelir gruplarını dikkate alacak sosyal politikaları güçlendirmek

gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin çeşitli alt kurumları ve ajanslarının ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının, ekonomik ve sosyal yönü dengeli bir şekilde kurgulanmış yeni bir Avrupa Stratejisi'ne yönelik çağrılarını bu kapsamda değerlendirilmektedir.

### Kaynakça


- Anadolu Ajansı. (2020). "Dünya Ekonomisi Salgının Birinci Yılında Yaralarını Sarmaya Çalışıyor". <https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasi-manset/dunya-ekonomisi-salginin-birinci-yilinda-yaralarini-sarmaya-calisiyor/2172443>, (08.07.2021).
- BalkanInsight. (2021). "Building 'Social Europe' is Needed More Than Ever After Covid- 19". <https://balkaninsight.com/2021/06/07/building-social-europe-is-needed-more-than-ever-after-covid-19/>, (15.07.2021).
- BBC. (2021). "Aşılama Zengin Ülkelerde Yoksul Ülkelere Göre 25 Kat Hızlı". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56690185>, (09.07.2021).
- Bhalla, A. & Lapeyre, F. (1997). Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. *Development and Change*, 28: 413- 433.
- Bildirici, Z. (2011). "Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bölükbaşı, B. (2008). "Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(3): 83- 104.
- Dally, M. (2006). Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union. *Center for European Studies Working Paper*, 135: 1- 17.
- De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation. *Studies in Social and Political Thought*, 2(2): 22- 40.
- EPHA. (2020). "We Need a Comprehensive, Sustainable Europe 2030 Strategy with a Strong Social Dimension". <https://epha.org/we-need-a-comprehensive-sustainable-europe-2030-strategy-with-a-strong-social-dimension/>, (14.07.2021).
- Erdoğan, S. (2004). Sosyal Politikada 'Avrupalı' Bir Kavram: Sosyal Dışlanma. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 75.
- EU Alliance for Investing in Children. (2020). "Call for Action for a Comprehensive, Sustainable Europe 2030 Strategy with a Strong Social Dimension". <https://www.eurodiaconia.org/wordpress/wp-content/uploads/2020/06/EU-Alliance-for-Investing-in-Children-statement-on-a-Europe-2030-Strategy-FIN.pdf>, (13.07.2021).
- Euronews. (2021). "Koronavirüsün Yeni Varyantları". <https://tr.euronews.com/2021/07/06/delta-dan-sonra-delta-plus-koronavirusun-yeni-varyantlar-hakk-nda-bilinenler>, (12.07.2021).
- European Commission. (2010). Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. COM(2010) 2020 Final, Brussels.
- European Council. (2000). Fight Against Poverty and Social Exclusion. [https://ec.europa.eu/employment\\_social/social\\_inclusion/docs/approb\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/approb_en.pdf), (05.07.2021).
- European Parliament. (2021). "Health Threats: Boosting EU Readiness and Crises Management". <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200604STO80507/health-threats-boosting-eu-readiness-and-crisis-management>, (13.07.2021).
- Eurostat. (2010). Combating Poverty and Social Exclusion, A Statistical Portrait of the European Union 2010. Eurostat Statistical Books, 2010 Edition, Belgium.
- Farrington, F. (2002). Towards a Useful Definition: Advantages and Criticism of 'Social Exclusion'. [https://www.researchgate.net/publication/242513425\\_TOWARDS\\_A\\_USEFUL\\_DEFINITION\\_ADVANTAGES\\_AND\\_CRITICISMS\\_OF\\_SOCIAL\\_EXCLUSION](https://www.researchgate.net/publication/242513425_TOWARDS_A_USEFUL_DEFINITION_ADVANTAGES_AND_CRITICISMS_OF_SOCIAL_EXCLUSION), (05.07.2021).


- Gökbayrak, Ş. (2005). Avrupa Birliği'nin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak 'Sosyal İçerme Politikaları'. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 80.
- IKV. (2020). "AB Tarafından Covid- 19'un Ekonomik Etkileri ile Mücadeleye Yönelik Alınan Önlemler". [https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust\\_id=3631&id=3765](https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3631&id=3765), (15.07.2021).
- Karakaş, M. (2010). (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 1- 16.
- King, T. (2020). "In EU's Retreat, a way Forward". <https://www.politico.eu/article/in-eu-european-union-coronavirus-covid19-retreat-a-way-forward-ursula-von-der-leyen-charles-michel/>, (14.07.2021).
- Lovering, J. (1998). Globalization, Unemployment and 'Social Exclusion' in Europe: Three Perspectives on the Current Policy Debate. *International Planning Studies*, 3(1): 35- 56.
- Medanipour, A.; Shucksmith, M. & Talbot, H. (2015). "Concepts of Poverty and Social Exclusion in Europe". *Local Economy*, 30(7): 1- 21.
- Nas, Ç. (2020). "Koronavirüs Salgınının Yeni Merkez Üssü Avrupa: AB'nin Kriz Yönetimi Sınavı". <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/27/koronavirus-salgininin-yeni-merkez-ussu-avrupa-abnin-kriz-yonetimi-sinavi/>, (14.07.2021).
- OECD. (2020). "Coronavirus: The World Economy at Risk". OECD Interim Economic Assessment. <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/Interim-Economic-Assessment-2-March-2020.pdf>, (11.07.2021).
- Our World in Data. (2021). Coronavirus (Covid- 19) Vaccinations. <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, (11.07.2021).
- Öniş, Z. & Kutlay, M. (2012). Ekonomik Bütünleşme / Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliği'nin Geleceği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33): 3- 22.
- Özkural- Köroğlu, N. & Anarat, C. C. (2020). "Covid- 19 Sonrası AB'nin Geleceği Üzerine Bir Projeksiyon: Krizler ve Değişimler". *Euro Politika*, 4(2): 27- 62.
- Öztürk Günar, D. & Günar, A. (2020). Covid- 19 Krizinin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Etkisi Üzerine. *Euro Politika*, 4(2): 141- 161.
- Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?. *Social Policy Journal of New Zealand*, 16: 17- 35.
- Pietzcker, D. (2020). "Hakikatin Dönüm Noktası: Covid- 19 Batı Toplumlarının ve Avrupa Birliği'nin Zayıflıklarını Nasıl Ortaya Çıkardı?". Çev. Işıkgün Akfırat. *BRIQ*, 1(3): 19- 32.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 2005/3: 51- 105.
- SBB. (2020). Dünya Ekonomisinde Son Gelişmeler Bülteni. 2020/ 1- 2.: 3- 4.
- Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. *ADB Social Development Papers*, 1: 1- 54.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Pradigms. *International Labour Review*, 1994/5- 6: 531- 578.
- Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423938559.pdf>, (29.06.2021): 71- 80.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2010). Avrupa 2020 Stratejisine İlişkin Duyuru. <https://www.ab.gov.tr/45169.html>, (08.07.2021).
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları*, 0(42), 2010: 1- 13.
- TGMP. (2020). "Oxfam'ın Raporu Uyarıyor: Koronavirüs Sebebiyle Yarı Milyar Kişi Daha Yoksullaşabilir". <http://www.tgmp.net/tr/haber/oxfam%E2%80%99in-raporu-uyariyor/333/>, (06.07.2021).

- Tuparevska, E.; Santibanez, R. & Solabarrieta J. (2020). "Social Exclusion in EU Lifelong Learning Policies: Prevalence and Definitions", *International Journal of Lifelong Education*, 39(2): 179- 190.
- Ülger, İ. K. (2020). "Koronavirüs AB'yi Fetret Devrinde Yakaladı". <https://kriterdergi.com/dosya-guc-dengesi/koronavirus-abyi-fetret-devrinde-yakaladi>, (12.07.2021)
- Verhofstadt, G. (2020). Time of Coronavirus Shows Importance of Being European. <https://euobserver.com/opinion/147781>, (15.07.2021).
- Voyvoda, E. & Yeldan, A. E. (2020). Covid- 19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi. [https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid\\_voyvodayeldan\\_v2\\_31mayis.pdf](https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf), (08.07.2021)
- WHO. (2021). Covid- 19 Dashboard. <https://covid19.who.int/>, (09.07.2021)
- Yıldırım, S. (2014). Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 91- 108

# Gıda İşletmelerinde Üretim Reçetesinin Denetim Yönünden Ele Alınması\*

*Addressing the Bill of Material in Food Premises in Terms of Audit*

Serpil Sumer \*\*1 

Ramazan Yanık 2 

<sup>1</sup> Department of Finance and Banking, Atatürk University, Erzurum, Turkey

<sup>2</sup> Department of Business, Atatürk University, Erzurum, Turkey

Received: 28.06.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Küresel rekabet ortamında işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri varlıklarının devamı için gerekmektedir. Birçok işletme varlığını devam ettirmek ve aynı faaliyet kolunda üretim yapan diğer işletmelere karşı rekabet üstünlüğü sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Üretim reçetesi kullanımı da işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri için kullandıkları yöntemlerden biridir. Üretim reçetesi işletmelerin maliyetlerini kontrol altında tutarak rekabet güçlerini arttırmasına yardım etmektedir. Bu çalışmanın amacı gıda işletmelerinde kullanılan üretim reçetelerini muhasebe kapsamında üretimde yapılan hileler ve manipülasyonlar yönünden ele alarak incelemektir. Çalışmada iki temel varsayımda bulunulmuştur. Çalışma kapsamında alınan işletmenin gelir tablosu da bu varsayımlar doğrultusunda düzenlenmiştir. Çalışmanın sonunda varsayımların altında yatan olası sebepler sıralanarak çözüm önerisinde bulunulmuştur. Üretim reçetelerinin denetim boyutuna yönelik yapılan bu çalışma literatürdeki boşluğa dikkat çekmesi yönünden son derece önemlidir. Nitekim işletmelerin finansal tabloları mevcut ve potansiyel yatırımcılar için önem arz etmektedir. Üretim reçetelerinin denetimi ile hem işletmeler etkin maliyet kontrollü sağlayabilir hem de finansal tablo kullanıcılarına doğru ve güvenilir bilgiler sunulabilir.

**Anahtar Kelimeler:** Üretim Reçetesi, Hata, Hile

## Abstract

It is necessary for enterprises to gain competitive advantage for the continuation of their existence, in the global competitive environment. Many enterprises develop various strategies to maintain their existence and to gain a competitive advantage against other enterprises producing in the same field of activity. The use of the bill of material is one of the methods used by enterprises to gain competitive advantage. The bill of material helps enterprises to increase their competitiveness by keeping their costs under control. This study aims to examine the bill of material used in food enterprises in terms of cheating and manipulations in production within the scope of accounting. Two basic assumptions were made in the study. The income statement of the enterprise was arranged in line with these assumptions. Possible reasons underlying the assumptions were listed and a solution was suggested. This study on the audit dimension of bill of materials is extremely important in terms of drawing attention to the gap in the literature. Thus, the financial statements of enterprises are important for current and potential investors. With the control of bill of materials, enterprises can both provide effective cost control and provide accurate and reliable information to financial statement users.

**Keywords:** Bill of Material, Error, Fraud

Sumer, S. & Yanık, R. (2021). Gıda İşletmelerinde Üretim Reçetesinin Denetim Yönünden Ele Alınması. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 368-374. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.51920>

\* Bu çalışma, 9-11 Haziran 2021 tarihinde Kırgızistan-Bişkek'te düzenlenmiş olan 2. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* E-mail address: serpil.sumer@atauni.edu.tr (Corresponding author)



## 1. Giriş

İşletmelerin varlıklarını devam ettirerek sürdürülebilirlik sağlaması önemli amaçları arasında yer almaktadır. Birçok işletme varlığını devam ettirmek ve aynı faaliyet kolunda üretim yapan diğer işletmelere karşı rekabet üstünlüğü sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Maliyetleri kontrol altında tutması da işletmelerin geliştirdikleri söz konusu stratejilerden biridir. Üretim reçetesi yabancı literatürdeki karşılığı ile "bill of material"; üretim işletmelerinin maliyetlerini kontrol altında tutulmasına yardımcı olan bir sistemdir. İşletmelerde üretim reçetesi bilgisayar teknolojisi yardımı ile gerekli birimlere bilgi verilmesi suretiyle üretim maliyetlerinin kontrol altında tutulmasına yardımcı olmaktadır.

Üretim reçetesi işletmelerin maliyetlerini kontrol altında tutarak rekabet güçlerini arttırmasına yardım etmektedir. Söz konusu rekabet avantajı özellikle üretim işletmelerinin maliyetlerini kontrol altında tutmaları hususunda görülmektedir. İmalat sektöründe üretim reçetesi kontrollü malzeme envanteri, planlı ve optimize edilmiş malzeme tedariki ile envanter yönetimini etkili bir biçimde yapılmasının anahtarıdır (Yang vd. 2016: 1664).

İşletmeler tarafından tutulan ve kamuya açıklanan finansal tablolar işletmeler, yatırımcılar ve kamu için son derece önem arz etmektedir. Karar vericiler ve finansal bilgiyi kullanacaklar işletmelerin yayınladıkları finansal tablolar eşliğinde amaçlarına uygun değerlendirmeler yaparak o yönde hareket etmektedir (Elitaş, 2013:42). Karar vericileri etkilemek için işletmenin finansal durumunun ve faaliyetlerinin manipüle edilerek olduğundan farklı gösterilmesi muhasebe manipülasyonu olarak adlandırılmaktadır (Kılıç ve Evci, 2017; Elitaş, 2013). Yapılan muhasebe manipülasyonu ile yatırımcı ve karar vericiler yönlendirilmektedir (Kızıl vd., 2016:2).

Üretim reçetesi, sektörler içerisinde özellikle gıda ve inşaat sektöründe maliyetlerin kontrol altında tutulmasına yönelik kullanılmaktadır. Gıda sektöründe kullanılan üretim reçeteleri "standart reçete" olarak bilinmektedir. Gıda işletmelerinde kullanılan üretim reçetelerinde yani standart reçetelerde yapılacak üründe kullanılan malzemeler, malzemelerin gramları ve fiyatları yer almaktadır. Böylece işletme hem maliyetlerini hem de stoklarını kontrol altında tutarak rakip işletmelere karşı rekabet avantajı elde edebilecektir. Maliyeti kontrol altında tutması üretim reçetelerinin avantajlı yönünü oluştururken, birimler arasında bilgilerin aktarılmasında ortaya çıkacak aksaklıklar, özellikle stoklar ve satın alma birimleri arasında bilgi paylaşımı konusunda aksaklıklar üretim reçetelerinin dezavantajlı yönünü oluşturmaktadır.

Türkiye'deki mevcut literatürde üretim reçetesi ile ilgili yapılan çalışma neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu çalışma ile literatürdeki bu boşluğa dikkat çekilmeye çalışılmış ve üretim reçetesi kavramı denetim yönünden ele alınmıştır. Mevcut literatürde üretim reçetesi işletmeye sağladığı avantajları yönünden ele alınmıştır. Üretim reçetesinin işletmelere sağladığı tüm avantajlarına rağmen, reçetede var olan bilgilerin değiştirilmesi ya da olduğundan farklı gösterilmesi durumu söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada üretim reçetesinde yapılabilecek hatalı işlemler ele alınmış ve varsayımlar üzerinden gidilerek ortaya çıkabilecek olası durumların altında yatan sebepler araştırılmıştır.

## 2. Literatür Taraması

Rusk'a (1990) göre üretim reçetesi, tek bir parça üretmek için gereken bileşenleri listeleyen basit yapılandırılmamış malzeme listesidir. İşletmelerde üretim reçetesi malzeme ve maliyet kontrolü, üretim ve planlama işlevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmaktadır. Teknoloji ve mühendislik alanında yaşanan gelişmelerle birlikte üretim reçetesinin uygulanabilirliğinde kolaylık sağlamıştır.

Literatürde üretim reçetesine yönelik yapılan çalışmalar genellikle, işletmelerin üretim süreçlerine yardımcı olmasında geliştirilen bir program yardımıyla kullanılması yönünde yapılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle üretim reçetesinin programlar yardımı ile uygulanabilirliğine yönelik olarak yapılan deneysel çalışmalardan oluşmaktadır.

İnşaat, imalat ve gıda sektörü başta olmak üzere üretim işletmeleri üretim maliyetlerini kontrol altında tutmak için çeşitli programlar geliştirmişlerdir. İnşaat ve imalat sektöründe faaliyetlerini üretim reçetesine göre yürüten işletmelerin ele alındığı çalışmalarda işletmelerin başarılı oldukları ifade edilmiştir (Solechal ve Yulia, 2020; Akinradewo vd., 2021; Cinelli vd. 2020; Yang vd. 2016; Sari vd. 2018). Faaliyetlerini üretim reçetesini dikkate alarak yürüten işletmelerde ilk önce üretim reçetesinin tasarımı yapılmakta daha sonra MySQL, Excel, Extreme Programming (XP) gibi programlar yardımı ile üretim süreci gerçekleştirilmektedir (Akinradewo vd. 2021; Solechal ve Yulia 2020; Sari vd., 2018). Üretim sürecinde üretim reçetesinin kullanıldığı işletmelerde bilgi yönetimi ve bilgilerin farklı sistemler arasında

paylaşımı konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Bilgilerin doğru bir şekilde iletilmesi için işletmelerde ek bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur (Yang vd. 2016, 1664).

Literatürde yapılan çalışmalarda üretim reçetesi mühendislik yönü ile ele alınmış, üretim reçetelerinin tasarlanması ve çeşitli programlar yardımı ile uygulanışı ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda da (Akinradewo vd. 2021; Cinelli et. al. 2020; Yang vd. 2016) oluşturulan üretim reçetelerinin üretim sürecinde uygulanabilir olduğu sonucu vurgulanmıştır. Okutmuş ve Gövce (2015), yiyecek işletmelerinde maliyet kontrolünün karşılaştırmasını yapmak için Alanya'da faaliyet gösteren bir işletmenin üretim reçetesini ele alarak incelemişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre bir yiyecek ürünü (yaş pasta) için kullanılan malzemeler standart reçetelerinde gösterilen miktarlardan fazla kullanıldığını, başka bir yiyecek ürünüde (ekler) ise malzemelerin daha az kullanıldığını belirtmişlerdir.

### 3. Yöntem ve Uygulama

Bu çalışmanın amacı gıda işletmelerinde kullanılan üretim reçetelerinin muhasebe kapsamında üretimde yapılan hileler ve manipülasyonlar yönünden ele almaktır. Üretim reçetelerine ait bilgiler işletmenin muhasebe, denetim, planlama gibi farklı departmanlarıyla paylaşılmaktadır. İşletmenin finansal tablolarında yer alan bu bilgilerin doğruluğu karar vericiler açısından son derece önemlidir. Bu çalışma ile üretim reçetelerinde yer alan bilgiler ile işletmenin finansal tablolarında yer alan bilgiler karşılaştırılmaya çalışılmış ve departmanlar arası bilgi paylaşımı sırasında yaşanabilecek olası hata ve hileler varsayımlarla ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada üretim reçetesi kullanarak üretim yapan gıda işletmelerinde denetim yönünden ortaya çıkabilecek durumlar varsayımlarda bulunularak ele alınmıştır. Çalışmada örnek işletme olarak hazır gıda ürün reçetesini kullanmak için Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.'nin çikolata ürünü seçilmiştir. Paketli gıda ürünlerinin ambalajlarında o ürünün içeriğine yönelik olarak üretim reçetesi bulunmaktadır. Bu çalışmada örnek olarak ele alınan Ülker çikolatanın (80 gram) üretim reçetesinde yer alan bilgiler aşağıdaki gibidir:

Kakao Kitlesi, Şeker, Kakao yağı, Kakao tozu, Peyniraltı suyu tozu, Sadeyağ, Emülgatörler (Soya Lesitini, Sorbitan Tristearat, Poligliserol Polirisinoleat), Aroma verici. Pakette belirtildiği üzere şeker 30 gr, toplam yağ miktarı 27,9 gr, kakao 20,3 gr. Pakette yer alan gramaja ilişkin maliyetler işletmenin faaliyet raporuna yansımaktadır.

Çalışma kapsamında iki varsayımda bulunulmuştur.

**Varsayım 1:** Çalışmamızda konu aldığımız ürünün gramajlarının olması gerekenden %20 daha fazla gösterildiğini varsayalım. Bu durumda ürünün gramajı 80 gr yerine yaklaşık olarak 66,7 gram olacaktır.

**Varsayım 2:** Yine ürünün gramajlarının olması gerekenden %20 daha az gösterildiğini varsayalım. Bu durumda ürünün gramajı 80 gr yerine yaklaşık olarak 96 gram olacaktır.

**Tablo 1. Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.'nin 2020 Yılı Çikolata Satış Hacmi ve Net Satışları**

Yıl	2020
Stoklar	219.000
Satış Hasılatı	4.694.000 TL

Ülker'in 2020 faaliyet raporuna göre; işletme 2020 yılında 219.000 tonluk bir satış gerçekleşmiş ve bu satıştan da 4.694.000 TL'lik hasılat elde edilmiştir.

#### Varsayım 1 dikkate alındığında;

İşletmenin ürünün gramajını olması gerekenden %20 daha fazla göstermektedir. İşletmenin 80 gramlık ürün yerine yaklaşık olarak 66,7 gramlık ürün üretmesi işletmenin daha az stok kullanmasını gerektirecektir. Ancak varsayımımıza göre işletme üretim reçetesinde daha fazla malzeme kullandığını ileri sürmektedir. Bu durumda işletme 219.000 ton yerine 182.591 ton stok kullanmış olması gerekmektedir. Bu durumda işletmenin satış hasılatının 4.694.000 TL yerine 3.913.617 TL olması gerekirdi. Bu varsayım altında işletmenin hasılatında (4.694.000-3.913.617) 780.383 TL'lik bir fark meydana gelecektir. İşletmenin hasılatı değişeceği için faaliyet raporunda bulunan gelir tablosunda yer alan bilgiler de değişecektir. Varsayım 1 olasılığı göz önünde bulundurulduğunda hasılatta meydana gelen farkın işletmenin gelir tablosunda yol açacağı değişiklikler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş. 2020 Kapsamlı Gelir Tablosu (Bin TL)

	2020 Faaliyet Raporunda Gösterilen	Varsayım 1 Durumunda Olması Gereken
<b>Hasılat</b>	<b>9.400.861</b>	<b>8.620.478</b>
Satışların Maliyeti	(6.757.398)	(6.757.398)
<b>Brüt Kâr</b>	<b>2.643.463</b>	<b>1.863.080</b>
Genel Yönetim Giderleri	(263.248)	(263.248)
Pazarlama Giderleri	(921.325)	(921.325)
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	(24.209)	(24.209)
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler	229.896	229.896
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler	(171.839)	(171.839)
<b>Esas Faaliyet Kârı</b>	<b>1.492.738</b>	<b>712.355</b>
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	2.503.149	2.503.149
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler	(683.929)	(683.929)
<b>Finansman Gelirleri Ve Giderleri Öncesi Faaliyet Kârı</b>	<b>3.311.958</b>	<b>2.531.575</b>
Finansman Gelirleri	555.442	555.442
Finansman Giderleri	(2.372.753)	(2.372.753)
<b>Faaliyetler Vergi Öncesi Kârı</b>	<b>1.494.647</b>	<b>714.264</b>
<b>Vergi Gideri</b>	<b>(291.062)</b>	<b>(291.062)</b>
Dönem Vergi Gideri	(349.929)	(349.929)
Ertelenmiş Vergi Geliri/(Gideri)	58.867	58.867
<b>Dönem Kârı</b>	<b>1.203.585</b>	<b>423.202</b>

Tablo 2’de sunulduğu gibi varsayım 1 olasılığı altında yapılan üretimde işletmenin başta hasılat kalemi olmak üzere gelir tablosunda yer alan brüt kâr, esas faaliyet kârı, finansman gelirleri ve giderleri öncesi faaliyet kârı, faaliyetler vergi öncesi kârı ve dönem kârında değişiklikler meydana gelmiştir. İşletmenin dönem kârı 1.203.585 TL iken varsayım 1 durumunda 423.202 TL olmuştur. İşletme varsayım 1’e göre gelir tablosunda dönem kârını (1.203.585-423.202) 780.383 TL daha fazla göstermiştir.

#### Varsayım 2 dikkate alındığında;

İşletmenin ürünün gramajını olması gerekenden %20 daha az göstermektedir. İşletmenin 96 gramlık ürünü üretim reçetesinde 80 gr gösterdiği varsayılmaktadır. Bu durumda işletme 219.000 ton yerine 262.800 ton stok kullanmış olması gerekmektedir. Bu durumda işletmenin satış hasılatının 4.694.000 TL yerine 5.632.800 TL olması gerekirdi. Bu varsayım altında işletmenin hasılatında 938.800 TL’lik bir fark meydana gelecektir. İşletmenin hasılatı değişeceği için faaliyet raporunda yer alan gelir tablosunda yer alan bilgiler de değişecektir. Varsayım 2 olasılığı göz önünde bulundurulduğunda hasılatta meydana gelen farkın işletmenin gelir tablosunda yol açacağı değişiklikler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş. 2020 Kapsamlı Gelir Tablosu (Bin TL)

	2020 Faaliyet Raporunda Gösterilen	Varsayım 2 Durumunda Olması Gereken
<b>Hasılat</b>	<b>9.400.861</b>	<b>10.339.661</b>
Satışların Maliyeti	(6.757.398)	(6.757.398)
<b>Brüt Kâr</b>	<b>2.643.463</b>	<b>3.582.263</b>
Genel Yönetim Giderleri	(263.248)	(263.248)
Pazarlama Giderleri	(921.325)	(921.325)
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	(24.209)	(24.209)
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler	229.896	229.896
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler	(171.839)	(171.839)
<b>Esas Faaliyet Kârı</b>	<b>1.492.738</b>	<b>2.431.538</b>
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	2.503.149	2.503.149
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler	(683.929)	(683.929)
<b>Finansman Gelirleri Ve Giderleri Öncesi Faaliyet Kârı</b>	<b>3.311.958</b>	<b>4.250.758</b>
Finansman Gelirleri	555.442	555.442
Finansman Giderleri	(2.372.753)	(2.372.753)
<b>Faaliyetler Vergi Öncesi Kârı</b>	<b>1.494.647</b>	<b>2.433.447</b>
<b>Vergi Gideri</b>	<b>(291.062)</b>	<b>(291.062)</b>
Dönem Vergi Gideri	(349.929)	(349.929)
Ertelenmiş Vergi Geliri/(Gideri)	58.867	58.867
<b>Dönem Kârı</b>	<b>1.203.585</b>	<b>2.142.385</b>

Tablo 2’de sunulduğu gibi varsayım 2 olasılığı altında yapılan üretimde işletmenin başta hasılat kalemi olmak üzere gelir tablosunda yer alan brüt kâr, esas faaliyet kârı, finansman gelirleri ve giderleri öncesi faaliyet kârı, faaliyetler vergi öncesi kârı ve dönem kârında değişiklikler meydana gelmiştir. İşletmenin dönem kârı 1.203.585 TL iken varsayım 2 durumunda 2.142.385 TL olmuştur. İşletme varsayım 2’ye göre gelir tablosunda dönem kârını daha az göstermiştir.

İşletmelerin ürünlerini üretim reçetelerinde yer alan bilgilerini daha fazla ve daha az göstermesinin altında çeşitli sebepler yatmaktadır. İşletmenin gıda ürününü olması gerekenden daha fazla ve daha az göstermesinin altında yatan olası sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- İşletme ürünün gramajını olması gerekenden daha fazla göstererek stoklarını arttırmak isteyebilir. İşletmenin stokları artınca işletmenin aktifi (varlıkları) büyüyecek ve bu durum kârlılığın artışı olarak algılanabilecektir.
- Bir başka olasılık ise; işletme var olan zararını mevcut ve potansiyel yatırımcılardan gizlemek için stoklarını daha fazla gösterilebilir.
- İşletme ürünün gramajını olması gerekenden daha az göstererek kayıt dışı üretim ve satış yapıyor olabilir.
- Bu durumun bir diğer sebebi, işletmenin üretmesi gereken standart ve kalitede üretim yapmıyor olması olabilir. İşletme hatalı ya da bozuk üretim yapıyor olabilir.

- Ayrıca ürünün üretim reçetesinde olması gerekenden daha az gösterilmesinin altında yatan bir diğer neden de malzemelerin çalınıyor olması ihtimalidir.

#### 4. Sonuç

Küresel rekabet ortamında işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri varlıklarının devamı için son derece önemlidir. Üretim reçetesi kullanan işletmeler maliyetleri kontrol altında tutarak aynı faaliyet kolundaki diğer işletmelere karşı rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadır. Üretim reçetelerinin etkin şekilde kullanılması işletmelere avantaj sağlayacaktır. Üretim reçetelerinin denetiminin yapılmaması üretim reçetelerinin kullanım amaçlarının dışına çıkmasına yol açmakta ve işletme için avantaj olmaktan çıkmaktadır.

Tüm sıralanan olasılıklar göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar maliyet kontrolü için üretim reçeteleri işletmeler tarafından tercih ediliyor olsa da üretim reçetelerinin denetimi ihmal edilmemelidir. Küresel rekabet ortamında gıda işletmeleri üretim reçetesi kullanarak maliyet kontrolü ve rekabet avantajı sağlayabilir. İşletmeler bu amaca üretim reçetelerinin denetimi ile elde edecekleri etkin maliyet kontrolü yardımı ile ulaşabilirler. Reçetelerin denetimi hem olası hata, hile durumunu ortadan kaldıracak hem de etkin maliyet kontrolü sayesinde işletmenin kârlılığı artacaktır.

Ortaya çıkacak olası durumları önlemek için;

- Gıda işletmelerinde kontrolün sağlanabilmesi için özellikle satın alma ve stok birimleri arasındaki kontrol ve denetimin yapılması ile üretim reçetelerinin kontrolü sağlanabilir,
- Gıda işletmelerinde tüm ürün reçetelerine belli bir mesai ayrılarak tek tek gözden geçirilip kontroller yapılabilir. Ancak bu yöntem hem maliyetli hem de zaman alıcı olduğu için "Örnekleme Denetim" yöntemi yardımı ile ana kütleyi oluşturan az sayıda birimin incelenmesiyle ana kütleye ilişkin bir görüş oluşturulabilir.
- Üretim reçetesinde yer alan bilgilerin doğruluğunu teyit ederken denetim tekniklerinden özellikle; karşılaştırma ve aritmetik inceleme, yeniden hesaplama, envanter sayım ve inceleme teknikleri ile işletmelerin üretim reçetelerinin denetimi sağlanabilir.
- Özellikle hazır gıda ürünlerinin gramajlarına yönelik tüketici şikâyetleri dikkate alınmalı ve cezai yaptırım uygulanmalıdır,
- Var olan cezai yaptırımlar ise gözden geçirilmelidir.

Bu çalışmada gıda işletmelerinde kullanılan üretim reçetelerinden yapılabilecek hata hile durumu varsayımlar doğrultusunda ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada iki varsayım üzerinde durulmuş ve bu durumları ortaya çıkarabilecek olası sebepler üzerinde düşünülmüştür. Gelecek çalışmalarda üretim reçetelerinde yapılabilecek hata hile durumları farklı varsayımlar üzerinden ele alınabilir.

#### Kaynakça

- Akinradewo, O. I., Awodele, O. A., & Akinradewo, O. F. (2021). Bill of material and labour template for construction information management. *Journal of Engineering, Project, and Production Management*, 11(1), 52-60.
- Cinelli, M., Ferraro, G., Iovanella, A., Lucci, G., & Schiraldi, M. M. (2020). A network perspective for the analysis of bill of material. *Procedia CIRP*, 88, 19-24.
- Elitaş, B. L. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve muhasebe bilgi kalitesine etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 41-54.
- Kılı, M., & Evcı, S. (2017). Muhasebe manipülasyonlarının tespitinde kullanılan modeller. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 68-79.
- Kızıl, C., Akman, V., Çelik, İ. E., & Şener, S. (2016). "Yaratıcı muhasebe yöntemleri ve finansal bilgilerin manipülasyonu: profesyonel muhasebe meslek mensupları üzerinde örnek bir uygulama." *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9.(1) 1-18.
- Okutmuş, E., & Gövce, G. (2015). Yiyecek işletmelerinin maliyet kontrolünde standart reçetelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 79-90.

- Rusk, P. S. (1990). The role of the bill of material in manufacturing systems. *Engineering Costs and Production Economics*, 19(1-3), 205-211.
- Sari, B. N., Komarudin, O., Padilah, T. N., & Nurhusaeni, M. (2018). Bill of material (bom) pada sistem inventori kawasan berikat untuk pelacakan material movement. *Ilkom Jurnal Ilmiah*, 10(3), 323-330.
- Solecha, K., & Yulia, E. R. (2020). Rancang bangun sistem informasi pengelolaan sales order dan bill of material interior dan exterior bangunan menggunakan model waterfall. *Jurnal Teknologi Informasi*, 6(1), 48-54.
- Yang, Z., Zhang, J., Wang, S., Wang, J., & Huang, X. (2016, August). Building ontology-based bill of material design and knowledge management in power grid. In *2016 12th International Conference on Natural Computation, Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (ICNC-FSKD)* (pp. 1664-1669). IEEE.

# Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik Güvenilirliği

## Turkish Validity and Reliability of the Chronic Disease Self-Management Scale

Yunus Emre Öztürk<sup>1</sup>  Müjdat Yeşildal<sup>\*1</sup>  Özer Arık<sup>2</sup>  Yunus Fidan<sup>3</sup> 

<sup>1</sup> Department of Health Management, Selcuk University, Konya, Turkey

<sup>2</sup> Health Services Vocational School, Necmettin Erbakan University, Konya, Turkey

<sup>3</sup> Faculty of Dentistry, Mersin University, Mersin, Turkey

Received: 18.08.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by [intihal.net](http://intihal.net)

### Öz

Bu çalışmanın amacı Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yaparak, geçerlilik ve güvenilirliğini incelemektir. Metodolojik tipte tasarlanan bu araştırmanın örnekleme çevrimiçi yöntem ile ulaşılan 244 kronik hastadan oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında demografik veri formu ve Ngai ve arkadaşları tarafından geliştirilen Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliliği faktör analizi ve kapsam geçerliliği ile güvenilirliği ise madde-toplam puan korelasyonu, iç tutarlılık ve test tekrar test yöntemleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda kapsam geçerliliği değerlendirme puanları ile uzman görüşleri arasında istatistiksel olarak fark olmadığı tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda açıklanan toplam varyans %65,30 olarak bulunurken dört faktörlü orijinal yapı korunduğu görülmüştür. Ölçme aracı kendini damgalama, tedavi uyumu, damgalamayla baş etme ve sağlık bakım etkinliği alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarında Cronbach Alpha katsayıları 0,789 – 0,876 arasındadır. Test – tekrar test korelasyon katsayısı  $r=0,87$  olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir olduğuna karar verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Damgalama, Kronik Hastalık Öz Yönetim, Sağlık Bakım Etkinliği, Tedavi Uyumu

### Abstract

The aim of this study is to analyze the validity and reliability of the Chronic Disease Self-Management Scale by adapting it to Turkish. The sample of this study, which was designed in methodological type, consists of 244 chronic patients who were reached by online method. Demographic data form and Chronic Disease Self-Management Scale developed by Ngai et al. were used to collect data. The validity of the scale was analyzed by factor analysis, content validity and reliability, item-total score correlation, internal consistency and test-retest methods. As a result of the analyses made, it was determined that there was no statistical difference between the content validity evaluation scores and the expert opinions. As a result of factor analysis, the total variance explained was found to be 65.30%, while the original structure with four factors was preserved. The measurement tool consists of self-stigma, treatment compliance, coping with stigma, and health care effectiveness sub-dimensions. The Cronbach Alpha coefficients in the sub-dimensions of the scale range from 0.789 to 0.876. The test-retest correlation coefficient was determined as  $r=0.87$ . Findings: It has been decided that the Turkish version of the Chronic Disease Self-Management Scale is valid and reliable.

**Keywords:** Chronic illness self-management, Health maintenance efficacy, Stigma, Treatment adherence

Öztürk, Y. E., Yeşildal, M., Arık, Ö. & Fidan, Y. (2021). Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik Güvenilirliği. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 375-381. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52376>

\* E-mail address: [mujdatyesildal@gmail.com](mailto:mujdatyesildal@gmail.com) (Corresponding author)

## 1. Giriş

Kronik hastalıklar, genel olarak bir yıl veya daha uzun süren, sürekli tıbbi müdahale gerektiren veya günlük yaşam aktivitelerini veya her ikisini sınırlayan durumlar olarak tanımlanır (CDC, 2020). Kalp hastalığı, kanser ve diyabet gibi kronik hastalıklar, küresel hastalık yükünün yarısından fazlasını oluşturmaktadır (Benziger vd., 2016). Önde gelen ölüm nedenleri olarak, 2012 yılında dünyadaki 56 milyon ölümün 38 milyonundan (%68) kronik hastalıklar sorumludur (WHO, 2014). Türkiye'deki ölümlerin %87,5'i kronik hastalık kaynaklıdır (Kontsevaya vd., 2014). Kronik bir hastalıkla yaşamak, hastalığın etkilerini azaltmak ve hastalığın ilerlemesini sınırlamak için kendi kendini yönetmeyi gerektirmektedir (Clark vd., 1991). Bir hasta kendi hastalığının kendi kendine tedavisine aktif olarak dâhil olursa, hasta sağlık sonuçlarının önemli ölçüde iyileşeceğine dair birçok gösterge vardır (Garcia vd., 2019). Hasta sorumluluğunu vurgulayan kendi kendine yönetim, kronik hastalıkları hafifletmede ve tedavi etmede eğitimin ötesine geçerek bireylere hastalıklarıyla ilgili zorlukları aktif bir şekilde belirleme ve çözme konusunda destek vermektedir (Grady ve Gough, 2014). Kronik hastalar, hastalıkları hakkında günlük kararlar verirler ve kendi kendilerini idare etme eğilimindedirler. Öz yönetim, hastaların kronik durumlarıyla mümkün olan en iyi yaşam kalitesine ulaşmayı desteklemektedir. Öz yönetimi öğrenen hastalar, problemleri çözmeyi başardıklarında öz-yeterlikleri artar (Bodenheimer vd., 2002; Perez-Benzo vd., 2020).

Öz yönetim eğitimi programları ile hastaların semptomlarını yönetme, uyku alışkanlıklarını iyileştirme, stresi azaltma ve sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürme için gerekli becerileri kazanması sağlanabilir (CDC,2020). Kronik hastalığı olan hastaları, reçeteli ilaç uyumu, uygun bir diyet planı takip etme ve egzersiz yapma gibi sağlık davranışlarının kendi kendine yönetimi için teşvik etmenin ve desteklemenin, hastalık semptomlarını azaltmada ve sağlık ve refahı iyileştirmede yararlı olduğu kanıtlanmıştır (Lederle ve Blitzler, 2019). Bireylerin kronik hastalıkları ile ilgili olarak hastalıklarını daha iyi yönetme ve sağlık hizmetlerini algılama konusunda duyarlı olmaları gerekir. Bu durumda sağlık okuryazarlığı ve hastanın iradesini artırmak halk sağlığı stratejisi açısından önem oluşturmaktadır (Ko v d.,2018; Lopez-lopez vd., 2021). Bu hastalıkların sağlık hizmetleri sistemleri üzerinde önemli bir etkisi vardır, çünkü hastalar sağlık hizmeti kaynaklarının sık kullanıcılarıdır ve durumlarını bir ömür boyu yönetmek için genellikle karmaşık müdahaleler ve tedaviye ihtiyaç duyarlar (Wu vd., 2020). Hastalar, kişisel duygularla ilgili değerlerle (kendi kendine yönlendirme ve sağlıklı olma) veya yaşam koşullarıyla (sağlıklı bir yaşam tarzı ve finansal dengeyi sürdürme) ilgili değerlerle öz bakım için motive edilebilir (Karimi ve Clark, 2016). Özellikle öz bakım konusunda aile üyeleri tarafından sağlanan katkılar, hastaların ilaç tedavisine uyumunu iyileştirebilir, sağlıklı yaşam tarzı davranışlarını teşvik edebilir ve acil servis kullanımını azaltabilmektedir (Iovino, vd., 2020). Küresel düzeyde artan yaygınlığı önemli bir sağlık sorunu haline gelen kronik hastalıkların kendi kendine yönetimi, hastaların yaşam kalitesini iyileştirmede destekleyici bir unsurdur (Ngai vd., 2020). Bu bağlamda, kronik hastalığı olan bireylerin hastalıklarını yönetme düzeylerinin tespit edilmesi önem oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı 2020 yılında Ngai ve diğerleri tarafından geliştirilen Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır.

## 2. Gereç ve Yöntem

Metodolojik tipte tasarlanan bu çalışmada örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde madde sayısının 10 katı yeterli görülmektedir (Alpar, 2016; Tavşancıl, 2005). Bu bağlamda ölçme aracında 23 madde bulunduğu dikkate alınır en az 230 kişilik bir örneklem araştırma için yeterli sayılabilecektir. Araştırma kapsamında 244 kişinin verileri kullanılmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi ile toplanan veriler kullanılmıştır.

Veri toplama formunda, temel demografik bulgular için araştırmacılar tarafından hazırlanan soru formu ve Ngai ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilen Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği kullanılmıştır. Orijinal ölçek Kendini Damgalama (7 madde), Damgalamayla Baş Etme (5 madde), Sağlık Bakım Etkinliği (5 madde) ve Tedavi Uyumu (6 madde) olmak üzere 4 alt boyut ve 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarına ait Cronbach Alpha katsayısı 0,715 – 0,879 arasındadır. Ölçme aracında maddelerin derecelendirilmesi 1= Asla 2= Nadiren 3= Ortalama 4= Oldukça sık, 5= Her Zaman şeklinde yapılmaktadır. Veriler çevrimiçi veri toplama yöntemlerinden Google Formlar aracılığıyla Nisan – Mayıs 2021 tarihlerinde toplanmıştır. Kronik hastalık sahibi bireylere sosyal medya grupları aracılığıyla ulaşılmıştır. Ölçme aracı alanında uzman altı çevirmen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri işlemi sonucunda psikometrik özelliklerini (maddelerin anlaşılabilirlik, basitlik ve konuyla ilişkisini belirlemeye yönelik) incelenmesi on dört öğretim üyesi tarafından yapılmıştır. İfadelere son hali verildikten sonra 35 kişiyle ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ön uygulama sonucunda anlaşılmayan maddeler tekrar kontrol edilerek verilerin toplanması aşamasına geçilmiştir.

Araştırma kapsamında toplanan veriler düzeltme işlemi sonrası SPSS 26.0 ve SPSS AMOS 24.0 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Demografik değişkenler için tanımlayıcı istatistik yöntemlerinden sıklık ve yüzdelik



kullanılmıştır. Alan uzmanı hekim akademisyenlerin maddeleri değerlendirilmesinde kapsam geçerlilik indeksi ve Kendall uyumu katsayısı (KW) kullanılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında ilk aşama olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) ikinci aşama doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılarak güvenilirlik analizi için tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha ile tespit edilmiştir. Ölçeğin zamana göre değişmezliğini ölçmek için katılımcılardan 20 gün arayla toplanan veriler ile test – tekrar test yapılarak Pearson Korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak  $p < 0,05$  alınmıştır. Uyarılama aşamasından önce ölçek geliştiren yazardan elektronik posta ile izin alınmıştır. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (Tarih: 31.03.2021, Karar no: 2021/231). Ayrıca veri toplama öncesinde katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü olur formu sunulmuş araştırmaya katılmayı onaylayanların verileri kullanılmıştır. Araştırma Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

### 3. Bulgular

Araştırmaya katılanların %34,8'i 46 yaş ve üzerinde olup %58,2'si erkek, %77,5'i evli iken %34,8'i 3500 Türk lirası ve altında aylık gelire sahiptir. Katılımcıların %29,9'u kronik obstrüktif akciğer hastasıdır (Tablo 1).

Tablo 1. Temel demografik bulgular.

Özellikler (n=244)	n	%	
Yaş	35 ve altı	84	34,4
	36 – 45	75	30,7
	46 ve üzeri	85	34,8
Cinsiyet	Erkek	142	58,2
	Kadın	102	41,8
Medeni Durum	Evli	189	77,5
	Bekar	55	22,5
Gelir Durumu	3500 TL ve altı	85	34,8
	3501 – 5500 TL	82	33,6
	5501 TL ve üzeri	77	31,6
Kronik Hastalık	Artritler	55	22,5
	Diyabet	48	19,7
	KOAH	73	29,9
	HT	37	15,2
	Diğer	31	12,7

Ölçek maddelerinin kapsam geçerlilik indeksi ve Kendall W katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Uzmanlardan her bir maddenin kapsam ve dil yönünden uygunluğunu 1 – 4 arasında bir puan ile derecelendirmeleri istenilmiştir. Kapsam geçerliliği değerlendirme puanları ile uzman görüşleri arasında istatistiksel olarak fark olmadığı tespit edilmiştir (KW=0,114;  $p > 0,05$ ).

Ölçek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında madde toplam puan korelasyon değerleri 0,50 ve altında olan değerlerin farklı bir niteliği ölçtüğünü göstermektedir (Erdoğan vd, 2015; Özdamar, 2017). Tedavi Uyumu alt boyutu 1. madde ve Sağlık Bakım Etkinliği 1. madde toplam puan korelasyon değeri 0,50'den küçük olduğu için çıkarılarak AFA yapılmıştır. AFA öncesinde örneklem yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett Küresellik Testi yapılmıştır. Örneklem ölçüm yeterliliği çok iyi olarak bulunmuştur (KMO= 0,835). Bartlett Küresellik Testi anlamlı bulunmuştur ( $\chi^2=2688,73$ ;  $sd=210$ ;  $p < 0,001$ ). Faktör analizi sonucunda ölçeğin alt boyutları; Kendini Damgalama %21,64 Tedavi Uyumu %18,93 Damgalamayla Baş Etme %12,92 Sağlık Bakım Etkinliği %11,79 olmak üzere açıklanan toplam varyans %65,30 olarak bulunurken dört faktörlü orijinal yapı korunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Faktörlere ayrılmış madde yükleri.

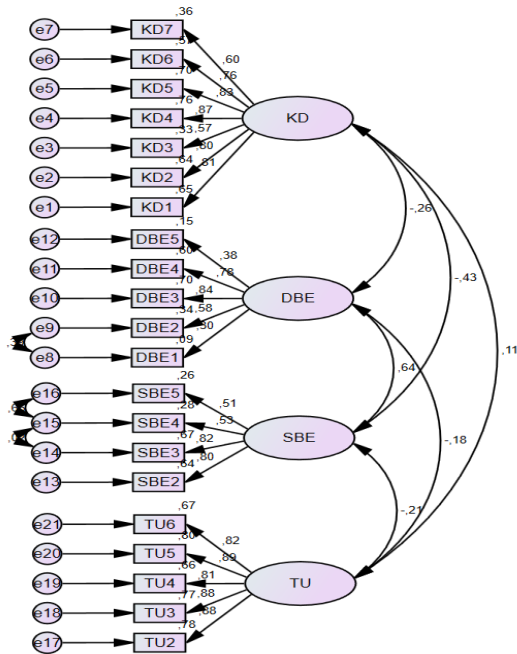
Maddeler	Alt Boyutlar			
	KD	TU	DBE	SBE
KD4	0,843			
KD2	0,833			
KD5	0,828			

KD1	0,788			
KD6	0,715			
KD3	0,683			
KD7	0,660			
TU2		0,824		
TU5		0,823		
TU3		0,817		
TU4		0,758		
TU6		0,719		
DBE2			0,794	
DBE3			0,769	
DBE4			0,716	
DBE1			0,616	
DBE5			0,497	
SBE4				0,818
SBE5				0,791
SBE2				0,664
SBE3				0,622
Özdeğer	4,54	3,97	2,71	2,47
Varyans	21,64	18,93	12,92	11,79
Toplam Varyans	65,30			

KD: Kendini Damgalama, TU: Tedavi Uyumunu, DBE: Damgalamayla Baş Etme SBE: Sağlık Bakım Etkinliği

AFA sonucunda elde edilen yapıya SPSS AMOS programı kullanılarak DFA yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliğini değerlerin iyileştirmek için; DBE1 - DBE2, SBE3 - SBE4 ve SBE4 - SBE5 maddeleri arasında kovaryans yapılarak tekrardan DFA yapılmıştır (Şekil 1). DFA sonucunda uyum iyiliği değerleri CMIN/df = 1,975; RMSEA = 0,043; GFI = 0,952; TLI = 0,959 değerleri iyim uyum göstermiş ve model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ( $p < 0,001$ ) (Altunışık vd., 2005; Karagöz, 2016).

Şekil 1. Kronik hastalık öz yönetim ölçeğini oluşturan ifadelere ilişkin path grafiği.



KD: Kendini Damgalama, TU: Tedavi Uyumunu, DBE: Damgalamayla Baş Etme SBE: Sağlık Bakım Etkinliği

Ölçme aracı taslak formu 20 gün arayla aynı gruba uygulanmıştır. Elde edilen ortalama puanlar ile korelasyon analizi yapılmıştır ( $r=0,87$ ). Test – tekrar test korelasyon katsayısının yüksek çıkması ölçme aracının zamana göre değişmediğini göstermektedir (Erdoğan vd., 2015). Ölçeğin madde toplam puan korelasyon katsayıları 0,62 – 0,82 arasında olduğu ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizi kapsamında Cronbach Alpha kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alpha katsayıları 0,789 – 0,876 arasında bulunmuştur (Tablo 3).

**Tablo 3. Kronik hastalık öz yönetim ölçeği madde korelasyon analizi**

Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği		Madde Toplam Korelasyonu	Cronbach Alpha
Kendini Damgalama	1.Hastalığımın dolayı sosyal ortamlarda utanç duyarım	0,636	0,876
	2.Hastalığımın dolayı kendimi diğerlerinden farklı hissediyorum	0,687	
	3.Hastalığımın dolayı başkalarına yük olmaktan endişe duyarım	0,781	
	4.Hastalığımın dolayı diğerlerine karşı yabancılaşmış hissediyorum	0,625	
	5.Hastalığımın dolayı başkalarının düşüncelerinden endişe duyuyorum	0,820	
	6. Hastalığımın bahsetmemek için arkadaş edinmekten kaçınıyorum	0,763	
	7.Hastalığımın belirtileri karşısında şaşırıyorum	0,716	
Damgalamayla Baş Etme	1.Üzgün hissetmekten kaçınabilirim.	0,611	0,850
	2.Kötü düşünceleri durdurabilir ve kendimi sınırlandırmaktan kaçınabilirim.	0,697	
	3.Durumu nasıl iyileştireceğimi planlayabilir ve harekete geçebilirim	0,769	
	4.Neyin değiştirilebileceğini veya değiştirilemeyeceğini kavrayabilirim.	0,620	
	5.Arkadaşlarımdan ve ailemden destek isteyebilirim	0,617	
Sağlık Bakın Etkinliği	1.Kendi sağlığımı yönetebiliyorum	0,758	0,820
	2.Kendime iyi bakabilirim.	0,619	
	3.Hastalığım hakkında net bilgiye sahibim	0,673	
	4.Tedavi yöntemi hakkında net bilgiye sahibim	0,717	
Tedavi Uyumunu	1.İlacı/tedaviyi unutmur veya ihmal ederim.*	0,602	0,789
	2.Meşgul olduğum zaman ilaç almayı veya tedaviyi hatırlamakta zorlanırım*	0,684	
	3.Kontrol için doktorun önerdiği zamanı unutuyorum veya görmezden geliyorum*	0,693	
	4.Okulda, işte veya dışarıdayken ilaçları almayı aksatıyorum*	0,680	
	5.İlacı almak/tedavi olmak için başkasının hatırlatmasına ihtiyaç duyuyorum*	0,621	

\* Ters kodlanan madde.

#### 4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türk dil ve kültürel yapısına uygun şekilde geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır.

Geliştirilen ölçeğin yeni bir dile uygun olup olmadığını test etmek için yapı ve kapsam geçerliliği yapılmalıdır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Farklı bir dilde geliştirilen ölçeğin yeni bir dile uyarlanması dil geçerliliği olarak tanımlanmaktadır (Seçer, 2018) Alanında uzman kişilerin ölçeğe ait her maddeyi dil ve kültürel açıdan uygunluğunu derecelendirerek KW katsayısı hesaplandı. KW katsayısının 0,05 değerinden yüksek olması maddelerin uzman derecelendirilmesinin uyumlu olduğunu göstermektedir.

Kapsam geçerlilik aşaması sonucunda yapı geçerliliğini test etmek için AFA ve DFA yapıldı. Faktör analizi öncesinde örneklem büyüklüğünü ve faktör analizine uygunluğu test etmek amacıyla KMO ve Bartlett Küresellik Testi yapıldı. KMO katsayısı 0,83 olması örneklem yeterliliğinin çok iyi olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2018). Bartlett Küresellik Testi anlamlı bulunması ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Açıklanan toplam varyans oranının çok boyutlu ölçeklerde %50'nin üzerinde olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü orijinal yapısını koruduğu tespit edildi. Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin dört faktörlü yapısının toplam varyansın %65,30' u açıkladığı bulunmuştur.

AFA'dan sonra ortaya çıkan yapının doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmesi amaçlanmıştır. Uyarlama çalışmalarında DFA özgün yapının yeni toplanan veriler ile doğrulanıp doğrulanmadığını tespit etmek amacıyla kullanılır (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu analiz ile ölçeğin ve faktörlerin yeniden değerlendirilmesi yapılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizinde analiz süreci AFA gibi gözlenen değişkenlerin bir setiyle başlar ve faktörler altında daha küçük bir sayı kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılır (Çelik ve Yılmaz, 2016). Yirmi bir maddeden oluşan yapıyı doğrulamak için kurulan ölçüm modeli analiz sonucunda 21 madde 4 alt boyut ile doğruladığı görülmüştür. Ölçeğin orijinalindeki yapının Türk katılımcılarda doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek için DFA sonucu uyum indeksi değerlerinden CMIN/df = 1,975; RMSEA = 0,043; GFI = 0,952; TLI = 0,959 değerleri iyi uyum göstererek doğrulandığı tespit edilmiştir (Babahanoğlu ve Daşbaşı, 2021; Kalaycı, 2018; Seçer, 2018).

Ölçeğin güvenilirliğinin hesaplanmasında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı, madde toplam korelasyonu ve test tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının 1'e yakın olması ve bu sayının 0,6 değerinden daha büyük değerlerin dikkate alınması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018; Karagöz, 2016). Araştırmada ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alpha katsayıları Kendini Damgalama 0,876 Tedavi Uyumu 0,850 Damgalamayla Baş Etme 0,820 Sağlık Bakım Etkinliği 0,789 olarak tespit edilmiştir. Literatür ile karşılaştırıldığında ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018; Karagöz, 2016). Test tekrar test analizi ile ölçeğin tekrarlayan uygulamalarda tutarlı olması ve zamana göre değişmezliği incelenmektedir (Kaya ve Maimaiti, 2018). Araştırmada ölçek literatüre uygun olarak iki hafta arayla uygulanmıştır. Korelasyon katsayısının yüksek çıkması ölçme aracının zamana göre değişmediğini göstermektedir.

Yapılan araştırma sonucunda Kronik Hastalık Öz Yönetim ölçeğinin Türkiye'de kronik hastalıklara sahip bireylerin hastalık öz yönetim becerilerini belirlemek için yapılan çalışmalarda 4 alt boyuttan oluşan 21 maddeli haliyle kullanılabilir. Ölçeğin özel seçilmiş örneklemeler ile de test edilmesi uygun olabilir.

## Kaynaklar

- Alpar, R. Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik. Ankara, Detay Yayıncılık;2016
- Altunısık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Adapazarı: Sakarya Kitabevi;2005
- Babahanoğlu, R., Daşbaşı, S. Madde kullanımı damgalama mekanizması ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Toplum ve Sosyal Hizmet, 2021;32 (1), 141-172. doi: 10.33417/tsh.798982
- Benziger CP, Roth GA, Moran AE. (2016) The Global Burden of Disease Study and the Preventable Burden of NCD. *Glob Heart*. 2016;11(4):393-397. doi: 10.1016/j.gheart.2016.10.024.
- Bodenheimer T, Lorig K, Holman H, Grumbach K. Patient self-management of chronic disease in primary care. *JAMA*. Nov 2002;288(19):2469-75. doi: 10.1001/jama.288.19.2469.
- Centers for Disease Control and Prevention (2020). About chronic illness. <https://www.cdc.gov/chronicdisease/about/index.htm>. (Erişim Tarihi: 07 Ocak 2021).
- Clark, N. M., Becker, M. H., Janz, N. K., Lorig, K., Rakowski, W., Anderson, L. Self-Management of Chronic Disease by Older Adults: A Review and Questions for Research. *J.Aging Health*, 1991;3(1), 3–27. <https://doi.org/10.1177/089826439100300101>
- Clark, N. M., Becker, M. H., Janz, N. K., Lorig, K., Rakowski, W., Anderson, L. self-management of chronic disease by older adults: a review and questions for research. *J.Aging Health*, 1991; 3(1), 3–27. <https://doi.org/10.1177/089826439100300101>

- Çelik, H. E., & Yılmaz, V. LISREL 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi: Temel Kavramlar-Uygulamalar-Programlama. Ankara, Anı Yayıncılık; 2016.
- Erdoğan S., Nahcivan N. ve Esin N. Hemşirelikte Araştırma (2. Baskı). Ankara Nobel Kitabevi;2015
- García L., Tomás, J., Parra L., Lloret J. An m-health application for cerebral stroke detection and monitoring using cloud services, *Int J Inf Manage*, 2019;45, 319-327, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.06.004>.
- Grady, P. A., & Gough, L. L. (2014). Self-management: a comprehensive approach to management of chronic conditions. *AJPH*, 2014;104(8), e25–e31. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.302041>
- Gürbüz, Ş., Şahin, F. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri 5. Baskı. Ankara, Seçkin Yayıncılık;2018.
- Iovino, P., Lyons, KS., De Maria, M., Vellone, E., Ausili, D., Lee, CS., Riegel, B., Matarese, M. Patient and caregiver contributions to self-care in multiple chronic conditions: A multilevel modelling analysis. *IJNS*, 2020;116,103574. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2020.103574>
- Kalaycı Ş. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Dinamik Akademi Yayınları; 2018.
- Karagöz, Y. SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık;2016
- Karakoç A, Dönmez P. Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*. 2014; 13(40): 39-49.
- Karimi, M., Clark, A. M. How do patients' values influence heart failure self-care decision-making?: A mixed-methods systematic review. *International journal of nursing studies*, 2016;59, 89–104. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2016.03.010>
- Kaya, Ş. D. & MaiMaiti, N. Ayaktan hasta memnuniyeti ölçeği geliştirme çalışması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 2018;21(4), 601-623.
- Ko D, Bratzke LC, Roberts T. Self-management assessment in multiple chronic conditions: A narrative review of literature. *Int J Nurs Stud*. 2018;Jul;83:83-90. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2018.04.009..
- Kontsevaya, A., Farrington, J., Balcılar, M., & Ergüder, T. (2018). Prevention and control of noncommunicable diseases in Turkey.
- Lederle M, Bitzer EM. A close look at lay-led self-management programs for chronic diseases and health care utilisation: A systematic review and meta-analysis. *Ger Med Sci*. 2019. doi: 10.3205/000269.
- López-López, L., Ariza-Mateos, MJ., Rodríguez-Torres, J., Cabrera-Martos, I., Granados-Santiago, M., Torres-Sánchez, I., Valenza, MC. Results of a self-management program added to standard physical therapy in chronic neck pain. *PEC*, 2021;104(6), 1438-1444.
- Ngai, S.S., Cheung, CK., Ng, YH., Tang, HY., Ngai, HL., Wong, KHC. Development and validation of the chronic illness self-management (CISM) scale: Data from a young patient sample in Hong Kong. *Children and Youth Services Review*, 2020;114-105077. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105077>.
- Özdamar, K. Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINITAB Uygulamalı. Eskişehir: Nisan Kitabevi;2017.
- Perez-Benzo, GM., Muellers, K., Chen, S., Liu, B., Bagiella, E., O'Conor, R., Wolf, MS., Wisnivesky, J.P., Federman, AD. Identifying Behavioral Phenotypes in Chronic Illness: Self-Management of COPD and Comorbid Hypertension. *Patient Educ. Couns.* 2020, <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.08.025>
- Seçer İ. Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama süreci. SPSS ve Lisrel uygulamaları. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık; 2018.
- Tavşancıl E. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara, Nobel Yayıncılık;2005
- World Health Organization. Global status report on noncommunicable diseases 2014 (No. WHO/NMH/NVI/15.1).
- Wu, LC., Lai, CY., Huang, CJ., Chou, FH., Yu, ET, Yu, CY. Psychological distress and diabetes self-management in patients with type 2 diabetes and comorbid serious mental illness. *APN*, 2020;34(4), 218–223. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2020.04.013>

# Kömür Madeni İşletmelerinde Maddi Olmayan Duran Varlık Hesaplarının İncelenmesi: TKİ-TTK ve Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş. İşletmeleri Örneği

*Examination of Intangible Assets Accounts in Coal Mining Operations: Case of Businesses; Tki, Ttk and Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş.*

Erol Demir\*<sup>1</sup> 

<sup>1</sup> Faculty of Applied Sciences, Ankara University, Ankara, Turkey

Received: 14.07.2021

Accepted: 27.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

## Öz

Enerji sektörünün önemli alanlarından biri olan kömür madenciliği alanında faaliyet gösteren iktisadi devlet teşekküllerinden Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) ve Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK) ile TKİ'nin %16'lık hisse ile iştiraki konumundaki Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş. mali kayıtlarında yer alan fiziksel varlık ve maddi olmayan duran varlık hesaplarının yerinde yapılan inceleme ve araştırma çalışmaları sonucu elde edilen bulgular VUK, TMS ve TFRS esasları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Belirtilen kömür madeni işletmelerinde kullanılan maddi olmayan duran varlık hesaplarından biri olan 260. Haklar hesabında; patent alımı, güvenlik yazılımı, kömür arama ruhsatı, microsoft yazılım lisansı, oracle veri tabanı, bitümlü şeyl sahaları, sahaların itfa bedeli, teleses bilgisayar program bedeli, bordro ve muhasebe programları, nes, netcad GIS ve netsurf lisans bedeli vb. varlıklardan oluştuğu görülmektedir. Söz konusu işletmelerin maddi olmayan duran varlık hesaplarının yeniden ele alınarak muhasebe sistemi uygulama genel tebliği, tek düzen hesap planı ve TMS/TFRS standartları çerçevesinde gerçeğe uygun değerleriyle finansal durum (bilanço) tablosunda raporlanması, raporlanamayan maddi olmayan duran varlık kalemlerine (entelektüel sermaye) ilişkin bilgilerin ise bilanço dipnotlarında ayrıntılı bir şekilde belirtilerek kayıtlara intikalinin sağlanması ve elde edilen sonuçların finansal olarak yorumlanması ve değerlendirilmesi açısından anlamlı olacağı ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** İktisadi Devlet Teşekkülleri, Türkiye Muhasebe Standartları, Maddi Olmayan Duran Varlık, Gerçeğe Uygun Değer

## Abstract

One of the important areas of the energy sector is coal mining. The economic state enterprises operating in this field; Turkish Coal Enterprises Corporation (TKI), Turkish Hard Coal Authority (TTK) and Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş., (which is a subsidiary of TKI with a 16% share) institutions constitute the sample of the study. The "intangible assets" accounts, which are included in the financial records of these institutions but provide commercial benefits and privileges to the companies in question, in addition to their physical assets, are examined. The findings obtained as a result of on-site examination and research studies were evaluated in terms of VUK (Tax Procedure Law) and TMS (Turkish Accounting Standards) principles. In the 260 Rights account, which is one of the intangible assets used in the mining operations within the scope of the review; patent acquisition, security software, coal exploration license, Microsoft software license, oracle database, office software program, security software, bituminous shale fields, redemption cost of fields, teleses computer program cost, office, payroll and accounting programs, Nes, Netcad GIS and netsurf license fee etc. appears to consist of assets. According to the results of the examination, the intangible asset accounts of the said enterprises should be reconsidered and reported in the operating balance sheets with their fair values in accordance with the general communiqué on the accounting system application, the uniform chart of accounts and TMS/TFRS standards. It has been demonstrated that the information on unreported intangible asset items (intellectual capital) is meaningful in terms of ensuring that it is recorded in the footnotes of the balance sheet and interpretation of the obtained results from a financial point of view.

**Keywords:** Public Economic Enterprises, Turkish Accounting Standards, Intangible Assets, Fair Value

Demir, E. (2021). Kömür Madeni İşletmelerinde Maddi Olmayan Duran Varlık Hesaplarının İncelenmesi: TKİ-TTK ve Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri A.Ş. İşletmeleri Örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 382-393. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52100>

\* E-mail address: [dr.demirerol@gmail.com](mailto:dr.demirerol@gmail.com)

## 1. Giriş

Günümüz para ve sermaye piyasalarında yaşanan olumlu gelişmeler, muhasebenin temel kavram ve içeriklerinde de birtakım olumlu gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda işletmelerin temel amaçlarının oldukça yüksek karlar elde etme esası yerine yüksek değerler oluşturma esasına dönüşmesi ve buna paralel olarak da muhasebe sisteminin “Kar/Zarar Odaklı” raporlamalardan “Değer Odaklı” raporlamalara dönüşmesi bu gelişmelerin en önemli sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Önceki yıllarda söz konusu raporlamalarda maddi olmayan duran varlıkları türlerine göre sınıflama imkanı bulunmamaktaydı. Bugün itibarıyla bilimsel teknolojilerin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve entelektüel faaliyetin sonuçları mülkiyet biçimlerinin sayısını artırmış ve karşımıza; doğal kaynakları kullanım hakkı, mülkiyet hakkı, entelektüel mülkiyeti ihtiva eden varlıklar (ticari marka ve telif hakkı), sanayi sektöründe mülkiyet nesnelere, şerefiye, işletme kültürü gibi iç güven unsuru sağlayan varlıklar ve diğer maddi olmayan duran varlıklar vb. bir grup çıkartmıştır. Ancak söz konusu mülkiyetlerin temel ve ek mali tablolarda dikkate alınabilmesi için gerçeğe uygun değerlerinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Zira maddi duran varlıklar gibi maddi olmayan duran varlıklar da tarihi maliyetlerle muhasebe kayıtlarına yansıtılmaktadır. Bu durumda, işletmelerin temel ve ek mali tablolarında yer alan muhasebe hesaplarının piyasa değerleri ile defter değerleri arasındaki fark giderek artmaktadır.

### 1.1 Maddi Olmayan Duran Varlıklar ile İlgili Ulusal Düzenlemeler

**a) MSUGT:** Resmi Gazete'nin 26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı mükerrer sayısında yayımlanan 1. No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliğinin (MSUGT), “Düzenlemenin Amacı” başlıklı II. Bölümünde “...bilanço usulünde defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin faaliyet ve sonuçlarının sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi, mali tablolar aracılığı ile ilgililere sunulan bilgilerin tutarlılık ve mukayese edilebilirlik niteliklerini koruyarak gerçek durumu yansıtmasının sağlanması ve işletmelerde denetimin kolaylaştırılması” şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Söz konusu düzenleme ile;

- a) Muhasebe bilgilerinin karar alma durumunda bulunan ilgililere yeterli ve doğru olarak ulaştırılmasına,
  - b) Farklı işletmeler ile aynı işletmenin farklı dönemlerinin karşılaştırılmasına,
  - c) Mali tablolarda yer alan hesap adlarının tüm kesimler için aynı anlamı vermesine,
  - d) Muhasebede terim birliğinin sağlanması suretiyle anlaşılabilir olmasına,
  - e) İşletmelerle ilgililer arasında güven unsurunun oluşturulmasına
- imkan sağlanmaktadır (Anonim 1992).

MSUGT ile hayata geçen Tekdüzen Hesap Planı'nda 26. Maddi Olmayan Duran Varlıklar, herhangi bir fiziksel varlığı bulunmayan ve işletmenin belli bir şekilde yararlandığı veya yararlanmayı beklediği aktifleştirilen giderler ile belli koşullar altında hukuken himaye gören haklar ve şerefiyelerin izlendiği hesap grubudur (Anonim 1992). Bu hesap grubunda aşağıda belirtilen hesaplar yer almaktadır;

## 26. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR

260. Haklar
261. Şerefiye
262. Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri
263. Araştırma ve Geliştirme Giderleri
264. Özel Maliyetler
267. Diğer Maddî Olmayan Duran Varlıklar
268. Birikmiş Amortismanlar (-)
269. Verilen Avanslar

TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı'nın konu ile ilgili düzenlemelerine bakıldığında ise; tanım olarak “maddi olmayan duran varlık”, fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlık olarak ifade edilmiştir (Anonim 2021a). TMS 38 ağırlıklı olarak işletmelerin kullandığı maddi olmayan duran varlıkların; sınıflandırılması,

muhasebeleştirilmesi, değerlemesi, amortisman uygulamaları, değer düşüklüğü ve yenileme giderleri vb. konular üzerinde durmaktadır.

İncelenen işletmelerde maddi olmayan duran varlıkların birçoğunun çeşitli yazılım programlarından oluştuğu görülmektedir. Belirli bir süre ile sınırlandırılmış lisans, ihtira berati, ayrıcalık vb. maddi olmayan duran varlıkların söz konusu sürenin bitimi itibarıyla işletmeler için bir değer ifade etmeyeceği dikkate alınarak, kendilerinden yararlanan süreye göre amortisman tabi tutulmaktadır. Bu sürelerin sözleşmelerle belirlenmiş olması veya herhangi bir kamu kurum veya kuruluşlarınca onaylanmış olması gerekmektedir.

Bunların ilk satın alma maliyeti alış fiyatı üzerinden belirlenmekte ve normal amortisman yöntemine göre ilgili iktisadi kıymetin ekonomik ömrü üzerinden itfa edilmektedir (5 yıl). Hesaplanan itfa payı tutarları ise muhasebede 770. Genel Yönetim Giderleri hesabı marifetiyle yansıtılmaktadır. TMS 38'e göre bir maddi olmayan duran varlık harcamasının sadece; (a) Varlıkla ilişkilendirilen gelecekteki ekonomik yararların işletme için gerçekleşmesinin muhtemel olması ve (b) Varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi durumunda, muhasebeleştirileceğine yönelik görüş vardır (Anonim 2021b).

**b) TTK:** Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 69. Maddesinde "...Yılsonu finansal tablolar; a) Türkiye Muhasebe Standartlarına uyularak düzenlenmeli, b) Açık ve anlaşılır olmalı, c) Düzenli bir işletme faaliyeti akışının gerekli kıldığı süre içinde çıkarılmalıdır", 88. maddesinde "...64 ilâ 88 inci madde hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişiler münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara uymak ve bunları uygulamak zorundadır" denilerek TMS 38'in 79 ve 80. paragraflarında düzenlenen değerlendirme hükümlerine göre hareket edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Türk Ticaret Kanunu'nun "Şirketin Finansal Tabloları, Yedek Akçeler" başlıklı 9. Bölümünün II - Dürüst resim ilkesi fıkrasına göre; "Madde 515 - (1) Anonim şirketlerin finansal tabloları, Türkiye Muhasebe Standartlarına göre şirketin malvarlığını, borç ve yükümlülüklerini, öz kaynaklarını ve faaliyet sonuçlarını tam, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaçlara ve işletmenin niteliğine uygun bir şekilde; şeffaf ve güvenilir olarak; gerçeği dürüst, aynen ve aslına sadık surette yansıtacak şekilde çıkarılır" denilerek muhasebenin temel işlev ve görevi açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

**c) VUK:** Maddi olmayan duran varlıklar vergi mevzuatında "Gayri Maddi Haklar" şeklinde düzenlenmektedir. Gayrimaddi haklar, türleri ne olursa olsun gayrimenkuller gibi işleme tabidirler ve maliyet bedeli ile değerlendirilir. İşletme bilançoda bağımsız olarak görülen hakkı, önceden kararlaştırılmış bir bedelle ediniyorsa edindiği o hakkı gayrimenkuller gibi maliyet bedeliyle değerleyecek, aktife alıp amortisman yoluyla yok edecektir. TMS 38 uyarınca işletmeye alınan maddi olmayan kıymetler maliyet bedeliyle aktife alınırlar (Anonim 2015). Buradan da görüleceği üzere iktisadi işletmelerin aktifinde kayıtlı maddi olmayan duran varlıklar, VUK hükümlerine göre değerlendirilmekte ve amortisman yoluyla itfa edilmektedirler.

## 1.2 Maddi Olmayan Duran Varlıklar ile İlgili Uluslararası Düzenlemeler

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın (UFRS) temel amacı; finansal bilgi kullanıcılarına karar verme süreçlerinde yararlı bilgiler sağlamaktır. TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardına göre düzenlenen işletme bilançolarında maddi olmayan duran varlıkların birçoğunun gerçeğe uygun değerleriyle raporlanmadığı görülmektedir. Bu durum ise finansal tablo kullanıcılarına fayda sağlamak yerine onların yanlış kararlar almalarına sebebiyet vermektedir.

İşletmeler sıklıkla kaynak tüketir veya bilimsel ya da teknik bilgi, yeni süreç veya sistemlerin tasarım ve uygulanması, lisans, fikri mülkiyet hakları, piyasa bilgisi ve markalar (marka isimleri ve yayın hakları dahil) gibi maddi olmayan varlıkların elde etme, geliştirme, bakım veya iyileştirilmesi sırasında çeşitli borçlar yüklenmektedirler. Bu geniş kapsamlı başlıklar altındaki kalemlerin yaygın örnekleri; bilgisayar yazılımı, patentler, telif hakları, sinema filmleri, müşteri listeleri, ipotek hizmeti sunma hakları, balıkçılık lisansları, ithalat kotaları, isim hakları, müşteri ve tedarikçi ilişkileri, müşteri sadakati, pazar payı ve pazarlama hakları maddi olmayan duran varlıklara örnek olarak verilmektedir (TMS 38, 2021, prf.9). Ancak Ar-Ge giderleri, kuruluş ve örgütlenme giderleri, eğitim ve reklam harcamaları, işletme içi oluşturulan şerefiye-marka-patent-lisanslar vb. kalemler işletme bilançolarında maddi olmayan duran varlıklar olarak raporlanmamaktadır. TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı'na göre maddi olmayan bir duran varlığın aktifleştirilebilmesi için gerekli koşullar şunlardır (TMS 38, 2021, prf.11-17). Maddi olmayan duran varlığın diğer varlıklardan ayrıştırılabilir / tanımlanabilir olması, başkaları tarafından kullanımının kontrol edilebilir nitelikte olması, söz konusu varlığın kullanımından gelecekte ekonomik fayda sağlama potansiyelinin olması ve maliyetinin güvenilir bir



biçimde ölçülebilir olması gerekmektedir. Bir maddi olmayan duran varlık, ilk muhasebeleştirilmesinin ardından, maliyetinden, tüm birikmiş itfa ve değer düşüklüğü zararları düşülmüş olarak izlenir. Bir maddi olmayan duran varlık, ilk muhasebeleştirilmesinin ardından, yeniden değerlendirilme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden birikmiş itfa ve değer düşüklüğü zararlarının tamamı düşüldükten sonra hesaplanan tutarı olan yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden izlenir. Bu Standarda göre yeniden değerlendirme yapmak için, gerçeğe uygun değer, aktif bir piyasa ile ilişkilendirilmek suretiyle ölçülür. Yeniden değerlendirme işlemleri, raporlama dönemi sonunda ilgili aktifin defter değerinin gerçeğe uygun değerinden önemli ölçüde farklılık göstermemesi açısından düzenli olarak yapılır (TMS 38, 2021, prf.74-75). İşletme içi oluşturulan markalar, ticari başlıklar, yayın hakları, müşteri listeleri ve benzer nitelikteki kalemlerle ilgili harcamalar, işin bir bütün olarak geliştirilmesine ilişkin maliyetlerden ayırt edilemez. Bu nedenle, anılan kalemler maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilmez (TMS 38, 2021, prf.64). Bize göre işletme içerisinde oluşturulan marka ve kullanıldıkça değeri artan diğer maddi olmayan duran varlıkların, bilançonun pasifinde özkaynaklar grubu içerisinde “Entelektüel Sermaye” olarak raporlanabileceği, bilgi temelli rekabetin yaşandığı 21. yüzyılda harekete geçirilmesi gereken önemli bir güç olarak değerlendirilmektedir.

----- / -----	
<b>260. Haklar</b>	<b>xxx</b>
260.01.0001 Patent	
<b>529. Diğer Sermaye Yedekleri</b>	<b>xxx</b>
529.01.0001 Entelektüel Sermaye	
----- / -----	

**260. Haklar:** İmtiyaz, patent, lisans, ticari marka ve unvan gibi bir bedel ödenerek elde edilen bazı hukuki tasarruflar ile kamu otoritelerinin işletmeye belirli alanlarda tanıdığı kullanma, yararlanma gibi yetkiler dolayısıyla yapılan harcamaları kapsar (Anonim 1992). Üretim lisansları ve haklar için ödenen değerler varlık olarak bilançonun aktifine maliyet bedelleri ile kaydedilirler.

**261. Şerefiye:** Bir işletme devralınırken katlanılan maliyet ile söz konusu işletmenin rayiç bedelle hesaplanan net varlıklarının (öz varlık) değeri arasındaki olumlu farkların izlenmesinde kullanılır. Şerefiye hesaplanırken rayiç bedelin tespit edilmemesi halinde, net defter değeri esas alınır (Anonim 1992). Vergi Usul Kanunu, devir alınan işletmenin varlık ve borçları arasındaki farktan oluşan net varlıklarının emsal değeri ile satın alınan işletmenin ödediği satış bedeli arasındaki farktan oluşan “Şerefiye” yerine “Peştamallık” kelimesini kullanmıştır (Anonim 1992). Maddi olmayan bir unsur ifade etmesine rağmen peştamallıklar, gayrimaddi haklardan farklıdır. Gayrimaddi haklar zilyetliğe konu olabildiklerinden alınabilmekte, satılabilmekte veya devredilebilmektedir. Ama peştamallığın alımı veya devri mümkün değildir (Anonim 2015). TMS 38 Standardı kapsamında işletme içi oluşturulan şerefiye aktifleştirilememektedir. Ayrıca TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı ile birlikte KOBİ TFRS esaslarına göre de işletme içi oluşturulan maddi olmayan duran varlıklar (lisans, marka, patent, web sitesi, yazılım programı, vb.), gerçeğe uygun değerleri ile temel mali tablolarda gösterilememektedir. Bize göre bu durum son derece yanıltıcıdır. Söz konusu standartta yapılacak bir düzenleme ile işletme içi oluşturulan şerefiyeyi de kapsayacak şekilde yeniden bir varlık tanımı yapılmasında yarar bulunmaktadır.

**262. Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri:** Kuruluş ve örgütlenme giderlerinin işletmeye herhangi bir fayda sağlama özelliği bulunmadığından dolayı maddi olmayan duran varlıkların içerisinde yer almamaktadır.

**263. Araştırma ve Geliştirme Giderleri:** İşletmede yeni ürün ve teknolojiler oluşturulması mevcutların geliştirilmesi ve benzeri amaçlarla yapılan her türlü harcamalardan, aktifleştirilen kısmının izlendiği hesaptır (Anonim 1992). Tanımdan da anlaşılacağı üzere Tekdüzen Hesap Planı, söz konusu giderlerin aktifleştirileceği gibi doğrudan da gider yazılabileceği yönündedir. Ancak TMS 38’e göre işletme içi oluşturulan bir maddi olmayan duran varlığın muhasebeleştirilebilmesi için gerekli kriterleri sağlayıp sağlamadığının değerlendirilmesinde işletme, ilgili varlığın oluşumunu şu safhalara ayırır: (a) Araştırma safhası ve (b) Geliştirme safhası. “Araştırma” ve “geliştirme” terimleri tanımlanmış olmalarına rağmen, ‘araştırma safhası’ ve ‘geliştirme safhası’ terimleri bu Standart açısından daha geniş bir anlam taşır (TMS 38, 2021, prf.52). Bir işletmenin, bir maddi olmayan duran varlık oluşturulmasına ilişkin işletme içi bir projenin araştırma safhasını geliştirme safhasından ayırt edememesi durumunda, söz konusu projeye ilişkin harcamaları sadece araştırma safhasında yapılmış gibi dikkate alınır (TMS 38, 2021, prf.53). Bir başka ifadeyle Ar-Ge faaliyetleri

birbirlerinden ayrıştırılabiliyorsa, araştırma harcamaları aktifleştirilememekte, ancak geliştirme harcamaları aktifleştirilebilmektedir.

**267. Diğer Maddî Olmayan Duran Varlıklar:** Eğitim ile ilgili harcamaların, işletmeye herhangi bir katkı sağlama özellikleri bulunmadığından dolayı maddi olmayan duran varlık hesapları içerisinde yer almaları söz konusu değildir. Reklam harcamalarının, gelecekte işletmeye sağlayacağı faydanın ölçülebilir nitelikte olmaması nedeniyle dönemin gideri olarak gelir tablosunda yer alması sağlanmalıdır. Ancak satın alınan veya işletme içerisinde üretilen bilgisayar işletim programı ve yazılımları bilançoda maddi olmayan duran varlıklar kalemi içerisinde aktifleştirilebilme imkânına sahiptirler.

İncelenen işletmelerin maddi olmayan duran varlık hesapları incelendiğinde;

**a) Türkiye Taşkömürü Kurumu**

260. Haklar Hesabı	370.000.-TL
267. Diğer Maddî Olmayan Duran Varlıklar Hesabı	3.712.000.-TL
268. Birikmiş Amortismanlar (-) Hesabı	1.086.000.-TL

**Tablo 1: Türkiye Taşkömürü Kurumu Muhasebe Kayıtlarında Yer Alan Maddî Olmayan Duran Varlıklar**

26. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	TTK	
	Yardımcı Hesap	Ana Hesap
<b>260. HAKLAR</b>		<b>370.000</b>
Temsan (Patent Alımı)	370.000	
<b>267. DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR</b>		<b>3.712.591</b>
İstanbul Pazarlama Yazılım (Akrobat Pro DC)	1.340	
DMO Yazılım (İç Kontrol Kamu Modeli)	107.479	
Kardelen Yazılım (E-Reçete Yazılımı)	4.200	
Redon (CNC Tezgahı CAM Yazılımı)	84.496	
Risk Management Risk Analiz Yazılımı (İş Sağlığı ve Güvenliği)	28.101	
Oska Bilgisayar (Hakediş ve Kesin Hesap Programı)	22.400	
Dört Us Bilişim Yazılım (Yetkilendirme ve geçiş takip)	9.750	
Comodo Yazılım A.Ş	2.025	
İdeasis Bilişim Teknolojileri (Üzül Müd. Ev. Müze Projesi)	231.500	
Bilmar Bil.Sis.Ltd. Şti.	3.800	
KBM Bilgisayar Ltd.Şti. (TAKBİS Sorgu Portalı)	17.500	
Karadon Rehabilitasyon etüdü	3.200.000	
<b>268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)</b>		<b>1.086.483</b>
Haklar	24.666	
Diğer Maddî Olmayan Duran Varlıklar	1.061.817	
<b>Genel Toplam</b>		<b>2.996.108</b>

**b) Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu**

260. Haklar Hesabı	161.775.000.-TL
263. Ar-Ge Giderleri Hesabı	6.450.000.-TL
267. Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar	4.826.000.-TL
268. Birikmiş Amortismanlar (-) Hesabı	85.623.000.-TL

**Tablo 2: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Muhasebe Kayıtlarında Yer Alan Maddi Olmayan Duran Varlıklar**

26. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	TKİ	
	Yardımcı Hesap	Ana Hesap
<b>260. HAKLAR</b>		<b>161.775.483</b>
Güvenlik Yazılımı	405.440	
Kırklareli 6 Adet Kömür Arama Ruhsatı (MTA.'dan devir)	84.566.680	
Konya 2 Adet Kömür Arama Ruhsatı (MTA.'dan devir)	38.710.100	
Microsoft Yazılım Lisansı	561.276	
Oracle Veri Tabanı	4.824.000	
Office Yazılım Programı	690.000	
Güvenlik Yazılımı	1.380.000	
Bolu Göynük Bitümlü Şeyl Sahaları	30.637.987	
<b>263. ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME GİDERLERİ</b>		<b>6.450.228</b>
Kömürün Briketlenmesi Kurutulması Projesi	15.600	
Sentez Gazından Metanor Üretim Çalışması	3.000	
Uzaktan Kontrollü Maden Robotu	250.000	
Linyit Gaz Temiz Enerji Üret. Sıvı Yakıt veya Muht.Kimy.Mad.Ürt.Kull.Projesi	69.691	
Lİnİ Yeraltı Kömür Gazlaştırma Projesi	1.337.182	
Mevcut Teknolojiler İle Kömür Haz.-	308.476	
Isıl Değeri Düşük Kömürlerin Külsüzleştirilmesi	588.000	
Leonarditten Yüksek Fülvik Asit İçerikli Sıvı Hümat Prj.	39.000	
Prefabrik Kapalı Alan	27.000	
3 Takım Kömür/Hava Besleme Boru Hattı Temini	414.000	
(Ar-Ge) Bitümlü Şeyl.Yat.Solvent Ekst.Yönt.Sıvı Yakıt Üretim Pot.Araş.	300.000	
(Ar-Ge) Türkiye Lin.Köm.Biriket.Koşul.Belir.Biriket ve Ambalaj Malz.Geliş.	300.000	
Prefabrik Kapalı Alan Mimari Proje Masrafları	18.000	

(Ar-Ge) Isıl Değ.Düşük Köm.Ekst.Yönt.İle Külsüzleştirme ve Alternatif Ürün Geliş.	250.000	
Tesis; Proje ve Ar-Ge Giderleri	27.000	
Organik Toprak Düz.Sera Ve Tarla Den.	237.698	
Lab.Ölç.H.Ast İç.Adsorban Es.Alt Mad.Gel	260.000	
İr:1150 Saha Bitümlü Şeyl.Araşt.	350.964	
Mevcut Tek.Köm.Haz.Çalış.Hac.Ünv.	188.500	
Hüyük Asit Esaslı Mad.Üretim Prj.	100.000	
Çevresel Durum Değerlendirme Prj.	150.000	
Kömür Karakter Ve Yanma Dav.İnc.Prj	25.000	
Leonarditten Yüksek Fülvik Asit İçerikli Sıvı Hüyük Prj.	9.000	
Leonardit.Yüksek Fülvik As.İç.Sıvı Hüyük	117.000	
Hüyük(Potsym Hüyük)Verm Parmet.Ana Buz.	27.000	
Organik Toprak Düz.Sera Ve Tarla Den.	54.000	
Hüyüklerin Seramik Sağlık Gereçleri Ve Seramik Kaplama Malzemeleri Üretiminde Dağıtıcı Olarak Kullanımının Araş.	40.510	
Isıl Değ. Düşük Köm. Ext.Yön.Külsüzleş.	200.000	
Linyit.Köm.Biriktirme Ve Ambalaj Geliş.	300.000	
Bitümlü Şeyl Saha Etüd.Araş. Danışmnlık	31.500	
Hüyük Asitin Çimento Ve Betonda Kimyasal Katkı Malzemesi Olarak Kullanılması Projesi	42.107	
Kükürt Giderme ve Isıl Değeri Artırma Amacıyla Kömür Katkı Maddelerinin Geliştirilmesi Projesi	120.000	
Lavva Ürün. Değ. Susuzland. Konularında Arge Çışm. Yeni Ve Yerli Tekn. Geliş.	150.000	
Kükürt Giderme Ve Isıl Değeri Artırma Amacıyla Kömür Katkı Maddelerinin Geliştirilmesi Projesi	100.000	
<b>267. DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR</b>		<b>4.826.224</b>
Ağ Erişim Kontrol Yazılımı	308.000	
Pazarlama Satış Ve Saha Yönetim Yazılımı	1.273.972	
Yazılım Hizmetleri	40.888	
Masaüstü Sanallaştırma Yazılımı Sunucusu	120.000	
Mobil Cihaz Yönetimi	923.450	
Labris Flexd 700 Güvenlik Programı	347.878	
Labris Felxd 750 Güvenlik Programı	254.473	
Rfid Demirbaş Takip Programı	18.954	
Labris Flexd 160 Ve Labris Mng 25l Güvenlik Prog.	192.372	

Personel Kimlik Kartı Program Yazılımı	19.000	
Restoran Otomasyon Program Yazılımı	76.480	
Tedaş Siber Güvenlik Sistemi	211.438	
Kat Yazıcısı Yazılımı	60.480	
Emc Rpa Yedekleme Yazılımı (2 Adet)	34.878	
Madencilik Programı	322.961	
Nfc Temassız Ödeme Yazılımı(Lokal, Çay Ocağı, Didim Ve Akçay İçin)	56.000	
Nfc Temassız Ödeme Yazılımı(Lokal, Çay Ocağı, Didim Ve Akçay İçin)	65.000	
Elektronik Belge Yönetimi Sistemi (EBYS)	500.000	
<b>268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)</b>		<b>85.623.907</b>
Haklar	77.871.428	
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	4.133.715	
Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar	3.618.764	
<b>Genel Toplam</b>		<b>87.428.029</b>

### c) Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri San. Tic. A.Ş.

260. Haklar Hesabı

592.000.-TL

268. Birikmiş Amortismanlar (-) Hesabı

29.000.-TL olduğu görülmektedir.

**Tablo 3: Yeniçeltek A.Ş. Muhasebe Kayıtlarında Yer Alan Maddi Olmayan Duran Varlıklar**

26. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	YENİÇELTEK	
	Yardımcı Hesap	Ana Hesap
<b>260. HAKLAR</b>		<b>592.169</b>
İR-486 no'lu Bolu ilindeki sahanın itfa bedeli	430.799	
Teleses bilgisayar programı bedeli	165	
Office, bordro ve muhasebe programları, nes, netcad GIS ve netsurf lisans bedeli	161.205	
<b>268. BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)</b>		<b>29.641</b>
Haklar	29.641	
<b>Genel Toplam</b>		<b>562.528</b>

### 1.3 Maddi Olmayan Duran Varlıkların Finansal Durum Tablosuna Olan Etkileri

TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı esaslarına göre bir işletme Ar-Ge çalışmalarına ilişkin sonuçları birbirinden ayıramadığı sürece katlandığı maliyetlerin araştırma safhasında yapıldığı kabul edilmektedir. İnceleme kapsamında yer alan kömür madeni işletmelerinde söz konusu Ar-Ge harcamalarının tamamı gider olarak kaydedilmekte ve bunların aktifleştirilmesi söz konusu olmamaktadır. Bu durumda ise işletmeler tarafından düzenlenen temel mali tablolarında yer alan aktif ve pasif hesaplar (karlar) gerçeği yansıtmayacaktır. Ayrıca maddi olmayan duran varlık kalemleri

arasında yer alan ve işletmeler açısından son derece önem arz eden “marka değerinin” finansal tablolarda sunumuna yönelik olarak yapılan çelişkili açıklamalar gerçeğe uygun değer oluşumunda çok büyük engel oluşturmaktadır. Oysaki işletmelere yönelik gerçeğe uygun, anlaşılabilir, şeffaf, güvenilir mali veriler kullanılarak (özellikle BIST’te işlem gören işletmeler açısından. Çünkü potansiyel yatırımcılar işletmelerin sahip oldukları marka/şerefiye değerine ilişkin bilgileri birtakım danışmanlık firmalarından elde etmeye çalışmaktadırlar) hazırlanan temel ve ek mali tablolarda yer alan muhasebe hesap kalemlerinin defter değerleri ile rayiç değerleri arasında oluşacak farkın minimum düzeye indirilmesi temel amaç olarak benimsenmelidir. Örnek olarak incelenen çalışmada, örnek işletmenin mevcut mali kayıtlarına göre maddi duran varlıklarının toplam değerinin (8.872.054,07 TL), söz konusu varlıkların güncel değerinden (54.342.356,11 TL) yaklaşık 6 kat daha düşük olduğunu tespit etmiş ve bu nedenle işletmenin varlık değerinin mali kayıtlarda olduğundan çok daha düşük olarak yer aldığını ortaya koymuşlardır (Aliefendioğlu vd 2016).

İnceleme kapsamında yer alan işletmelere (TKİ, TTK ve Yeni Anadolu A.Ş.) ait kömür madeni sahalarının rödovans karşılığı verilen sözleşmeler incelendiğinde maden işletmecisi, belirlenen üretim yılları için taahhüt ettiği miktarın altında üretim yapmış olsa dahi yıllık olarak taahhüt edilen miktar üzerinden hesaplanan rödovans tutarını ödemekle mükellef olduğu görülmüştür. Taahhüt edilen asgari üretim miktarının üzerinde üretim yapması halinde ise rödovans tutarını ayrıca ödeyecektir. Bilindiği üzere maliyetlerin muhasebeleştirilmesi işlemlerinde üretim maliyetleri hesaplanırken hammadde malzeme, işçilik ve genel üretim giderlerinin yanı sıra atıl kapasiteye ilişkin maliyetlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Atıl kapasite ile ilgili maliyetlerin muhasebeleştirme ve raporlama esasları TMS-2 Stoklar standardı paragraf 13’te “...Her bir üretim birimine dağıtılan sabit genel gider miktarı, düşük üretim düzeyi veya atıl kapasite nedeniyle arttırılmaz. Dağıtılmayan genel giderler, gerçekleştiği dönemde gider olarak finansal tablolara yansıtılır”. Paragraf 38’de ise “...Genellikle satışların maliyeti olarak ifade edilen ve dönem içinde gider olarak finansal tablolara yansıtılan stokların tutarı, satılmış olan stokların ölçümüne daha önce dâhil edilmiş maliyetlerden, dağıtılmamış genel üretim giderlerinden ve normalin üstünde gerçekleşen üretim maliyetlerinden oluşur” denilmektedir. Buna göre kömür madeni işletmelerince ödenen rödovans bedelleri, finansal tablolarda üretim maliyetleri ile ilişkilendirilmeksizin doğrudan çalışmayan kısım gider ve zararları hesabında muhasebeleştirilmelidir. Rödovans payını tahsil eden ruhsat sahibi işletmeler (TKİ, TTK ve Yeni Anadolu A.Ş.) tarafından söz konusu rödovans sözleşmelerinde taahhüt edilen üretim miktarı üzerinden kiracı işletmeden madenin tükenme payı karşılığı olarak alınan kira bedelleri kira geliri olarak kaydedilmektedir. Ancak fiili olarak üretim yapılmadan tamamen sözleşme karşılığı olarak alınan paylar ise ruhsat sahibi işletmeler için bir kira geliri değil sözleşmeden doğmuş arzi bir kazanç olarak nitelendirilmelidir.

## 2. İnceleme Kapsamında Yer Alan İşletmelerin Sahip Oldukları İşletme Hakları Bakımından Değerlendirme

### 2.1 Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri San. Tic. A.Ş. (Eski adı Yeni Çelttek A.Ş.)

Türkiye sınırları içinde yer alan maden yataklarının mülkiyeti devletin tasarrufu altında olup bu madenleri işleten gerçek ve/veya tüzel kişiler sadece işletme hak ve imtiyazlarına sahip bulunmaktadır. Bu durum, 3213 Sayılı Maden Kanunu’nun “Devletin hüküm ve tasarrufu” başlıklı dördüncü maddesinde “Madenler Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, içinde buldukları arzın mülkiyetine tabi değildir” şeklinde açıklanmaktadır. İnceleme kapsamında yer alan kömür madeni işletmelerinin maddi olmayan duran varlıkları içerisinde muhasebeleştirilen “Haklar” ve “İmtiyazların” Vergi Usul Kanunu ile Türkiye Muhasebe Standartları bakımından değerlendirilmesi ele alınmaktadır.

Tablo 4. Yeni Anadolu Maden. ve Teknoloji. San. Tic. A.Ş.’ne Ait İşletme Ruhsatlı Kömür Madeni Sahaları

Maden Ruhsatının						
Sahibi	Numarası	İl/İlçe	Alan (ha)	Grubu	Durumu	Açıklama
Yeni Çelttek	1079	Yozgat / Sorgun	1688,81	IV	İşletme izinli	Yeni Çelttek Kömür ve Madencilik A.Ş. tarafından işletilmekte
Yeni Çelttek	300	Amasya / Merzifon	1068,75	IV	İşletme izinli	Gürmin A.Ş. tarafından Rödovans karşılığı işletilmekte
Yeni Çelttek	200902340	Tekirdağ / Malkara	1515,04	IV	İşletme izinli	Karma Madencilik A.Ş. tarafından Rödovans karşılığı işletilmekte

Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri San. Tic. A.Ş. (önceki ismi Yeni Çeltik Kömür ve Madencilik A.Ş.)'ye ait kömür madeni imtiyaz ve işletme hakları (Tablo 4) üzerinden hesaplanacak amortismanlar ile ilgili hususlara değinilmesi yararlı görülmektedir. Özellikle "27. Özel Tükenmeye Tabi Varlıklar" grubu ile ilgili amortisman işlemleri, diğer "25.Maddi Duran Varlıklar" ile "26. Maddi Olmayan Duran Varlıklar" grubunda yer alan iktisadi kıymetlerin amortisman işlemlerine göre bazı farklılıklar içermektedir. Uzun süreli işletme hakkı lisanslarının itfası ve işletme hakkının iktisabı için yapılan harcamaların aktifleştirilmesi ile ilgili Balıkesir Vergi Dairesi Başkanlığı'nın 13.05.2011 tarih ve B.07.1.GİB.4.10.15.02-2010.VUK.127-884- 47 sayılı özelgesinde şu açıklama yapılmıştır: "339, 365, 389 ve 399 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile değişik 333 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği eki listenin "Gayrimaddi İktisadi Kıymetler" başlıklı 55'inci bölümünde; işletmenin mevcut değeri, imtiyaz hakları (Franchising), patent, formül, dizayn, örnek kalıp, teknik bilgi (Know-how), format, telif hakkı ve benzeri kalemler, lisans, kullanım hakkı ve izni veya devlet kurum ve kuruluşları tarafından verilen diğer haklar (işletme hakkı gibi) ve bunların benzerleri için faydalı ömür süresi olarak 15 yıl\*, normal amortisman oranı olarak ta % 6,66\* oranı belirlenmiştir." Yeni Anadolu Madencilik ve Teknolojileri San. Tic. A.Ş.'nin Genel Müdürlük hesapları bireysel olarak incelendiğinde; "26. Maddi Olmayan Duran Varlıklar" grubunda yer alan "260. HAKLAR" hesabında toplam 592.169,53 TL bulunduğu, hesabın ayrıntısına bakıldığında ise; 430.799,73 TL'nin tapu kaydı Yeni Çeltik A.Ş.'ye ait olan İR-486 no'lu Bolu ilindeki sahanın itfa bedeli olduğu ve yıllık %5 oranında amortisman ayrılmak suretiyle itfa edildiği, 164,05 TL'nin teases bilgisayar programı bedeli olduğu ve yıllık %25 oranında amortisman ayrılmak suretiyle itfa edildiği, 161.205,75 TL'nin ise patent ve lisanslara (Office programları, muhasebe programları, bordro programı, nes kullanım lisansı, netcad GIS ve netsurf lisans bedeli gibi) ait bedel olduğu ve belirtilen işletme izinli ruhsatlara ilişkin herhangi bir değere rastlanmadığı ifade edilmelidir (Çizelge 2). Bilançoda 26. grupta yer alan maddi olmayan duran varlıkların elde edilme maliyet bedelleri üzerinden hesaplanacak amortisman tutarları, söz konusu iktisadi kıymetlerin ekonomik ömürleri tahmin edilerek işletme bilançolarında aktifleştirilen işletme ve imtiyaz hakları veya maliyet bedellerinin, hangi süre ve oranlar üzerinden giderleştirilerek itfa edileceği, maden sahalarında yer alan toplam ve çıkartılan rezerv miktarları dikkate alınarak belirlenmektedir. Maden kaynaklarının sınırlı olması dolayısıyla maden işletmelerinin ekonomik ömrü de maden yataklarının rezervi ile sınırlı olmaktadır. Ayrıca bu konu ile ilgili husus; 213 Sayılı Kanununun amortisman başlıklı 316. maddesinde "işletme sebebiyle içindeki cevherin azalmasından dolayı maddi değerini kaybeden madenlerin ve taş ocaklarının imtiyaz veya maliyet bedelleri, ilgililerin, müracaatları üzerine bunların büyüklük ve mahiyetleri göz önünde tutulmak ve her maden veya taş ocağı için ayrı ayrı olmak üzere Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca belli edilecek nispetler üzerinden yok edilir" hükmünü amirdir. Buna göre özel tükenmeye tabi varlıkların amortisman tutarları, şu şekilde hesaplanmaktadır:

Madenlerde Amortisman Tutarı = (İmtiyaz veya Maliyet Bedeli / Görünür veya Muhtemel Rezerv) x Yıllık Üretim

Kanunda değinilen "imtiyaz bedeli" tabiri, imtiyazın alınabilmesi için tanzimi icap eden topografik haritaların yapılması, maden sahasına gönderilen maden mühendisi veya fen memurlarının yol masrafları ve yevmiyeleri gibi masraflarla imtiyaz harcı ve damga resmi gibi harç ve resimleri, "maliyet bedeli" tabiri ise, maden imtiyazının, imtiyaz sahibi tarafından iktisap edilmesi için yapılan bütün giderlerin toplamını ifade etmektedir. Maden istihsali için satın alınan arsa ve arazilerin satın alma bedelinin, maliyet bedeli içinde mütalaa edilmesi zorunlu bulunmaktadır (Akpınar 2012). Gerçek veya tüzel tüzel kişilerin yukarıda belirtilen 3213 sayılı Maden Kanununda yer alan madenleri üretebilmeleri için; (i) işletme ruhsatına sahip olmaları ve (ii) işletme ruhsatına sahip kişi veya kurumlardan ilgili sahanın rödovans karşılığı kiralınmaları gerekmektedir. İşletme ruhsatına sahip olarak madenlerin işletilmesi halinde uygulanacak amortisman yöntemi ile itfa edilecek bedel imtiyaz bedeli olmakta, rödovans karşılığı kiralınmalarda amortisman yoluyla itfa edilecek bedel ise maliyet bedeli olmaktadır. Maden işletmelerinde ortaya çıkan giderlerin, vergi kanunları yönünden doğrudan gider olarak kaydedilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ayrıca, VUK'da maden arama ve geliştirme maliyetlerinin giderleştirilmesi/aktifleştirilmesi (maddi olmayan duran varlık olarak) konularında herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş olduğu, sadece harcamaların maliyet bedeli ile kayıtlara alınması öngörülmüş bulunduğu vurgulanmalıdır.

TFRS 6 "Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi" standardında sadece arama ve değerlendirme giderlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin açıklamalara yer verilmekte, arama ruhsatının alınmasından önce gerçekleşen giderler ile geliştirme ve üretim giderleri dikkate alınmamaktadır. Söz konusu giderler konusunda TMS 16 Maddi Duran Varlıklar ve TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar standartlarında belirtilen hususların uygulanması işaret edilmektedir. Maden kaynaklarının geliştirilmesine yönelik harcamalar, TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı hükümlerine göre muhasebeleştirilmelidir. Eğer işletmede maden kaynaklarının restorasyonuna ve kaldırılmasına yönelik herhangi bir işlem varsa, TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardı esaslarına göre temel mali tablolara yansıtılması gerekmektedir. Kaynaklar, ilk muhasebeleştirme işlemi sonrasında maliyet veya yeniden değerlendirme modeline göre değerlendirilmelidir. Muhasebeleştirme işlemi sonrasında maden kaynakları mutlaka değer düşüklüğü

testine tabi tutulmalı, herhangi bir değer düşüklüğünün tespit edilmesi halinde ise zarar olarak mutlaka kayıtlara alınması gerekmektedir.

Maddi olmayan duran varlıkların VUK ve TMS açısından değerlendirmesi yapıldığında; vergi mevzuatı, daha çok objektif, saptanması kolay, işletme sahip ve yöneticilerine, belirleme hakkı bırakmayan tartışmasız somut ölçüleri kabul etmiş olup, genelde varlığın, işletmeye maliyeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muhasebe standartları ise, daha subjektif, işletme sahip ve yetkililerince piyasa koşullarına göre belirlenip değiştirilebilecek, varlığın geçmiş maliyetinden çok, gelecekte elde edilebilecek tutarını içeren ve özellikle de “makul değer - gerçeğe uygun değer” ölçüsünde içerik bulan değerlendirme ölçülerini kabul etmektedir (Başagaç 2006). İşletmeler tarafından, TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı’na göre maddi olmayan duran varlıklar gibi iktisadi kıymetlere ilişkin değer düşüklüğü testi yapılarak (varlığın defter değerinin, geri kazanılabilir tutarından yüksek çıkması hali) her bilanço döneminde varlığın değerinin düşmüş olabileceğine ilişkin göstergeler kontrol edilmeli ve temel amaç olarak finansal tablo kullanıcılarına güvenilir bilgi sunmak olduğu düşünülen TMS’lere (özellikle TMS 36) göre oluşan değer düşüklüğü zararı, (TMS 36, Mad. 61’e göre) mutlaka muhasebeleştirilmelidir.

### 3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bugün itibarıyla gerçeğe uygun muhasebe anlayışı çerçevesinde Türkiye’de yürürlükte bulunan üç ayrı düzenleme vardır. Bunlar sırasıyla; TC Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan kural temelli Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT), Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan ilke temelli Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/IFRS) ve Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi (YFRÇ)’dir. 2011 yılında yayımlanan Yeni Türk Ticaret Kanunu, sermaye şirketlerinde muhasebe sistemlerinin ve finansal raporlamaların 01 Ocak 2013 tarihi itibarıyla Türkiye Muhasebe Standartlarına (TMS) göre uyumlu olmasını zorunlu hale getirmiştir (TTK madde 64 ve 88). Ancak bugün geldiğimiz noktadaki muhasebe uygulamalarına bakıldığında başlangıçta gerçeğe uygun olarak benimsenen muhasebe anlayışının halen ağırlıklı olarak vergi mevzuatının etkisi altında kaldığı ifade edilmelidir (Anonim 2021c). KGK tarafından TMS ve IFRS uygulamalarına yönelik hükümlerin revize edilerek, bağımsız denetime tabi işletmelerin kapsamının sınırlandırılması ve gerçeğe uygun muhasebe uygulamalarının sadece bağımsız denetime tabi işletmeler için zorunlu tutuluyor olması buna en güzel örnek olarak verilebilir. Bu itibarla; özellikle çalışmamızın da konusunu oluşturan kamu kurum ve kuruluşları ile müessese, iştirak ve bağlı ortaklıklarında arzu edilen muhasebe kültürü bir türlü oluşmamakta ve dolayısıyla düzenlenen temel ve ek mali tablolara da gereken önem verilmemektedir.

Bu çerçevede incelemeye esas işletmelerde tespit edilen hususlar şu şekilde belirtilebilir;

- MSUGT ve tek düzen hesap planının ruhuna uygun olarak maddi olmayan duran varlık alımlarının (bilgisayar ve makine yazılımları, fikri hak alımları ve bunların güncelleştirme bedelleri vb.) muhasebe kayıtlarında doğrudan giderleştirilmesi yerine 260. Haklar hesabına kayıt edilmesi,
- 260. Haklar hesabında izlenmesi gereken iş makineleri ve bilgisayar yazılım programlarının 267. Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar hesabında takip edilmesi,
- Kiralık olarak tutulan lojman, bina, depo vb. yapılar için yapılan değer artırıcı işlemlerin 264. Özel Maliyetler hesabında takip edilmesi,
- Lojman, depo, idari bina, su deposu, kantar binası, silo, vinç vb. zemin etüdü ve statik proje çizimi masraflarının 260. Haklar hesabı yerine doğrudan giderleştirilmesi,
- Gelecek yıllarda doğması muhtemel “Hak ve Yükümlülüklerin” takibinde “Nazım Hesapların” kullanılması,
- Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) giderleri birbirlerinden ayırt edilmeli ve araştırma giderlerinin aktifleştirilmemesine özen gösterilmesi,
- İşletme aktiflerinde kayıtlı maddi duran varlık (MDV), maddi olmayan duran varlık (MODV) ve özel maliyetler (ÖM)’ler için amortisman ve tükenme paylarının doğru bir şekilde hesaplanıp hesaplanmadığının takip edilmesi,
- Bilanço dönemi içerisinde satılan MDV ve MODV kalemlerinden elde edilen kar/zararın doğru bir şekilde hesaplanıp hesaplanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir.




Gerek inceleme kapsamında yer alan iktisadi devlet teşekkülleri gerekse diğer kamu iktisadi teşebbüsleri ile müessese, iştirak ve bağlı ortaklıklarına ait varlıkların uluslararası değerlendirme ve muhasebe standartlarına, tekdüzen hesap planına uygun olarak raporlama işlemlerinin finansal tablo kullanıcılarının, potansiyel yatırımcıların, karar alma noktasında bulunan üst düzey yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte yürütülmesi ve kaynak israfından vazgeçilmesinde kamu menfaati bulunmaktadır. Bu çerçevede kamuya ait kıt kaynakların ihtiyaca uygun, etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, özellikle söz konusu kurumlarca yabancı kaynak kullanımında banka ve finans kurumları tarafından yersiz hesaplanacak risk puanlarına maruz kalınmaması amacıyla finansal tablolarda yer alan iktisadi kıymetlerin gerçeğe uygun güncel değerlerinin belirlenmesi ve muhasebe kayıt nizamının buna göre oluşturulması gerekmektedir. Zira gelişen dünya ekonomisi içerisinde finansal anlamda en güçlü işletmeler, artık en yüksek derecede maddi duran varlıklara sahip olan işletmeler yerine mevcut entelektüel sermayelerini güçlendiren ve bunu da en etkili ve verimli bir şekilde yönetip kullanan işletmeler olacaktır.

## KAYNAKÇA

- Akpınar, A. (2012). "Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Göre Amortisman Tabi Duran Varlıklar ve Türkiye Uygulaması". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Aliefendioğlu, Y., Demir, E., & Tanrıvermiş, H., 2016. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Aktiflerinde Yer Alan Maddi Duran Varlıkların Envanter ve Değerleme Araştırması: Elektrik Üretim Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü Hirfanlı Hidroelektrik Santrali İşletmesi Örneği, s. 47, Finans ve Bankacılık Çalışmaları Dergisi IJFBS, Cilt 5 Sayı 5, Özel Sayı ISSN: 2147-4486.
- Anonim, (1992). "1 Sayılı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği". 26.12.1992 Tarih ve 21447 Sayılı Resmi Gazete Mükerrer Sayısı
- Anonim, (2015). "Beyanname Düzenleme Kılavuzu 3. Cilt Vergi Usul Kanunu", Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, s. 167, İstanbul, 2015.
- Anonim, (2021a). "TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı". 8. paragraf,
- Anonim, (2021b). "TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı" 21. paragraf,
- Anonim (2021c). TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı, Kamu Gözetimi Kurumu.
- Başağaç, H. (2006). "Maddi Duran Varlıkların Değerlemede Türk Vergi Mevzuatı ve TMS 16: Maddi Duran Varlıklar Standardı Hükümlerinin Karşılaştırılması", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

## Kalite Yönetimi Perspektifinde Sağlık Hizmetleri

*Health Services in the Perspective of Quality Management*

Ebru Köktepe Karahüseyinoğlu<sup>\*1</sup> 

<sup>1</sup> *Researcher in Health Management*

Received: 22.08.2021

Accepted: 28.09.2021

This article was checked by *intihal.net*

### Öz

İnsanoğlu var olduğu zaman dilimi içerisinde her zaman kendisine en iyisini düşünmüş ve bu yaklaşım değişimin başlangıç noktası olmuştur. Her zaman konforu ön planda tutan insan tüm yaşamı boyunca gelişmeye devam etmektedir. Bu gelişim ve değişim insanın doğası gereği her zaman olacaktır. Bir insanın gelişimine katkı sağlayacak olan etmenlerin, nitelikli ve kaliteli olması üzerinde önemle durulmaktadır. Kalite, değişim, gelişim, reform ve yeniden yapılanma kavramlar ile yakından ilgilidir.

Kalite kavramı bir mal ve hizmetin dayanıklılığını güvenilirliğini ölçmek için kullanılmıştır. Bu bakımdan kalite ve kaliteli olgusu da tüm gelişim sürecinin yanında var olmuştur. Bir ürünün kaliteli olması diğer benzer ürünlerden farkını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan kalite önemli bir pazarlama ve tercih edilme sistemi oluşturmuştur. Bu durum her sektör için benzer şekilde bir süreç meydana getirmiştir.

Kalite yönetimi son zamanlarda oldukça önem verilen bir alandır. Sağlık alanında kalite yönetimi ve kaliteli hizmet standartlarının oluşması kaçınılmazdır. Sağlık hizmetlerinde kalitenin geliştirilmesi; tüketiciler, hizmet sunanlar ve bütün toplum için önem taşımaktadır. Sağlık sektöründe meydana gelen dinamik değişimler, sağlık hizmetlerinde kalite hareketinin ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Çalışma sağlık hizmetlerinde kalite yönetiminin yeri ve bunu uygulayan kurumların sağlayacağı yararları dikkat çekmek amacıyla yapılmış bir derleme olarak nitelendirilebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Sağlık Hizmetleri, Kalite Yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi, Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi

### Abstract

Mankind has always thought of the best for itself in the time period it has existed, and this has been the starting point of development and change. The human being, who always prioritizes comfort, develops and continues to develop throughout his entire life. This development and change has always been and will be due to the nature of human beings.

The concept of quality has been used to measure the durability and reliability of a good or service. In this respect, the concept of quality and quality has existed alongside the entire development process. In this respect, quality has created an important marketing and preference system. This has created a similar process for each sector.

Quality management is an area that has received a lot of attention recently. It is inevitable to establish quality management and quality service standards in the field of health. Improving quality in health services; It is important for consumers, service providers and society as a whole. Dynamic changes in the health sector contributed to the emergence of the quality movement in health services. The study can be described as compilation made in order to draw attention to the place of quality management in health services and the benefits of the institutions that implement it.

**Keywords:** Health Services, Quality Management, Total Quality Management, Quality Management in Health Services

Karahüseyinoğlu, E.K. (2021). Kalite Yönetimi Perspektifinde Sağlık Hizmetleri. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 394-402. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.52422>

\* E-mail address: ebrukoktepe23@gmail.com

## 1. Giriş

Mal ve hizmetler denilince akla gelen ilk şey insanların ihtiyaçlarını karşılamak için ürettikleri şeyler olarak değerlendirilir. İhtiyaç ise karşılandığında haz ve doyum veren, karşılanmadığında elem ve keder hissettiren bir kavramdır. Bu bakımdan insanlar kendi yaşamlarını kolaylaştırmak ve güvende olmak için daha kaliteli ürün ve hizmetleri tercih ederler. İşte bu noktada tercih sebebi olan kalite kavramı ortaya çıkmaktadır.

Sağlık hizmetleri verilirken sağlık kurumlarının kalitesi de ölçülebilir. Bunu ölçmek için hasta memnuniyeti anketleri veya benzer uygulamalar yapılabilir. Sağlık kurumlarının kaliteli olması insan hayatını kolaylaştıran ve kişinin kendisini güvende hissetmesini sağlayan bir yönü vardır.

Sağlık hizmetleri kapsamında, kişiler tanı ve tedavi süreçlerini; kendilerini hastalıklarının en iyi uzmanı olan hekime ya da ameliyat olacaklarsa o alanda başarılı olan cerraha yada bir ilaç kullanacaklarsa o ilacı üreten ülkeye veya işletmeye duyulan güven ile kalite arasındaki bağı öngörerek devam ettirirler. Sağlık hizmetlerinde kalite yönetimi kavramı bu nokta da ortaya çıkmaktadır.

Sağlık hizmetlerinde standart belirlemek oldukça zordur. Bunun nedeni her hasta için farklı uygulamaların yapılmasıdır. Ancak ayakta tedavi yatarak tedavi gibi ya da aynı hastalık ve şikayetten gelenlerin sorunlarının daha hızlı çözülmesi adına belirli gruplamalar yapılarak uygulamalar standardize edilebilir ve kalite yönetimi oluşturulabilir.

Sağlık hizmetlerinde kalite yönetimi sağlık kurumlarının başarısını verimliliğini artıracak aynı zamanda kurum için rekabet ortamında önemli bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca, kalite yönetimi hasta ve hasta yakınlarının güvende hissetmelerine ve sağlıklarına kavuşmalarına katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızda sağlık hizmetlerine, sağlık kurumlarının görev ve özelliklerine değinilerek kalite yönetimi kavramı, toplam kalite kavramları tanımlanmış ve sağlık hizmetleri açısından ele alınmıştır. Ayrıca kalite yönetimi uygulanmasının sağlık kurumlarına ne tür yararları olduğu değerlendirilmiştir.

## 2.Sağlık Hizmetleri ve Sınıflandırılması

Dünya sağlık örgütüne göre sağlık hizmeti, hastalık halinde tanı ve tedavilerin uygulanması ve bu işlemler yapılırken sağlığın korunmasını kapsamaktadır. Aynı zaman da kişinin sağlığı bozulmadan da sağlık risklerine karşı uyarılmalıdır bunun için sunulan hizmetlere sağlık hizmeti denir. Koruyucu tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetlerinin tümünü kapsar(Akdur,1999:5).

Başka bir tanıma göre: insanların sağlığını tehdit eden yâda edebilecek unsurların ortadan kaldırılması, insanların bu olumsuz durumdan etkilenmesinin önüne geçilmesi, hastalık halinde tedavi edici her türlü hizmetin verilmesidir(Sağlık Bakanlığı, 2019).Örnek verecek olursak ; sağlık kurumları yani hastaneler , aile sağlığı merkezleri, acil merkezleri, toplum sağlığı merkezleri buralarda insanlara hizmet edilir. Bir bebeğin aşısı yapılır ve bu geleceğe yönelik koruma hizmeti olarak karşımıza çıkar. Ayağı kırılan bir kişiye alçı ve ameliyat ya da başka tedaviler uygulanır bu kişiye özel bir tedavi hizmetidir. Kalbi duran bir hasta hayata döndürülür bu da kişiye özel müdahaleye girebilir bir durumdur. İşte buradan da anlaşıldığı üzere sağlık hizmetleri kademeli olarak insanların ihtiyaçlarına göre belirlenir. Bu ihtiyaçlar bazen hafif ayakta tedavi gerektirirken bazen de uzun süreli hastanede yatışlara neden olabilir işte burada mesele bu hizmetin bir standart belirlenerek verilmesidir.Kalite yönetimi süreci söz konusu sağlık hizmetleri için önemlidir. Çünkü olaylar belirsiz olsa da hasta memnuniyeti süreci belirlidir.

Sağlık hizmetleri koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri ve sağlığın geliştirilmesi hizmetleri olmak üzere dört grupta sınıflandırılmaktadır.

### 2.1.Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetlerinin en temel vazifesi insanları hastalıklardan korumaktır. Koruyucu sağlık hizmetleri çevre düzenlenmesi, aile planlaması, yetersiz beslenmenin önlenmesi, bulaşıcı hastalıkların yayılmaması ve insanların hastalıklardan kurtulması için önlem tedbir ve bilgilendirme yapar. Bu hizmetleri sağlık bakanlığı tüm bireylere koşulsuz şartsız sunmaktadır(Erdem,2007:61).

### 2.2.Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri

Tedavi hizmetleri sağlık durumu bozulan bireylerin, eski durumlarına gelmelerini sağlamak maksadıyla verilen hizmetlerdir. Tedavi edici hizmetler hekim sorumluluğu dahilinde, diğer sağlık çalışanlarının da destekleri ile sürdürülür. Tedavi edici hizmetler, ilk poliklinik müdahalesi ve yatan hastalarla dışarıdan gelen hastaların klinik müdahale hizmetleri de dâhil olmak üzere, hastalara muayenehaneler ve sağlık kuruluşlarında verilen tüm tedavi edici

hizmetleri ve bu tedaviye bağlı olarak hastanın satın aldığı tüm ilaç ve sağlık gereçlerini kapsamaktadır (Kurtulmuş, 1998: 84). Tedavi edici sağlık hizmetleri, hizmetin kapsam ve yoğunluğu dikkate alınarak sınıflandırılmıştır (Tengilimoğlu vd., 2012: 47-48). Bunlar :

*Birinci Basamak Tedavi Hizmetleri:* Birinci basamak sağlık hizmeti sunan kurumlar, sağlık hizmeti talebinde bulunan kişilerin ilk başvurdukları kuruluşlardır. Toplumdaki aileler ve bireylere bir bütün olarak ulaşabilen, toplumdaki sağlık sorunlarına çözüm bulmaya yönelik gerçekleştirilen faaliyetler birinci basamak sağlık hizmetleri içerisinde yer alır (etin, 2015: 10). Hastalıkların evde ya da ayakta teşhis ve tedavisi için dzenlenen hizmetlerdir ve hastaların tedavisi için yatarak tedavinin gerekli olmadığı, genellikle koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmetleridir. Ülkemizde birinci basamak sağlık hizmetlerini 112 Acil Yardım İstasyonları, Kanseri Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM), Verem Savaş Dispanserleri, Toplum Sağlığı Merkezleri, Ana ocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri, Aile Sağlığı Merkezleri ve Sağlık ocakları vermektedir (Kıraç,2019: 30).

*İkinci Basamak Tedavi Hizmetleri:* Tıbbi bilgi ve teknoloji açısından aşırı donanım istenmeyen hastalıkların belirlenmesi ve yatarak tedavi gerçekleştirilmesi için verilen hizmetlerdir. Genel hastaneler ve yataklı merkezler ülkemizde bu tür hizmetlerin verildiği sağlık kuruluşlarıdır. Eğitim ve araştırma hastanesi pozisyonunda olmayan devlet hastaneleri ve dal hastaneleri ile bu hastanelere bağlı semt poliklinikleri, ağız ve diş sağlığı hastaneleri, entegre ile hastanesi, kamu kurumlarına ait olup Bakanlıkça ruhsatlandırılmış olan hastaneler, tıp merkezleri ve dal merkezleri gibi birinci basamaktan sevk alınarak ya da doğrudan başvurunun mümkün olduğu tedavi kurumlarıdır (Sert,2019: 31).

*Üçüncü Basamak Tedavi Hizmetleri:* Bazı durumlarda hastalık ilerlemiş ya da sağlık kuruluşuna başvuran vakanın durumu çok ağır olabilir, bu gibi durumlarda ikinci basamak yeterli gelmez, hastalık uzmanlaşmaya dayalı bir tedavi ve bakım gerektirebilir. Böyle bir durumda sağlık problemi yaşayan kişi tıp teknolojisinin ileri düzeyde uygulandığı ihtisas hastanelerine yönlendirilir ve tedavisine burada devam edilir (Kaya,2011: 66). Üniversite hastaneleri gibi eğitim hastaneleri tarafından verilen, ileri tetkik ve özel tedavi gerektiren hastalıklar için dzenlenen, yoğun bilgi ve teknolojiyi içeren sağlık hizmetleridir. Ülkemizde üniversite hastaneleri, sağlık bakanlığı eğitim araştırma hastaneleri, onkoloji hastaneleri, göğüs hastalıkları hastaneleri, ocuk hastaneleri, ruh ve sinir hastalıkları hastaneleri bu tür ihtisas hastaneleridir.

### 2.3.Rehabilite Edici Sağlık Hizmetleri

Sağlık kurumlarında sağlık hizmeti alan sağlığı bozulmuş bireyler tedavi sonrasında kalıcı hasar ile karşılaşabilirler. Bu durum fiziki de olabilir ruhsal da olabilir. İşte bu süreçte kişinin en son haline alişması için rehabilite edilmesi gerekebilir bu durumda beden ve zihin bu alanda senkronize edilmesi için dezavantajlı bireylerin normal bireye döndürülmesi için yapılan sağlık hizmetleri olarak değerlendirilebilir. Rehabilitasyon hizmetleri iki şekilde gerçekleşir. Sosyal rehabilitasyon hizmetleri; psikolojik ve fiziksel açıdan dezavantajlı kişinin, normal hayata devam edebilmek için aldığı sağlık hizmetidir. Tıbbi rehabilitasyon ise; kaza veya hastalık sonucu sakat kalan vücut organlarının fizik tedavi ile eski haline getirilmesi olarak açıklanabilir (Atlı ve Yücel,2018).

### 2.4.Sağlığın geliştirilmesi hizmetleri

Tıbbi tedaviler yerinde ve zamanında yapıldığı zaman daha faydalı olabilmektedir. Aksi durumlarda geri dönüşü olmayan yollara girilebilir. Bundan kaynaklı olarak tedavi yöntemlerinde gelişmeler hastalara daha kolay ulaşma ya da yeni bulunan bir tedavinin geliştirilmesi gibi yenilikleri barındırır sağlığın gelişmesi. Sağlık sektörü her gecen gün teknolojik alt yapının verdiği güvenle gelişmektedir (Aydın,2007). Örnek verecek olursak artık insanlar kollarına taktıkları bir saatle nabızlarını ve vücut aktivitelerini takip edebiliyorlar artık oluşacak bir durumda aile hekimlerine mesaj gidebiliyor. Bu durum sağlıkta kaliteli hizmet olarak tanımlanabilir. Eskiden insanlar hasta olduklarında sağlık kuruluşlarına gitmekte zorlanır iken şimdiler de evde sağlık ve bakım hizmetleri ile dezavantajlı gruplara sağlık hizmetleri sunulmaktadır.

### 3.Sağlık Kurumlarının Görevleri ve Özellikleri

Sağlık kurumlarının dört ana görevi vardır. Bunlar incelendiğinde ilk olarak hasta bakımı akla gelmektedir. Hasta bakımı iki şekilde oluşur; ilki tıbbi bakım bu hekimin hastayı tedavi edip tanı koymasını süreci, diğerisi ise tanı koyulduktan sonraki hasta bakım hizmetleridir.

İkinci görevi; sağlık kurumlarında çalışacak tüm personelin bunların içinde hasta bakıcı, hemşire ve buna benzer görevler teşkil eden personelin eğitim ve uygulama sürecini koordine etmek. Üçüncü görevi: personellerin

kendilerini geliştirmek adına araştırma ve inceleme yapmasına izin vermek ile kalmayıp bunları desteklemek ve bu noktada teşvik edici olmak.

Dördüncü görevi; sağlık kurumlarına gelen sağlığını kaybetmiş hastaların ve hasta yakınlarının farklı hastalık ve mikrobiyal hasatlıklara karşı korumak, bulaş olayına engel olmak, hastaların sağlık kurumlarında güvenli hizmet almalarını sağlayarak koruyucu hekimlik rolünü üstlenmektir (Eren,1989:59).

Sağlık kurumlarının amacı insan hayatını kurtarmak korumak, ve insanı yaşatmak aynı zamanda kendi kurumsal yapılarında korumak ve sağlık hizmeti vermeyi engelleyecek bir duruma düşmemektir (Canpolat,2012).

Bunların yanında sağlık kurumları sağlık hizmetleri verirken kaliteli ve güvenli bir hizmet ağı oluşturmak ve de bunu en az maliyet ile en yüksek çıktıyı sağlayarak, sağlık kurumunun faydası maksimize olacak ve de bu durum sağlık işletmesinin güvenli ve kaliteli hizmet ağını her geçen gün artırmaya neden olacak bir sistemin oluşmasına neden olacaktır.

Sağlık hizmeti sunulurken insan ya da cihazlardan yardım alan ve bu sürece dahil ederler. Bu bakımdan yönetim sürecinde planlama, yürütme ve denetleme gibi problemlerin çözümünde multidisipliner bir bakış açısına sahiptirler.Farklı hasta gruplarına 24 saat boyunca farklı sağlık hizmeti verme zorunlulukları vardır. Her hastayla birebir ilgilenmek bireysel tanı ve tedavi sürecini kontrol etmek gibi süreçleri vardır.

Sağlık kurumlarında diğer ticari işletmelerin aksine sunulan hizmetler stoklanamaz ve üretildikleri anda tüketilmek gibi bir durum söz konudur. Bu yüzden tam bir çıktı kontrolü sağlanamaz. Sağlık kurumlarında sunulan hizmetler, insan hayatı için önem taşıması nedeniyle ertelenme gibi bir durum söz konusu olamaz (Canpolat,2012).

#### 4.Kalite Kavramı

Bugün birçok sektörde karşımıza çıkan kalite kavramı, insanların bir mal ve hizmete karşı duydukları sağlamlık, güvenilirlik gibi kavramları içinde barındırırken artık kendi başına bir tanım gerektiren bir kavram haline gelmiştir. Kalite geçmişte bir ürün veya hizmetin insanlara ne kadar fayda ve memnuniyet sağlaması iken bugün farklı mal ve hizmeti üretenler ve tüketenler için ayrı ayrı değerlendirilmektedir(Berk,1994).

Kalite her alan için vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. Sağlık kurumları ve sağlık hizmeti açısında ise çok ehemmiyetlidir. Çünkü insan hayatı üzerinden hizmet veren ve insana hizmet üreten bir durumdan söz etmekteyiz. Bu bakımdan sağlık kurumlarının kalite yönetimi ilkleri doğrultusunda hizmet etmeleri ve kendilerini bu açıdan geliştirmeleri beklenmektedir(Oksay,2016).

Kalite kavramı M.Ö 2150 yıllarında karşımıza çıkmak da olup oldukça eski bir kavramdır. İlk olarak mısırdaki yapılan taş blokların sağlamlığının belirli kalite özelliklerine aykırı olması durumunda, bu hatanın tekrarlanması halinde taş blok yapan kişilere ceza uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım ile uğraşan toplumlarda ise ürettikleri ürünlerin görsellerine bakarak kalite kontrolü yapılması halk tarafından alışılalmış bir durumdur. Yani iri taneli buğday başağı ya da daha cazibeli gözüken elma gibi derecelendirmeler yapılması mümkündür. Sonraki dönemlerde ise teknolojinin gelişim göstermesi kalite denetimini kollara ayırmıştır. İnsanlar bu zaman diliminden sonra ürünün kaliteli olması gerektiğini bir öncelik olarak ele almışlardır. İnsanlar verimliliği artırmak için çeşitli planlamalar yapmışlardır. Bu planları uygulamışlardır ancak bunun kaliteyi düşürdüğünü görmüşler ve bu alanda yetersizlik hissetmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak insanlar ürettikleri ürünlerin istatistiklerini tutmuşlardır(şimşek,2001 : 51).

Bu süreç bir süre sonra bazı ürün ve hizmetlerde standartların belirlenmesine üretilen ürünlerin kalite anlayışı çerçevesinde de değerlendirilmesine neden olmuştur. Aslında kalite yönetimi tarihsel süreçte bir işletme ve üretim ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum her ne kadar doğal gözükme de iyi ürünlerin kötü ürünlerden ayrılması için bir yol oluşturmuştur. Aynı zamanda rekabet piyasasının varlığıyla bambaşka özellik ve niteliklere kavuşmuştur.

İngiltere’de 1935 yılında İngiliz standartları 600 adı altında bir standartlar dizisi oluşturulmuştur. Bu standartları Japonya bazı önemli sektörlerde kullanmıştır. Daha sonra 1950 yıllarda Japonya kalite kontrol ve istatistiksel yöntemler alanında eğitimler vermeye başlamıştır. Bu gelişmeler Amerika Birleşik Devletlerinin de ilgisini çekmiş ve Japonya ile yapılan birlikte çalışmalar sonucunda Toplam Kalite alanında yeni teknik ve metotlar geliştirmişlerdir(Parlak,2004: 6).

Bu açıdan bakıldığında kalite kavramının gelişimin üretim ile birlikte geliştiği, teknolojik gelişmeler ile beraberinde ilerlediği gözlemlenmektedir. İnsanoğlu gelişimin her aşamasında daha iyiyi hedeflemektedir işte bu bakımdan kalite hayatımızda var olmuş ve daha iyiyi ulaşma cabası var oldukça da var olmaya devam edecektir.

### **5.Toplam Kalite Yönetimi ve İlkeleri**

İşletmelerin hizmet ve ya ürün ile ilgili her türlü süreçte kalitenin artırılmasına ve geliştirilmesine yönelik yapılan tüm çalışmaların planlı bir şekilde uygulanarak sistematik bir şekilde ilerleme kaydetmesi ve buna bağlı müşteri memnuniyetini amaçlayan bir yönetim şekli olarak tanımlanabilir toplam kalite yönetimi(Özçakar,2010).

Toplam kalite yönetiminin temelinde dört unsur vardır bunlar; insan, sürekli gelişim, süreç ve müşteridir. Bu bakımdan insan memnuniyeti üst seviyededir. Her şey insanın daha iyi hissetmesi ve daha fazla faydalanması içindir. Bu bakımdan bu alanda çalışanlar insan merkezli bir yapıda tüm benlikleri ile bu amaç için birlikte hareket eden ve varlıklarını bu amaç için ortaya koymuş kişilerdir. Unsurlara değinecek olursak;

İnsan; çalışanların iyi bir ekip oluşturularak maksimum fayda sağlanması amaçlanmaktadır. Sürekli gelişim; Öncelikli olarak iyi bir plan yaparak bunu uygulamak, daha sonra kontrol mekanizmasıyla sonuçları yorumlamak ve sonuç olarak da devamlılığını sağlamak veya değıştirerek baştan planlamak aşamalarından meydana gelir. Süreç; Sürekli gelişimin aşamalarından oluşur.

Müşteri Memnuniyeti; Son ve en önemli unsur müşteridir, Toplam kalite yönetiminin çıkış noktasıdır(Şimşek,2001:89-90).

Toplam kalite yönetimi tüm yönetim kademelerinde aranan bir unsur haline gelmiştir. Bunun nedeni ise kaliteli bir iş ortamı kaliteli bir üretim demektir. Kalite hayatın her alanında olduğu gibi üretimde her alanda vardır. Bu süreci çıktısı hizmet olan sektörler bakımında değerlendirildiğinde insan memnuniyetin kalite ile ölçüleceği göz önüne alınırsa ne kadar elzem olduğu gözükabilir.

Toplam kalite yönetimine göre, işletmelerde üretilen mal ya da hizmetin geliştirilmesi, müşteri beklentilerinin maksimum seviyede dikkate alınması maliyetlerinde olabilecek en alt seviyeye çekilmesi ana amaç olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için çalışılmalıdır(Yılgör,2000:8).

Toplam kalite yönetimi için gerekli olan unsurlar şunlardır; Liderlik, Müşteri Odaklılık, Herkesin Katılımı ve İletişim, Sürekli İyileştirme, Süreç Yönetimi Önlemeye Dönük Yaklaşım, Sürekli Eğitim ve Öğrenen Organizasyon(Özçakar,2010:108).

Yukarıda sıralanan unsurlar toplam kalite yönetimi için gereklidir. Bir kurumda toplam kalite yönetimi süreci etkin ve verimli gerçekleştirilmek isteniyorsa, müşteri odaklı olmalıdır. Aynı zamanda iletişime açık ve sürekli olarak kendisini geliştiren bir örgüt yapısı olmalı ki hizmet kitlesinin ihtiyaçlarını karşılayabilsin bu bağlamda değerlendirme yapmalı ve sağlık hizmetlerinde toplam kalite sürecini değerlendirmelidir.

### **6.Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi**

Sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçülmesi oldukça zordur. Çünkü bireyler kendilerine yapılan tanı ve tedavilerin ne derece kendilerine yararlı olduğunu bilecek bilgi beceri ve eğitim seviyesine sahip değillerdir. Bu bakımdan sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi kalite açısından kişilere göre zordur(Devebakan ve Aksaraylı,2003:42).

Hizmet sektöründeki büyüme, insan yaşam süresi ortalamasının artması, sağlık sektörünü sürekli teknolojik ve ekonomik olarak gelişmeye zorlamıştır. Buda ülkelerde sunulan sağlık hizmetlerinde kalitenin belirlenmesinde bir faktör haline gelmiştir. Ülkemizde de bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlar kalitesini artırmak için çaba sarf etmektedirler. Kalite standartlarını belirlemeye çalışmaktadırlar. İnsanların sağlık hizmeti alırken memnuniyet sevelerini ölçüp sağlıkta kalite standartlarını belirlemeye çalışmaktadırlar. Bu ölçümlerin sürekli yapılarak sağlık kurumlarında kalite yönetim sürecini geliştirmek mümkündür(Yağcı ve Duman,2006:219).

Sağlık hizmetlerinde kalite; uluslararası geçerlilikteki göstergelerde standartlara uygun olarak tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin yanında, bütün hizmet aşamalarında hastaların beklenti ve ihtiyaçlarının eksiksiz karşılanmasıdır (Zorlutuna, 1997). Donebedian sağlık hizmeti kalitesini "Sağlık hizmeti sunumu sürecinde yarar ve zarar dengelerinin yargısı sonucunda oluşan maksimum bir iyileşme beklentisi olarak tanımlamıştır." ve sağlık hizmetlerinde kaliteyi üç temel unsur üzerine kurmuştur. Bunlar (Akalın, 2000);

Sağlık kuruluşun yapısı (structure)

Sağlık kuruluşunda olagelen işlemler (processes)

Sağlık hizmetlerinde elde edilen sonuçlar (outcomes)

Sağlık hizmetlerinde hastaların ve çalışanların memnuniyetinin sağlanması ve mevcut kaynakların en doğru biçimde kullanması modern hizmet sunumu için bir gerekliliktir. Kalite, ürün veya hizmetin, müşteri ihtiyaç ve taleplerini karşılayabilme kapasitesi şeklinde tanımlanırken, sağlık hizmetlerindeki kalite, tanı ve tedavi sürecinin modern tıp bilimine, bilimsel standartlara uygun olmasını ve aynı zamanda verilen hizmetlerin hasta beklentilerini karşılamasını içermektedir (Yıldırım, 2009). Sağlıkta Kalite Standartları'nın ana amaçları hasta ve çalışan memnuniyeti ve güvenliğinin sağlanması, etkinlik ve etkililiğin geliştirilmesi olarak ifade edilebilir. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilmesi halinde sağlık kurumunun başarısı öne çıkabilir. Bu doğrultuda ise kurumun etkinliği ve verimliliği artar Sağlık hizmetleri kişilerin yaşam kalitesini ve mutluluğunu etkilemektedir.

### 6.1.Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi Kapsamı

Sağlık hizmetlerinde toplam kalite anlayışı maliyetleri düşürürken hastalara daha iyi hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Eskiden hataları fark edip onları gidermek anlayışı hakim iken toplam kalite yönetiminde bir hata ortaya çıkmanın her türlü olasılık değerlendirilsin diye toplam kalite ekipleri çalışmaktadır.

Sağlık hizmetleri sektöründe maliyetler geri dönülemeyecek sorunlara yol açmaktadır. Bundan ötürü sektörde belli kalıplarda hizmet vermek bu maliyetleri düşürecek aynı zamanda karlılığı artıracaktır. Hata payı azalacaktır. Toplam kalite yönetimi sağlık sektöründe mutlaka uygulanmalıdır. Kalite yönetimi; zaman alan ve inanarak, süreklilik gerektiren bir yönetim şeklidir(Kiyim,1995:317).

Hasta ve hasta yakınlarının memnun olması için sağlık sektöründe hizmet veren kurum ve personel daima en iyinin peşinde olmak zorundadır. Çünkü hastalar daha iyisi varken sizi tercih etmezler. Bundan kaynaklı olarak hem ucuz hem de kaliteli hizmet vermek için çalışmak elzemdir. Bu bakımdan hasta ve yakınlarının memnuniyeti amaçlanmaktadır. Sağlık hizmetlerinde kalite, belirlenen standartlara uygun tanı ve tedavinin yanında, planlanan süreç boyunca hastaların beklentilerinin karşılanmasıdır(Karakılıç,1997:43).

### 6.2.Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi Başarısını Belirleyen Etkenler

Hizmet sektörüne has bir durum olan üretim ve tüketimin aynı anda olması ve tüketicinin üretim aşamasında yer alması üretimin belirli bir standardının olamamasından ötürü kalite kavramının ölçülmesi zorlaşmaktadır(Aydın,2003: 131-132).Toplam kalite yönetiminin sağlık hizmetlerine uyarlanmasında çevresel, örgütsel ve kişilerarası faktörlerin olmasının yanı sıra tesis ve ekonomik faktörlerinde etkili olduğu söylenebilir(Orman,2005).

Çevresel Faktörler: Hastaneler; çıkar grupları fazla olduğu için çevresel faktörlerden etkilenir.

Örgütsel Faktörler: Hizmet sunumunda, eğitim düzeyi düşük personel ile eğitim düzeyi yüksek personel birlikte çaba harcarlar.

Kişilerarası Faktörler: Hastalar olaylara karşı tolerans göstermekte zorlanabilirler. Bu durumlarda hastalar ile kurulan iletişimin olumlu olması sağlanmalıdır.

Tesis Faktörleri: Tedavi hizmetlerinin yanında, tesis olanaklarının da yeterli olması ve son teknoloji cihazlarının kullanılıyor olması müşteri memnuniyeti için oldukça önemlidir.

Ekonomik Faktörler: Kamu hastaneleri başta olmak üzere sağlık kurumlarının sınırlı imkânlarla, verimli bir şekilde çalışarak, amaca yönelik kaliteyi ekonomik bir şekilde sunulmaları beklenmektedir.

### 6.3.Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi Uygulamasının Sağlayacağı Yararlar

Sağlık hizmetlerinde toplam kalite yönetimi uygulamaları çaba gerektiren bir yol olmasına rağmen elde edilen faydalar düşünöldüğünde bu çaba kayda değer bir sonuca dönürecektir. Toplam kalite yönetiminin faydaları şu şekilde sırlanabilir;

- Genel performansta iyileştirme,
- Çalışanlar arasında ilişkilerin daha iyi düzeye gelmesi,
- Üretkenliğin daha yüksek olması,

- Hasta memnuniyetinin artması,
- Pazar payındaki artış,
- Karlılığın yükselmesi,
- Laboratuvar tetkik sürelerinin kısalması,
- Radyoloji tekrarlarının azalması,
- Ameliyathane kullanım sürelerinin verimli hale gelmesi ,
- Hatalı ilaç verme oranının azalması,
- Hastanelerin hem klinik hem de idari yönde daha kaliteli bir hizmet vermesi,
- İç müşterilerin sağlık hizmeti verirken daha kaliteli bir destek hizmeti almalarını sağlamış olacaktır(Benli,2007: 47).

## 7. Sonuç

Sağlık kurumlarında verilen sağlık hizmetleri, insan merkezli bir hizmet olgusudur. Söz konusu insan hayatıdır. Sağlıkları bozulan insanlar tedavi olmak ya da hastalıklarının ne olduğunu öğrenmek için başvururlar sağlık kurumlarına. Bu bağlamda hizmet olgusu yaşanmaya başlanır. Söz konusu hizmet insanların her birine farklı uygulanmak zorundadır çünkü her insanın biyolojik yapısı farklıdır. Ancak uygulama prosedür aynı olabilir. Bir hastaya uygulanan anestezi diğerine uygulanamaz çünkü her hasta yeni bir veri demektir. Bu bağlamda bir standart oluşturmanın zor olduğu görüşü hakimdir tüm bilim dünyasında.

Kalite yönetimi sağlık hizmetlerine uygulanabilirliği zor olmasına rağmen bunun en çok uygulandığı ve verimli sonular alındığı durumlar söz konusudur. İnsanlara yapılan hizmetler her ne kadar kişisel olsa da hizmet süreci muhakkak bir kalite yönetimine tabi olmalıdır. Yani uygulanan tedavi sağlık mercilerince kabul edilmiş yanıt oranı yüksek olan bir standarda sahip olmalı denenmiş ve uzun kısa vadeli sonuçları gözlemlenmiş bir yapıda olmalıdır. Bu bakımdan kalite yönetimi sağlık hizmetleri sunulurken kullanılabilir.

Sağlık kurumlarının bir sağlık işletmesi olarak değerlendirmek ona göre de bir kalite standardı oluşturulması gerekmektedir. İşte tam bu noktada bir ameliyathane nasıl olmalı ya da bir poliklinik nasıl olmalı sorularının cevabı kalite yönetimi süreciyle bulunabilir. Çünkü bu noktada hasta memnuniyeti söz konusudur.

Hasta ve hasta yakınlarının memnuniyeti bir sağlık kuruluşu için önem arz etmektedir. Çünkü merkezinde insan olan bir sistemin düzgün çalışmasını en iyi insan taktir edecektir. Bu bakımdan hasta memnuniyeti önemlidir. Hasta memnuniyetini ölçen anketler yapılmalı ve memnuniyet oranları az çıkan yerler ile alakalı eylem planları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Tıbbi hataların en fazla olduğu alanlar tespit edilmeli toplam kalite bağlamında verimliliği düşük olan alanlar sistemsel olarak ortaya koyularak yeniden yapılandırılmalı hata oranları düşürülmelidir. Bu bakımdan kalite yönetimi yeni süreçler planlamalıdır.

Kalite yönetimi ayrı bir birim olarak da faaliyet gösterebilir. Ancak yönetim içinde de oluşabilir. Ama en güzeli dış kalite denetimi olarak bilinmektedir. Sağlık kurumları dışından görevlendirilen kalite ekibi oluşabilecek aksaklıkları daha erken fark ederek duygusal davranmadan olayı profesyonel bir şekilde çözümleyecek ve kaliteyi artıracak tedbirler alacaklardır.

Sağlık hizmetlerinde kalite yönetimi demek aynı zamanda hastaların güven endeksleri demektir. Bunu iyi bir hekim transfer ederek sağlamak pek bir kalite yönetimi süreci gerektirmez ancak iyi hekimlerin yetişmesine olanak sağlayacak kalite yönetim süreçlerine izin vermek bu alanda yapılacak ar ge çalışmalarını desteklemek bir kalite yönetim sürecidir. Bunun önemi büyüktür çünkü bu süreçler yeni bir tedavi keşfine kadar giden inovasyon sürecinin önünü açmaktadır.

En başta dediğimiz gibi insan konforu ve rahatı için daha güvende olmak anlayışı içinde yaşam kalitesini bulduğu imkanlar dahilinde hep geliştirmiştir. Sağlık hizmetleri de böyle bir anlayışa sahiptir. Sağlık kurumlarında uygulanmalı ve aktif bir süreç benimsenmelidir.

Sonuç olarak toplam kaliteyi artırmak maliyetleri ilk başta artırsa da kalite artınca karlılığın yükselmesi söz konusu olacağından her zaman için faydalı olacaktır. Toplam kalite uygulaması süreç sonunda yüksek kar maksimizasyonu oluşacak. Pazarda rekabet gücü artacak ve sektörde öncü yol açan konumuna getirecektir sağlık



kurumlarını ve sağlık hizmetlerini. Çalışma, sağlık kurumlarında kalite yönetimi uygulanması ile sağlanacak yararlar açısından alan yazınına teorik katkı sunacaktır.

### Kaynakça

- Akalın, H. E. (2000). Sağlık Hizmetlerinde Sürekli Kalite İyileştirme. *Ankem Dergisi*, 14(3), 254-257.
- Akdur, R.(1999). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu lkeleri ile Kıyaslanması, Ankara.
- Atlı, Y.-Yücel, N.(2018). Sağlık Kurumları, Sağlık Kurumlarında Marka ve Elazığ İli Sağlık Sektörü, Fırat Üniversitesi İİBF Dergisi, C.2, S.2, Elazığ.
- Aydın, S.-Hatırlı, Y.(2003). Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi, *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, C.7, S.3, Ankara.
- Aydın, S.(2007). “Sağlığın geliştirilmesi: Grevimizin farkında mıyız?”, SağlıkDşncesi ve Tıp Kültürü Platformu, İstanbul, [www.sdplatform.com](http://www.sdplatform.com).
- Benli, İ. T.(2007). Hastane Süreçleri, Ankara.
- Berk, S. O.(1994). Hastanelerde Kalite Sağlama Sistemlerindeki Gelişmeler ve Toplam Kalite Yönetiminin Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Model nerisi, İstanbul Üniversitesi. SBE, YYLT, İstanbul.
- Canpolat, D.(2012). “Hastane Yönetimi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu.
- etin,P.(2015).Türkiye’de Koruyucu Sağlık Hizmetlerinin AB Kriterleri Açısından Bursa Sağlık Kurumları rneğinde İncelenmesi: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi,Ankara.
- Devebakan, N.- Aksaraylı, M.(2003).“Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin lmnde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve zel Altınordu hastanesi Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi, C.5, S.1, İzmir.
- Erdem, ř .(2007). Sağlık Hizmetlerinin Pazarlanması: Hastaların Sunulan Hizmetlerin Kalitesini Algılamaları zerine Bir Uygulama, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Eren, N.(1989). Sağlık Hizmetlerinde Yönetim, Ankara.
- Karakılıık, Y.(1997). Üniversite Araştırma Hastanelerinin Yönetimi, İnönü Üniversitesi SBE, YDT, Malatya.
- Kaya,A. (2011).Türkiye İle Bazı OECD lkelerinde Sağlık Sistemleri ve Karşılaştırması: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Sigortacılık Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi,İstanbul.
- Kıraç S. A.(2019).,Hizmet Kalitesinin Servqual Modeli İle llmesi: İstanbul İli Bir Aile Sağlığı Merkezi rneği, İstanbul Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim ,Bilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kiyim, B.(1995). “Sağlık Kuruluşlarında Kalite Yönetimi- Toplam Kalite Yönetimi” (Ed.) M. Doğan- . Harmancıoğlu- Y. Yeğinboy, 1.Ulusal Sağlık Kuruluşları Ve Hastane Yönetimi Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kurtulmuş, S. (1998). Sağlık Ekonomisi ve Hastane Yönetimi. İstanbul: Değişim Dinamikleri Yayınları. s.84.
- Oksay, A.(2016). ”Sağlık Hizmetlerinde Kalite Tam Olarak Ne Demek?”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SABE Dergisi, C.8, S.14, Burdur.
- zakar, N.(2010). “Bir Kamu Kuruluşundaki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C.39, S.1, İstanbul.
- Parlak, S.(2004).Kalitenin Toplam Yönetimi, İşletmelerde Toplam Kalite Yönetimi.
- Sağlık Bakanlığı, Hastane Hizmet Kalite Standartları, Ankara, 2019.
- Sert S., (2019) , Türkiye’de Sağlık Sistemi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı (2003-2019) , Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Namık Kemal Üniversitesi,Yüksek Lisans Tezi,Tekirdağ.
- şimşek, M., Kalite Yönetimi, İstanbul, 2001.

- Yağcı, M. İ., Duman, T.(2006). Hizmet Kalitesi-Müşteri Memnuniyeti İlişkisinin Hastane Türlerine Göre Karşılaştırılması, Doğuş Üniversitesi Dergisi, C.7, S.2, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2009). Sağlık Bakanlığı Hizmet Kalite Standartlarının Hasta Hakları Yönünden İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi, (1).
- Yılgör, A. G.(2000). Toplam Kalite Yönetiminin Özel Sektör ve Kamu Kesimi İçin Ortak Bir Model Oluşturabilme Potansiyeli, İktisat Dergisi, S.405, İstanbul.
- Tengilimoğlu D.-Işık O.-Akbolat M., (2012). Sağlık İşletmeleri Yönetimi, Ankara, s. 69.
- Zorlutuna, Y. (1997). Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi, Sağlık Hizmetlerinde Devamlı Kalite İyileştirme: Editör Mithat Çoruh Haberal Eğitim Vakfı.